

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ОРЛОВА Алла Іванівна

УДК 351/354:[321.7:316.35]:35.072

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ
РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування

Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.І. Орлова

Науковий керівник: КРУПНИК Андрій Семенович, кандидат політичних наук,
доцент

ОДЕСА – 2023

АНОТАЦІЯ

Орлова А.І. Механізми реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Національний університет «Одеська політехніка, МОН України, Одеса, 2023.

Динамічні і глибокі зміни, що відбуваються в системі публічного управління України, обумовлюють необхідність розробки та впровадження комплексного механізму реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства (ДП СРГС), а також здійснення її моніторингу та оцінювання на всіх рівнях врядування. Для досягнення суспільно значущих результатів і підвищення якості публічного управління у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства органи публічної влади, реагуючи на зовнішні виклики, повинні не лише декларувати субсидіарність як один з нормативних постулатів європейської інтеграції, але й активно підтримувати інституційну й фінансову спроможність інститутів громадянського суспільства (ІГС), використовувати сучасні методи і технології управління при міжсекторальній взаємодії та внутрішньосекторальній співпраці всередині громадянського суспільства.

Визначено, що в Україні ІГС гнучко реагують на зміну суспільних потреб унаслідок дії внутрішніх та зовнішніх чинників і мають при цьому високий рівень суспільної довіри. Встановлено, що створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства та налагодження взаємодії з його інститутами є важливим завданням органів державної влади та органів місцевого самоврядування, і це закріплено на рівні окремих нормативно-правових актів. Проте ефективному партнерству між державою та громадянським суспільством у процесі реалізації державної політики на національному, регіональному та локальному рівнях перешкоджає невизначеність нормативних засад та

методичних принципів координації і взаємодії між органами виконавчої влади та ІГС, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у процесі реалізації ДП СРГС.

Метою дисертаційного дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення шляхів удосконалення механізмів реалізації ДП СРГС в Україні.

Для досягнення визначеної мети в роботі вирішуються такі *завдання*:

- з'ясувати сутність, принципи, теоретичні та методологічні засади, основні поняття у сфері ДП СРГС, виокремити та діагностувати механізми реалізації цієї державної політики;

- проаналізувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення реалізації ДП СРГС в Україні та запропонувати шляхи удосконалення законодавчої, підзаконної та локальної нормативно-правової бази;

- проаналізувати сучасний стан реалізації в Україні ДП СРГС на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, виявити основні проблеми у цій сфері та з'ясувати причини їхнього існування;

- вивчити кращий зарубіжний досвід реалізації державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства та визначити доцільність і можливість адаптації цього досвіду в Україні;

- визначити критерії та показники реалізації ДП СРГС, запропонувати систему оцінювання ходу реалізації цієї політики на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;

- запропонувати шляхи та конкретні механізми належної реалізації в Україні ДП СРГС в умовах євроінтеграції, подолання широкомасштабної військової агресії з боку російської федерації та повоєнного відновлення України.

Об'єкт дослідження – ДП СРГС в Україні.

Предмет дослідження – механізми реалізації ДП СРГС в Україні.

У цілому робота складається з трьох розділів та дев'ятьох підрозділів.

Виходячи з виробленого алгоритму дослідження, у першому розділі здійснено аналіз теоретичних та методологічних засад реалізації ДП СРГС, визначено та уточнено зміст основних понять у цій сфері. В розділі розглянуто

також концептуальні аспекти ДП СРГС та зарубіжний досвід і міжнародну співпрацю України у сфері реалізації цієї політики.

Обґрунтовано, що впровадження ДП СРГС в Україні відбувається через трансформацію моделі представницької демократії шляхом її доповнення партисипаторною демократією (демократією участі). Доведено, що демократія участі сприяє формуванню стійкості громад і створенню на цій основі підґрунтя національної безпеки держави.

У другому розділі здійснено комплексний аналіз (діагностику) діючих механізмів реалізації ДП СРГС: фінансово-економічного, нормативно-правового, інституційно-організаційного, інформаційно-комунікаційного, а також механізмів міжсекторного партнерства і громадської участі.

Підкреслено важливість адресності використання механізмів у процесі реалізації ДП СРГС залежно від цілі, яку має бути досягнуто, від функціонального призначення кожного конкретного механізму та інструменту й від результативності їх застосовування.

Обґрунтовано необхідність запровадження моніторингу та оцінювання у процесі реалізації ДП СРГС, розроблено критерії, показники та порядок здійснення моніторингу процесу реалізації ДП СРГС на всіх рівнях публічного управління.

У третьому розділі проаналізовано вітчизняні стратегічні документи стосовно реалізації ДП СРГС на предмет відповідності пріоритетних напрямків, завдань та механізмів реалізації цієї політики європейським принципам доброго демократичного врядування. Визначено шляхи реалізації ДП СРГС на місцевому рівні та надані рекомендації щодо побудови моделі комплексного механізму реалізації ДП СРГС.

Вироблено модель комплексного механізму реалізації ДП СРГС, яка включає три основних механізми – державний, громадський та міжсекторний, а також три координаційні механізми – міжрівневої, міжсекторної та внутрішньосекторної координації на усіх рівнях публічного управління.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі розроблені концептуальні підходи, практичні методики та отримані нові наукові результати, які в сукупності розв’язують важливе наукове завдання теоретико-методологічного обґрунтування шляхів удосконалення механізмів реалізації ДП СРГС, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано, що удосконалення процесу реалізації ДП СРГС можливе за рахунок формування на базі існуючих зараз розрізнених елементів реалізації ДП СРГС *комплексного механізму*, який має включати державний, громадський та міжсекторний механізми, поєднані механізмами міжрівневої, міжсекторної та внутрішньосекторної координації на усіх рівнях публічного управління – відповідно до запропонованої моделі такого комплексного механізму;

- запропоновано методологічний підхід до здійснення моніторингу та оцінювання процесу реалізації ДП СРГС, що базується на оригінальній авторській Методиці багаторівневого бенчмаркінгу, основою якої є розроблені критерії, показники та порядок здійснення моніторингу цього процесу на національному, регіональному та місцевому рівнях управління, що дає можливість оцінювати та відстежувати реальний стан виконання завдань ДП СРГС і своєчасно коригувати як процес реалізації державної політики, так і саму цю політику;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат у досліджуваній сфері, зокрема, уточнено поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства», в якій до органів публічної влади, що традиційно розглядались як одноосібні суб’єкти реалізації ДП СРГС, долучено громадянське суспільство та соціально відповідальний бізнес в якості рівноправних партнерів;

- мету ДП СРГС, визначення якої доповнено консолідацією українського суспільства на основі взаємодії влади і громадськості та посилення їх взаємної відповідальності за результати спільної реалізації цієї політики, що забезпечує невідворотність процесу демократизації та розвитку Української держави;

- методичні підходи до аналізу відповідності пріоритетних напрямків, завдань та механізмів реалізації ДП СРГС, зафіксованих у стратегічних актах українського законодавства, європейським принципам доброго демократичного врядування;

- зміст поняття «механізм реалізації ДП СРГС» як складової системи публічного управління, елементами якої є *структурно-організаційні* (органи публічної влади, засоби, методи, важелі, процедури, правові норми, стимули, способи, інструменти, принципи) та *структурно-функціональні* (організація управлінських процесів, функціональна діяльність, послідовна реалізація дій) складові, завдяки яким в результаті послідовної цілепокладальної діяльності відбувається процес реалізації завдань ДП СРГС;

- підхід до виокремлення, діагностики та модернізації механізмів реалізації ДП СРГС (фінансово-економічного, нормативно-правового, міжсекторного партнерства, громадської участі, інституційно-організаційного та інформаційно-комунікаційного) на основі визначення функціонального призначення та аналізу дієвості цих механізмів, виявлення недоліків у процесі їх застосування та вироблення пропозицій щодо їхнього удосконалення;

набуло подальшого розвитку:

- періодизація процесу трансформації ДП СРГС в Україні в її історичній ретроспективі на основі зіставлення характеру владно-громадських відносин у ході реалізації державної політики; три основні етапи трансформації ДП СРГС протягом періоду з 90-х років XX століття по 2016 рік, визначені іншими науковцями, доповнено двома новими етапами: четвертим – з 2016 по 2019 рік, який можна трактувати як спробу органів публічної влади поступово перетворити демократичні здобутки Революції Гідності на власний адміністративний ресурс і обмежити роль громадянського суспільства, і п'ятим – з 2019 року по теперішній час, який охарактеризовано як поступовий перехід до конструктивного діалогу і партнерської співпраці влади із громадянським суспільством за ініціативою ІГС;

- обґрунтування належного застосування в різних механізмах реалізації ДП СРГС відповідних інструментів – залежно від їхньої функціональної спрямованості та особливостей суб'єктів, які їх застосовують, при цьому враховано, що деякі інструменти застосовуються одночасно в декількох механізмах реалізації ДП СРГС;

- обґрунтування ролі демократії участі у формуванні стійкості громад і створенні на цій основі підґрунтя національної безпеки держави;

- підхід до визначення складових циклу реалізації ДП СРГС, де етапи стратегування, планування, організації та виконання доповнено етапами моніторингу, оцінювання та коригування процесу реалізації зазначеної політики;

- визначення умов успішної реалізації ДП СРГС, до яких належать: розширення комунікацій між владою і громадськістю, фінансова підтримка владою розвитку громадянського суспільства, посилення виконавчої дисципліни і відповідальності публічних службовців і громадських лідерів за стан справ у цій сфері та належне законодавче закріплення інструментів демократії участі відповідно до європейських стандартів.

Практичне значення одержаних результатів обумовлюється системним, теоретико-прикладним характером дослідження і полягає у створенні теоретичних передумов для підвищенні результативності процесу реалізації ДП СРГС в Україні, яке відбувається на основі застосування комплексного механізму реалізації ДП СРГС, побудованого на вертикальній та горизонтальній координації і взаємодії органів публічної влади, громадськості та інших суб'єктів впливу на процес реалізації вказаної політики, а також завдяки впровадженню системи моніторингу та оцінювання реального стану справ у цій сфері.

Запропоновані в ході дослідження наукові новації були враховані під час розробки в Україні проекту нової Нацстратегії-2026, що відображено, зокрема, у розділах, присвячених механізмам її реалізації, моніторингу та оцінювання.

Ключові слова: публічна політика, державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства, громадянське суспільство, механізми державної політики, місцеве самоврядування, багаторівневе управління, децентралізація, взаємодія влади і громадськості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Orlova Alla. International experience in the implementation of the state policy for facilitating civil society development. *Актуальні проблеми державного управління*. Том 1, №77 (2019). С. 11-15. – URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/issue/view/35%28477%29%2808%29>

2. Крупник А. С., Орлова А. І. Застосування методики багаторівневого бенчмаркінгу під час аналізу реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1 (21). Дніпро, ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 1-16. – URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01\(21\)/17.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01(21)/17.pdf)

Особистий внесок авторки. Участь у розробці та проведення пілотної апробації Методики, коригування її складових за підсумками пілотної апробації.

3. Орлова А. І. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: динаміка змін. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 4(80). С. 71-75. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/019/Zbirnuk-4-80-2019.pdf

4. Liudmyla L. Prykhodchenko, Andrii S. Krupnyk, Alla I. Orlova and Oksana V. Dulina. Monitoring and Evaluation of the Implementation Process of the State Policy to Promote the Development of Civil Society in Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. Vol. 9. P. 3023-3032. – URL: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.368>

Особистий внесок авторки. Обґрунтування актуальності статті, концептуальних аспектів стану оцінювання ДП СРГС в Україні, розроблення показників та критеріїв оцінювання ДП СРГС.

5. Орлова А. І. Громадянське суспільство як головний драйвер стійкості громад в умовах децентралізації. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2021. № 2. – URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2021-2-7008>

6. Alla ORLOVA. The role of good governance principles in fostering civil society. The case of Ukraine/ CES Working Papers – Volume XIII, Issue 1. P. 110-123. – URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2021_XIII1_ORL.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Орлова А. І. «Підводні камені» децентралізації – загрози народовладдю. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 27 жовтня 2017 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. С. 61-62. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_24_10_17.pdf

8. Орлова А. І. Європейський досвід залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами: уроки для України. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи* : матеріали ІХ Міжнар. наук. Інтернет-конф. аспірантів та докторантів з держ. упр., Одеса, 25 травня 2018 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 93-98. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_14_09_18.pdf

9. Крупник А. С., Орлова А. І. Громадські ради в Україні: друге дихання. *Perspectives of science and education* : Proceedings of the 4th International youth conference. SLOVO\WORD, New York, USA, 2018. P. 283-295. – URL: http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/16606/1/NEW_YORK_23082018%20%281%29-pages-1-7%2C442-445.pdf

Особистий внесок авторки. Узагальнення та аналіз результатів моніторингу діяльності громадських рад в Україні.

10. Орлова А. І. Сайти органів публічної влади як інструмент владно-громадських комунікацій в умовах децентралізації. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 26 жовтня 2018 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 236. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_24_10_18.pdf

11. Orlova Alla. Mechanisms for implementation of the state policy of promoting the development of civil society in Ukraine. *New Insights in Public Administration [Electronic source]* : Materials of Scientific Seminar of Master and PhD Students, Odessa, November 8, 2018. Odessa : ORIPA NAPA, 2018. P. 42-45.

– URL: <http://www.oridu.odessa.ua/7/3/journal/elek-journal-4.pdf>

12. Крупник А. С., Орлова А. И. Реализация Национальной стратегии содействия развитию гражданского общества через региональные программы. *Teoria și practica administrării publice* : Materiale ale Conferinței științifico-practice cu participare internațională, Chișinău, 17 mai 2019. Chișinău : Academia de Administrare Publică Guvernul Republicii Moldova, 2019. С. 375-378. – URL: <http://aap.gov.md/sites/default/files/17.5.19.pdf>

Особистий внесок авторки. Аналіз результатів реалізації регіональних програм сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та якості офіційних сайтів обласних рад та обласних державних адміністрацій.

13. Орлова А. І. Як підрозділи по комунікаціях з громадськістю реалізують державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів* : матеріали щорічної Всеукр. наук-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 24 травня 2019 р. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2019. Том 1. С. 91-93. – URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/2e67d7ff-9338-42dd-80c1-bb20eeda330e.pdf>

14. Орлова А. І. Коордрада сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентові України: сподівання та реалії. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс]* : матеріали X Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління, Одеса, 31 травня 2019 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. С.130-132. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/03.07.2019-1.pdf>

15. Орлова А. І. Наявність дієвої інфраструктури громадянського суспільства – запорука сталого розвитку малих міст в Україні. *Публічне*

управління: традиції, інновації, глобальні тренди : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 11 жовтня 2019 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. С. 35-36. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/10.10.2019.pdf>

16. Орлова А. І. Громадянська освіта як чинник реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали XIII наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої пам'яті Решетніченка А. В., Дніпро, 29 листопада 2019 р. / за заг. ред. О. Б. Кіреєвої. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 90-93. – URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2019_Material_Social_develop.pdf

17. Орлова А. І., Сприяння активному довголіттю людей похилого віку як складова державної соціальної політики. *Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 31 жовтня 2014 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. С. 202-204. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/kon1in.pdf>

18. Орлова А. І. Проблемні питання у сфері реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства: реінжиніринг на часі. *Публічне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс]* : матеріали XI наук. Інтернет-конф. за міжнар. участю для аспірантів та докторантів, Одеса, 29 травня 2020 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. С. 48-51. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Internet_konf_DU-2020.pdf

19. Орлова А. І. Суб'єкти, об'єкти, механізми формування та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends* : collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Oxford, United Kingdom, July 24, 2020. Oxford : Oxford Sciences Ltd. & European Scientific Platform, 2020. Vol. 1. P. 128-130. – URL: <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v1.47>

20. Орлова А. І. Оцінювання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2025 роки. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (до 25-річчя заснування інституту), Одеса, 9 жовтня 2020 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. С. 46-47. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/pua_25.pdf

21. Orlova A. Implementation of European principles of good governance in the state policy for promoting the civil society development in Ukraine. *EU And Its Neighbourhood: Enhancing EU Actorness In The Eastern Borderlands* : International conference EURINT, Iasi, Romania, October 15-17, 2020. Iasi : Centre For European Studies, Faculty Of Law, Alexandru Ioan Cuza University Of Iasi, 2020.

22. Орлова А. І. Аналіз готовності підрозділів по комунікаціях обласних державних адміністрацій до впровадження завдань Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки. *Публічне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс]* : матеріали XII наук. Інтернет-конф. за міжнар. участю для аспірантів та докторантів, Одеса, 28 травня 2021 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2021. С. 181-184. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/02072021.pdf>

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

23. Аналітичний звіт за підсумками міжрегіонального дослідження участі громадськості у процесах / Крупник А.С., Калашнікова О.Є., Дзюпин М.О., Орлова А.І. та ін. – Одеса, 2016. – 104 с. – URL: <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/Analitichniy-zvit-povniy.pdf> / <http://www.irf.ua/content/files/analitichniy-zvit-povniy.pdf>

Особистий внесок авторки. Участь у розробці методики проведення дослідження, проведення дослідження та аналіз застосування різних форм громадської участі у процесі об'єднання та розвитку територіальних громад.

24. Соціальна ефективність діяльності органів місцевого самоврядування: оцінювання та забезпечення. Аналітичний звіт за підсумками дослідження. Крупник А.С., Голинська О.В., Саханенко С.Є. та ін. ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». 2017. – URL: https://drive.google.com/file/d/0B9Z_D4vHVHefS2ozRjJEWTRDUTg/view

Особистий внесок авторки. Розробка інструментарію та обробка результатів експертно-соціологічного дослідження серед різних категорій жителів досліджуваних територіальних громад, підготовка висновків.

25. Аналітичний звіт за підсумками дослідження стану соціального капіталу у громадах України та умов для його формування і розвитку. Крупник А.С. та ін. Одеса, 2017. 182 с. – URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/soc_cap_gromady

Особистий внесок авторки. Розробка методики оцінювання рівня відкритості та прозорості органів місцевого самоврядування та придатності локальних НПА для участі громадськості у вирішенні питань місцевого значення, оцінювання сайтів місцевих рад та узагальнення результатів.

26. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту «Громадський супровід реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні». Крупник А.С. та ін. Одеса, 2018. 113 с. – URL: <https://drive.google.com/file/d/1vR5WwBF3CPDs9wHpbCj-4LEvm6sTH1zy/view>

Особистий внесок авторки. Участь у розробці Методики багаторівневого бенчмаркінгу та оцінювання за її допомогою регіональних програм, планів заходів, сайтів органів публічної влади, діяльності регіональних координаторів, спеціальних підрозділів по комунікаціях у складі ОДА та КМДА, аналіз стану просвітництва населення, навчання та підвищення кваліфікації лідерів ОГС та службовців органів публічної влади в регіонах.

27. Стан та шляхи належної реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на регіональному рівні : аналітичний звіт. Одеса : ОПІДУ НАДУ, 2018. 132 с. – URL: <https://drive.google.com/file/d/17xnSkvB51xpa8CsZ-Wm0Hi8yk4yXU2ev/view>

Особистий внесок авторки. Моніторинг та оцінювання сайтів і регламентів ОДА та обласних рад стосовно реалізації Нацстратегії-2020.

28. Орлова А. І. Формуємо дороговказ для розвитку громадянського суспільства: разом ми сильніші! *Одеський інститут соціальних технологій* : веб-сайт. 2020. – URL: <https://oistkp.blogspot.com/2020/05/blog-post.html>

29. Крупник А. С., Орлова А. І. Держава і громадянське суспільство: алгоритм взаємодії. Думки експертів. *Веб-портал «Громадський простір»*. 2020. – URL: <https://www.prostir.ua/?news=derzhava-i-hromadyanske-suspilstvo-alhorytm-vzajemodiji>

Особистий внесок авторки. Розроблення опитувальника, аналіз відповідей експертів, підготовка висновків та пропозицій.

30. Крупник А. С., Орлова А. І. Принципи доброго врядування: європейський досвід та українські реалії. *Веб-портал Громадської мережі публічного права та адміністрації UPLAN*. 2020. – URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pryntsyry-dobroho-vriaduvannia-ievropeiskyi-dosvid-ta-ukrainski-realii/>

Особистий внесок авторки. Аналіз стану відображення в Нацстратегії-2020 принципів доброго врядування.

31. Крупник А.С., Орлова А.І. Система критеріїв та показників оцінювання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. – 23.05.2020: – URL: https://oistkp.blogspot.com/2020/09/blog-post_22.html

Особистий внесок авторки. Обґрунтування та участь у розробці показників і критеріїв оцінювання.

32. Оцінювання ефективності державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства за методикою багаторівневого бенчмаркінгу: науково-методична брошура / [Розробники: Л.Л. Приходченко, А.С. Крупник, А.І. Орлова]. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. – 75 с. – URL: <http://oridu.odessa.ua/?fil=news/2021/08/30/004>

Особистий внесок авторки. Участь у пілотній апробації Методики оцінювання ефективності державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, коригування Методики за підсумками її пілотної апробації.

33. Піроженко Н.В., Дуліна О.В., Попов М.П., Приходченко Л.Л., Саханенко С.Є., Панченко Г.О., Давтян С.Г., Голинська О.В. Тодорова О.Л. Крупник А.С., Орлова А.І., Омельченко В.С., Єльчієва О.Р., Ющенко М.В., Бабіч О.В., Голинський В.В. Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 98376 : Літературно-письмовий твір наукового характеру «Звіт «Науково-дослідна робота з теми «Особливості реалізації політики децентралізації на рівні малих міст (на прикладі м. Гола Пристань)». – дата реєстрації – 06.07.2020. (Бюлетень № 60, с. 10). URL: http://kntu.net.ua/ukr/content/download/80835/468677/file/BULETEN___Avt_Pravo___%E2%84%96_60-2020.pdf

Персональний внесок авторки: аналіз інфраструктури ГС малих міст України. Виступ на науковій конференції на тему: «Наявність дієвої інфраструктури громадянського суспільства – запорука сталого розвитку малих міст в Україні».

34. Крупник А.С., Голинська О.В., Саханенко С.Є., Орлова А.І., Попов М.П., Приходченко Л.Л., Попов С.А., Осадчук С.В., Піроженко Н.В. Аналітичний звіт "Соціальна ефективність діяльності органів місцевого самоврядування: оцінювання та забезпечення" // Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 82000 / Авторське право і суміжні права. Офіційний бюлетень № 51, 2018. – С. 58

URL:https://ukrpatent.org/atachs/BULETEN___Avtor_Pravo___%E2%84%96_51-2019.pdf

Персональний внесок авторки: участь в оцінюванні соціальної ефективності управлінської діяльності органів МСВ, загальної соціальної ефективності діяльності органів МСВ, внутрішньої соціальної ефективності діяльності органів МСВ, соціальної ефективності управлінської діяльності органів МСВ в оцінках мешканців. Оцінювання соціальної ефективності

діяльності органів МСВ за даними аналізу звернень громадян. Аналіз результатів опитування місцевих експертів. Розробка форми анкети експертного оцінювання ступеня задоволення потреб мешканців. Участь у написанні підсумкового аналітичного звіту.

35. Крупник А.С., Орлова А.І. Методика багаторівневого бенчмаркінгу на основі комплексної оцінки діяльності регіональних органів публічної влади щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки // Свідectvo про реєстрацію авторського права на твір № 85277 / Авторське право і суміжні права. Офіційний бюлетень № 52, 2019. – С. 486

URL:https://ukrpatent.org/atachs/BULETEN___Avtor_Pravo___%E2%84%96%2052-2019.pdf

Персональний внесок авторки: участь у доопрацюванні загальної концепції Методики; участь у розробці інструментарію для оцінювання сайтів; участь у розробці показників та критеріїв оцінювання за цими показниками; проведення пілотної апробації Методики, у тому числі оцінювання регіональних програм, планів заходів, сайтів органів публічної влади, діяльності регіональних Коордрад, спеціальних підрозділів по комунікаціях у складі ОДА та КМДА, аналіз стану просвітництва населення, навчання та підвищення кваліфікації лідерів ОГС та службовців органів публічної влади в регіонах; коригування складових Методики за підсумками її пілотної апробації; участь у написанні Аналітичного звіту та його внутрішнє рецензування.

ABSTRACT

Orlova A.I. Mechanisms of implementation of the state policy of promoting the development of civil society in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 281 – Public management and administration. – Odesa Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2023.

Dynamic and profound changes taking place in the system of public administration of Ukraine necessitate the development and implementation of a comprehensive mechanism for the implementation of the state policy of promoting the development of civil society (SP PDCS), as well as its monitoring and evaluation at all levels of governance. In order to achieve socially significant results and improve the quality of public administration in the field of promoting the development of civil society, public authorities, responding to external challenges, should not only declare subsidiarity as one of the normative postulates of European integration, but also actively support the institutional and financial capacity of civil society institutions (CSI), use modern management methods and technologies for intersectoral interaction and intrasectoral cooperation within civil society.

It has been determined that in Ukraine CSIs flexibly respond to changes in public needs as a result of internal and external factors and at the same time have a high level of public trust. It has been established that creating favorable conditions for the development of civil society and establishing interaction with its institutions is an important task of state authorities and local self-government bodies, and this is fixed at the level of individual normative legal acts. However, effective partnership between the state and civil society in the process of implementing state policy at the national, regional, and local levels is hindered by the uncertainty of the regulatory framework and methodical principles of coordination and interaction between the executive power bodies and the CSI, executive power bodies, and local self-government bodies in the process of implementing the SP PDCS.

The aim of the dissertation research is theoretical substantiation and determination of ways to improve the mechanisms of implementation of SP PDCS in Ukraine.

To achieve the defined goal, the following tasks are solved in the work:

- to find out the essence, principles, theoretical and methodological principles, basic concepts in the field of SP PDCS, to identify and diagnose the mechanisms of implementation of this state policy;

- to analyze the current state of regulatory and legal support for the implementation of SP PDCS in Ukraine and to propose ways to improve the legislative, sub-legal and local regulatory and legal framework;

- to analyze the current state of implementation of SP PDCS in Ukraine at the national, regional and local levels, identify the main problems in this area and find out the reasons for their existence;

- to study the best foreign experience in the implementation of state policy in the field of civil society development and determine the expediency and possibility of adapting this experience in Ukraine;

- to determine the criteria and indicators for the implementation of SP PDCS, to propose a system for evaluating the progress of the implementation of this policy at the national, regional and local levels;

- to propose ways and specific mechanisms for the proper implementation of the SP PDCS in Ukraine in the conditions of European integration, overcoming large-scale military aggression by the Russian Federation and post-war recovery of Ukraine.

The object of the study is the SP PDCS in Ukraine.

The subject of the study is the implementation mechanisms of SP PDCS in Ukraine.

In general, the work consists of three sections and nine subsections.

Based on the developed research algorithm, in the first section, an analysis of the theoretical and methodological foundations of the implementation of SP PDCS was carried out, the content of the main concepts in this field was defined and clarified. The chapter also examines the conceptual aspects of SP PDCS and the foreign experience and international cooperation of Ukraine in the field of implementing this policy.

It is substantiated that the introduction of SP PDCS in Ukraine occurs through the transformation of the model of representative democracy by supplementing it with participatory democracy (democracy of participation). It has been proven that

participatory democracy contributes to the formation of the stability of communities and, on this basis, to the creation of the foundation of the state's national security.

In the second section, a comprehensive analysis (diagnosis) of the current mechanisms for the implementation of SP PDCS was carried out: financial-economic, regulatory-legal, institutional-organizational, information-communication, as well as mechanisms of intersectoral partnership and public participation.

The importance of targeting the use of mechanisms in the process of implementation of SP PDCS is emphasized, depending on the goal to be achieved, on the functional purpose of each specific mechanism and tool, and on the effectiveness of their application.

The need to introduce monitoring and evaluation in the process of implementation of SP PDCS was substantiated, criteria, indicators and the procedure for monitoring the implementation of SP PDCS at all levels of public administration were developed.

In the third section, domestic strategic documents related to the implementation of SP PDCS are analyzed for compliance of priority directions, tasks and mechanisms of implementation of this policy with European principles of good democratic governance. Ways of implementation of SP PDCS at the local level are determined and recommendations are provided for building a model of a complex mechanism for the implementation of SP PDCS.

A model of a complex mechanism for the implementation of SP PDCS was developed, which includes three main mechanisms - state, public and intersectoral, as well as three coordination mechanisms - interlevel, intersectoral and intrasectoral coordination at all levels of public administration.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that conceptual approaches, practical methods and obtained new scientific results were developed in the dissertation work, which collectively solve the important scientific task of theoretical and methodological substantiation of ways to improve the mechanisms of implementation of SP PDCS, in particular:

for the first time:

- it is substantiated that the improvement of the implementation process of SE SRGS is possible due to the formation of a complex mechanism on the basis of the existing separate elements of the implementation of SE SRGS, which should include state, public and intersectoral mechanisms, combined with mechanisms of interlevel, intersectoral and intrasectoral coordination at all levels of public administration – respectively to the proposed model of such a complex mechanism;

- a methodological approach to the implementation of monitoring and evaluation of the implementation process of SE SRGS is proposed, which is based on the author's original Methodology of multi-level benchmarking, the basis of which are developed criteria, indicators and the procedure for monitoring this process at the national, regional and local levels of management, which makes it possible to evaluate and to monitor the real state of performance of the tasks of SE SRGS and timely adjust both the process of implementation of the state policy and this policy itself;

improved:

- the conceptual-categorical apparatus in the researched area, in particular, the concept of "state policy of promoting the development of civil society" has been clarified, in which civil society is included as an equal partner of these bodies to public authorities, which were traditionally considered as sole subjects of the implementation of SE SRGS ;

- the goal of SE SRGS, the definition of which is complemented by the consolidation of Ukrainian society based on the interaction of the authorities and the public and strengthening their mutual responsibility for the results of the joint implementation of this policy, which ensures the inevitability of the process of democratization and development of the Ukrainian state;

- methodical approaches to the analysis of compliance of the priority directions, tasks and mechanisms of implementation of SE SRGS, recorded in strategic acts of Ukrainian legislation, with European principles of good democratic governance;

- the content of the concept of "mechanism for the implementation of SE SRGS" as a component of the public management system, the elements of which are structural and organizational (public authorities, means, methods, levers, procedures, legal norms, incentives, methods, tools, principles) and structural and functional (the organization of management processes, functional activity, consistent implementation of actions) components, thanks to which, as a result of consistent goal-setting activities, the process of implementing the tasks of SE SRGS takes place;

- an approach to distinguishing, diagnosing and modernizing the mechanisms for the implementation of SE SRGS (financial-economic, regulatory-legal, intersectoral partnership, public participation, institutional-organizational and information-communication) based on the definition of the functional purpose and the analysis of the effectiveness of these mechanisms, identifying shortcomings in the process their application and development of proposals for their improvement;

received further development:

- periodization of the process of transformation of SE SRGS in Ukraine in its historical retrospective based on the comparison of the nature of government-public relations during the implementation of state policy; the three main stages of transformation of SE SRGS during the period from the 90s of the 20th century to 2016, determined by other scientists, were supplemented by two new stages: the fourth - from 2016 to 2019, which can be interpreted as an attempt by public authorities to gradually transform the democratic gains of the Revolution of Dignity on its own administrative resource and limit the role of civil society, and the fifth - from 2019 to the present, which is characterized as a gradual transition to constructive dialogue and partnership cooperation between the authorities and civil society at the initiative of the IGS;

- substantiation of the appropriate use of relevant tools in various mechanisms for the implementation of SE SRGS – depending on their functional orientation and the characteristics of the entities that use them, while taking into account that some tools are used simultaneously in several mechanisms of SE SRGS implementation;

- substantiation of the role of participatory democracy in the formation of the stability of communities and the creation on this basis of the basis of the national security of the state;

- an approach to determining the components of the implementation cycle of SE CRGS, where the stages of strategizing, planning, organization and implementation are supplemented by the stages of monitoring, evaluation and adjustment of the process of implementation of the specified policy;

- determination of conditions for the successful implementation of SE SRGS, which include: expansion of communications between the authorities and the public, financial support by the authorities for the development of civil society, strengthening of executive discipline and responsibility of public officials and public leaders for the state of affairs in this area and proper legislative consolidation of the tools of participatory democracy, respectively to European standards.

The practical significance of the obtained results is determined by the systematic, theoretical and applied nature of the research and consists in increasing the effectiveness of the implementation process of SP PDCS in Ukraine based on the implementation of a system of monitoring and evaluating the real state of affairs in this area and the application of a complex mechanism for the implementation of SP PDCS, built on vertical and horizontal coordination and interaction of public authorities, the public and other subjects of influence on the process of implementation of the specified policy.

The scientific innovations proposed in the course of the study were taken into account during the development of the new National Strategy-2026 in Ukraine, which is reflected, in particular, in the sections devoted to the mechanisms of its implementation, monitoring and evaluation.

Keywords: public policy, state policy of promoting the development of civil society, civil society, mechanisms of state policy, local self-government, multi-level management, decentralization, interaction of government and the public.

LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE THEME OF THE DISSERTATION

Scientific works in which the main scientific results of the dissertation are published

1. Orlova Alla. International experience in the implementation of the state policy for facilitating civil society development. *Actual problems of public administration*. Volume 1, No. 77 (2019). P. 11-15. – URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/issue/view/35%28477%29%2808%29>

2. Krupnyk A. S., Orlova A. I. Application of the multi-level benchmarking technique during the analysis of the implementation of the National strategy for promoting the development of civil society at the regional level. *Public administration: theory and practice*. 2019. Issue 1 (21). Dnipro, DRIDU NADU, 2019. P. 1-16. – URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01\(21\)/17.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01(21)/17.pdf)

Personal contribution of the author. Participation in the development and pilot testing of the Methodology, adjustment of its components based on the results of the pilot testing.

3. Orlova A. I. State policy of promoting the development of civil society in Ukraine: dynamics of changes. *Actual problems of public administration*. 2019. Issue 4(80). P. 71-75. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/019/Zbirnuk-4-80-2019.pdf

4. Liudmyla L. Prykhodchenko, Andrii S. Krupnyk, Alla I. Orlova and Oksana V. Dulina. Monitoring and Evaluation of the Implementation Process of the State Policy to Promote the Development of Civil Society in Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. Vol. 9. P. 3023-3032. – URL: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.368>

Personal contribution of the author. Justification of the relevance of the article, conceptual aspects of the state of evaluation of SP PDCS in Ukraine, development of indicators and criteria for evaluation of SP PDCS.

5. Orlova A. I. Civil society as the main driver of stability of communities in conditions of decentralization. *Electronic scientific publication «Public*

administration and national security». 2021. No. 2. - URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2021-2-7008>

6. ALLA ORLOVA. The role of good governance principles in fostering civil society. The case of Ukraine/ *CES Working Papers* – Volume XIII, Issue 1. P. 110-123. – URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2021_XIII1_ORL.pdf

Scientific works certifying the approval of the dissertation materials

7. Orlova A. I. «Pitfalls» of decentralization - threats to people's rule. *Reforming public management and administration: theory, practice, international experience*: materials of Vseukr. science and practice conf. for international participation, Odesa, October 27, 2017. Odesa: ORIDU NADU, 2017. P. 61-62. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_24_10_17.pdf

8. Orlova A. I. European experience of involving citizens to participate in the management of local affairs: lessons for Ukraine. *Public administration in Ukraine: history of state formation, challenges and prospects*: materials of the IX International of science Internet Conf. graduate students and doctoral students from the state edited, Odesa, May 25, 2018. Odesa: ORIDU NADU, 2018. P. 93-98. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_14_09_18.pdf

9. Krupnyk A.S., Orlova A.I. Public councils in Ukraine: second breath. Perspectives of science and education: *Proceedings of the 4th International youth conference*. SLOVO\WORD, New York, USA, 2018. P. 283-295. – URL: http://dSPACE.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/16606/1/NEW_YORK_23082018%20%281%29-pages-1-7%2C442-445.pdf

Personal contribution of the author. Generalization and analysis of the results of monitoring the activities of public councils in Ukraine.

10. Orlova A. I. Websites of public authorities as a tool of government-public communications in conditions of decentralization. *Reforming public management and administration*: theory, practice, international experience: materials of All-Ukrainian Science and Practice. conf. for international participation, Odesa, October 26, 2018. Odesa: ORIDU NADU, 2018. P. 236. - URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_24_10_18.pdf

11. Orlova Alla. Mechanisms for implementation of the state policy of promoting the development of civil society in Ukraine. *New Insights in Public Administration [Electronic source]* : Materials of Scientific Seminar of Master and PhD Students, Odessa, November 8, 2018. Odessa : ORIPA NAPA, 2018. P. 42-45. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/7/3/journal/elek-journal-4.pdf>

12. Krupnyk A. S., Orlova A. I. Implementation of the National Strategy for the Promotion of Civil Society through Regional Programs. *Teoria și practica administrării publice*: Materiale ale Conferinței științifico-practice cu participare internațională, Chișinău, 17 mai 2019. Chișinău: Academia de Administrare Publică Guvernul Republicii Moldova, 2019. P. 375-378. – URL: <http://aap.gov.md/sites/default/files/17.5.19.pdf>

Personal contribution of the author. Analysis of the results of the implementation of regional programs to promote the development of civil society in Ukraine and the quality of the official websites of regional councils and regional state administrations.

13. Orlova A. I. How public communications units implement the state policy of promoting the development of civil society. *Institutionalization of public administration in Ukraine under the conditions of European integration and globalization challenges*: materials of the annual Vseukr. science and practice conf. for international with participation, Kyiv, May 24, 2019 / by general ed. A. P. Savkova, M. M. Bilynska, O. M. Petrov. Kyiv: NASU, 2019. Volume 1. P. 91-93. – URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/2e67d7ff-9338-42dd-80c1-bb20eeda330e.pdf>

14. Orlova A. I. Coordinating the development of civil society under the President of Ukraine: expectations and realities. *Public administration in Ukraine: the history of state formation, challenges and prospects [Electronic resource]*: materials of X International. of science conf. of graduate and doctoral students in public administration, Odesa, May 31, 2019. Odesa: ORIDU NADU, 2019. P.130-132. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/03.07.2019-1.pdf>

15. Orlova A.I. The presence of an effective infrastructure of civil society is the key to the sustainable development of small towns in Ukraine. *Public administration: traditions, innovations, global trends: materials All-Ukrainian. science and practice conf. for international participation*, Odesa, October 11, 2019. Odesa: ORIDU NADU, 2019. P. 35-36. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/10.10.2019.pdf>

16. Orlova A. I. Civic education as a factor in the implementation of the state policy of promoting the development of civil society. *Problems of management of social and humanitarian development: materials of the 13th science-practice. conf. for international participation dedicated to the memory of A. V. Reshetnichenko*, Dnipro, November 29, 2019 / by general ed. O. B. Kireeva. Dnipro: DRIDU NADU, 2019. P. 90-93. – URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2019_Material_Social_develop.pdf

17. Orlova A.I., Promoting the active longevity of the elderly as a component of state social policy. *Reforming public administration: theory, practice, international experience: materials of Vseukr. science and practice conf. for international participation*, Odesa, October 31, 2014. Odesa: ORIDU NADU, 2014. P. 202-204. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/kon1in.pdf>

18. Orlova A. I. Problematic issues in the sphere of implementation of the state policy of promoting the development of civil society: reengineering in time. *Public administration in Ukraine: the history of state formation, challenges and prospects [Electronic resource]: materials of the 11th science. Internet Conf. for international participation for graduate students and doctoral students*, Odesa, May 29, 2020. Odesa: ORIDU NADU, 2020. P. 48-51. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Internet_konf_DU-2020.pdf

19. Orlova A. I. Subjects, objects, mechanisms of formation and implementation of the state policy of promoting the development of civil society. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: collection of scientific papers "ΛΟΓΟΣ" with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*, Oxford, United Kingdom, July 24, 2020. Oxford : Oxford

Sciences Ltd. & European Scientific Platform, 2020. Vol. 1. P. 128-130. – URL: <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v1.47>

20. Orlova A.I. Evaluation of the implementation of the National Strategy for the Promotion of Civil Society Development in Ukraine for 2021-2025. *Public administration: traditions, innovations, global trends: materials All-Ukrainian. science and practice conf. for international participation (for the 25th anniversary of the institute's founding)*, Odesa, October 9, 2020. Odesa: ORIDU NADU, 2020. P. 46-47. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/pua_25.pdf

21. Orlova A. Implementation of European principles of good governance in the state policy for promoting civil society development in Ukraine. *EU And Its Neighborhood: Enhancing EU Actorness In The Eastern Borderlands* : International conference EURINT, Iasi, Romania, October 15-17, 2020. Iasi : Center For European Studies, Faculty Of Law, Alexandru Ioan Cuza University Of Iasi, 2020.

22. Orlova A. I. Analysis of the readiness of the communications units of regional state administrations to implement the tasks of the National Strategy for the Promotion of Civil Society Development for 2021-2026. *Public administration in Ukraine: the history of state formation, challenges and prospects [Electronic resource]: materials of the XII Science. Internet Conf. for international participation for post-graduate students and doctoral students*, Odesa, May 28, 2021. Odesa: ORIDU NADU, 2021. P. 181-184. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/02072021.pdf>

Publications that additionally display scientific results of the dissertation

23. Analytical report on the results of the interregional study of public participation in processes / Krupnyk A.S., Kalashnikova O.E., Dzyupin M.O., Orlova A.I. etc. – Odesa, 2016. – 104 p. – URL: <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/Analitichniy-zvit-povniy.pdf> / [http://www.irf.ua/content/files/analitichniy-zvit-povniy .pdf](http://www.irf.ua/content/files/analitichniy-zvit-povniy.pdf)

Personal contribution of the author. Participation in the development of research methodology, research and analysis of the use of various forms of public

participation in the process of unification and development of territorial communities.

24. Social effectiveness of local self-government bodies: assessment and provision. Analytical report based on the results of the study. Krupnyk A.S., Golynska O.V., Sakhanenko S.E. etc. NGO «Association for the Promotion of Self-Organization of the Population». 2017. – URL: https://drive.google.com/file/d/0B9Z_D4vHVHefS2ozRjJEWTRDUTg/view

Personal contribution of the author. Development of tools and processing of the results of expert sociological research among different categories of residents of the studied territorial communities, preparation of conclusions.

25. Analytical report on the results of a study of the state of social capital in the communities of Ukraine and the conditions for its formation and development. Krupnyk A.S. etc. Odesa, 2017. 182 p. – URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/soc_cap_gromady

Personal contribution of the author. Development of a methodology for assessing the level of openness and transparency of local self-government bodies and the suitability of local NPAs for public participation in solving issues of local importance, evaluating the sites of local councils and summarizing the results.

26. Analytical report on the results of the implementation of the project "Civil support for the implementation of the National strategy to promote the development of civil society at the regional level". Krupnyk A.S. etc. Odesa, 2018. 113 p. – URL: <https://drive.google.com/file/d/1vR5WwBF3CPDs9wHpbCj-4LEvm6sTH1zy/view>

Personal contribution of the author. Participation in the development of the Multilevel Benchmarking Methodology and evaluation using it of regional programs, event plans, websites of public authorities, activities of regional coordinates, special communications units within the Regional State Administration and the KMDA, analysis of the state of public education, training and advanced training of CSO leaders and officials of the authorities public authorities in the regions.

27. State and ways of proper implementation of the National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine at the regional level: analytical report. Odesa: ORIDU NADU, 2018. 132 p. – URL: <https://drive.google.com/file/d/17xnSkvB51xpa8CsZ-Wm0Hi8yk4yXU2ev/view>

Personal contribution of the author. Monitoring and evaluation of the sites and regulations of the Regional State Administration and regional councils regarding the implementation of the National Strategy 2020.

28. Orlova A.I. We are forming a roadmap for the development of civil society: together we are stronger! Odessa Institute of Social Technologies: website. 2020. – URL: <https://oistkp.blogspot.com/2020/05/blog-post.html>

29. Krupnyk A. S., Orlova A. I. State and civil society: algorithm of interaction. Opinions of experts. Web portal "Public Space". 2020. – URL: <https://www.prostir.ua/?news=derzhava-i-hromadyanske-suspilstvo-alhorytm-vzajemodiji>

Personal contribution of the author. Development of a questionnaire, analysis of experts' answers, preparation of conclusions and proposals.

30. Krupnyk A. C., Orlova A. I. Principles of good governance: European experience and Ukrainian realities. Web portal of the Public Network of Public Law and UPLAN Administration. 2020. – URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pryntsy-py-dobroho-vriaduvannia-ievropeiskyi-dosvid-ta-ukrainski-realii/>

Personal contribution of the author. Analysis of the state of reflection in the National Strategy - 2020 of the principles of good governance.

31. Krupnyk A.S., Orlova A.I. A system of criteria and indicators for evaluating the implementation of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine. – 23/05/2020: – URL: https://oistkp.blogspot.com/2020/09/blog-post_22.html

Personal contribution of the author. Justification and participation in the development of indicators and evaluation criteria.

32. Evaluation of the effectiveness of the state policy of promoting the development of civil society by the method of multi-level benchmarking: a scientific and methodological brochure / [Developers: L.L. Prykhodchenko, A.S. Krupnyk, A.I. Orlov]. – Odesa: ORIDU NADU, 2021. – 75 p. – URL: <http://oridu.odessa.ua/?fil=news/2021/08/30/004>

Personal contribution of the author. Participation in the pilot approbation of the Methodology for assessing the effectiveness of the state policy of promoting the development of civil society, adjusting the Methodology based on the results of its pilot approbation.

33. Pirozhenko N.V., Dulina O.V., Popov M.P., Prykhodchenko L.L., Sakhanenko S.E., Panchenko G.O., Davtyan S.G., Golynska O.V. Todorova O.L. Krupnyk A.S., Orlova A.I., Omelchenko V.S., Yelchieva O.R., Yushchenko M.V., Babich O.V., Golynskiy V.V. Certificate of copyright registration for the work No. 98376: Literary and written work of a scientific nature «Report «Scientific-research work on the topic «Features of the implementation of the policy of decentralization at the level of small cities (on the example of the city of Gola Prystan)». - date of registration - 07/06/2020. – URL:

http://kntu.net.ua/ukr/content/download/80835/468677/file/BULETEN___Avt_Pravo___%E2%84%96_60-2020.pdf

The author's personal contribution: analysis of the infrastructure of the GS of small cities of Ukraine. Speech at the scientific conference on the topic: «Availability of effective civil society infrastructure is the key to sustainable development of small towns in Ukraine».

34. A.S. Krupnyk, O.V. Golynska, S.E. Sakhanenko, A.I. Orlova, M.P. Popov, L.L. Prykhodchenko, S.A. Popov, S.V. Osadchuk, N. Pirozhenko .IN. Analytical report "Social effectiveness of local self-government bodies: assessment and provision" // Certificate of copyright registration for a work No. 82000 / Copyright and related rights. Official Bulletin No. 51, 2018. – P. 58 – URL:

https://ukrpatent.org/atachs/BULETEN___Avtor_Pravo___%E2%84%96_51-2019.pdf

The author's personal contribution: participation in the assessment of the social effectiveness of the management activities of the Ministry of Internal Affairs, the general social effectiveness of the activities of the Ministry of Internal Affairs, the internal social effectiveness of the activities of the Ministry of Internal Affairs, the social effectiveness of the management of the Ministry of Internal Affairs in the assessments of residents. Evaluation of the social effectiveness of the activities of the Ministry of Internal Affairs and Communications based on the analysis of citizens' appeals. Analysis of the results of the survey of local experts. Development of a questionnaire form for expert evaluation of the degree of satisfaction of residents' needs. Participation in writing the final analytical report.

35. Krupnyk A.S., Orlova A.I. Certificate of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated 01.02.2019 No. 85227 «About the registration of the copyright to the work: «Methodology of multi-level benchmarking based on a comprehensive assessment of the activities of regional public authorities regarding the implementation of the National Strategy for the Promotion of the Development of Civil Society in Ukraine for 2016-2020». (Bulletin No. 52, p. 486) – URL: https://ukrpatent.org/atachs/BULETEN___Avtor_Pravo___%E2%84%96%2052-2019.pdf

Personal contribution of the author: participation in finalizing the general concept of the Methodology; participation in the development of tools for evaluating sites; participation in the development of indicators and evaluation criteria based on these indicators; conducting a pilot test of the Methodology, including evaluation of regional programs, event plans, websites of public authorities, activities of regional Coordination Councils, special communications units within the Regional State Administration and KMDA, analysis of the state of public education, training and advanced training of CSO leaders and employees of public authorities in the regions; adjustment of the components of the Methodology based on the results of its pilot testing; participation in the writing of the Analytical Report and its internal review.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	34
ВСТУП	35
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРІЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	48
1.1. Понятійно-термінологічний апарат дослідження	48
1.2. Концептуальні аспекти державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства	70
1.3. Зарубіжний досвід та міжнародна співпраця України у сфері реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства	94
Висновки до розділу 1	116
РОЗДІЛ 2. СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРІЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	119
2.1. Механізми реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства	119
2.2. Проблеми у сфері реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства	151
2.3. Оцінювання процесу реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства	174
Висновки до розділу 2	185
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРІЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	188
3.1. Роль міжнародного та національного законодавства у реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні	188
3.2. Шляхи реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства на місцевому рівні.....	207
3.3. Удосконалення механізмів реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства	227
Висновки до розділу 3	248
ВИСНОВКИ	253
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	263
ДОДАТОК А. Наступність принципів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні	326

ДОДАТОК Б. Типове положення про регіональну Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства	327
ДОДАТОК В. Система критеріїв та показників оцінювання реалізації національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні	334
ДОДАТОК Д. Список публікацій за темою дисертації.....	350
ДОДАТОК Ж. Відомості про впровадження результатів дисертаційної роботи в навчально-дослідницькій діяльності.....	357
ДОДАТОК К. Відомості про впровадження результатів дисертаційної роботи	364

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
АТО	– Антитерористична операція
ВГБ	– Всеукраїнський громадський бюджет
ВГО	– Всеукраїнська громадська організація
ДБУ	– Державний бюджет України
ДП СРГС	– Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства
ЖКП	– Житлово-комунальні послуги
ІГС	– Інститут громадянського суспільства
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КСУ	– Конституційний суд України
МВФ	– Міжнародний валютний фонд
МОП	– Міжнародна організація праці
МДА	– Місцева державна адміністрація
Мінрегіон	– Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України
МТД	– Міжнародна технічна допомога
НДІ	– Науково-дослідний інститут
НДР	– Науково-дослідна робота
НІСД	– Національний інститут стратегічних досліджень
НПА	– Нормативно-правовий акт
ОДА	– Обласна державна адміністрація
ОБСЄ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОГС	– Організація громадянського суспільства
ОЕСР	– Організація економічного співробітництва і розвитку
ОСН	– Орган самоорганізації населення
ОТГ	– Об'єднана територіальна громада?
РДА	– Районна державна адміністрація
СБ	– Світовий банк
ТГ	– Територіальна громада
УАО	– Українська асоціація оцінювання
Угода	– Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони
ЦОВВ	– Центральний орган виконавчої влади

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Революція Гідності 2013-2014 років стала поштовхом для оновлення та переформатування влади. Вона відкрила новий етап в історії розвитку Української держави та громадянського суспільства, продемонструвавши можливості впливу громадськості на суспільно-політичні перетворення.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 року [399] обумовлює новий характер відносин між державою і громадськістю, диктує необхідність запровадження європейських правил та підходів до цих відносин на основі закріплених в Угоді принципів. Крім того, значний вплив на реалізацію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства (ДП СРГС) справляє розвиток співпраці між ІГС України та громадськими організаціями держав – членів Європейського Союзу.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (реформа децентралізації), що розпочалася у 2014 році, передбачала передачу повноважень та ресурсів від державних органів органам місцевого самоврядування і створення базового суб'єкта місцевого самоврядування – спроможної територіальної громади.

Громадянське суспільство, включаючи волонтерський рух, під час збройної агресії росії проти України, яка розпочалася у 2014 році та у 2022 році перетворилася у широкомасштабне вторгнення, стало одним із ключових факторів фундаменту оборони, невід'ємною складовою стійкості та адаптивності українського суспільства до кризових умов. А співпраця та партнерство між владою, армією і громадянським суспільством стала цементуючим фактором стійкості Української держави.

Сучасна державна політика має виходити з того, що активне, впливове і розвинене громадянське суспільство відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення.

Сучасна ДП СРГС відрізняється своєю комплексністю, взаємозалежністю її механізмів та інструментів, високим рівнем інституційної насиченості публічного сектору в реалізації основних напрямків і розв'язанні ключових завдань. Усе це зумовлює складність управління процесами формування та реалізації державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства.

Зараз в Україні формується нова парадигма організації процесу реалізації ДП СРГС. Загальні цілі та основні напрямки цієї політики закріплені у затвердженій указом Президента Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки (далі – Нацстратегії-2026). Але при цьому в Україні відсутній центральний орган виконавчої влади (ЦОВВ), відповідальний за реалізацію цієї політики, а різні нормативно-правові, соціально-гуманітарні, фінансово-економічні та інформаційно-комунікаційні складові, за допомогою яких органи публічної влади забезпечують реалізацію цієї політики, недостатньо скоординовані між собою та з ІГС.

До того ж в умовах децентралізації зменшується можливий вплив ЦОВВ на ланки регіонального, субрегіонального і, тим паче, місцевого рівня, що вимагає пошуку нових форм і важелів впливу держави на процеси реалізації державної політики на усіх рівнях, включаючи рівень територіальних громад.

За результатами проведеного на початку 2018 року Всеукраїнською асоціацією сприяння самоорганізації населення громадського супроводу реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 роки, встановлено, що існуючий рівень реалізації завдань цієї стратегії *неповною мірою відповідає пріоритетам державної політики* і запитам громадянського суспільства і потребує подальшого удосконалення як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні [24].

При цьому абсолютна більшість громадян (77%) вважають, що держава повинна сприяти розвитку громадянського суспільства [59, 62].

Слід зазначити, що протягом 2014-2023 років в Україні спостерігається поступовий розвиток громадянського суспільства – як в кількісному, так і в якісному вираженні. Зокрема, за даними Держстату, кількість ІГС зростає за

цей період з 143 229 до 178 011 або на 24,3 % [122]. При цьому Індекс сталості громадянського суспільства за 7-бальною шкалою (де 1 – найвищий бал) у 2021 році склав 3,2 і має тенденцію до зменшення (покращення) [113].

Однак, не зважаючи на позитивні тенденції у цій сфері, маємо констатувати, що потенціал ІГС лише частково використовується органами публічної влади у процесі впровадження нагальних суспільних реформ та вирішенні політичних, соціально-економічних та гуманітарних питань.

Серед основних проблем у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства – недосконалість чинного законодавства та локальної нормативно-правової бази на рівні територіальних громад, а також обмеженість фінансових ресурсів для розвитку ІГС. Так, в період 2006-2019 років частка видатків Державного бюджету України (ДБУ), яка спрямовувалася на підтримку діяльності ІГС, коливалася в межах 0,036%-0,097%, тобто не досягала навіть однієї десятої відсотка ДБУ. Для порівняння: в Угорщині частка видатків, що спрямовуються на діяльність громадського сектору, становить майже 5% [395, с. 158].

Крім того, на даний момент слабо застосовуються державні та муніципальні замовлення аналітичним структурам, які діють на базі ІГС; залишається низькою ефективність роботи більшості громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів при органах влади; не вирішена проблема законодавчого врегулювання організації та проведення публічних консультацій, місцевих референдумів та мирних зібрань в Україні; ускладнене здійснення ІГС соціального підприємництва, спрямованого на вирішення місцевих проблем.

Згадані проблеми мають місце на тлі низького рівня правової та громадянської освіти населення, його відносно низької суспільної активності та слабого залучення органами публічної влади громадськості до процесів прийняття та реалізації управлінських рішень. Відсутня система моніторингу та оцінювання процесу реалізації ДП СРГС, зокрема, відсутні критерії та

показники оцінювання її ефективності. Крім того, не вистачає фундаментальних та прикладних досліджень з питань формування та реалізації ДП СРГС.

Тож для належної реакції на усі згадані виклики виникла необхідність у дослідженні та удосконаленні механізмів реалізації ДП СРГС.

Нагальність дослідження теми зумовлена і тим, що наукових джерел на тему владно-громадської взаємодії забагато, а стосовно теоретичних засад саме ДП СРГС – обмаль. Жодної спеціальної монографії – лише окремі розділи щодо цієї теми наявні у монографіях на суспільно-гуманітарну тематику [97, 111, 415,] та в деяких посібниках і підручниках [2, 353-355].

Механізми реалізації державної політики достатньо детально вивчали такі науковці, як В. Бакуменко [28], В. Ганяк [52], О. Коротич [145], М. Литвиненко [166], М. Мирна [176], А. Мойсіяха [179, 180], А. Неділько [184], Н. Нижник [186], О. Нюнько [187], М. Одінцова [391], О. Орцева [200, 201], Н. Павлюк [209], Л. Приходченко [239, 241, 242, 244], О. Пухкал [355], О. Радченко [357], Р. Рудніцька [387], О. Скакун [376], О. Федорчак [408], О. Чемерис [414] та ін.

Актуальними в цьому контексті можна вважати статті Т. Андрійчук [4, 5], О. Дем'яненко [71, 72] і С. Волинця, які досліджують різні аспекти ДП СРГС [47-51]. А саме механізми реалізації ДП СРГС досліджено лише О. Орцевою [200, 201]. Науковці зазвичай вивчали механізми ДП СРГС у контексті тематики своїх наукових інтересів, які не стосувалися безпосередньо ДП СРГС: С. Іщук [117] проаналізував взаємодію громадянського суспільства та держави у сфері конституційно-правового забезпечення цих відносин; Н. Павлюк [209] окреслив шляхи та форми удосконалення організаційно-правового механізму взаємодії інституцій публічного управління та ІГС в Україні у контексті децентралізації влади; О. Гомоляко [56] розглядає механізм взаємодії держави і суспільства, як складову організаційно-правового механізму впровадження публічної політики в Україні.

Стан реалізації ДП СРГС відображається у різних джерелах, серед яких: аналітичні доповіді до щорічного Послання Президента України до Верховної

Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України», підготовлені Національним інститутом стратегічних досліджень [9-13, 15, 125, 342]; аналітичні записки про хід виконання Національних стратегій сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [14, 17, 19, 61, 338]; аналітичні доповіді, які стосуються різних аспектів реалізації ДП СРГС в Україні [16, 18, 20-23, 60, 340, 368, 383]. Недержавні аналітичні центри також підготували чимало аналітичних матеріалів, які відображають різноманітні аспекти взаємодії влади і громадянського суспільства, у тому числі щодо участі громадськості у процесах прийняття рішень [96, 193].

Хоча узагальнені методичні матеріали на тему саме реалізації ДПСРГС є лише в посібнику УНЦПД 2013 року [77] та в аналітичному звіті за підсумками реалізації проєкту Координатором проєктів ОБСЄ в Україні у 2016 році [116].

Отже, можна зазначити, що *науковою проблемою*, якій присвячене це дослідження, є нестача комплексного, системного вивчення управлінської проблеми неналежної реалізації ДП СРГС, яка значною мірою пов'язана із недосконалістю механізмів її реалізації.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення шляхів удосконалення механізмів реалізації ДП СРГС в Україні.

Для досягнення визначеної мети в роботі вирішуються такі *завдання*:

- з'ясувати сутність, принципи, теоретичні та методологічні засади, основні поняття у сфері ДП СРГС, виокремити та діагностувати механізми її реалізації;
- проаналізувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення реалізації ДП СРГС в Україні та запропонувати шляхи удосконалення законодавчої, підзаконної та локальної нормативно-правової бази;
- проаналізувати сучасний стан реалізації в Україні ДП СРГС на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, виявити основні проблеми у цій сфері та з'ясувати причини їхнього існування;

- вивчити кращий зарубіжний досвід реалізації державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства та визначити доцільність і можливість адаптації цього досвіду в Україні;

- визначити критерії та показники реалізації ДП СРГС, запропонувати систему оцінювання ходу реалізації цієї політики на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;

- запропонувати шляхи та конкретні механізми належної реалізації в Україні ДП СРГС в умовах євроінтеграції та подолання широкомасштабної військової агресії з боку російської федерації.

Об'єкт дослідження – ДП СРГС в Україні.

Предмет дослідження – механізми реалізації ДП СРГС в Україні.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося за допомогою загально-філософських, загальнонаукових та конкретно-наукових методів, які, на нашу думку, найбільш відповідають предмету дослідження.

Логічний метод сприяв дослідженню найважливіших аспектів та природи основних понять, що використовуються у понятійно-категоріальному апараті цього дослідження.

Метод системного аналізу було використано для визначення особливостей механізмів реалізації ДП СРГС і при розробленні моделі комплексного механізму реалізації ДП СРГС в сучасних умовах.

Історико-правовий метод надав можливість не лише виявити динаміку процесу реалізації ДП СРГС, а й визначити особливості кожного періоду, що дало змогу удосконалити періодизацію цього процесу.

Методи аналізу і синтезу забезпечили формування концептуальних положень щодо удосконалення процесу реалізації ДП СРГС, у тому числі тих, що базовані на запровадженні зарубіжного досвіду.

Метод структурного аналізу дав змогу визначити складові процесу реалізації ДП СРГС та механізми її реалізації відповідно до їх функціонального призначення та цілепокладання.

За допомогою *методу детермінізму* виявлені причинно-наслідкові зв'язки залежності дієвості механізмів реалізації ДП СРГС від характеру взаємовідносин держави і громадянського суспільства та роль кожного із цих акторів у процесах реалізації ДП СРГС.

За допомогою *методу статистичного аналізу* оцінено вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників на стан реалізації ДП СРГС на усіх рівнях публічної влади,

Соціологічні методи були застосовані при визначенні реального стану та динаміки владно-громадських відносин як в історичній ретроспективі, так і у процесі розробки нової Нацстратегії-2026.

Мережевий метод дав змогу врахувати горизонтальні та вертикальні зв'язки та їх вплив на сучасні процеси прийняття управлінських рішень на різних рівнях публічного управління та в середовищі ІГС.

Дослідження процесів моніторингу та оцінювання реалізації ДП СРГС та розробка технології цих процесів здійснювалися за допомогою *емпіричних методів*, які базуються на поєднанні об'єктивних та суб'єктивних підходів.

Використання вказаних методів у сукупності забезпечує досягнення поставленої мети, вирішення завдань та достовірність отриманих даних.

Емпіричною базою наукового дослідження є нормативно-правові акти загальнодержавного та локального рівнів, зокрема акти законодавства, акти органів та посадових осіб виконавчої влади та місцевого самоврядування.

В якості *джерел інформації* використані також теоретичні та методичні розробки вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі науки державного управління, соціології, економіки, політології, філософії, психології, результати науково-дослідних робіт, виконаних в інститутах НАДУ при Президентів України та у ЗВО, куди ці інститути були приєднані після реорганізації у 2021 році, монографії, статті, матеріали науково-практичних конференцій, наукових форумів, семінарів, “круглих столів”, аналітичні напрацювання НІСД.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі розроблені концептуальні підходи та отримані нові наукові результати, які в сукупності розв’язують важливе наукове завдання теоретико-методологічного обґрунтування шляхів удосконалення механізмів реалізації ДП СРГС, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано, що удосконалення процесу реалізації ДП СРГС можливе за рахунок формування на базі існуючих зараз розрізнених елементів реалізації ДП СРГС *комплексного механізму*, який має включати державний, громадський та міжсекторний механізми, поєднані механізмами міжрівневої, міжсекторної та внутрішньосекторної координації на усіх рівнях публічного управління – відповідно до запропонованої моделі такого комплексного механізму;

- запропоновано методологічний підхід до здійснення моніторингу та оцінювання процесу реалізації ДП СРГС, який базується на оригінальній авторській Методиці багаторівневого бенчмаркінгу, основою якої є розроблені критерії, показники та порядок здійснення моніторингу цього процесу на національному, регіональному та місцевому рівнях управління, що дає можливість оцінювати та відстежувати реальний стан виконання завдань ДП СРГС і своєчасно коригувати як процес реалізації державної політики, так і саму цю політику;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат у досліджуваній сфері, зокрема, уточнено поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства», в якій до органів публічної влади, що традиційно розглядались як одноосібні суб’єкти реалізації ДП СРГС, долучено громадянське суспільство та соціально відповідальний бізнес в якості рівноправних партнерів;

- мету ДП СРГС, визначення якої доповнено консолідацією українського суспільства на основі взаємодії влади і громадськості та посилення їх взаємної

відповідальності за результати спільної реалізації цієї політики, що забезпечує невідворотність процесу демократизації та розвитку Української держави;

- методичні підходи до аналізу відповідності пріоритетних напрямків, завдань та механізмів реалізації ДП СРГС, зафіксованих у стратегічних актах українського законодавства, європейським принципам доброго демократичного врядування;

- зміст поняття «механізм реалізації ДП СРГС» як складової системи публічного управління, елементами якої є *структурно-організаційні* (органи публічної влади, засоби, методи, важелі, процедури, правові норми, стимули, способи, інструменти, принципи) та *структурно-функціональні* (організація управлінських процесів, функціональна діяльність, послідовна реалізація дій) складові, завдяки яким в результаті послідовної цілепокладальної діяльності відбувається процес реалізації завдань ДП СРГС;

- підхід до виокремлення, діагностики та модернізації механізмів реалізації ДП СРГС (фінансово-економічного, нормативно-правового, міжсекторного партнерства, громадської участі, інституційно-організаційного та інформаційно-комунікаційного) на основі визначення функціонального призначення та аналізу дієвості цих механізмів, виявлення недоліків у процесі їх застосування та вироблення пропозицій щодо їхнього удосконалення;

набуло подальшого розвитку:

- періодизація процесу трансформації ДП СРГС в Україні в її історичній ретроспективі на основі зіставлення характеру владно-громадських відносин у ході реалізації державної політики; три основні етапи трансформації ДП СРГС протягом періоду з 90-х років XX століття по 2016 рік, визначені іншими науковцями, доповнено двома новими етапами: четвертим – з 2016 по 2019 рік, який можна трактувати як спробу органів публічної влади поступово перетворити демократичні здобутки Революції Гідності на власний адміністративний ресурс і обмежити роль громадянського суспільства, і п'ятим – з 2019 року по теперішній час, який охарактеризовано як поступовий

перехід до конструктивного діалогу і партнерської співпраці влади із громадянським суспільством за ініціативою ІГС;

- обґрунтування належного застосування в різних механізмах реалізації ДП СРГС відповідних інструментів – залежно від їхньої функціональної спрямованості та особливостей суб'єктів, які їх застосовують, при цьому враховано, що деякі інструменти застосовуються одночасно в декількох механізмах реалізації ДП СРГС;

- обґрунтування ролі демократії участі у формуванні стійкості громад і створенні на цій основі підґрунтя національної безпеки держави;

- підхід до визначення складових циклу реалізації ДП СРГС, де етапи стратегування, планування, організації та виконання доповнено етапами моніторингу, оцінювання та коригування процесу реалізації зазначеної політики;

- визначення умов успішної реалізації ДП СРГС, до яких належать: розширення комунікацій між владою і громадськістю, фінансова підтримка владою розвитку громадянського суспільства, посилення виконавчої дисципліни і відповідальності публічних службовців і громадських лідерів за стан справ у цій сфері та належне законодавче закріплення інструментів демократії участі відповідно до європейських стандартів.

Практичне значення одержаних результатів обумовлюється системним, теоретико-прикладним характером дослідження і полягає в підвищенні результативності процесу реалізації ДП СРГС в Україні на основі впровадження системи моніторингу та оцінювання реального стану справ у цій сфері та застосування комплексного механізму реалізації ДП СРГС, побудованого на вертикальній та горизонтальній координації і взаємодії органів публічної влади, громадськості та інших суб'єктів впливу на процес реалізації вказаної політики.

Запропоновані в ході дослідження наукові новації були враховані під час розробки в Україні нової Нацстратегії-2026, що відображено, зокрема, у розділах, присвячених механізмам її реалізації, моніторингу та оцінювання.

Матеріали дисертації використано у практичній діяльності з реалізації ДП СРГС, в т.ч.: у діяльності Голопристанської міської ради Херсонської області (довідка від 25.10.2019); в роботі Робочої групи з питань підготовки проєкту Нацстратегії-2026, діяльність якої забезпечував департамент інформації та взаємодії з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України (довідка від 19.11.2020 №17-20/4005); при розробці Карти правових реформ для громадянського суспільства України, яке проводилось ГО Центр демократії та верховенства права в межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України» (довідка від 10.12.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що містить особисто отримані автором результати в галузі науки публічного управління та адміністрування. У процесі дослідження авторка спиралася на існуючі напрацювання науковців у досліджуваній сфері, але результати і висновки цього дослідження ґрунтуються лише на власних ідеях та розробках, що містяться, в тому числі у працях, опублікованих у співавторстві.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дослідження обговорювалися на теоретико-методологічних семінарах та презентації дисертації на кафедрі публічного управління та регіоналістики Інституту публічної служби та управління 28.09.2023, а також апробовані на науково-практичних конференціях, семінарах та інших науково-комунікаційних заходах протягом 2017-2022 років, зокрема на:

- Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід» (Одеса, 2017, 2018);
- Міжнародних наукових Інтернет-конференціях аспірантів та докторантів з державного управління «Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи» (Одеса, 2018, 2019, 2020, 2021);
- IV Міжнародній науковій конференції «Perspectives of Science and Education» (Нью Йорк, США, 2018);

- науково-практичній конференції за міжнародною участю «Teoria și practica administrării publice» (Кишинев, Молдова, 2019);
- Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів» (Київ, 2019);
- Всеукраїнських науково-практичних конференціях за міжнародною участю «Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди» (Одеса, 2019, 2020);
- XIII науково-практичній конференції за міжнародною участю, присвяченій пам'яті Решетніченка А.В. «Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком» (Дніпро, 2019);
- Міжнародній науково-практичній конференції «Theoretical and empirical scientific research: concept and trends» (Оксфорд, Англія, 2020);
- Міжнародній конференції EURINT «EU and its neighbourhood: enhancing EU actorness in the eastern borderlands» (Ясси, Румунія, 2020).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

У процесі виконання дисертаційного дослідження авторка брала участь у виконанні науково-дослідних робіт кафедри публічного управління та регіоналістики ОРІДУ НАДУ при Президентові України за такими темами:

- «Багаторівневе управління (multilevel governance) регіональним розвитком в контексті модернізації публічної влади в Україні» (бюджетна, номер державної реєстрації: 0117U004394), де у співавторстві з А. Крупником обґрунтовано механізм взаємодії органів публічної влади та громадських інституцій у процесі вироблення публічної політики в умовах багаторівневості; досліджено вітчизняний та європейський досвід залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами; проаналізовано досвід участі громадськості у реформуванні місцевого самоврядування, на локальному та регіональному рівнях;
- «Особливості реалізації політики децентралізації на рівні малих міст (на прикладі м. Гола Пристань)» (госпдоговірна, номер державної реєстрації 0119U102434), де авторкою обґрунтовано питання запровадження

європейського досвіду реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства у малих містах та необхідність наявності інфраструктури громадянського суспільства для реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства у вирішенні місцевих питань на рівні малих міст в Україні;

- «Реінжиніринг управлінських процесів та управлінські інновації в органах публічної влади на регіональному рівні в умовах децентралізації» (бюджетна, номер держреєстрації 0120U101245), де авторкою обґрунтовано необхідність та можливість вирішення проблемних питань у сфері реалізації ДП СРГС шляхом реінжинірингу, а саме: методології оцінювання ефективності реалізації ДО СРГС, зокрема у сфері взаємодії з громадськістю, запровадження вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері вдосконалення механізмів реалізації ДП СРГС.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження авторки викладено у 32 працях, зокрема в 6 статтях у фахових виданнях, в тому числі одна – у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, у 5 статтях в інших виданнях та 16 тезах конференцій, а також у 5 аналітичних звітах за підсумками реалізації всеукраїнських проєктів за тематикою дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження підтверджено також трьома свідоцтвами про реєстрацію авторського права на наукові праці.

Загальна кількість публікацій на тему дисертації становить 32 найменування, з них 19 одноосібних. Загальний обсяг опублікованих праць становить 6,92 д.а., з яких особисто авторці належить 4,57 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, 4 рисунків, 3 таблиць та 6 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 365 сторінок, з яких основний текст – 226 сторінка. Список використаних джерел налічує 475 позицій, у тому числі 47 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Понятійно-термінологічний апарат дослідження

Для належного вирішення завдань дисертаційного дослідження нами детально розглянуто понятійно-термінологічний апарат, який застосовується при вивченні предмета дослідження – механізмів реалізації ДП СРГС.

Поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства» є багатокомпонентним і складається з таких понять, як «політика», «державна політика», «сприяння», «розвиток», «громадянське суспільство». Крім того, потребує з'ясування зміст поняття «механізми реалізації» вказаної політики.

У понятті «державна політика» головним елементом є «політика». Аристотель визначав політику як мистецтво управління державою. Демокріт вважав таке мистецтво найвищим із усіх мистецтв. Сучасні політологи, ґрунтуючись на працях мислителів минулого, зазначають, що політика – це також мистецтво можливого, мистецтво компромісів, мистецтво узгодження бажаного та об'єктивно досяжного.

М. Вебер вважає, що політика – це «прагнення до участі у владі або до здійснення впливу на розподіл влади» [42, с. 646]. М. Пірен трактує політику як вид діяльності по задоволенню довготривалих поточних інтересів соціальних груп [219, с. 15], а Р. Роуз визначає її як «тривалу серію більш або менш відповідальних дій та їх узгодження з метою прийняття конкретного рішення» [75, с. 4-5].

У вітчизняній науковій термінології поняття «політика» має багато інтерпретацій. Цей термін часто трактується як середовище, в якому взаємодіють партії та органи влади між собою, із громадянами та їх

об'єднаннями. Згідно традиційного розуміння, політика є інструментом, засобом для здобуття і утримання влади певними політичними силами.

Виділимо основні підходи до визначення дефініції «державна політика» у вітчизняній та зарубіжній науці.

Політику як процес вибору цілей, як стратегічний курс, дороговказ, напрям діяльності держави, комплекс заходів, спрямованих на вирішення стратегічних завдань та розв'язання проблем суспільства розглядають:

В. Бакуменко і П. Надолішній [28], С. Белявська [34], С. Волинець [51], О. Дем'янчук [73], М.Говлет [54], І. Петренко [223, 224], І. Розпутенко [369], В. Купрій [16, 162], Г. Ласвел і А. Каплови [392, с. 80-82], Л. Пал [210], Ю. Палагнюк [211], О. Рябічко [372], Е. Янг та Л. Куїнн [426], В. Дженкінс [475].

Політику як засіб регулювання суспільних справ на основні принципів і відповідних норм за допомогою державних інститутів, як реакцію держави на конкретні проблеми суспільства або його окремих груп, як політичну діяльність держави та її органів розглядають В. Андріяш [7], В. Ребкало [140]; О. Валецький [41], Н. Нижник [186], Л. Пал [210], В. Романов, О. Рудік, Т. Брус [371], В. Тертичка [392], В. Цвєтков [412], О. Юлдашев [423].

Політику як взаємозв'язки форм влади та організації держав в особливих підсистемах суспільства, ставлення уряду до свого оточення, відносини між урядом і приватними особами через втручання в їх особисте життя, як взаємодію багатьох агентів та організацій і встановлення складних взаємозв'язків між ними сприймають науковці Т. Бельська [33], М. Говлет та М. Рамеш [54].

Політику як не завжди дії, а і як утримання від дій розглядають Л. Ган, Б. Гогвуд [55]. Т. Дай запропонував коротке визначення державної політики як «будь-чого, що влада вибирає, робити це чи не робити». Таким терміном він чітко вказує, що носієм здійснення державної політики є влада [65].

Узагальнюючи усі розглянуті підходи до визначення терміну «державна політика», ми розуміємо цей термін як *рішення та дії органів публічної влади,*

спрямовані на вирішення стратегічних і тактичних завдань у відповідних сферах суспільного життя.

Аналізуючи поняття «державна політика», ми звертаємо увагу на точку зору О. Пухкала, який порівнює поняття «державна політика» і «публічна політика». Науковець вважає, що спільним у цих видів політики є механізми формування, які забезпечують можливості представлення та узгодження позицій заінтересованих сторін у прийнятті політичних та політико-управлінських рішень. Тобто, на думку О. Пухкала, «державна політика» і «публічна політика» можуть як ототожнюватися, так і становити різні поняття залежно від механізму їх вироблення [354, с. 110].

Отже, завдання публічної політики – створити механізми виявлення та забезпечення суспільного інтересу. Публічна сфера виступає як платформа взаємодій та вироблення суспільних інтересів, формулювання суспільних цілей та завдань. Публічність інтересу означає, що його суб'єктом (носієм) є суспільство як органічне ціле. Суспільні інтереси відображають базові потреби людей і в багатьох обумовлюються необхідністю соціального розвитку. Отже, публічність політики має місце тоді, коли вона спрямована на досягнення суспільних цілей та забезпечення суспільних інтересів. А державна політика перестає бути державною і набуває ознак публічності в тому розумінні, що держава визнається актором, який діє та вибудовує свою політику і здійснює управління в публічній сфері [350, с. 193].

Один із відомих американських дослідників публічної політики Дж. Андерсон, зазначає, що публічна політика виникає завжди у відповідь на політичні запити [433, с. 10-13].

З'ясуємо зміст словосполучення «сприяння розвитку».

«Новий тлумачний словник української мови» містить кілька трактувань поняття «сприяти»: позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення, виконання чого-небудь; надавати допомогу у чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію [3, с. 601]. З усіма

цими трактуваннями стосовно позиції держави щодо розвитку громадянського суспільства ми цілком погоджуємось.

Поняття «розвиток» у загальному плані розглядається у науковій літературі як багатомірна, незворотна, спрямована, поступальна зміна, рух уперед, перехід з одного стану в інший, більш досконалий та ефективний [104, с. 42, 110, с. 120]. В результаті розвитку відбувається не просто зміна існуючих властивостей об'єкта, а його внутрішнє структурне і функціональне оновлення, формування нових рис, еволюція, удосконалювання, поліпшення і прогрес [32, 120, с. 17].

Спираючись на вказані трактування, ми погоджуємося із С. Волинцем, який під словосполученням «сприяння розвитку» розуміє створення умов для зміни, формування нових або удосконалення існуючих рис, властивостей та якостей об'єкта впливу [51, с. 59].

Оскільки в нашому дослідженні мова йде про сприяння розвитку громадянського суспільства як одного із напрямів державної політики, розглянемо зміст такої важливої дефініції, як «громадянське суспільство».

Наразі в Конституції України поняття «громадянське суспільство» відсутнє. Разом із тим, у Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" згадується про громадянське суспільство як про рівноправного партнера держави та бізнесу у проведенні реформ. При цьому зазначається, що належна комунікація, взаємодія між громадянами та їх об'єднаннями, неурядовими експертно-аналітичними організаціями, з одного боку, та органами державної влади, з іншого мають подолати низку існуючих перешкод [343, ст. 5].

Термін «громадянське суспільство» не має єдиного універсального визначення, що пояснюється, з одного боку, складністю та еволюцією самого цього явища, а з іншого – його трактуванням представниками різних суспільних наук. Ми погоджуємося з точкою зору Л. Томаша, який вважає, що «громадянське суспільство» апріорі не може мати єдиного загальноприйнятого визначення, оскільки воно використовується у концепціях, які висвітлюють різні, подекуди протилежні його аспекти. А отже,

всі існуючі на сьогоднішній день підходи до його тлумачення завжди недостатньо та неповно розкривають сутність цього явища [398, с. 5].

Окремі науковці визначають громадянське суспільство як: «сферу організованого суспільного життя, яке є добровільним, самогенеруючим, переважно незалежним, автономним від держави, та регульованим законним порядком або низкою загальних правил» [439, с. 6]; суспільне утворення, до складу якого входять суспільно активні громадяни та громадські інститути, поєднані відносинами між собою, з владою та з бізнесом; «громадянське суспільство» є засобом самовиразу індивідів, їхньої самоорганізації та реалізації ними власних інтересів [239].

Серед найбільш поширених тлумачень поняття громадянського суспільства можна також виділити наступні:

- особливий тип держави, за якого визнаються, забезпечуються і захищаються основні права і свободи людини; тобто, громадянське суспільство ототожнюють з правовим демократичним суспільством;

- найбільш якісний етап розвитку, стан або тип людського суспільства; тобто, ГС – це ознака, що характеризує ступінь і рівень політичної, культурної, економічної, правової, соціальної зрілості людського суспільства;

- сукупність, система і простір функціонування громадських асоціацій та об'єднань; громадський («третій») сектор суспільства;

- співтовариство вільних та рівних громадян (деякі науковці відносять до громадянського суспільства лише тих громадян, що входять до складу добровільно створених організацій та структур) [234, с. 51].

Згадані тлумачення поняття «громадянське суспільство» вкладаються у такі два підходи: *стадіальний*, коли ГС розглядається як певна стадія розвитку суспільства, що характеризується високим рівнем розвитку особистості, соціуму й держави та гармонійним співвідношенням між ними на засадах балансу свободи, самоорганізації та відповідальності, і *компонентний*, коли ГС є одним із структурних компонентів суспільства, який разом із державними інститутами та бізнес-структурами утворює його систему [154, с. 156].

Ми розглядаємо *громадянське суспільство* як сферу суспільної діяльності громадян та громадських інститутів, що об'єднуються для спільного захисту прав та реалізації інтересів, в тому числі у взаємодії з органами публічної влади, політичними інститутами та бізнесом.

Концептуальні засади, напрями і тенденції формування громадянського суспільства в Україні є об'єктом дослідження таких вітчизняних вчених, як: О. Зайчук, В. Ісаков, М. Канавець, А. Карась, А. Колодій, О. Косілов, М. Козюбра, Є. Кубко, О. Куракін, В. Ладиченко, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, В. Степаненко, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Цветков, М. Цвік, Ю. Шемшученко, Ю. Узун, а також зарубіжних дослідників: Дж. Александера, Е. Арато, Л. Даймонда, Дж. Коена, Р. Патнема, Ю. Хабермаса.

Дослідження різних аспектів взаємодії громадянського суспільства з органами публічної влади та бізнес-структурами знаходимо у працях Н. Аберкромбі, В. Галстона, І. Бекешкіної, Л. Дух, В. Менжуліна, В. Сусака, С. Терно та інших.

Історико-правовому аспекту становлення громадянського суспільства присвятили свої публікації українські дослідники М. Бойко-Бойчук, С. Кириченко, О. Скакун, П. Шляхтун та зарубіжні: Д. Александер, А. Грамші, А. Уейр та ін.

М. Канавець проаналізувала сучасний стан розвитку громадянського суспільства в контексті європейського курсу держави та оцінила перспективи удосконалення законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють взаємодію органів влади з громадськістю та розвиток громадянського суспільства [118, с. 153].

Актуальними у світлі сучасних процесів реалізації ДП СРГС вважаємо наукові дослідження громадянського суспільства Т. Андрійчук, С. Волинця, О. Корнієвського, А. Крупника, В. Купрія, Л. Паліводи, Н. Пеліванової, А. Руденко, Т. Сенюшкіної, Ю. Шайгородського, Г. Шаульської та ін.

В цьому дослідженні ми спираємось на концептуальний підхід, згідно якому розвинене громадянське суспільство є передумовою демократичної,

соціальної, правової держави, де головною діючою особою є громадянин як автономна особа [115, с. 11, 179, с. 59, 163, с. 31, 376, 398, с. 15].

Ми цілком підтримуємо точку зору переважної більшості науковців, що становлення громадянського суспільства є єдино можливим шляхом розбудови в Україні правової демократичної держави і повноцінної реалізації прав людини. Для цього потрібне оптимальне співвідношення інтересів держави і громадянського суспільства. Ми згодні з Г. Шаульською, яка вважає, що за кордоном немає жодної готової універсальної моделі громадянського суспільства, яку можна було б «пересадити» на український ґрунт. Адже досвід реформування системи публічного управління інших країн потрібно застосовувати з урахуванням української сучасності, історичних традицій та українського менталітету.

Серед складових сучасної моделі громадянського суспільства Г. Шаульська виділяє політизованість суспільного життя та роль інтелігенції. Саме інтелектуальна еліта на певних історичних етапах гуртує народ, щоб зробити новий крок у напрямку розвитку. Адже за відсутності необхідного рівня самосвідомості кожного окремого громадянина не може бути розвиненого громадянського суспільства [417, с. 89, 418].

Вище ми навели результати вивчення окремих складових поняття «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства». Але при цьому маємо зазначити, що цілісного наукового трактування цього поняття, яке є об'єктом нашого дослідження, в аналізованих джерелах немає, крім визначення, запропонованого С. Волинцем, аналіз якого зробимо нижче. Порівняно з іншими галузями державної політики, небагато і наукових публікацій, які стосуються саме ДП СРГС.

До таких публікацій належить, зокрема, підрозділ в колективній монографії «Імперативи формування громадянського суспільства в умовах модернізації державного управління в Україні: головні виміри та виклики» [111, с. 63-78] і статті Т. Андрійчук [4-6], С. Волинця [51] та О. Дем'яненко [72].

Проблематика різних аспектів ДП СРГС в Україні розглядалася у наукових працях Е. Афоніна, В. Бакуменка, Н. Бондаренка, К. Гаджиєва, Г. Зеленько, М. Іванова, А. Колодій, О. Корнієвського, А. Мацюка, В. Місюри, О. Новакової, К. Петренко, О. Пухкала, В. Ребкала, С. Телешуна, В. Цвиха, О. Чемшита, О. Якубовського та ін.

С. Волинець визначив дефініцію «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства» як «комплекс стратегічних завдань і цілеспрямованих заходів, що реалізуються органами державної влади з метою створення або удосконалення умов і можливостей для впливу громадян на розвиток держави і суспільства, вирішення соціальних проблем, задоволення власних інтересів та потреб» [51, с. 62].

Вчені, які є авторами наукових бестселерів про роль громадянського суспільства у сучасному світі (Е. Арато, Ю. Габермас, Дж. Кoen, С. Зассен, Р. Патнем, П. Розанваллон, Н. Розенблум, Ф. Фукуяма) виділяють його особливу роль у взаємовідносинах з державою в контексті теорій розвитку демократії.

Так відомий австралійський дослідник Дж. Кін у своїй праці «Громадянське суспільства: старі образи, нове бачення» [123] робить спробу обґрунтувати ефективність взаємодії громадянського суспільства та держави в Україні, а також проведення соціального діалогу між ними на підставі успішного світового досвіду.

П. Гураль вважає, що для української демократії важливою є ідея Дж. Кіна про необхідність паралельного розвитку ІГС і держави: «Демократія завжди є складним, постійно наростаючим процесом пропорційного поділу влади і громадянського контролю за її використанням у рамках політики, яка здійснюється у двох інституційно відмінних, але постійно поєднаних сферах громадянського суспільства та державних інституцій» [64, с. 13]. Але при цьому, як зазначає Дж. Даймонд, «громадянське суспільство може і зобов'язане мати вирішальне значення у побудові консолідованої демократії [441, с. 239].

Щодо владно-громадських відносин, ми дотримуємося точки зору, що громадянське суспільство при взаємодії з державою стає складовою публічної сфери, де ідеї, інтереси, цінності, які сформовані в громадянському суспільстві, стають політично значущими. При цьому найважливішим завданням громадянського суспільства є стимулювання влади розробляти та приймати законодавство в нормативно-правових рамках, які відповідають міжнародним стандартам демократії [164, с. 11].

Думка вчених щодо співвідношення функцій держави і громадянського суспільства полягає у тому, що держава повинна бути свого роду посередником між існуючими в суспільстві соціальними групами та виконувати по відношенню до громадянського суспільства службові функції, створюючи умови, необхідні для здійснення громадянським суспільством своїх функцій. Але при цьому має існувати і зворотній зв'язок: суспільство має дбати про державу, про її силу та авторитет [168].

Дослідження показало, що стосовно співвідношення громадянського суспільства і держави існує велике розмаїття поглядів і думок, які, на думку Л. Томаша, зводяться до трьох основних варіантів: цих двох суб'єктів можна розглядати як рівноправних партнерів, як нейтральних один до одного, або ж як антагоністичних суб'єктів [398, п. 4].

Керуючись науковим підходом, який розглядає політику як напрямок дій, обумовлений інтересами акторів за участі політичних інститутів, *ми визначаємо ДП СРГС* як комплекс стратегічних цілей, завдань і засобів, визначених державними актами і підкріплених матеріальними і нематеріальними ресурсами, спрямованих на вирішення суспільних проблем органами публічної влади разом із громадянським суспільством та соціально відповідальним бізнесом.

Метою ДП СРГС є задоволення та узгодження індивідуальних, групових та загальносуспільних потреб й інтересів громадян; створення умов для самоорганізації населення та забезпечення його впливу на розвиток держави і суспільства через участь у процесах вироблення і прийняття

публічних рішень та забезпечення контролю за їх виконанням; консолідації українського суспільства на основі взаємної відповідальності органів публічної влади і громадськості за стан справ у громаді і в державі, що має забезпечити невідворотність процесів демократизації.

ДП СРГС в Україні базується на принципах, відображених у чинній Нацстратегії-2026 [325]. До них належать принципи самоврядності громадянського суспільства, рівності можливостей, участі та інклюзивності, партнерства, прозорості та підзвітності, взаємної відповідальності усіх суб'єктів реалізації Стратегії. Зазначені принципи акумулюють в собі цінності, відображені в основоположних документах європейських інституцій – Європейського Союзу, Ради Європи та забезпечують демократію і принцип верховенства права у державах-членах ЄС і можуть бути застосовані на усіх рівнях – світовому, європейському, національному, регіональному, місцевому.

Шляхом порівняння нами підтверджено, що принципи, на яких базується Нацстратегія-2026, виходять із міжнародних зобов'язань та стандартів у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства та передбачають встановлення конструктивних відносин між неурядовими організаціями та органами державної влади різних рівнів (додаток А).

Практика свідчить, що в Україні роль громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики *невпинно зростає*. За даними соціологічних досліджень, у серпні 2022 року довіра громадян до ІГС зросла до 64,5 %, хоча в попередні роки вона коливалась у межах від 43 до 52 % [342, с. 9-10]. Тут зіграла свою роль війна, протистояння російській агресії, під час якої 64 % респондентів вважають демократію найбільш бажаним типом державного устрою для України, що навіть перевищує значення цього показника після Революції Гідності (54 %) [74].

При цьому неурядові організації виступають джерелом знань, ресурсів та морального духу, особливо при вирішенні складних питань оборони та підтримки постраждалих. ІГС допомагають мобілізувати людські ресурси та стимулювати суспільну підтримку спротиву агресору.

Що стосується довоєнних часів, свідченням зростаючої ролі ІГС може бути, зокрема, їхня участь у розробленні проекту Нацстратегії-2026. Причому саме ІГС стали каталізатором формування цієї нової стратегії і стимулювали владні структури до конструктивного діалогу у процесі вирішення цього важливого питання на засадах демократії участі (партисипаторної демократії). Дослідники НІСД доводять, що українське громадянське суспільство стимулює представників правлячої еліти до проведення системних реформ [61, с. 44].

Вчені В. Огаренко та Ю. Козаченко вважають, що «на сьогодні державна політика залежить від ІГС, проте зворотній зв'язок між ІГС і державною політикою має слабо виражений характер, що проявляється у відстороненості більшості жителів (та ІГС) від процесів державотворення, відсутності ефективних комунікацій між владою і громадою у прийнятті управлінських рішень та явне небажання людей долучатись до цих процесів, що призводить до неефективного вирішення питань органами влади в усіх сферах державної політики України [188, с. 98].

За результатами дослідження стану і основних тенденції суспільно-політичного розвитку України, проведеного у 2021 році Центром О. Разумкова, 49,0 % респондентів вважали, що чинна влада не намагається покращити ситуацію у країні, а лише імітує зусилля в цьому напрямі, що майже на 30 % більше, ніж у жовтні 2019 (19, 9 %) [389, с. 68].

Метою реалізації державної політики є всебічне забезпечення життєдіяльності громадян, розподіл та перерозподіл ресурсів, підтримання порядку, збереження внутрішнього та зовнішнього миру у процесі соціально-економічного та соціокультурного розвитку суспільства.

Ми вважаємо, що *основними завданнями* державної політики є своєчасне виявлення проблем розвитку суспільства, аналіз причин їх виникнення та визначення шляхів розв'язання цих проблем і сприяння розвитку суспільства у процесі реалізації функцій держави.

Питання аналізу державної політики досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Д. Андерсон [430], Е. Ведунг [43], П. Розанваллон [367], Т. Дай [65], М. Пол Браун [38], В. Романов [371].

У науковій літературі прийнято виділяти кілька типів розробки і реалізації державної політики, на основі того, хто грає головну роль при визначенні тих чи інших цілей, завдань, напрямків діяльності. Вододіл тут проходить по лініях «держава – суспільство» та «загальнонаціональний – регіональний – місцевий» рівні. Відповідно за подібним розмежуванням складається наступна типологія розробки та реалізації державної політики:

- «зверху – вниз» – схема, в якій рішення приймаються за принципом, що політика виробляється на верхніх рівнях влади, а потім вже у формі розпоряджень, постанов, наказів та програм спускаються на нижчі рівні; регіональні та місцеві рівні влади виступають тут пасивними реципієнтами низхідних рішень і простими виконавцями прийнятого курсу;

- «знизу – вгору», де формування політики починається на нижніх владних рівнях із залученням зацікавлених акторів з громадських об'єднань, представників наукової спільноти, чиї рішення та ідеї абсорбуються і агрегуються державою, а потім з урахуванням різних інтересів виробляється вже досить цілісна і багатостороння політика;

- «централізована модель», в якій пріоритет у формуванні та розробці тієї чи іншої політики віддається бюрократії, оскільки саме цей «служилий службовий» шар може найбільш ефективно впоратися з поставленими завданнями, вирішити ті чи інші суспільні проблеми. Суспільство за цією моделлю є лише пасивним споживачем, а держава виступає творцем, організатором соціуму;

- «демократична модель», в якій, як і у схемі «знизу – вгору», до розробки державної політики залучаються ІГС, експертне співтовариство, коли заохочуються громадянські ініціативи при одночасному збереженні за державою централізованого управління процесом вироблення політики [52, с. 110].

В нашому дослідженні ми розглядаємо багаторівневу модель реалізації ДП СРГС на всіх рівнях публічного управління – через вертикальні та горизонтальні зв'язки.

У вітчизняній науці переважають три методологічних підходи до вироблення та реалізації державної політики [76, с. 31]:

- *лінійний*, який передбачає зрозумілі цілі діяльності та стандарти виконання функцій, забезпеченість ресурсами, чітку структуру, правила і процедури, налагоджені комунікації, систему координації дій владних структур;

- *комплексний*, який передбачає комплекс дій різних державних структур, що пов'язані з адаптацією учасників (передусім вищих керівників) упродовж усього процесу реалізації політики до умов і завдань, які необхідно вирішувати, умінням узгоджувати власні інтереси та формувати партнерські відносини; при цьому важливу роль відіграють інформаційні системи та канали зворотного зв'язку;

- *діяльність за відповідними правилами*, яка передбачає дотримання певних принципів (формальних чи неформальних), встановлених на початку, або таких, що визначаються учасниками реалізації політики на основі накопиченого досвіду; це дає можливість під час вироблення стратегії, тактики, управління та контролю визначити роль кожного учасника і краще реалізувати поставлені цілі.

Саме останній підхід ми вважаємо найбільш динамічним, краще пристосованим до сучасних умов та відповідно і більш ефективним. При цьому запорукою успіху реалізації державної політики є належні відносини в системі публічного управління. Вади реалізації найпомітніше проявляються там, де немає належної комунікації та взаємопідтримки між виконавцями.

Базовою складовою процесу реалізації державної політики є *механізм її реалізації*, який являє собою сукупність засобів, методів і ресурсів, що забезпечує вжиття запланованих заходів відповідно до поставлених завдань і включає комплекс відповідних організаційно-управлінських, нормативно-правових, фінансово-економічних та соціально-психологічних складових.

Механізм держави розглядається не як проста сукупність елементів (державних органів, організацій, установ), а як *система* цих елементів, функціонально сумісних, узгоджених між собою, які перебувають у постійному відновленні з метою підтримання своєї основної функції – управління [376, с. 88].

Тобто, *механізм* слід розглядати як системне, багатоаспектне і багатогранне поняття, що має внутрішню структуру, функціонує в певному порядку і сам є підсистемою сукупності більш високого рівня. Основними ознаками будь-якого механізму є «вбудованість» у регульовану систему та специфічний управлінський зміст його функціонування [244].

В нормативно-правових актах відсутнє визначення поняття "механізм реалізації державної політики". Механізм реалізації державної політики формується на етапі її розроблення, коли визначається система засобів, інструментів і методів, за допомогою яких виконуються заплановані заходи.

Механізм державного управління внутрішньо диференційований, має внутрішню структуру. Водночас він є складником державно-управлінської системи [244] та частиною системи управління [200], до складу якої входять *статичні* (структурно-організаційні) та *динамічні* (структурно-функціональні) компоненти [119].

Вагомий внесок у вивчення категорії «механізми державного управління» зробили вчені: В. Бакуменко, Барило О.Г. [31] М. Іжа, П. Надолішній [28], Т.Краснопольська [150], О. Коротич [145], Н. Нижник [186], Л. Приходченко [239, 240, 242-244], О. Федорчак [408] та інші.

Але дотепер відсутнє єдине трактування поняття «механізм державного управління» [52], що пов'язується з відсутністю єдиного, узгодженого трактування поняття «державне управління» [80, 99, 149].

В якості базового варіанту визначення ми використовуємо дефініцію О. Радченка, який під *механізмом державного управління* (регулювання) розуміє системну сукупність інституцій, структур, послідовних дій, форм, станів і процесів у державі, що має за мету реалізацію інтересів і потреб людей та вирішення нагальних суспільно-політичних проблем за рахунок державного впливу й регулювання суспільної життєдіяльності на основі усталених суспільних цінностей, норм і правил [357, с. 24]. А головним суб'єктом застосування механізму державного управління є органи державного управління.

Зміст механізму реалізації державної політики саме у сфері розвитку громадянського суспільства описано лише О. Орцевою, яка запропонувала будувати цей механізм на тісній взаємодії суб'єктів реалізації ДП СРГС, чіткому визначенні меж функціонування кожного окремо взятого механізму (політичного, правового, інформаційного, економічного, організаційного та мотиваційного), координації в управлінні організаційними структурами та контролі за виконанням чинного законодавства [201].

Погоджуючись у цілому із таким підходом до визначення механізму реалізації ДП СРГС, ми пропонуємо вдосконалити його функціонально, розширити структурно у напрямку багаторівневості та деталізувати його складові. Розуміючи при цьому, що межі функціонування кожного окремого механізму, що входить до складу комплексного, зазвичай є доволі розмитими.

Тож ми вважаємо, що *механізм реалізації ДП СРГС* є органічною складовою державного управління. Це система, елементами якої є *структурно-організаційні* (органи публічної влади, а також засоби, методи, важелі, процедури, правові норми, стимули, способи, інструменти, принципи) та *структурно-функціональні* (організація управлінських процесів, функціональна діяльність, послідовна реалізація дій) чинники, завдяки яким в результаті послідовної цілепокладальної діяльності відбувається процес вирішення завдань ДП СРГС, спрямованих на забезпечення стійкості і сталості розвитку Української держави, на основі демократичної взаємодії влади і громадськості.

Реалізація державної політики здійснюється за допомогою механізмів публічного управління, які мають свою специфіку відповідно до галузі політики. Оскільки *механізми реалізації ДП СРГС* є малодослідженими, ми проаналізували наявні в Україні механізми і систематизували їх за функціональним призначенням та інструментами реалізації.

Тож відповідно до завдань, які вирішує ДП СРГС, було виокремлено *шість основних механізмів*, серед яких чотири можна вважати універсальними для усіх галузей – це фінансово-економічний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний та інформаційно-комунікаційний, а ще два –

специфічними саме для сфери розвитку громадського суспільства – це механізми громадської участі та міжсекторального партнерства.

Фінансово-економічний механізм реалізації ДП СРГС є сукупністю фінансових та економічних стимулів, важелів та інструментів, передбачених законодавством, за допомогою яких створюються сприятливі умови для формування та інституційного розвитку ІГС, стимулюється їх участь в соціально-економічному розвитку держави і кожної конкретної території.

Державна підтримка діяльності ІГС здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, іноземних інвесторів тощо.

Фінансово-економічний механізм передбачає використання таких інструментів, як *пряма фінансова підтримка* окремих видів ІГС, реалізація програм (проектів, заходів), надання національних та місцевих грантів на конкурсній основі.

Непряма фінансова підтримка здійснюється у вигляді стимулювання діяльності ІГС та донорів з використанням таких інструментів, як: запровадження повного та часткового звільнення від оподаткування, звільнення від сплати податку на прибуток; надання пільг по деяких податках на певні види операцій; податкові пільги та знижки для жертводавців, якщо пожертву зроблено на користь ІГС; звільнення або пільга на податок на доходи бенефіціарів (отримувачів) допомоги від ІГС; преференції при здійсненні ІГС оренди державного та комунального майна.

Стимулювання участі ІГС в соціально-економічному розвитку країни здійснюється також шляхом: проведення публічних закупівель за участі ІГС [29], надання соціальних послуг [85] та вирішення пріоритетних соціальних проблем з використанням соціального замовлення [377], громадського бюджету, публічно-приватного та соціального партнерства, участі ІГС в реалізації місцевих цільових програм, соціальному підприємстві.

Нормативно-правовий механізм реалізації ДП СРГС формує система законодавчих та інших нормативно-правових актів, за допомогою яких

регулюються: взаємодія влади і громадськості; процедури громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях і при вирішенні питань місцевого значення; стимулюється участь ІГС в соціально-економічному розвитку держави; створюються сприятливі умови для міжсекторальної співпраці; забезпечується гармонізація українського законодавства у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства із законодавством ЄС.

Нормативно-правовий механізм базується на таких інструментах, як: Конституція України; міжнародні акти, ратифіковані ВРУ; кодекси та закони України; нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших ЦОВВ, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; стратегіях розвитку країни та регіонів; програмах реформ; зобов'язаннях щодо реалізації Плану заходів Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та інших НПА.

Механізм громадської участі забезпечує участь громадськості у процесах формування та реалізації державної, регіональної політики та вирішенні питань місцевого значення. Механізм діє на основі двох складових: перша – це *участь громадськості*, де ІГС є ініціаторами та активними учасниками процесу реалізації ДП СРГС, взаємодіють між собою через діяльність ресурсних центрів, хабів, створення коаліцій, інформаційних платформ, мереж (інфраструктури громадянського суспільства), проведення форумів громадянського суспільства; друга – це *залучення громадськості*, де провайдером процесу реалізації ДП СРГС є органи публічної влади всіх рівнів в особі підрозділів, відповідальних за комунікацію з громадськістю, та заклади освіти різних рівнів акредитації, навчально-методичні установи, консультаційні та юридичні служби тощо [193, 404].

Механізм громадської участі забезпечує застосування таких інструментів місцевої демократії, як: вибори і референдуми; загальні збори (конференції); громадські слухання; місцеві ініціативи; електронні петиції; консультації з громадськістю; громадська експертиза; участь громадян у

діяльності консультативно-дорадчих органів; звернення громадян; доступ до публічної інформації; громадські обговорення; здійснення волонтерської діяльності та благодійності; громадський бюджет та ін.

Механізм міжсекторального партнерства забезпечує взаємовигідну продуктивну співпрацю представників влади, бізнесу та громадськості на основі об'єднання зусиль і ресурсів для досягнення максимального ефекту. Для налагодження взаємодії вказаних секторів, кожен з яких має свої особливості та функції в суспільстві, необхідні комунікації та координація дій між усіма учасниками співпраці, які спрямовані на перехід від конкуренції до конструктивного діалогу, порозуміння та партнерства.

Забезпечення співпраці для досягнення спільної суспільно значущої мети, вирішення конкретних завдань і тривале партнерство передбачають об'єднання й координацію зусиль, ресурсів, рівність участі кожної зі сторін та спільну відповідальність за результати діяльності, які забезпечуються такими інструментами, як: обмін інформацією, консультації, соціальний діалог, погоджувальні процедури, колективні переговори щодо укладення колективних договорів і угод, консультативно-дорадчі органи.

Сприяння налагодженню партнерських відносин як в межах одного сектору так і між різними секторами – ІГС, громадою, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, правоохоронними органами, бізнесом, донорськими організаціями, засобами масової комунікації тощо стає одним із найважливіших підходів у діяльності усіх заінтересованих сторін на шляху досягнення спільних цілей, запорукою важливих змін у громадах і в суспільстві загалом.

Інституційно-організаційний механізм ДП СРГС представляє собою належним чином сформовану та ефективно функціонуючу систему прямого та зворотного зв'язку (між об'єктами та суб'єктами). За допомогою цього механізму визначаються цілі, завдання, функції та методи управління в системі ДП СРГС, координується діяльність та взаємозв'язок організаційних

структур, які відповідають за реалізацію цієї політики, здійснюється моніторинг їх діяльності та оцінка результатів реалізації державної політики.

Механізм сприяє удосконаленню ІГС, створенню умов для їх діяльності, здійснює інтелектуально-кадрове та мотиваційне забезпечення процесу реалізації ДП СРГС за допомогою таких інструментів, як: Урядовий План заходів з реалізації Нацстратегії, Плани заходів ОДА та КМДА з реалізації регіональних програм, регіональні та місцеві програми сприяння розвитку громадянського суспільства, Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства, парламентські слухання з питань ГС, регіональні коордради, регіональні форуми ГС, заходи з впровадження громадянської освіти, навчання представників ІГС та представників влади, кадрове, організаційне та методичне забезпечення структурних підрозділів по комунікаціях з громадськістю та працівників, відповідальних за зв'язки з громадськістю в структурних підрозділах органів влади всіх рівнів; інструменти оцінювання та моніторингу.

Інформаційно-комунікаційний механізм ДП СРГС забезпечує супроводження процесу її реалізації, координацію дій її суб'єктів і об'єктів на всіх рівнях публічного управління, формує позитивний імідж державної влади у сфері сприяння розвитку громадянському суспільству, сприяє налагодженню ефективної взаємодії влади і громадськості на засадах відкритості і прозорості, консолідації суспільства на основі впровадження демократичних цінностей.

Інформаційно-комунікаційний механізм завдяки впровадженню новітніх інформаційних технологій дає можливість більш ефективно здійснювати процес реалізації ДП СРГС завдяки таким інструментам, як: сайти органів публічної влади, інформаційні сторінки в соціальних мережах, комунікаційні платформи, громадські мережі, діалогові майданчики, форуми громадянського суспільства, брифінги, прес-конференції, парламентські слухання, теоретичні та прикладні дискусії з актуальних питань суспільно-

політичного та соціально-економічного розвитку держави, громадський експертний супроводу та моніторинг реалізації Нацстратегії.

Інформаційно-комунікаційний механізм забезпечує процес оперативного надання і використання у повному обсязі необхідної інформації для всіх і про всіх учасників процесу реалізації ДП СРГС на всіх рівнях публічного управління на засадах відкритості та прозорості діяльності усіх учасників цього процесу.

Детальний аналіз зазначених механізмів буде зроблено у підрозділі 2.1.

Невід'ємними складовими процесу реалізації ДП СРГС мають бути моніторинг, оцінювання та, за необхідності, коригування цього процесу. Ці складові у поєднанні із стратегуванням, плануванням, організацією та виконанням утворюють завершений цикл політики і дають можливість не лише оцінювати стан її виконання, але й коригувати з метою вдосконалення.

У цьому контексті однією з причин невиконання повною мірою завдань Нацстратегії-2016 стала, на нашу думку, відсутність належного моніторингу її виконання, що було обумовлено політичними подіями, пов'язаними із Революцією Гідності. Вважаємо, що невиконання Нацстратегії-2020 було обумовлено відсутністю чітких завдань щодо здійснення моніторингу та оцінювання процесу її реалізації.

Тож спробуємо дослідити підходи до визначення понять «моніторинг» та «оцінювання».

Питання оцінювання державної політики і процесів її реалізації досліджували В. Авер'янов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, В. Баштанник, М. Болдрідж, К. Вайс, Е. Ведунг, Р. Каплан, О. Кілієвич, І. Кравчук, А. Мельник, Н. Нижник, О. Оболенський, Ю. Полянський, Л. Приходченко, Ю. Сурмін, В. Ребкало, В. Тертичка, О. Ткачова, Ю. Шаров, І. Шульга та інші.

Особлива увага оцінюванню державної політики приділялася у системі Національної академії державного управління при Президентові України, де в кінці 90-х – на початку 2000-х років на підготовку аналітиків була спрямована одна із навчальних спеціалізацій, де оцінювання займало чільне місце [206, 207].

К. Вайс та Е. Ведунг однією з *форм оцінювання* вважають моніторинг [43, с. 17]. За визначенням Л. Приходченко, «моніторинг – це процес систематичного збирання й аналізу кількісної і якісної інформації щодо виконання проектів, заходів і програм з метою забезпечення відповідності реалізації цих проектів чи програм попередньо затвердженим передумовам та цілям, а також управління інформацією щодо надання допомоги у процесі ухвалення рішень» [239, с. 222-223]. Тобто, моніторинг у цьому визначенні частково перетинається з оцінюванням, яке базується на аналізі.

За визначенням, наведеним у «Методичних рекомендаціях ЄС з моніторингу», *моніторинг* – це системне та постійне збирання інформації, аналіз та використання цієї інформації з метою управління та ухвалення рішень [448, с. 15]. Як бачимо, тут моніторинг охоплює як процес аналізу, так і управлінські дії за результатами цього аналізу.

Ми розглядаємо *моніторинг* (від англ. *monitor* – контролювати плюс *ing*-ова форма дієслова, що означає пролонговану дію) як *процес безперервного, систематичного контролю* за станом підконтрольного об'єкту. Моніторинг забезпечує подальші стадії управлінського процесу (зокрема, оцінювання) необхідною інформацією для аналізу та вжиття необхідних заходів.

За визначенням Л. Приходченко, *контроль* є систематичною та конструктивною діяльністю щодо забезпечення відповідності фактичних результатів діяльності запланованим [448, с. 214]. На думку А. Крупника, контроль реалізації державної політики має проводитись вже на ранніх стадіях цього процесу з метою виявлення відхилень від прийнятих норм і завдань і вжиття заходів щодо усунення цих відхилень [155] .

Здобутки науковців щодо оцінювання державної політики акумульовані у монографії І. Кравчук «Оцінювання державної політики в Україні», яка вважає, що *оцінювання*, – це систематичний впорядкований процес, який є частиною циклу політики і функцією державного управління [148].

В. Ребкало та Ю. Полянський вважають *оцінювання* результатом розвитку двох напрямів контрольної та дослідницької діяльності: аудиту та

соціальних досліджень і розглядають оцінювання як порівняльний аналіз [207, с. 17]. Л. Приходченко визначає *оцінювання* як систематичний процес порівняння діяльності та/чи результатів виконання програми або політики із цілями, завданнями, комплексом явних або неявно виражених стандартів з метою внесення необхідних адміністративних чи політичних змін [204, с. 504].

Впровадженню у публічну політику практики її оцінювання як обов'язкового елемента управління, яке орієнтоване на результат і належне врядування, сприяв підготовлений фахівцями Української Асоціації оцінювання (УАО) навчальний посібник «Моніторинг і оцінювання. Заради чого? Яким чином? З яким результатом?» [181].

За висновком експерта УАО М. Савви, в Україні зараз наявна законодавча база моніторингу та оцінювання (МО) лише *державної регіональної політики*. А система МО державних стратегій і програм є недосконалою і не забезпечує ефективної оцінки виконання цих актів. Нормативна база регулювання МО на місцях відсутня, а якість систем МО місцевих стратегій і програм розвитку лишається низькою і не дозволяє ефективно керувати їх виконанням [373, с. 11]. А Л. Пильгун, дослідивши реалізацію Нацстратегії-2020, засвідчила практичну відсутність в ній системи МО [227].

Таким чином, ми розглядаємо *оцінювання* реалізації політики як процес, що базується на результатах контролю, який може здійснюватись у вигляді моніторингу, містить аналіз причин можливих відхилень та визначення шляхів необхідного коригування для досягнення визначеної цілі. Причому це коригування може стосуватися як процесу реалізації політики, так і самої політики (рішення).

Вказані підходи лягли в основу окремого розділу Нацстратегії-2026 «Моніторинг та оцінювання», який за нашою пропозицією, підтриманою іншими членами Робочої групи, було внесено у проєкт [325].

1.2. Концептуальні аспекти державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства

Процес формування та реалізації ДП СРГС в Україні є, з одного боку, є доволі інтенсивним, з іншого – нерівномірним. Корисно розглянути динаміку змін концептуальних аспектів цієї політики в історичній ретроспективі.

Науковці Л. Гонюкова, Є. Таран, О. Петроє та ін. у 2016 році визначили такі основні етапи трансформації ДП СРГС протягом періоду незалежності України [325, с. 77-78].

I етап – 90-ті рр. XX ст. – закладення інституціональних основ діяльності громадянського суспільства в Україні, що відбувалось в результаті зростання громадянської активності і виникнення нових її форм. Держава намагалась регулювати цю громадянську активність, але діяла реактивно.

II етап – початок 2000-х – 2014 рр. – намагання уряду і президента інституалізувати діалог громадськості і влади в умовах зростання авторитету ІГС і зниження рівня довіри громадян до влади. Хоча в цей період і були ухвалені деякі необхідні законодавчі акти, але умови для їх ефективної реалізації не були забезпечені.

III етап – 2014-2016 рр. – поступовий перехід від декларування діалогу владних інституцій з громадськістю безпосередньо до цього діалогу під тиском громадянського суспільства.

Як бачимо, основним критерієм для диференціації етапів реалізації ДП СРГС є характер владно-громадських відносин, що вважаємо цілком логічним. Погоджуючись із наведеною вище періодизацією процесу трансформації ДП СРГС в її історичній ретроспективі, пропонуємо зазначені три етапи-доповнити двома новими етапами: *четвертим* – з 2016 по 2019 рік, який можна трактувати, як поступове перетворення органами публічної влади демократичних здобутків Революції Гідності на власний адміністративний ресурс і нівелювання ролі громадянського суспільства, і *п'ятим* – з 2019 року по теперішній час, який можна охарактеризувати як поступовий перехід до конструктивного діалогу і партнерської співпраці влади із громадянським

суспільством за ініціативою провідних недержавних аналітичних центрів та інших ІГС.

Цей перехід відбувається також під тиском міжнародних зобов'язань України. На цьому етапі громадянське суспільство України демонструє свою дедалі зростаючу дієздатність, професіоналізм та вміння самоорганізовуватися для відстоювання інтересів суспільства. Адже саме ІГС ініціювали проведення громадського моніторингу реалізації Нацстратегії-2020 та розроблення проєкту нової Нацстратегії-2026 [24, 112].

З 24 лютого 2022 року можна виділи ще один етап, який стосується реалізації ДП СРГС під час війни, але це питання, очевидно, має бути предметом окремого дослідження.

Ми розділяємо думку дослідників, які вважають, що без реального, розвиненого громадянського суспільства держава неспроможна реалізувати демократію участі, яка у поєднанні з представницькою демократією є основою успішної модернізації і сталого розвитку держави [143, с. 56].

Успіх демократичних перетворень в Україні залежить від якості управління процесами змін. Але, як показує практика, не усі владні структури в Україні мають достатньо бажання, знань та умінь для співпраці з групами інтересів у суспільстві. Бракує для цього і необхідних правових інструментів.

Наріжним каменем успішності реалізації ДП СРГС є активна участь громадськості у даному процесі, а відповідні умови для цього забезпечують механізми реалізації вказаної політики. В цьому контексті вважаємо, що серед багатьох наукових підходів найбільш глибоко роль пересічного громадянина у формуванні та реалізації політики обґрунтовує *теорія партисипаторної демократії* (або демократії участі). До ідеологів та фундаторів цієї теорії належать такі дослідники, як Б. Барбер, К. Пейтмен, Л. Ле Дюк, Дж. Менсбридж, Дж. Ф. Ціммерман, Дж. Вольф та ін. [351, с. 220-221].

Окремі аспекти теорії партисипаторної демократії досліджувалися такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як: В. Бортніков, Дж. Вік,

Т. Грозіцька, Г. Дейлі, Н. Лікарчук, Д. Печенюк, Т. Праф, Г. Рахат, Р. Хазан, Д. Хелд, Д. Фюкс, І.Шумляєва, Е. Усландер та іншими.

Американський дослідник Б. Барбер, формулюючи сутність демократії участі, вдало назвав її «сильною демократією» [30, с. 258]. У цьому твердженні він спирався на те положення, що партисипаторна демократія – це система правління, в якій рядові громадяни скоріше управляють собою самі, ніж за допомогою обрання представників, котрі б правили від їх імені [37, с. 46].

Теорія партисипаторної демократії склалася під впливом критики представницької демократії у 60-70-ті роки ХХ століття й дістала широке розповсюдження як теорія, що, на думку Н. Латигіної, претендує на максимальну відповідність нормативному ідеалу демократії [165, с. 4].

Сам термін «партисипаторна демократія» (*participatory democracy*) уперше було вжито в установчому маніфесті руху «Студенти за демократичне суспільство» в 1962 році, відомому як «Порядок денний для поколінь» [27, с. 32].

Ідейною основою цього маніфесту стали праці Дж. Дьюї «Демократія і освіта» [443] й «Громада та її проблеми» [87], а також ідеї, що проголошували моральність публічного життя, прийняття прямих форм демократії (таких, як інститут референдуму та інститут відкликання) тощо [444].

В 1972 році К. Пейтмен вперше науково обґрунтувала ідею «демократії індивідуальної участі» та ввела в обіг термін «демократія участі». Суттю теорії демократичної участі став заклик «Вчись брати участь, беручи участь», який підтримують її послідовники [431, р. 43].

Основою даної теорії виступає активна політична участь громадян у формуванні, виробленні та реалізації політичних рішень. На думку Дж. Ф. Ціммермана, «всі громадяни повинні якомога більшою мірою мати рівні можливості для участі, слід забезпечити їм змогу висловитися, надати їм повну інформацію, доступ до засобів масової інформації тощо.» [413, с. 264].

К. Пейтмен, Б. Барбер, К. Макферсон зазначають, що активна громадянська участь у процесі прийняття політичних рішень досягається шляхом підвищення рівня *загальної освіти і політичної культури* громадян.

Німецька дослідниця Е. Альбер зазначає: прихильники демократії участі стверджують, що сучасні ліберально-представницькі форми демократії не надають прямої можливості громадянам брати участь та впливати на політичне життя, а створюють лише слабкий зв'язок між політичною участю та інституційними рамковими умовами [411, с. 239].

Ідеї демократії участі почали активно впроваджуватися на початку ХХІ ст. Але якщо в 60-70-х роках минулого століття про демократію участі говорили лише представники громадянського суспільства, які намагалися активно впливати на публічну владу за допомогою ІГС, то на початку ХХІ століття вже самі владні структури почали створювати та використовувати нові механізми громадської участі.

Відображенням цих тенденцій стало закріплення Стандартів місцевої демократії, зокрема, в Європейській хартії місцевого самоврядування [101, с. 34-35] і проєкті Конституційного договору Європейського Союзу, розробленому у 2004 році, де у ст. 1-47 містяться принципи демократії участі [472].

У цьому контексті слід також згадати й актуальні публікації стосовно:

- необхідного рівня політичної освіти, який допомагає громадянину поставити спільний інтерес вище своїх власних потреб та інтересів, але при цьому не дозволяє зашкодити самому собі та відчувати необхідний рівень соціального компромісу [126, с. 181-182];

- вироблення активної *громадянської позиції* та підвищення рівня *політичної культури* на основі взаємодії всіх суб'єктів, які здійснюють діяльність у цій галузі [384, с. 53];

- підвищення рівня *самоврядної активності* громадян [413, 445];

- дослідження розвитку партисипаторної демократії як важливого фактору вдосконалення управління в *об'єднаних територіальних громадах* [103, 396, с. 59-65];

- чіткого розмежування необхідної *нормативної регламентації* у прийнятті політичних рішень локального, місцевого та загальнонаціонального рівня [126, с. 181-182, 413; 445];

- поняття *консолідованої демократії*, яка передбачає координацію зусиль всієї громади як «по вертикалі», так і «по горизонталі» [37, 39, 431, с. 44];

- моделі партисипаторної демократії як модернізованого варіанту *прямої демократії*, що розглядає безпосередній вплив громадян на політичну владу не лише як демократичний інструмент, а як вищу демократичну цінність [165, 429, с. 5, 421];

- моделі демократії участі, як «*форми політичного режиму*», що передбачає організацію усього суспільного та державного життя із залученням громадськості до розробки і прийняття управлінських рішень» [445, с. 280];

- виявлення громадянами себе носіями певного виду *політичної відповідальності*, яка полягає в усвідомленні відповідальності не тільки за свої активні дії, а й за власну бездіяльність; саме партисипаторні механізми мають перетворити громадян в активних суб'єктів не тільки формування, а й здійснення влади у суспільстві [87, 351, 472];

- визначення дефініції «*громадська участь*» як участі громадян у справах громади, яка є різновидом політичної участі і важливим показником функціональної якості демократії [172, 173, с. 63-101, 413, 416, 431];

- визнання базової ролі *трудового колективу* у формуванні активної участі населення в механізмах прийняття рішень, в результаті чого досягаються дві важливі цілі: 1) захист інтересів найманих працівників; 2) отримання ними реального досвіду прийняття управлінських рішень, без якого будь-яка демократія являтиме собою лише пародію [226, с. 42];

- *ранжування* механізмів громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях за дієвістю цих механізмів, яка проявляється у ступені реагування влади: *громадські слухання* (рада розглядає пропозиції, однак враховувати їх та/чи приймати рішення не зобов'язана),

збори громадян (рішення зборів рада враховує у своїй діяльності), *місцева ініціатива* (рада зобов'язана розглянути і ухвалити рішення по суті ініціативи); на думку дослідника, формами демократії участі слід вважати лише ті види участі громадян в управлінні, які мають певні правові наслідки, при цьому слід переходити на вищі рівні залучення: від інформування та консультацій – до діалогу й партнерства [1].

Окремої уваги заслуговує, на нашу думку, творчий внесок у дослідження сутності демократії участі Й. Масуди, який ще у 1966 році у праці «Комп'ютопія» [452], яка стала бестселером, висловив сміливе припущення, що у прийдешньому інформаційному суспільстві запанує «демократія участі». В пізніших працях, зокрема у виданій у 1980 році книзі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [453] він ретельно обґрунтував доцільність і необхідність запровадження й поширення демократії участі, сформулював основні її принципи та проаналізував основні проблеми й перешкоди на шляху її втілення у життя.

Основними причинами поширення демократії участі автор вважає: потребу громадян у самореалізації, неможливість вирішити глобальні суспільні проблеми без широкої участі населення, бурхливий розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій.

Для успішного впровадження демократії участі Й. Масуда вважає необхідним мати відповіді на такі три питання: як народ для прийняття належних політичних рішень може отримати точну і доступну для всіх інформацію? як народ матиме можливість брати участь у розв'язанні проблем, які стосуються державного суверенітету? як врахувати думку меншості?

Й. Масуда сформулював *шість базових принципів*, на яких має будуватися демократія участі:

- всі або принаймні більша кількість громадян має брати участь у прийнятті рішень;
- дух синергії та взаємодопомоги має пронизати всю систему;
- вся інформація, що стосується справи, має бути доступною людям;

- вирішення питання має відбуватися шляхом переконування та узгодження;
- всі отримані громадянами в результатів спільного рішення здобутки і понесені ними жертви мають бути рівномірно розподілені між ними;
- після прийняття рішення всі громадяни мають брати участь у його втіленні в життя.

За цілком коректним твердженням Й. Масуди, єдиним шляхом вирішення проблеми захисту суверенітету є участь громадян у мирні часи у прийнятті рішень, які запобігатимуть розв'язанню війни. Аби заходи, спрямовані на запобігання війни, були ефективними, треба, щоб громадяни ворогуючих країн вдавалися до скоординованих дій, що підтверджує необхідність міжнародної або глобальної участі громадян.

Заслуговує на увагу науковий підхід Т. Федоренко до аналізу процесу реалізації потенціалу партисипаторної демократії у сфері формування, реалізації та модернізації державної політики на прикладі галузі охорони суспільного здоров'я. Цей підхід передбачає щонайменше три визначальних компоненти: *наявність сталих теоретико-методологічних підходів* щодо залучення громадськості до реформи в даній галузі політики, а в ідеалі – наявність відповідної концепції чи стратегії, затвердженої Урядом України або профільним міністерством; *нормативно-правовий компонент* у вигляді міжнародних договорів і документів та чинного законодавства України, що дає змогу конструктивно залучати потенціал партисипаторної демократії до проведення реформи в даній галузі політики; *організаційно-управлінський компонент*, зміст якого полягає в наявності зрілого та структурованого громадянського суспільства та організаційно-правових механізмів його взаємодії з державою в особі спеціально уповноважених державних органів, що формують і реалізують державну політику у відповідній сфері [407, 8, с. 99]. Ми вважаємо, що такий підхід може бути використано для застосування механізмів демократії участі у процесі реалізації ДП СРГС.

На нашу думку, для забезпечення демократичних процесів у ході реалізації в Україні державної політики, а особливо ДП СРГС, інструменти демократії участі необхідно використовувати як при формуванні, так і при реалізації політичних рішень та контролі за їх виконанням.

Першою спробою закріпити на нормативному рівні механізми демократії участі в межах напряму ДП СРГС в Україні була постанова КМУ від 15.10.2004 № 1378 «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [82]. Корисність цього документу полягає у тому, що ним було встановлено єдиний для органів виконавчої влади порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, визначені форми цих консультацій, а також регламентовані процедури створення та діяльності громадських рад при центральних та місцевих органах виконавчої влади. Недоліком цього акту можна вважати те, що для органів місцевого самоврядування він мав лише рекомендований характер.

Після Помаранчевої революції 2004-2005 років ІГС заявили про себе як про повноцінного суб'єкта суспільних змін, що вплинуло на процес формування державної політики стосовно громадянського суспільства. Це стало поштовхом для розроблення законодавства у цій сфері. Виникла необхідність спрощення процедур реєстрації ІГС, створення правових умов для розвитку благодійництва.

Черговим кроком у напрямку розвитку громадянського суспільства в Україні на основі принципів демократії участі була ухвалена в 2007 році Концепція сприяння органами виконавчої влади громадянського суспільства в Україні [344]. Цей документ відіграв свою позитивну роль у становленні ДП СРГС, давши поштовх інституціалізації цієї політики.

Імпульс щодо активізації ДП СРГС торкнувся і наукового середовища. У 2011 році вийшов посібник з питань партисипаторної демократії (демократії участі) на місцевому рівні [396]. В ньому був представлений досвід України та інших держав-членів Ради Європи з питань розвитку партисипаторної

демократії на місцевому рівні з урахуванням положень Європейської хартії місцевого самоврядування та додаткового протоколу до неї, інших документів Ради Європи. До посібника також включено методичні матеріали до нової навчальної дисципліни з питань партисипаторної демократії на місцевому рівні, яка мала викладатись у вищих навчальних закладах України.

2012 рік можна вважати проривом у становленні процесу реалізації ДП СРГС в Україні. Завдяки активній позиції громадянського суспільства була розроблена і затверджена Президентом України Стратегія-2016, спрямована на реалізацію принципів, пріоритетів, завдань ДП СРГС [339], зокрема, удосконалення практики демократії участі.

На підтримку позитивних кроків у розбудові громадянського суспільства в Україні у травні 2012 року в рамках проєкту ПРООН «Розвиток громадянського суспільства» відбулась конференція «Перспективи демократії участі в Україні». Цей захід сприяв кращому розумінню концепції партисипаторної демократії ключовими зацікавленими сторонами, пошуку відповідей на виклики та можливості для налагодження діалогу між владою і громадянським суспільством, а також обміну досвідом застосування демократії участі в Україні і за кордоном [70, 472].

Прагнення концептуально обґрунтувати новий напрям ДП СРГС було відображено у науково-дослідній роботі «Концептуальні засади державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства і утвердження особистості», виконаній у 2013 році в Інституті політичних та етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса в рамках цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Громадянське суспільство, особа, держава: національний досвід та потенціал взаємодії». В цій НДР узагальнено найбільш авторитетні існуючі і запропоновано нові теоретико-методологічні підходи до практичного налагодження взаємодії влади і громадянського суспільства в Україні [79].

Аналіз стану співпраці ГО з владою на місцях дав, зокрема, кращу можливість оцінити доцільність запровадження громадських рад при органах виконавчої влади. Корисним є аналіз стану інформаційної демократії як однієї

з головних умов функціонування громадянського суспільства, у т. ч. оцінка публічної відкритості діяльності органів влади. Розглянуто і проблеми взаємодії влади з ІГС етнічної та релігійної спрямованості» [79, с. 6-7].

У 2014 році КМУ в алгоритмі реалізації «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» одним із перших пріоритетів визначив впровадження механізмів участі громадськості на місцях [345].

В 2014-2019 роках серед науковців і практиків велась активна дискусія щодо втілення принципів та механізмів демократії участі у процеси децентралізації влади. Дослідниця Г. Колісніченко [131], посилаючись на проект «Економіка загального блага», автором якого є австрійський економіст і політолог, прихильник різноманітних і децентралізованих форм прийняття політичних та економічних рішень, Х. Фельбер [446], запропонувала використати в Україні багатосторонню модель демократії, яка поєднує три форми демократії: представницьку, пряму та демократію участі (рис. 1.1). Ми цілком розділяємо цю позицію.

Рис. 1.1. Форми демократії. Джерело: [446]

М. Ставнійчук вважає, що демократія як універсальний принцип має пронизувати собою зміст усіх правовідносин у державі, особливо тоді, коли йдеться про розвиток народовладдя у країні. Залишається актуальним і

висновок авторки, що загальні форми демократії не зможуть повноцінно функціонувати в Україні без демократії участі на місцях [103, с. 43; 382].

Цінним надбанням дослідниці, народної депутатки VIII скликання О. Бойко є аналіз дискусії щодо законодавчого забезпечення форм демократії участі [35, с. 24-25]. Зокрема, в ході дискусії у Комітеті з питань державного будівництва, регіонального розвитку та місцевого самоврядування, присвяченому питанням партисипаторної демократії, було зроблено висновок щодо недоцільності регулювання кожної з форм прямої демократії окремим законом і запропоновано врегулювати їх шляхом внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Робоча група, створена на базі вказаного Комітету ВРУ, у 2019 році напрацювала окремий законопроект щодо удосконалення законодавчого регулювання механізмів локальної демократії і статутної нормотворчості, але до його розгляду у залі засідань ВРУ тоді так і не дійшло [35, с. 27]. Лише у 2023 році це питання знов було повернуто у законотворчий процес, про що детальніше буде сказано нижче.

Під час зміни влади в Україні у 2019 році представники команди Президента В. Зеленського заявили про те, що їх система управління державою буде спиратися на принципи *деліберативної демократії*, що викликало підвищений інтерес суспільства і науковців до цього питання.

Зміст та специфіку деліберативного підходу вивчали С. Бенхабіб, Дж. Бессет, Р. Даль, Дж. Драйзек, Д. Дьюї, Ю. Габермас, Дж. Коен. Однак теоретичні особливості цих двох концептуальних напрямів залишаються малодослідженими. Тому важливо чітко визначити співвідношення та відмінність понять «демократія участі» і «деліберативна демократія».

У цьому контексті варто розрізняти такі основні різновиди демократії:

- *пряма або безпосередня демократія*, коли остаточне рішення приймається безпосередньо громадянами (через референдум, загальні збори);

- *демократія участі*, коли остаточне рішення приймається владою, але за ініціативою громадян, які висловили свою позицію (через громадські слухання, місцеві ініціативи, петиції та інші форми громадської участі);

- *дорадча (деліберативна) демократія*, коли рішення приймається владою з урахуванням позиції громадян, яких влада «спитала» (через публічні консультації, громадські обговорення, роботу консультативно-дорадчих органів та ін.), причому влада вимагає досягнення публічного консенсусу: «немає консенсусу – самі винні, ми приймаємо рішення на власний розсуд»;

- *представницька демократія (репрезентативне народовладдя)*, коли рішення приймають від імені громадян обрані ними представники.

Т. Андрійчук розглядає партисипаторну та деліберативну демократію в сучасній політичній дискусії [6]. Дослідниця посиляється на точку зору Ю. Габермаса, за яким деліберація забезпечує широку, активну, але нецентралізовану політичну комунікацію громадян, що має відображатися у рішеннях законодавчих органів [409, с. 53-76].

Таким чином, деліберативну демократію узагальнено можна охарактеризувати, як «*демократію обговорення*», яка на відміну від партисипаторної не передбачає прямого впливу на прийняття рішень, але забезпечує широке і постійне залучення громадян та їх асоціацій до обговорення проблем суспільно-політичного життя (за ініціативою як самих громадян, так і державних інституцій) [6, с. 47].

О. Косілова та І. Федірко, аналізуючи партисипаторну і дорадчу форми демократії та особливості політичної участі в ній, зазначають парадокс сучасної демократії, в якій, незважаючи на зростання кількості форм участі громадян, *збільшується бар'єр* між пересічними громадянами і владою, виникає проблема політичного відчуження та абсентеїзму [146].

Декларація прав людини і громадянина Франції (1789 рік, ст. XV), містить таку дефініцію, як «громадянський союз», яка, на думку науковців, вперше у світі визначила механізм суспільного контролю за діяльністю

посадовців, закріпивши таке положення: «Суспільство має право вимагати звіт у кожної посадової особи про ввірену їй сферу управління» [138, с. 70].

Але у Конституції Пилипа Орлика 1710 р., ще раніше від цитованої вище французької Декларації, упорядковуються взаємовідносини гетьмана та козацької старшини з громадою. Зокрема, у ч. X цієї Конституції визначено, що саме Гетьман «повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхнуті ними (люди), залишивши свої домівки, відходять, як правило, до чужих країв за межі рідної землі, аби полегшити подібні тягарі і шукати життя кращого, спокійнішого і легшого» [139, с. 56]. Ми вважаємо, що цей обов'язок Гетьмана залишається актуальним для керівників усіх рівнів публічного управління і в наш час.

Узагальнюючи підсумки порівняльного аналізу різних форм демократії, можна зробити висновок, що розвиток партисипаторної демократії (демократії участі) в сучасній Україні не є відходом від традицій розбудови державності, а зверненням до самобутніх демократичних традицій, які існували протягом тривалого часу в різних регіонах нашої держави.

Для кращого розуміння стану справ у сфері ДП СРГС варто розглянути динаміку змін правового середовища протягом новітнього періоду становлення громадянського суспільства в Україні.

Нормативний фундамент ДП СРГС визначається такими базовими документами, як Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (2007) [344] і Стратегіями сприяння розвитку громадянського суспільства (2016, 2020, 2026) [325, 337, 339].

Це був вперше ухвалений Урядом України нормативно-правовий акт про взаємодію влади і громадськості, у якому були чітко визначені основні напрями вдосконалення законодавства з питань спільної діяльності [344]. Концепцією вперше на державному рівні було визначено стратегічні завдання щодо сприяння розвитку громадянського суспільства, зокрема: удосконалення нормативно-правової бази; створено нові механізми комунікації між органами

виконавчої влади та ІГС; забезпечено умови для формування громадянської культури суспільства; покращено умови для розвитку волонтерського руху, благодійництва і меценатства; запроваджено конкурсний порядок фінансової підтримки програм (проектів, заходів) для ІГС та ін.

Недоліком цієї Концепції була відсутність чітких механізмів її реалізації і методичних рекомендацій для органів виконавчої влади, які не мали ані належного досвіду реалізації ДП СРГС, ані інструментів для її реалізації. Також на рівні Уряду бракувало механізму комунікації з ІГС для спільного планування заходів та здійснення моніторингу реалізації завдань Концепції, не було розроблено систему показників досягнення стратегічних завдань.

Період 2008-2011 років (між Концепцією і Стратегією-2016) можна назвати періодом розробки законодавчої бази на підтримку громадянського суспільства, де навіть у назві нормативних актів була закладена позитивна динаміка, яка передбачала певні прогресивні кроки у становленні ДП СРГС.

Дослідження свідчать, що в Україні завдяки ухваленню законів та нормативно-правових актів влада й уряд намагалися створити сприятливі умови для підвищення рівня розвитку громадянського суспільства [400].

Разом із тим Т. Андрійчук зазначала, що в цей період «відчутних зрушень у рамках реалізації стратегічних завдань не відбулося» [4, с. 37-38]. М. Лациба підкреслював, що незважаючи на певні зусилля держави у напрямку сприяння розвитку громадянського суспільства, упродовж 2008-2011 років не було зафіксовано зростання рівня розвитку громадянського суспільства в Україні, про що свідчать Індекс сталості громадських організацій та рейтинг «Перехідні держави» Міжнародної неурядової організації «Дім свободи» [236, с. 6]. Експерт констатував, що згідно із міжнародними оцінками, громадянське суспільство в Україні залишалося неконсолідованим і значно відставало у своєму розвитку від громадянського суспільства європейських країн у цілому та від деяких постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи зокрема.

Поділяючи точку зору науковців щодо загальної оцінки стану громадянського суспільства в період 2008-2011 років, ми маємо констатувати, що саме в цей період були прийняті важливі нормативні акти щодо реалізації ДП СРГС. Це постанови КМУ «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» № 976 (2008) [1240] та «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996 (2010) [278].

Ці нормативні акти відіграли свою прогресивну роль у налагодженні комунікацій державних органів та ІГС. Так, завдяки постанові № 976 громадськість вперше отримала реальний механізм впливу на діяльність органів виконавчої влади у вигляді громадської експертизи, що стало важливим кроком у впровадженні інструментів демократії участі в Україні. А постанова № 996 чіткіше визначила форми участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики через консультації та діяльність громадських рад.

Але поруч із прогресивними новаціями, ці акти містили і певні недоліки, які виявлялися по ходу їх практичного застосування. Так, дослідниця О. Чемерис, яка зробила критичний аналіз постанови КМУ № 996, надала низку слушних пропозицій: 1) щодо проведення консультацій з громадськістю на кожній стадії циклу політики за універсальним для всіх етапів алгоритмом; 2) усі заходи процесу організації та проведення публічних громадських обговорень мають включати: планування/підготовку процесу, його організацію та впровадження, аналіз та підготовку звітів/документів, зворотній зв'язок та оцінку результатів [414, с. 45].

Для виявлення відмінностей українського та європейського законодавства щодо проведення консультацій з громадськістю ми порівняли Порядок, затверджений КМУ у 2010 році постановою № 996 [278], з Документом для консультацій, прийнятим Європейською Комісією 05.06.2002 [420]. Виявлено, що у Порядку не передбачено зворотного зв'язку між органом влади та зацікавленими особами, які надали свої пропозиції щодо теми, винесеної на обговорення, та відсутня система контролю за здійсненням зворотного зв'язку;

у Порядку також не виписані вимоги до змісту матеріалів, що розсилаються учасникам консультацій, і не визначені мінімальні стандарти консультацій.

Досліджуючи процес поступового виокремлення ДП СРГС в певну галузь, можна вважати, що саме активна позиція громадських організацій після проголошення незалежності України змусила владу рахуватися з думкою громадськості та реагувати на виклики громадянського суспільства (зокрема, Помаранчева революція 2004-2005 років). Саме у 1991-2004 рр. почала формуватися законодавча основа для легітимної діяльності громадських об'єднань в Україні [252, 266, 309- 312, 316, 317].

Найважливішим кроком до чіткого визначення та належної реалізації ДП СРГС стали національні стратегії – основні державні акти, які затверджує Президент України на певний період [325, 337, 339]. Цей процес стимулювався затвердженням у 2012 році першої Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2012-2016 роки та утворенням Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства [231] як дорадчого органу при Президентові України. До складу цієї ради, окрім посадових осіб Адміністрації Президента, центральних органів виконавчої влади, народних депутатів були включені і представники провідних ІГС, що адвокатували удосконалення процесів реалізації державної політики у цій сфері.

Протягом 2007-2013 років держава поступово вдосконалювала нормативно-правову базу громадянського суспільства, зосереджуючись на забезпеченні ІГС інструментами впливу на реалізацію публічної політики.

Але відсутність діалогу і конфронтація влади з громадянським суспільством призвели до загострення кризи, яка вилилась у Євромайдан та Революцію Гідності 2013-2014 років, що не дало змоги реалізувати повною мірою Нацстратегію-2016 та супроводжувалось прийняттям січневих законів 2014 року, які урізали демократичні свободи в Україні [340].

Після Революції Гідності пріоритетним у виконанні вимог її учасників стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським

Союзом (далі – Угоди), яку Європарламент ратифікував синхронно з ВРУ 16 вересня 2014 р. Низка положень Угоди передбачала залучення ІГС до конкретних напрямів секторального співробітництва. Важливими напрямами реалізації завдань Угоди та імплементації її положень стало безпосереднє співробітництво між ІГС України та інституціями ЄС (зокрема, через Платформу громадянського суспільства), участь незалежних громадських експертів та їх об'єднань у діяльності двосторонніх органів, утворених для інституціонального забезпечення дії Угоди, подальше наближення вітчизняного законодавства (як загалом, так і щодо громадянського суспільства) до відповідних європейських стандартів [368].

Дослідниця О. Дем'яненко вважає, що «попри досить сприятливе нормативно-правове середовище в Україні для ефективної взаємодії громадянського суспільства з державою недостатня ефективність цієї взаємодії була обумовлена низкою таких об'єктивних та суб'єктивних чинників, як: неусталеність, а частіше відсутність у громадській свідомості учасницької позиції; недостатній рівень політичної і правової культури громадян; складність або неможливість реалізувати окремі види такої взаємодії (наприклад, проведення місцевого референдуму, публічних консультацій) – через відсутність відповідного законодавства, або ж громадських слухань – через часто невинновдану складну процедуру їх організації та проведення); слабкий рівень реагування правоохоронних органів на порушення законодавства щодо взаємодії державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб з ІГС тощо» [71, с. 25].

Після Революції Гідності протягом 2014-2015 років самоорганізоване громадянське суспільство заповнило чимало прогалин державного управління та системи національної безпеки. Виконуючи свою надзвичайну роль, громадські організації та учасників різних волонтерських ініціатив добровільно поділилися своєю працею, своїм авторитетом та соціальним капіталом довіри із новою владою. При цьому основна увага активних громадян зосередилася на вирішенні конкретних питань, пов'язаних із

усуненням негативних наслідків російської агресії та соціально-економічної кризи, підтримкою реформ у регіонах.

Наступним важливим кроком інституціалізації процесу реалізації ДП СРГС було затвердження у 2016 році Національної стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки (далі – Нацстратегії-2020) [337]. Цей етап реалізації ДП СРГС в Україні розпочався у січні 2015 року, коли АПУ звернулась до ОБСЄ і Програми Розвитку ООН з пропозицією допомогти актуалізувати Стратегію-2016 [71, с. 30]. Було розпочато проект ОБСЄ «Вдосконалення Національної стратегії громадянського суспільства в Україні», в межах якого у листопаді 2015 р. АПУ та Координатор проектів ОБСЄ в Україні разом із Програмою розвитку ООН організували Національну конференцію «Громадянське суспільство і влада: Стратегія співробітництва та розвитку на 2016-2020 рр.» [322].

Зазначені заходи дали можливість понад 700 представників ІГС з усіх регіонів України долучитися до розробки та обговорення наступної Нацстратегії-2020. Причому громадськість не лише долучилась до цих процесів, але й спонукала владу здійснити рішучі кроки щодо затвердження цієї Нацстратегії-2020, проявивши зростання вимогливості громадян до влади щодо прозорого та ефективного функціонування всіх державних інститутів та розвиток дієвих форм громадського контролю» [15, с. 82-84].

Нацстратегія-2020 стала спробою побудови нового формату взаємовідносин між державою і громадянським суспільством, яке після Революції Гідності набуло вагомості у суспільстві через відстоювання демократичних свобод. Перевагою нового стратегічного документа стало те, що вперше стратегічні завдання були структуровані за чотирма пріоритетними напрямками: 1) створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку ІГС; 2) забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; 3) стимулювання участі ІГС

в соціально-економічному розвитку України; 4) створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Розроблення річних планів заходів було делеговано уряду, а питання планування заходів із реалізації завдань Нацстратегії доручалося органам виконавчої влади. Президент України у листопаді 2016 року утворив нову Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства (далі – Коордраду), уповноважену на здійснення методичного забезпечення, моніторингу та оцінки реалізації Нацстратегії, визначення критеріїв оцінки ефективності та індикаторів реалізації, підготовку пропозицій щодо актуалізації положень документа [231].

У новому складі Коордради понад 60% складу становили представники ІГС проти 40% у складі попередньої Коордради. В Нацстратегії-2020 вперше був чітко прописаний механізм її реалізації, у т.ч. на регіональному рівні. Обласним, Київській міській держадміністраціям доручалося розробити та забезпечити затвердження регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства, забезпечувати розроблення, громадське обговорення та затвердження щорічних регіональних планів заходів щодо реалізації Нацстратегії, утворити дорадчі органи з питань сприяння розвитку громадянського суспільства. Усе це свідчило про вищу якість даного акту у порівнянні із попередніми Концепцією і Стратегією-2016.

Однак і цей акт не був позбавлений недоліків, які на практиці ускладнювали реалізацію ДП СРГС. Ці недоліки та їх вплив на виконання Нацстратегії-2020 ґрунтовно проаналізовані у моніторингових дослідженнях [24, 112].

Зокрема, були виявлені істотні регіональні розбіжності між обласними державними адміністраціями в рівні організації роботи та у ступені відповідальності за виконання повноважень у сфері розвитку громадянського суспільства, що обумовлено, зокрема, слабким контролем з боку центральних органів влади. Майже без можливості зовнішнього впливу діяли у сфері розвитку громадянського суспільства обласні ради та Київська міська рада, які

нерідко порушували базові принципи реалізації ДП СРГС і свої передвиборчі зобов'язання [24, с. 49].

У березні 2017 року владно-громадські відносини зазнали серйозного удару через прийняття ВРУ змін до Закону «Про запобігання корупції», які зобов'язували громадських активістів, що займаються антикорупційною діяльністю, подавати електронні декларації – на рівні з особами, уповноваженими на виконання функцій держави та місцевого самоврядування [257]. Цей крок викликав обурення не тільки у вітчизняних експертів і представників ІГС, а й у світової демократичної спільноти.

Влітку 2019 року Конституційний Суд України (КСУ), розглянувши подання від Уповноваженого ВРУ з прав людини та 65 народних депутатів, визнав неконституційними вказані норми про електронне декларування для громадських активістів [366]. Зазначене рішення КСУ було реалізоване в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» від 02.10.2019 [253].

Ще одну небезпеку для ІГС (на кшталт російської боротьби з «іноземними агентами») створили внесені на розгляд ВРУ 10.07.2017 президентом П. Порошенком законопроекти з пропозицією змін до деяких законодавчих актів (№ 6674) та Податкового кодексу України (№ 6675) щодо оприлюднення інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання ними міжнародної технічної допомоги [303]. Але ці проекти не були підтримані ВРУ.

Цей період характеризується скороченням масовості участі громадськості у суспільних справах на тлі зростання конфліктності протестних акцій. Не випадково в Аналітичній доповіді НІСД 2018 року, у розділі «Розвиток громадянського суспільства та суспільний діалог» відмічено тенденції відчуженості громадянського суспільства і влади [10, с. 372-374].

Аналіз суспільно-політичної ситуації в якій реалізовувалась Нацстратегія-2020 виявив розбалансованість владно-громадських відносин,

коли владні структури майже закрились від контролю з боку громадянського суспільства і стали часто ігнорувати вимоги відкритості та прозорості.

Створена у 2016 році Коордрада фактично не працювала і не запропонувала систему моніторингу та оцінки, а також відповідні показники результативності. Плани заходів з реалізації Нацстратегії-2020 приймалися запізно, що негативно впливало на якість їх виконання. Тож станом на 2018 рік, за висновком конференції «Партнерство та співпраця між державними органами влади та організаціями громадянського суспільства в Україні: успіхи та виклики», взаємодія влади і громадськості не досягла рівня взаємовідносин, передбаченого Угодою Україна-ЄС [213].

За результатами моніторингу ходу реалізації Нацстратегії-2020 на регіональному рівні, який у 2018 році здійснювала ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення» з використанням Методики багаторівневого бенчмаркінгу, було зроблено висновок, що стан реалізації Нацстратегії неповною мірою відповідає завданням державної політики у цій сфері [24].

Цей висновок підтверджують і результати нашого порівняння реалізації Стратегії-2016 і Нацстратегії-2020, згідно з яким, чинна на той момент в Україні нормативна база лише частково забезпечувала необхідні умови для розвитку громадянського суспільства, а ІГС розвивалися скоріше всупереч, аніж завдяки підтримки держави [197].

Вчений О. Дніпров також вважає, що протягом реалізації Нацстратегії-2020 проблеми взаємодії суб'єктів публічної влади та ІГС так і не були вирішені [88], а Т. Андрійчук підтверджує, що більшість завдань Нацстратегії-2020 не були виконані повною мірою [4, с. 39-40, 108, 285-288, 290]. Усе це спонукало удосконалити підходи до розроблення наступної Нацстратегії.

Необхідність налагодження державно-громадської взаємодії НІСД обґрунтував загрозою громадянських заворушень, які можуть виникати на тлі повільної імплементації необхідних реформ, загострення соціально-економічної кризи та проблем із забезпеченням верховенства права [9, с. 419-424].

Сутички влади з громадськістю, яка дедалі більше виявляла свою активність у відстоюванні демократичних свобод, а також проведені протягом 2018-2019 рр. недержавними аналітичними центрами моніторингові дослідження стали для влади поштовхом до перегляду взаємовідносин з громадськістю та переходу від конфронтації до налагодження діалогу і партнерства.

Було запущено в електронній формі послуги із подання документів на проведення державної реєстрації громадського об'єднання зі статусом юридичної особи, скорочено терміни розгляду реєстраційних заяв та документів на отримання ІГС статусу неприбутковості, запроваджено процедури електронного рейтингового голосування та підвищено кваліфікаційні вимоги до потенційних членів при формуванні складу ГР, неурядові організації включено до кола надавачів соціальних послуг. До позитивних зрушень цього часу варто віднести і початок функціонування благодійної телекомунікаційної платформи і зменшення податкового навантаження на вітчизняних донорів. Важливе значення мало також роз'яснення Мінфіну щодо права ІГС на здійснення підприємницької діяльності із збереженням статусу неприбутковості.

Почали зростати обсяги державного фінансування ІГС і створення нових структур для їх грантової підтримки – таких, як Національний фонд досліджень України, ДУ «Фонд енергоефективності». Поступово збільшувалася кількість органів влади, що запроваджували конкурсні процедури для ІГС.

Відбулося деяке зміцнення фінансової стійкості ІГС завдяки розширенню можливостей їхнього доступу до фінансових ресурсів державного та приватного секторів. Позитивними можна вважати зміни до постанови КМУ від 12.10.2011 № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [294], завдяки яким були спрощені процедури отримання державного фінансування ІГС на конкурсній основі та зменшено відсоток співфінансування ІГС із 25% до 15%.

Постанова КМУ від 14.02.2018 № 156 «Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням ветеранів» [84] та відповідні зміни у Бюджетний кодекс України дозволили вперше запустити конкурс проєктів для фінансування організацій ветеранів з державного бюджету (адже до цього лише обмежене коло організацій ветеранів із всеукраїнським статусом отримували фінансування з державного бюджету без конкурсу).

ІГС були наділені правом отримувати фінансування від міжнародних донорів, державного і місцевого бюджетів у формі грантів, від фізичних та юридичних осіб, а також змагатися за урядові контракти та державні закупівлі на місцевому та національному рівнях, здійснювати підприємницьку діяльність.

За результатами соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні у вересні-жовтні 2022 року, серед соціальних інститутів найбільшу довіру в українців мали Збройні сили – повністю або певною мірою їм довіряли 96% опитаних. Взагалі, рівень довіри до ЗСУ останніми роками, особливо після широкомасштабного вторгнення РФ стрімко зростає: якщо в 2011 році ЗСУ довіряли 59% респондентів, то в 2020 році – 71%, а у 2022 році – 96%.

Рівень довіри до Президента України цей показник складає 82%, до гуманітарних та добродійних організацій – 78%, церкви – 70%, державних установ та поліції – 55%. Суперечливим є ставлення населення до Уряду країни: 51,5% йому висловлюють довіру і ненабагато менше – 48% – недовіру. Те ж саме стосується телебачення (відповідно 51% і 49%) і преси (49% і 50%).

Недовіра найчастіше висловлюється до політичних партій (їм не довіряють 77%), судів (72%), банків (66%), профспілок (64%), ВРУ (60%), великих компаній (57%) та до виборів як соціального інституту (56%).

Зростання довіри до державних установ пов'язано із зростанням довіри до системи державної влади загалом: якщо у 2020 році державним установам довіряли 35% громадян, то наприкінці 2022 року – 55%.

Порівняно з 2020 роком істотно зріс рівень довіри до ВРУ (частка тих,

хто їй довіряє, зросла з 18% до 40%; однак, частка тих, хто їй не довіряє, є більшою (60%). Певною мірою це може бути пов'язано з низьким рівнем довіри до політичних партій (які значною мірою у громадян асоціюються з парламентом). Політичним партіям довіряють лише 22% громадян, що лише на 4% більше, ніж у 2020 році [203].

Проявом активності громадянського суспільства та його мирного тиску на владу стало створення коаліції ІГС, яка зусиллями більше 150 громадських експертів і майже 500 учасників публічних обговорень розробили Карту правових реформ для громадянського суспільства в Україні [121], яка стала ґрунтовною базою для розробки проєкту Нацстратегії-2026.

Наша позиція щодо обрання форми демократії базується на положенні, що в Україні демократизація публічного управління має бути реалізована на основі принципу: «жодних рішень для громадянського суспільства без участі громадянського суспільства». Такий підхід затверджено Указом Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» [325]. В ньому також зазначено, що інструменти громадської участі мають бути закріплені у статутах територіальних громад, а питання їх належного застосування у формуванні та реалізації державної політики на регіональному рівні, при вирішенні питань місцевого значення потребують подальшого вирішення.

Такими недоліками публічного управління в регіонах, які може усунути демократизація, є:

- низький рівень адміністративної спроможності регіональних та місцевих органів влади;
- відсутність чітких механізмів зворотного зв'язку цих органів з населенням, якому вони надають послуги;
- відсутність чітких механізмів оцінки політичної та інших видів відповідальності. [384, с. 49].

12 січня 2023 року ВРУ ухвалила у першому читанні законопроект № 7283 «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування

в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» [277]. Це свідчить, що українські законодавці вважають місцеву демократію одним із засобів протистояння українського суспільства агресору в умовах повномасштабної війни. Даний законопроект можна розглядати як запоруку громадської участі у виробленні владних рішень та підвищення довіри громадян до діяльності влади.

1.3. Зарубіжний досвід та міжнародна співпраця України у сфері реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства

На даний момент багато з розвинених демократичних країн мають значний досвід взаємодії органів публічної влади з громадськістю, використовують різноманітні технології та методи організації цієї взаємодії.

Визнаними світовими лідерами демократії є Великобританія, Франція, Канада, Німеччина, США. Але ці країни мають не тільки позитивний, а й негативний досвід, коли у процесі впровадження та вдосконалення методик залучення громадськості до співпраці з органами влади ці країни мали і проблеми, і невдачі [57].

Після того, як прем'єре-міністр Великобританії М. Тетчер переклала значну частину суспільно значущих проблем на приватний сектор та ГО, сталися зміни в системі охорони здоров'я, а найбільш сприятливі зміни відбулися в ГО. Виникли й нові проблеми: перехід від системи грантів для ГО, що надавали суспільно-важливі послуги, до контрактної системи оплати певних послуг, призвів до зростання залежності ГО від урядових структур [57, с. 34]. Тому третій сектор змушений більш активно шукати підтримку приватних структур з метою збереження своєї незалежності. А у Франції перехід на контрактну систему спричинив ускладнення бюджетних процедур та зростання адміністративного контролю за ГО [474, с. 53].

У країнах Європи, особливо тих, що входять до Європейського Союзу, дедалі більше визнається необхідність створення законодавчих умов для участі громадськості у вирішенні питань національного, регіонального та

місцевого значення. Про це, зокрема, свідчить «Огляд стандартів та практик у країнах – членах Ради Європи щодо участі громадськості у процесі прийняття рішень» [405], який був представлений у 2016 році. Аналогічні вимоги містить і Кодекс належної практики участі громадськості у процесі прийняття рішень (2009) зі змінами 2019 року [129].

Міжнародна та європейська нормативно-правова база, якою регулюється участь громадськості у процесах прийняття публічних рішень, продовжує розвиватися у вигляді норм і стандартів, що приймаються на рівні ООН, Ради Європи, ОБСЄ та Європейського Союзу.

Так, ЄС законодавчо закріплює підхід, заснований на широкій участі громадськості в політичних процесах. Цей підхід гарантований Лісабонським договором, який затвердив принципи функціонування Європейського Союзу (2007 р.) [473].

«Біла книга» державного управління в Європі, яка ухвалена у 2001 році, з метою підвищення легітимності процесів прийняття рішень, висуває на перший план п'ять принципів «належного управління»: відкритість, участь, підзвітність, ефективність та злагодженість. Кожен принцип є важливим для демократичного врядування. Ці принципи забезпечують демократію та принцип верховенства права у державах-членах ЄС, але можуть бути застосовані на усіх рівнях влади – світовому, європейському, національному, регіональному і місцевому [100].

У 2008 році Комітетом Міністрів РЄ була затверджена Європейська стратегія щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, основними принципами якої є:

- чесне проведення виборів, представництво та участь, що забезпечує реальні можливості для всіх громадян мати свій голос у вирішенні місцевих справ;
- чутливість, що забезпечує чутливу реакцію місцевої влади на законні очікування та потреби громадян;

- ефективність і результативність, що забезпечує досягнення цілей і водночас найбільш раціональне використання ресурсів;
- відкритість та прозорість, що забезпечує публічний доступ до інформації та полегшення розуміння щодо ведення суспільних справ;
- верховенство права, що забезпечує справедливість та політичну нейтральність місцевої влади у своїй діяльності;
- етична поведінка, що забезпечує перевагу суспільних інтересів над приватними;
- компетенція та спроможність, що забезпечує здатність представників та посадових осіб місцевої влади виконувати свої обов'язки;
- інновації та відкритість до змін, що забезпечує отримання користі від нових рішень і кращих практик;
- сталий розвиток та орієнтація на довготермінові результати, що враховує інтереси майбутніх поколінь у збереженні національної (місцевої) спадщини;
- надійний фінансовий менеджмент, що забезпечує ощадливе та продуктивне використання публічних фінансів та інших коштів;
- права людини, культурне розмаїття та соціальне згуртування, що забезпечує захищеність і повагу до всіх громадян, захист прав кожної людини;
- підзвітність, що забезпечує відповідальність посадових осіб місцевої влади за свої дії [397, 449].

Європейська комісія розглядає чотири запроваджені в європейських державах рівні участі громадськості: доступ до інформації, консультації, діалог та партнерство [405, с. 22-30]. Наведемо декілька прикладів.

Так, у Франції *доступ до інформації* реалізовується завдяки програмі "DATA.ASSEMBLEE-NATIONALE.FR", яка передбачає оцифровування та розкриття даних Асамблеї (нижньої палати парламенту) в межах Плану дій відповідно до Урядової програми відкритого партнерства. В Нідерландах цей доступ забезпечується шляхом реалізації програми "Відкрита муніципальна інформація".

Консультації відбуваються на Мальті у формі онлайн-консультацій, які організовуються створеним електронним державним органом. Це дало змогу країні зайняти перше місце серед 33 країн щодо якості надання послуг та ефективності роботи. В Австрії розроблені Стандарти участі громадськості, які були прийняті Радою міністрів Австрії у 2008 році.

Діалог відбувається у Чорногорії через Раду з питань співпраці органів влади Чорногорії та громадських організацій. У Данії завдяки програмі «Dem» вже понад 15 років запроваджуються технології електронної демократії.

Партнерство через активне залучення громадськості до участі запроваджено у Латвії на базі Меморандуму про співпрацю між неурядовими організаціями та Кабінетом Міністрів, у Польщі – шляхом складання бюджету за участі громадськості.

В Україні також можна навести приклади впровадження окремих заходів для забезпечення належного врядування. Це, зокрема, Європейський тиждень місцевої демократії, Європейська стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні з її 12 принципами, діагностичний інструментарій Ради Європи щодо участі громадян у публічному житті на місцевому рівні (CLEAR), який визначає п'ять факторів, що впливають на участь громадян у суспільно-політичному житті на місцевому рівні (С – можуть робити, тобто, мають ресурси, вміння та знання для участі; L – бажають, тобто, мають відчуття приналежності, яке підсилює участь; E – уповноважені, тобто, мають доручення на участь; A – запрошені, тобто, залучені офіційними органами влади або групами волонтерів; R – реагують швидко та активно, тобто, бачать, що їх думка береться до уваги) [396].

Нами було досліджено ступінь імплементації в Україні принципів доброго демократичного врядування у процесі реалізації ДП СРГС, зокрема, у процесі реалізації чинної Нацстратегії-2020, та вироблено пропозиції щодо відображення цих принципів у проєкті нової Нацстратегії-2026 [461].

Згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угодою) у відносинах Української держави та громадськості актуалізувалась необхідність додержання європейських норм та побудови таких відносин на основі принципів, закріплених в Угоді [399].

Для сприяння в імплементації в Україні принципів Угоди ЄС розробив Дорожню карту ЄС для взаємодії з громадянським суспільством України [94]. Цей інфраструктурний документ включає аналіз ситуації та ключові виклики, визначає задачі та кроки, які потрібні для створення більш сприятливого середовища для громадського сектору в Україні.

Перша Дорожня карта ЄС для України була прийнята 14 липня 2014 року і охоплювала період з 2014 по 2017 рік. Вона передбачала довгострокові пріоритети співробітництва у таких сферах, як аналіз політичної діяльності, створення сприятливих умов, легітимність, конфлікти, підзвітність, права людини, економічний розвиток та багато інших галузей, що стосуються ІГС [93].

У березні 2019 року була затверджена чергова Дорожня карта Євросоюзу для взаємодії з громадянським суспільством в Україні на 2018-2020 роки, яка визначила чотири пріоритетні напрями: сприятливе середовище, діалог між громадянським суспільством і урядом, підвищення потенціалу громадянського суспільства та підтримка громадянського суспільства з боку ЄС. Документ включає аналіз ситуації та ключові виклики, визначає кроки для створення більш сприятливого середовища для громадського сектору України [94].

Наразі Дорожня карта оновлюється. Консультації ведуться навколо п'яти основних тем, що стосуються ІГС, а саме [191]: 1) правове середовище, орієнтоване на свободи, залучення місцевих організацій та волонтерство в ІГС; 2) фінансова стійкість ІГС, зокрема, державне фінансування, благодійність, фінансові правила для ІГС, соціальні послуги, соціальне підприємництво, фінансові стимули; 3) участь ІГС у діалозі щодо політики, зокрема, співпраця ІГС та уряду, діалог ЄС та ІГС, міжнародні процеси; 4) потенціал ІГС, зокрема технічний потенціал ІГС, прозорість і підзвітність та

фінансова стійкість; 5) підтримка ІГС Європейським Союзом, зокрема, інновації для соціальних змін, регіональна співпраця, а також тематичне та галузеве налагодження контактів для ІГС.

Порівняльний аналіз вітчизняного стану справ у сфері реалізації ДП СРГС з досвідом зарубіжних країн дає більш глибоке розуміння досягнень і недоліків в Україні. Так, у низці країн Європи протягом останніх 20 років було прийнято той чи інший стратегічний документ державної політики, пов'язаний із розвитком громадянського суспільства та недержавного сектору [78].

Форма і статус цих документів знаходяться у діапазоні від взаємних угод між урядом (Велика Британія, Хорватія) чи парламентом (Естонія) та ІГС до паралельних угод із урядом та парламентом (Латвія) та односторонніх стратегій, прийнятих урядом (Угорщина, Польща, Данія, Чехія).

У половини з названих країн ці політичні документи протягом останніх 10-15 років переглядались або поновлювались: у деяких випадках (Угорщина, Естонія) такий перегляд був запланованим, тоді як в інших це було пов'язано зі зміною уряду (зокрема, у Великій Британії) або з коригуванням строків реалізації цих угод (Польща) [78, с. 17].

Кожна країна забезпечує виконання політичних завдань своїх стратегічних програмних документів розвитку громадянського суспільства у різний спосіб. Так, в окремих країнах було прийнято один чи декілька політичних документів, які виконують функції власне планів реалізації державної політики (Данія, Естонія, Польща, Хорватія та Угорщина).

Так, у Данії у 2001 році прийнято Хартію, у 2010 році – Національну стратегію громадянського суспільства. В Естонії у 2002 році була ухвалена Естонська концепція розвитку громадянського суспільства, у 2004 році – План реалізації цієї Концепції, у 2006 році – План розвитку для підтримки громадянських ініціатив. В Угорщині у 2002 році прийнято Стратегію громадянського суспільства, у 2006 році – Принципи відносин між урядом та організаціями громадянського суспільства [160].

Водночас в багатьох інших країнах відсутні конкретні загальні плани реалізації чи оперативні плани розвитку громадянського суспільства. Ці країни реалізують свої стратегії через деталізовані річні плани відповідних органів – Чехія, Латвія, Велика Британія.

Крім того, у деяких країнах (Велика Британія, Хорватія, Естонія) були прийняті наступні політичні документи, пов'язані з тематичними чи процедурними питаннями, як складники реалізації державної політики. Здебільшого це були принципи або вказівки (кодекси) щодо процедур участі ІГС, їхнього фінансування та участі у місцевому розвитку.

Крім планів виконання та політичних документів, країни реалізують політику у сфері підтримки громадянського суспільства за допомогою *урядових програм* або через *фонди та фундації* (Хорватія, Чехія, Данія, Угорщина, Естонія). Діють також програми зміцнення потенціалу та розвитку спільнот (Велика Британія) і т. зв. оперативні програми, які фінансуються зі структурних фондів ЄС як складники національних планів розвитку країн-членів ЄС (Угорщина, Польща) [78].

Цікавою є практика Польщі та Угорщини, яка ґрунтується на засадах законів про суспільно корисну діяльність. Адже в обох країнах це законодавство виконує роль інструменту державної політики, пов'язаної з підтримкою ІГС. Але якщо у Польщі головна увага приділяється дотриманню жорстких стандартів, то в Угорщині це законодавство є більш гнучким і розраховане на застосування широким колом організацій недержавного сектору.

Крім того, досвід Польщі та Чехії щодо інтеграції потреб розвитку ІГС у відповідні національні плани ілюструє два різних підходи до вирішення країнами-членами ЄС проблеми виконання національними урядами своїх зобов'язань перед громадянським суспільством у разі обмеженості ресурсів.

Наприклад, сектор ІГС у Чехії включає громадські асоціації, фундації, фонди пожертв, суспільно корисні інституції, пов'язані з церквами, а також організаційні підрозділи громадських асоціацій. Там в 2010 році діяли понад 110 тис. таких неприбуткових організацій.

У 1992 році в Чехії було створення Раду фондаций, а пізніше – Урядову раду у справах неурядових неприбуткових організацій. Цей орган виробляє для уряду рекомендації щодо субсидій для недержавного сектору у вигляді грантів на основі формування недоторканого капіталу (ендавменту), який формується за рахунок надходжень від приватизації [78, с. 18-23].

Особливістю чеської Урядової ради є також те, що вона виробляє рекомендації для уряду загалом, а не тільки для окремого міністерства. До складу Ради входить рівна кількість представників уряду та неурядового сектору. Рада збирається на свої засідання щонайменше раз на три місяці, проводить регулярні зустрічі та, за необхідності, – обговорення невідкладних питань. Показово, що голова Ради є членом уряду. Рада подає уряду матеріали, пов'язані зі створенням сприятливих умов для існування та діяльності неурядових організацій.

Ради з аналогічними функціями існують також у Словаччині та Польщі.

Протягом останніх 20 років цілеспрямований курс державної політики Чехії у сфері розвитку громадянського суспільства реалізується за допомогою двох головних інструментів: Урядової ради у справах неурядових неприбуткових організацій та Інвестиційного фонду громадських організацій і фондаций. Крім того, урядом Чехії у 2009 році була прийнята Концепція підтримки розвитку неприбуткового сектору.

Важливим складником формування і подальшого розвитку ІГС у країнах ЄС є діяльність спільних чи об'єднаних *комітетів контролю та моніторингу* реалізації політичних документів, якими регулюються відносини між державою і громадянським суспільством. У низці країн існують ті чи інші спільні комітети чи ради за схемою: «уряд – організації громадянського суспільства» або «парламент – громадянське суспільство».

У деяких країнах, зокрема в Естонії та Латвії, важливу роль у моніторингу виконання відповідних програм сприяння розвитку громадянського суспільства відіграють парламенти, які приймають відповідні політичні документи.

Водночас у таких країнах, як Хорватія, Чехія та інших, головна відповідальність за реалізацію та моніторинг ДП СРГС покладається на урядові структури, зокрема на підпорядковані уряду або прем'єру бюро. Такі бюро часто виконують обов'язки секретаріату рад «уряд – громадянське суспільство». Вони також координують роботу всіх міністерств у сфері їхньої співпраці з ІГС.

У таких країнах, як Велика Британія, Данія, Угорщина й Польща, головну відповідальність за реалізацію та моніторинг державних програмних документів щодо сприяння недержавному сектору несуть бюро рівня міністерств, або ж окреме міністерство (у Великій Британії).

На користь практики взаємодії влади з громадянським суспільством свідчать високі показники ефективності діяльності громадського сектору. Так, у громадському секторі країн ЄС зайнято у п'ятеро більше людей, ніж у харчовій промисловості. В період 1999-2009 років у Чеській республіці держава профінансувала 27 543 проєктів ІГС, а на потреби сектору загалом було виділено понад 320 млн євро [78, с. 20-21].

Достатньо ретельний аналіз ДП СРГС у Польщі здійснено В. Сухенком [388], на думку якого, Польща є однією з найуспішніших країн Центральної та Східної Європи у сфері взаємовідносин органів публічної влади з ІГС.

Для Польщі розвиток взаємодії держави та громадянського суспільства є питанням стратегічного управління, про що свідчать такі факти:

- розвитку «третього сектору» присвячено окремий розділ у Стратегії розвитку країни «Польща-2030»;
- створення і діяльність громадських об'єднань регулюється спеціальним законом «Про громадські об'єднання»;
- у польській Конституції закріплено принцип субсидіарності: першорядна значущість надається індивіду й суспільству (у тому числі асоціаціям громадян), тоді як держава забезпечує їх підтримку;

- політика уряду у сфері розвитку громадянського суспільства та взаємодії органів влади з неурядовими організаціями визначається окремим законом «Про суспільно корисну діяльність та волонтерство»;

- у польській Конституції закріплено два засоби громадського впливу на владу: референдум, проведення якого регулюється законом від 2003 року, і народна ініціатива, яка передбачає, що громадяни можуть звернутися до сейму із власним проектом закону. Процес регулюється Законом "Про порядок здійснення законодавчої ініціативи громадянами";

- частка фінансової підтримки ІГС за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів у загальних доходах становить близько 24 % (у той час як в Україні – лише 8 %). При цьому частка доходів від продажу послуг у загальних доходах цих організацій становить 60 % (в Україні – 18,7 %) [388, с. 10];

- при міністерстві культури і національної спадщини Польщі створено департамент меценатства держави;

- чимало неурядових організацій залучено до моніторингу державної політики, які виконують функції спостерігачів. Серед них: Інститут суспільних справ (Institute of Public Affairs), Асоціація лідерів місцевих громадянських груп і Центр громадянської активності ПРИЗМА;

- у 2004 році при Міністрі економіки, праці та соціального забезпечення створена польська Рада з питань суспільно корисної діяльності, яка є консультативним органом;

- у Сеймі створено спеціальний парламентський підкомітет та парламентську групу, які розробляють важливі законопроекти для діяльності ІГС.

Швеція пододала довгий шлях розвитку відносин громадянського суспільства та держави. Нині діяльність громадянського суспільства у Швеції – це сукупність ініціатив громадян, які об'єдналися на добровільній основі. Зараз у країні налічується біля 200 тис. громадських об'єднань, в яких задіяні 48% громадян країни [171].

З 1998 року уряд Швеції впроваджує такі проекти електронного врядування для покращення державних послуг, як: «Центральна урядова

адміністрація на службі громадян», «Інформаційне суспільство для всіх», «Суспільний е-Форум» або Рада з питань співробітництва між урядовими установами. Прикладом успішної співпраці уряду та представників громадськості є також діяльність створеної у листопаді 2011 році Комісії щодо майбутнього Швеції, яка має завдання виявити та проаналізувати майбутні суспільні проблеми до 2050 року.

Дослідник А. Халецький вивчав процеси реалізації ДП СРГС у США, особливістю яких є поєднання зв'язків з громадськістю з інформаційною політикою, де ключову роль відіграють прес-служби [410]. У Державному Департаменті США зв'язками з громадськістю та засобами масової інформації, а також інформаційною роботою в широкому розумінні цього слова керує підсекретар з питань суспільної дипломатії та відносин із громадськістю. Його підлеглим є секретар-асистент з питань зв'язків з громадськістю, який виступає від імені держсекретаря і наглядає за роботою прес-служби, служби роботи з регіонами, служби зв'язків з громадськістю та органами влади, служби електронного інформування та зв'язку і служби стратегічного планування інформаційної роботи.

У США також набули розвитку такі різноманітні форми прямої участі населення у публічних заходах, як:

- створення громадських рад (комітетів) і спеціалізованих комісій, в основу діяльності яких покладено добровільний принцип; пропозиції, розглянуті й прийняті на рівні рад і комісій, є обов'язковими для розгляду місцевими радами;
- практика волонтерської діяльності та ініціювання форумів для обговорення стратегічних планів розвитку міст, які мають статус обов'язкових;
- наглядові ради, що складаються із рядових членів територіальних громад, головним завданням яких є сприяння громадській діяльності і допомога владі під час надзвичайних ситуацій;
- громадські ради (громадські дорадчі комітети) у системі здійснення самоврядних функцій у США, які певною мірою є альтернативним інструментом

громадських слухань; сутність їх роботи полягає у здійсненні оперативного контролю за рішеннями, які приймаються комісіями міських рад.

Громадські організації *Великобританії* беруть активну участь у сферах освіти (42%), культури (21%), охорони здоров'я, соціальних послуг та охорони навколишнього середовища (від 25 до 40%) [45, 449, с. 157, 470, с. 96]. Це – результат довгої традиції британських “публічних шкіл” і незалежних університетів.

З державного бюджету *Великобританії* надходить майже 40% всіх доходів НДО. "Третій сектор" *Сполученого Королівства* зберігає традиційно високий рівень приватної благодійної підтримки, яка загалом становить 12% загальних надходжень.

Франція визнана одним із світових лідерів демократії, яка має досить багато спільних рис з Україною та її системою державного управління. Перші реформи в незалежній Україні базувалися саме на досвіді цієї країни.

Реформа французької адміністрації, яка почалася у 1989 році зі створення так званих “центрів відповідальності”, розвивалась у двох напрямках: залучення та участь громадськості та “контрактування” як форма партнерства громадськості і влади. Законодавство передбачало, що керівники зазначених центрів повинні об'єднати політику на національному рівні з особливостями регіонів при постійній участі громадськості для того, щоб оптимізувати свою діяльність та здійснення реформ [436].

При заснуванні «центрів відповідальності» укладаються угоди як між центральними органами влади і приєднаними до них центральними урядовими агентствами, так і між цими агентствами та Міністерством державної служби і бюджету Франції. Іноді ці документи доповнюються відповідно до контрактів щорічними цілями. У таких випадках зазначені угоди містять список дій, які сторона, що їх підписала, зобов'язується виконувати протягом наступного року. Ця діяльність реалізує відповідну національну політику [457, с. 116].

До *переваг* цього підходу можна віднести: модернізацію та оновлення соціального діалогу, підзвітність органів влади, удосконалення методів управління людськими ресурсами та поточну оцінку державної політики.

Досвід Франції щодо контрактів заслуговує на увагу у зв'язку з тим, що контрахтування є по суті інструментом координації дій між органами влади центрального і місцевого рівнів та громадськістю у сфері надання послуг населенню, що значною мірою покращило якість цих послуг.

Викликає інтерес досвід *Канади* щодо активного залучення громадськості до державних справ, яке почало розвиватись наприкінці 1960-х – початку 1970-х років у сферах землепланування, землекористування та розвитку громад.

Впродовж 1960-1970 років федеральний уряд Канади через надання грантів активно сприяв процесам розвитку демократії – як широкому залученню громадськості до діяльності органів місцевого самоврядування, так і громадським об'єднанням, які займались питаннями розвитку громад. Громадяни країни залучаються до таких сфер, як економічний розвиток і політична реструктуризація.

Цікавим є досвід *Німеччини*. Однією з найважливіших визначальних особливостей соціальної системи Німеччини є широка, всепроникаюча суспільно корисна діяльність благодійних організацій. Держава у даному питанні реалізує принцип надання громадянам можливості допомогти собі та іншим, намагаючись при цьому звести до мінімуму контрольні функції, віддаючи перевагу розвитку ініціативи і творчості у сфері соціальної діяльності [378, с. 274].

Німеччина має два типи неприбуткових організацій, що можуть бути залученими до діяльності, яка характеризується як благодійна: це асоціації (Verein) та фонди (Stiftung). Їхня діяльність регулюється цивільним правом та податковим законодавством.

Розумною і доцільною, на наш погляд, є практика реалізації в Німеччині права кожного громадянина на участь у вирішенні соціальних питань. Соціальні проекти – головний інструмент функціонування ІГС та своєрідний

стимул подальшого існування. Це означає, що держава не просто фінансує ту чи іншу суспільно корисну організацію, а й виділяє кошти на проект, соціальну значимість якого необхідно довести.

У «третьому секторі» Німеччини домінують шість великих «об'єднань безкоштовного соціального забезпечення». Це ГО, створені за релігійним принципом чи просто спільними інтересами. Разом вони становлять дві третини неприбуткового сектору, на них припадає майже 60% всіх його операційних витрат [378, с. 78]. Так, у сфері охорони здоров'я ГО акумулюють 34% всіх зайнятих, а у сфері соціальних послуг цей показник ще більший – 61%. Майже 70% ресурсів ГО надходить з державного сектору, половина з них – за схемами страхування соціальної безпеки та охорони здоров'я.

Не зважаючи на відмінності між країнами ЄС, прослідковується тенденція у взаєминах європейських держав з ІГС щодо підтримки демократичних тенденцій організації громадського життя. Ми поділяємо думку Г. Даудової, що це стало можливим у рамках існуючого в країнах ЄС *громадського договору*, завдяки якому усуваються перешкоди для визнання рівноправними суб'єктів соціальних взаємодій будь-яких структур громадянського суспільства. І порівняно благополучна ситуація в європейських країнах багато в чому пояснюється тим, що тут вдалося розв'язати центральну проблему міжгрупової взаємодії, а саме – проблему легітимації, оскільки більшість учасників громадського договору не ставлять під сумнів юридичну і моральну виправданість, тобто легітимність сталого політичного і соціального порядку [66].

Світова практика взаємодії органів державної влади з громадськістю визначає також загальноприйняті міжнародні принципи роботи прес-служб інститутів державної влади, відповідно до трактування Всесвітньої організації «Артикль 19», назва якої бере початок від Статті 19 Загальної декларації прав людини. Ця стаття визначає, що «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; це право включає свободу безперешкодно

шукати, одержувати, розповсюджувати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Організація «Артикль 19» – міжнародна компанія за свободу висловлювання думки – працює на основі безсторонності для виявлення і протидії випадкам цензури в усьому світі. Вона будує свою діяльність на таких принципах взаємодії, як максимальна прозорість, обов’язок публікації, пропаганда прозорості діяльності уряду, вичерпний перелік винятків з принципу прозорості інформації, процедури доступу до інформації [90, с. 30-31].

Відсутність фінансової сталості на сьогодні – один із найбільших викликів для ІГС як в Україні, так і за кордоном. Через відсутність національної підтримки чимало з них фінансуються за допомогою міжнародних грантів. Розглянемо механізми фінансування громадських об’єднань та благодійних організацій, які передбачають отримання коштів за рахунок відрахувань частини податку на доходи фізичних осіб, а також можливість запровадження такої системи в Україні.

Практика відсоткової філантропії поширена в Угорщині, Литві, Польщі, Румунії, Словаччини та Італії. У 1996 році саме Угорщина стала першою країною, яка на законодавчому рівні запровадила модель «відсоткової філантропії». Її приклад наслідувала Словаччина, потім Польща запровадила одновідсоткову систему, а Литва – двовідсоткову. У Словаччині й Угорщині за кілька років існування цього механізму правом переадресації податку скористались 30-40 % громадян [23, 217]. В Україні з приводу запровадження відсоткової філантропії дотепер триває дискусія, яка розпочалася ще у 2000 році.

Станом на 2018 рік два законопроекти про відсоткову філантропію було відкликано. 28 червня 2022 року ВРУ зареєструвала законопроект № 7500 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження механізму відсоткового відрахування для підтримки неприбуткових організацій», який, у разі ухвалення, набере чинності з 1 січня 2024 року.

Особливо актуальним для теми нашого дослідження було вивчення зарубіжного досвіду моніторингу та оцінювання документів реалізації ДП СРГС, який мав би стати у нагоді при реалізації Нацстратегії-2026.

Значні напрацювання у цій сфері були проведені в низці європейських країн, зокрема у Хорватії, Чехії, Данії, Естонії, Великої Британії, Угорщині, Латвії, Польщі, які знайшли відображення в Аналітичному звіті за підсумками проєкту Програми розвитку ООН «Розвиток громадянського суспільства» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії [78].

На особливу увагу в зарубіжному досвіді заслуговують такі спільні риси моніторингу [218]:

1) Координація та чітко визначені межі відповідальності органів державної влади та інших виконавців документів державної політики у процесі здійснення моніторингу; обов'язковість визначення органу, відповідального за організацію процесу моніторингу, збору даних та комунікацію. Такі функції покладаються на об'єднані комітети або ради, які формуються з представників Уряду та ІГС (Хорватія) або з представників Парламенту та ІГС (Естонія, Молдова), окремі міністерства (Великобританія), структурні підрозділи міністерства (Данія, Угорщина, Польща).

Досвід Хорватії є прикладом міжсекторної взаємодії, де для координації моніторингу та оцінки виконання Національної стратегії створення сприятливого середовища для розвитку громадянського суспільства діє відповідний комітет, до якого входять представники Урядового Офісу співпраці з НУО, Національного Фонду розвитку громадянського суспільства, Ради з питань розвитку громадянського суспільства та інших дорадчих органів уряду – тих, що виконують Національну стратегію. Крім того, комітет визначає моделі співпраці з підрозділами органів місцевого та регіонального самоврядування під час виконання покладених на них заходів [458].

2) Залучення ІГС та наукових установ до моніторингу документів державної політики розвитку громадянського суспільства. Так, важливим інструментом оцінювання ефективності Концепції Естонії є підготовка висновків

з оцінювання впливу Планів розвитку громадянського суспільства НУО (Інститут Балтійських досліджень (IBS), Центр досліджень та розвитку громадянського суспільства університету Таллінна [437]. На замовлення Міністерства закордонних справ Данії звіти про оцінку державної підтримки громадянського суспільства готують НУО INTRAC, Tana Copenhagen ApS [438].

3) Застосування показників виконання завдань, прийнятних для повноцінного аналізу впливу на громадянське суспільство. Незважаючи на різні пріоритетні напрями політики розвитку громадянського суспільства, частіше використовуються кількісні показники: частка асоціацій, які залучають волонтерів, кількість договорів про міжсекторну співпрацю, кількість ІГС, які взяли участь у роботі державної влади, частки державного фінансування ІГС. Разом із тим заходи, які передбачають ухвалення нормативно-правових актів або створення інституцій, переважно мають конкретний характер, а при визначенні індикаторів дотримано причинно-наслідковий зв'язок та забезпечується повний цикл виконання.

Наприклад, у Стратегії Хорватії індикаторами для оцінки виконання завдання з посилення позиції Ради з розвитку громадянського суспільства щодо формування державної політики у цій сфері визначено: проведення консультацій із зацікавленою громадськістю; прийняття рішення про внесення змін до Рішення про створення Ради з питань розвитку громадянського суспільства; призначення нової Ради з питань розвитку громадянського суспільства, створення робочих органів та інших структур для роботи Ради відповідно до нового рішення.

4) Наявність широкого діапазону інструментів для забезпечення високого рівня інклюзивності процесу оцінювання ДП СРГС. Для презентації звітів або доповідей про стан реалізації документів державної політики створюють окремий веб-ресурс для моніторингу їх виконання (Хорватія, Естонія, Латвія, Угорщина, Об'єднане Королівство), проводять парламентські слухання (Молдова, Естонія); організовують Форуми (Латвія) [78].

ЄС визнав європейські прагнення України і підтримує її європейський вибір, у тому числі її зобов'язання розбудовувати розвинену і сталу демократію та ринкову економіку на принципах, вказаних у відповідних статтях Угоди (399 ст. 6, ст. 299, ст. 420, ст. 438, ст. 444, ст. 446, ст. 469).

Для цього створена Платформа громадянського суспільства (ПГС), яка складається з представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК), з іншої сторони, як форум для проведення ними засідань та обміну думками.

ПГС у співпраці з іншими інституціями забезпечує виконання умов Угоди і є одним із впливових механізмів реалізації в Україні принципів стабільності і дієвості демократичних інституцій, верховенства права, поваги до прав людини і основоположних свобод.

Грунтовний аналіз міри імплементації в Україні положень вказаної Угоди у сферу розвитку громадянського суспільства, зокрема, у процес реалізації Нацстратегії-2020 зробив А. Крупник [451], що буде докладніше висвітлено в розділі 3.1.

Наведений вище аналіз зарубіжного досвіду реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства, а також зроблений нами аналіз цього досвіду у працях [459] та [194] дає підстави визнати необхідність його адаптації в Україні. Зокрема, у вигляді механізмів реалізації ДП СРГС на основі владно-громадської взаємодії. При цьому держава як головний суб'єкт управління має скоординувати цей процес, сприяючи формуванню і розвитку громадянського суспільства як рівноправного суб'єкта державної політики.

На думку Т. Андрійчук, «пошук органу виконавчої влади, який би відігравав провідну роль у впровадженні державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, суттєво ускладнений і тим, що ми не можемо використати якийсь загально прийнятий зразок з іноземної практики. На відміну від багатьох сфер державної політики, в яких європейські країни мають більш-менш схожий досвід, саме у питаннях сприяння розвитку

громадянського суспільства їх досвід є розрізненим та залежним від внутрішніх політичних процесів» [5, с. 89].

Для прикладу, у Великій Британії відповідні повноваження тривалий час виконує Офіс з питань громадянського суспільства, який нещодавно переформатований в Офіс громадянського суспільства та молоді у складі Департаменту з питань цифрових технологій, культури, ЗМІ та спорту (рівня міністерства) [460]. До його відання належать питання благодійності, волонтерства, соціального підприємництва, а також координації реалізації Стратегії громадянського суспільства.

У Швеції функціонує Агентство у справах молоді та громадянського суспільства, завданням якого є покращення умов для діяльності інститутів громадянського суспільства, у т. ч. надання фінансової підтримки [466].

В Естонії відповідні повноваження надані Міністерству внутрішніх справ (поряд з питаннями забезпечення громадського порядку та охорони державного контролю) [454]. Міністерство аналізує, планує та координує політику з питань громадянського суспільства (зокрема, в контексті виконання Концепції розвитку громадянського суспільства), а також підтримує розвиток його інститутів через спеціальний національний фонд.

У Словенії координацію реалізації Стратегії розвитку неурядових організацій та волонтерства забезпечує Міністерство державного управління. Воно надає співфінансування проектам ІГС, організовує роботу Фонду розвитку неурядових організацій, підтримує діяльність регіональних хабів для неурядових організацій [45].

У Польщі уряд створив цілу систему інституцій, покликаних підтримувати розвиток громадянського суспільства. Зокрема, в урядовій Канцелярії працює Департамент громадянського суспільства, який готує програми підтримки громадянського суспільства та сприятливе для його розвитку законодавство, організовує діяльність Ради з питань суспільно корисної діяльності та забезпечує ведення діалогу з ІГС [440]. Також функціонує Комітет суспільної користі, який очолює віце-прем'єр-міністр, –

орган державного управління, створений для координації та організації співробітництва між органами державного управління і суб'єктами, які працюють у сфері волонтерства та суспільної користі [450]. Окремою інституцією (зі статусом органу виконавчої влади) є Національний інститут свободи – Центр розвитку громадянського суспільства, що реалізує заходи з розвитку громадянської та патріотичної просвіти, а також програми розвитку недержавного сектору та волонтерської діяльності [456].

Різноманітність іноземного досвіду свідчить про неможливість застосування в Україні його єдиного зразка та необхідність детального розгляду кожної конкретної іноземної практики, визначення її сильних і слабких сторін з урахуванням внутрішньополітичних чинників. Тому для адаптації в Україні корисного зарубіжного досвіду *пропонується*:

1) Здійснити модернізацію нормативно-правового забезпечення владно-громадської взаємодії, а саме: пришвидшити процес ухвалення законопроектів «Про публічні консультації», «Про загальні збори (конференції) жителів», «Про місцеві референдуми»; внести зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», закріпивши в ньому правовий статус, порядок створення та організацію діяльності консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування з розширенням їх повноважень щодо участі у вирішенні питань місцевого значення, а також до Закону «Про органи самоорганізації населення», спростивши процедуру створення цих органів та надавши їм більше прав у здійсненні господарської діяльності.

2) Підвищити рівень відкритості органів публічної влади для громадян шляхом: використання досвіду електронного врядування Швеції і США; надання громадянам можливості впливати на рішення, що ухвалюються владою: використати досвід громадських рад (громадських дорадчих комітетів) у системі здійснення самоврядних функцій у США як альтернативного інструменту громадських слухань при здійсненні оперативного контролю за рішеннями органів влади; внести зміни до Бюджетного кодексу України, в яких визначити термін «державна фінансова

підтримка громадських об'єднань», передбачивши пріоритетність бюджетного фінансування ІГС на конкурсних засадах і визначивши в законодавстві чіткі критерії і порядок часткового фінансування інституційного розвитку ІГС (досвід Великобританії, Німеччини).

3) Делегувати частину повноважень органів публічної влади організаціям «третього сектору» через загальнодержавні, регіональні та місцеві програми сприяння розвитку громадянського суспільства (досвід Великобританії, Німеччини, Польщі).

4) Розвивати традиції доброчинності та милосердя, запозичивши польський досвід створення в Міністерстві культури департаменту Меценатства.

5) Запозичити чеський досвід використання Інвестиційного фонду громадських організацій і фондаций для створення в Україні Фонду розвитку громадянського суспільства.

6) На основі європейського досвіду діяльності Урядових рад у справах неурядових неприбуткових організацій вдосконалити діяльність Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства та відповідних регіональних коордрад (досвід Чехії, Польщі, Угорщини).

7) Запозичити досвід діяльності “центрів відповідальності” Франції, де укладаються Угоди між центральними та регіональними органами влади для проведення ефективної політики реформ, зокрема у сфері реалізації ДП СРГС.

8) Використати європейський досвід діяльності комітетів контролю шляхом залучення неурядових організацій до моніторингу державної політики у цій сфері та адвокатування імплементації напрацювань незалежних експертів.

9) Запровадити дієвий механізм моніторингу процесу реалізації ДП СРГС, який має передбачати: використання планів моніторингу та оцінки; розробку кількісних та якісних індикаторів оцінювання ходу реалізації державної політики; покладення на ЦОВВ функції моніторингу, оцінювання та координації дій ключових стейкхолдерів; підготовку співробітників органів публічної влади та ОГС, які беруть безпосередню участь у моніторингу.

Реалізація завдань демократичного розвитку має бути пов'язана із відродженням місцевих традицій самоврядування, поширенням і розвитком існуючих громадських ініціатив, а також зі створенням нових структур співучасті під час вирішення питань місцевого значення, запозичених з досвіду європейських країн. Мають бути створені умови для запозичення в Україні такого важливого надбання європейської спільноти, як повага і всіляка державна підтримка громадських ініціатив і громадської активності.

Уряду України слід врахувати досвід розвинутих країн (Бельгії, Франції, Нідерландів, Канади), щодо внеску неприбуткових організацій у ВВП, який набагато більший, ніж українських організацій. Саме ІГС забезпечують зайнятість у секторі, розвивають соціальне підприємництво, допомагають вразливим категоріям громадян, надають послуги та допомогу [424].

ДП СРГС в Україні має спиратися на сформульовані Європейською комісією базові принципи демократії та належного врядування, до яких належить: максимальна відкритість діяльності державних інституцій; забезпечення широкої громадської участі; чітко визначені ролі кожної зі сторін і законодавчо визначена міра відповідальності кожної сторони у процесі взаємодії; програмні заходи мають бути конкретними, своєчасними і результативними.

Для фінансування інституційного розвитку ІГС у зарубіжних країнах запроваджується такий державний інструмент, як національний фонд розвитку ІГС. Цей інструмент функціонує в Угорщині, Хорватії, Естонії, Чехії, Азербайджані, Албанії, Йорданії. Зокрема, Фонд Хорватії здійснює інституційну підтримку ІГС з метою сприяння підвищенню стійкості сектору та міжсекторальної співпраці через багаторічні програми фінансування.

Громадські організації – претенденти на отримання інституційної підтримки від Фонду мають надати плани розвитку організації на три роки із зазначенням основних напрямів діяльності ІГС, способів, за допомогою яких вони хочуть поліпшити свої послуги та різні аспекти самої організації

(удосконалити структуру управління, механізми підзвітності, створити нові джерела доходу, підвищити ефективність комунікації з громадськістю тощо).

Організація-переможець отримує фінансування протягом трьох років, що створює реальну можливість для цієї організації підвищити рівень своєї стійкості. Наприклад, в Естонії Фонд проводить щорічно щонайменше два відкритих конкурси на розвиток потенціалу ІГС. А частка витрат Фонду на інституційний розвиток організацій в Угорщині складає 60 % [216].

У квітні 2018 року було презентовано законопроект про Національний фонд розвитку громадянського суспільства України, розроблений на виконання п. 6 Нацстратегії-2020 Міністерством молоді і спорту України за участі ІГС, але цей проєкт не отримав достатньої підтримки громадських експертів і не був поданий на розгляд ВРУ [381].

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження дало можливість визначити сутність основних понять, які використовуються при вивченні ДП СРГС. Особливу значущість для розуміння державної політики як предмету дослідження має її трактування як сукупність цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, спрямованих на досягнення суспільно значущих результатів. А також як системи державного управління розвитком країни і практичної діяльності органів державної влади та інших суб'єктів по досягненню конкретних цілей на національному, регіональному та місцевому рівні – рівні територіальних громад.

Завданням державної політики є своєчасне виявлення проблем розвитку суспільства, аналіз причин їх виникнення та шляхів розв'язання через вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів.

Серед учасників реалізації державної політики – державні інституції, окремі індивіди, організовані групи та ІГС. При цьому роль останніх у реалізації державної політики невпинно зростає: вони виступають джерелом знань, особливо під час вирішення складних питань та вироблення нових ідей, допомагають мобілізувати людські ресурси та стимулювати суспільну підтримку.

Громадянське суспільство об'єднує суспільно активних громадян та громадські інститути, поєднані відносинами між собою, з владою та з бізнесом. ГС є засобом самовиразу індивідів, їхньої самоорганізації та формує соціальний капітал – довіру між людьми, між людьми і владою, завдяки чому люди стають здатними до кооперації та ефективних солідарних дій. Громадянське суспільство впорядковує протести і вимоги людей, аби вони мали не руйнівний характер і сприяли функціонуванню демократичної влади.

Основну роль у процесі реалізації державної політики відіграють механізми державного управління, які включають комплекс відповідних організаційно-управлінських, нормативно-правових, фінансово-економічних та соціально-психологічних складових. В ході дослідження виявлено шість механізмів реалізації ДП СРГС – фінансово-економічний, нормативно-правовий, громадської участі, міжсекторального партнерства, інституційно-організаційний та інформаційно-комунікаційний.

Процес реалізації ДП СРГС потребує моніторингу та оцінювання, для того, щоб аналізувати якість процесу виконання завдань політики та мати можливість його коригувати з метою підвищення ефективності. *Оцінювання* реалізації політики розглядається як процес, що базується на результатах контролю, який може здійснюватись у вигляді моніторингу, містить аналіз причин можливих відхилень та визначення шляхів необхідного коригування для досягнення визначених цілей. Причому це коригування може стосуватися як процесу реалізації політики, так і самої політики.

Проведений аналіз зміни характеру владно-громадських відносин дозволив виділити основні етапи процесу новітньої трансформації ДП СРГС, починаючи з 90-тих років ХХ ст. При цьому означені іншими дослідниками три етапи, що охоплюють період до 2016 року, ми доповнили ще двома етапами: *четвертим* – з 2016 по 2019 рік, який можна трактувати намаганням органів публічної влади перетворити демократичні здобутки Революції Гідності на власний адміністративний ресурс і знівелювати роль ГС, а також *п'ятим* – з 2019 року по теперішній час, який характеризується поступовим

переходом до конструктивного діалогу і партнерської співпраці влади із ГС за ініціативою провідних недержавних аналітичних центрів та інших ІГС.

Впровадження ДП СРГС в Україні відбувається через трансформацію моделі представницької демократії шляхом її доповнення партисипаторною демократією (демократією участі), яка передбачає активну участь громадськості в управлінні державними та місцевими справами. Причому розвиток демократії участі в сучасній Україні є відродженням її самобутніх демократичних традицій, які існували в нашій державі ще з давніх часів.

Нормативний фундамент ДП СРГС визначається такими базовими актами, як Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (2007) і стратегіями сприяння розвитку громадянського суспільства (2016, 2020, 2026). Кожен із цих документів відіграв і відіграє свою історичну роль у процесі становлення ДП СРГС в Україні.

Аналіз зарубіжного досвіду у сфері ДП СРГС засвідчує необхідність адаптації в Україні інструментів владно-громадської взаємодії та подальшого розвитку різних форм громадської участі. При цьому держава як головний суб'єкт управління має скоординувати цей процес, сприяючи формуванню ГС як суб'єкта державної політики. А для цього механізми реалізації державної політики у цій сфері мають бути детально розроблені, нормативно закріплені та адекватно застосовуватись на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Держава, ІГС та соціально відповідальний бізнес мають бути партнерами у вирішенні проблем суспільства і співпрацювати на основі контракування взаємних зобов'язань і створення державою сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 2

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Механізми реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства

Реалізація державної політики – це планомірний процес використання органами публічної влади та ІГС певних ресурсів для досягнення поставлених цілей. Реалізація державної політики розпочинається після прийняття відповідного нормативного акту. Рівень ефективності функціонування публічної влади залежить від її дієвості і здатності реалізувати свої наміри, а ця здатність залежить від наявності в її системі відповідного ефективно діючого механізму як реальної організаційної сили, опанувавши яку, влада починає управляти суспільними процесами держави. Тому не випадково у структурі Нацстратегії-2026 введено розділ «Механізми реалізації», які мають забезпечити досягнення поставлених цілей. Адже однією з причин невиконання завдань попередніх нацстратегій була, на думку експертів, відсутність належних механізмів їх реалізації.

У процесі дослідження нами виявлено, що механізми ДП СРГС тісно пов'язані з механізмами суспільних перетворень, які застосовуються в інших галузях державної політики в Україні і які варто розглядати через призму багаторівневого публічного управління, побудованого на взаємодії суб'єктів як по вертикалі, так і по горизонталі.

У процесі реалізації ДП СРГС в Україні указом Президента № 487, яким затверджено Нацстратегію-2026 [325], перед органами влади поставлені чіткі завдання щодо вдосконалення механізмів та інструментів реалізації цієї політики. Зокрема, КМУ доручено:

- 1) забезпечити за участю ІГС розроблення та затвердження трирічних планів заходів з реалізації Стратегії, підготовку та оприлюднення щоквартальних та щорічних звітів про виконання цих планів заходів;

2) опрацювати питання щодо створення ефективних механізмів фінансової підтримки реалізації Стратегії;

3) визначити механізми для належної координації та моніторингу реалізації Стратегії, зокрема вивчити можливість створення координаційного органу із залученням до його складу на паритетних засадах представників органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, наукових установ, експертів.

Обласним, Київській міській державним адміністраціям доручено:

1) активізувати роботу зі створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства на регіональному та місцевому рівнях;

2) забезпечити належну роботу регіональних координаційних рад з питань сприяння розвитку громадянського суспільства із залученням до їх складу представників відповідних місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також на паритетних засадах – представників інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, наукових установ, експертів;

3) у тримісячний строк розробити за участю представників регіональних координаційних рад сприяння розвитку громадянського суспільства, інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, наукових установ, експертів, органів місцевого самоврядування, територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади регіональні цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства, ужити заходів для їх затвердження в установленому порядку та забезпечити розроблення і затвердження планів заходів з їх реалізації.

Механізми реалізації ДП СРГС ми розглядаємо з точки зору зазначених завдань і стратегічних напрямів реалізації окреслених в Нацстратегії-2026:

1) Забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення. 2) Створення сприятливих умов для

формування та інституційного розвитку ІГС. 3) Стимулювання участі ІГС в соціально-економічному розвитку України. 4) Створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Як бачимо, головними суб'єктами реалізації ДП СРГС Президент визначив органи публічної влади та ІГС, які мають тісно співпрацювати.

За висновком О. Пухкала: «В умовах, коли органи державної влади не завжди здатні адекватно реагувати на існуючі запити суспільства, держава все частіше починає перекладати деякі функції на недержавних акторів. Наразі актуалізується необхідність розвитку публічної політики як відкритого прозорого процесу прийняття владно-політичних рішень. Стає дедалі відчутною тенденція активного включення всіх заінтересованих суб'єктів у процеси вироблення політики, спрямованої на забезпечення суспільних інтересів і завдань, зростає необхідність вивчення механізмів вироблення та реалізації публічної політики, з'ясування процесів перетворення державної політики в публічну» [354, с. 111].

Нижче наведено аналіз механізмів реалізації ДП СРГС, які були визначені у підрозділі 1.1. Це фінансово-економічний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний, інформаційно-комунікаційний механізми, а також механізми громадської участі та міжсекторального партнерства. Склад і властивості кожного з цих механізмів ми визначаємо на основі їх функціонального призначення.

Фінансово-економічний механізм забезпечує фінансову підтримку діяльності ІГС у вигляді прямої фінансової підтримки, яка виражається у забезпеченні державного фінансування ІГС, та непрямої фінансової підтримки, яка виражається у створенні умов для стимулювання участі ІГС в реалізації державних цільових програм, публічних закупівлях, наданні соціальних послуг, соціальному підприємництві та ін.

Експерти національних ІГС в рамках проєктів з розвитку громадянського суспільства, реалізованих Координатором проєктів ОБСЄ в Україні, розробили рекомендації, щодо покращення державного фінансування

ІГС, які ми пропонуємо використати для підвищення дієвості фінансово-економічного механізму підтримки ІГС [116, с. 32-33]:

- затвердити загальні цілі та критерії державного фінансування ІГС нормативним актом КМУ;
- збільшити обсяги державної фінансової підтримки ІГС шляхом законодавчого закріплення кореляції їх розмірів з визначеним відсотком від ВВП;
- затвердити постановою КМУ єдину методику визначення пріоритетів державного фінансування ІГС органами виконавчої влади, яка, зокрема, встановить обов'язкову незалежну експертизу цілей та пріоритетів державного фінансування ІГС;
- визнати пріоритетність державного фінансування ІГС на конкурсних засадах та визначити в законодавстві чіткі критерії і порядок часткового фінансування інституційного розвитку ІГС;
- розробити державну цільову програму сприяння розвитку громадянського суспільства, в рамках якої передбачити фінансування Національного фонду підтримки розвитку ІГС;
- визначити актом КМУ єдиний для органів виконавчої влади порядок проведення та оцінки ефективності конкурсів проєктів ІГС, а також порядок проведення моніторингу реалізації проєктів;
- скасувати обмеження щодо права ІГС на участь у конкурсах, які не пов'язані з їх спроможністю до виконання проєктів, а ґрунтуються на статусі організацій (територіальний статус, місце і час реєстрації тощо);
- упорядкувати процедури звітності ІГС про виконання проєктів та передбачити обов'язкове розміщення інформації про результати їх реалізації;
- внести зміни до Бюджетного кодексу України, в яких передбачити визначення терміну «державна фінансова підтримка громадських об'єднань», та розширити перелік громадських об'єднань, яким надано право на отримання державної фінансової підтримки, закріпити конкурсний механізм відбору громадських об'єднань для одержання бюджетних коштів.

Запровадження відповідних змін у сфері фінансування ІГС дозволить підвищити ефективність та прозорість використання бюджетних коштів, скоротити бюджетні витрати на суспільно-корисні послуги і проєкти, збільшити обсяги та якість послуг, що надають ІГС, забезпечити інституційний розвиток ІГС та зменшити їх залежність від окремих іноземних і приватних донорів. Нарешті збільшити довіру населення до державних органів та ІГС.

Для поліпшення непрямої фінансової підтримки ІГС необхідно удосконалити нормативну базу. Зокрема, з метою заохочення надання благодійної допомоги жертводавцями у вигляді товарів (послуг) доцільним є внесення змін до пп. «а» п. 198.5 ст. 198 ПКУ в частині скасування необхідності здійснення нарахування «компенсуючих» податкових зобов'язань з ПДВ надавачем допомоги на вартість такої допомоги.

Для фінансового стимулювання розвитку ІГС доцільним є запровадження механізму *відсоткової філантропії*, який дасть можливість громадським організаціям отримати додаткові ресурси та створить конкурентне середовище для їхнього функціонування.

З метою створення однакових умов для здійснення діяльності ІГС доцільним є перегляд ставок плати за оренду державного та муніципального майна з приведенням їх до рівня ставок бюджетних установ, оскільки як бюджетні установи, так і ІГС здійснюють діяльність, що не передбачає отримання прибутку та має соціальне значення.

Ефективна участь ІГС у виконанні державних цільових програм передбачає удосконалення процесу публічних закупівель. Участь ІГС у таких закупівлях потребує систематичного інформування та консультаційної і правової допомоги щодо їх участі в цих процедурах. Особливу увагу необхідно звернути на запобігання встановленню замовниками таких кваліфікаційних критеріїв та інших вимог до учасників, які є завідомо дискримінаційними щодо ІГС або мають значні корупційні ризики.

Приєднання України до Угоди про державні закупівлі (GPA) Світової організації торгівлі відкрило для українських ІГС можливість брати участь у

публічних закупівлях також за межами України, наприклад, у рамках транскордонної співпраці. Практичний пріоритет тут має участь ІГС у допорогових закупівлях та процедурах конкурентного діалогу, зокрема, щодо консультаційних послуг, досліджень та розробки програмних продуктів.

Участь ІГС у заходах громадського контролю, а також недержавного моніторингу та оцінки публічних закупівель значно підвищить ефективність закупівель і знизить рівень корупційних порушень у цій сфері.

Соціальні послуги. Стратегія реформування соціальної сфери вимагає перейти від фінансування установ, що більшою мірою забезпечує інтереси надавачів, до фінансування послуг. Потребує уточнення і технологія соціальної роботи з цільовими групами, яка базується на взаємодії соціального робітника і клієнта. Треба налагодити механізми контролю та оцінки якості соціальних послуг, незалежного моніторингу, встановити санкції за порушення стандартів та низьку якість наданих соціальних послуг.

Поки що має місце недостатня кількість недержавних суб'єктів, що надають соціальні послуги. А це веде до обмеженості ринку соціальних послуг через відсутність диверсифікації джерел закупівель соціальних послуг.

До того ж побоювання пустити на ринок послуг ІГС як конкурентів викликає спротив влади розвивати ринок соціальних послуг, закріплює її монополію у цій сфері.

Про це, зокрема, свідчать поширені дискримінаційні кваліфікаційні вимоги до ІГС, надмірно ускладнені процедури бюджетного фінансування ІГС для надання соціальних послуг. З іншого боку маємо констатувати низький рівень спроможності деяких ІГС надавати соціальні послуги. Має місце і певна монополізація соцпослуг найбільш потужними ІГС, які вже налагодили механізми співпраці з владою. Гальмує участь ІГС у наданні соцпослуг і дефіцит кваліфікованих кадрів.

На рівні територіальних громад не запроваджено ефективних механізмів раннього виявлення та раннього втручання, стратегічного прогнозування та планування, надання соціальних послуг, відсутні навички використання різних

механізмів фінансування, зокрема, залучення ресурсів для вирішення соціальних проблем громади.

Соціальне підприємництво. Чинне законодавство України не визначає особливостей правового статусу соціальних підприємств, крім підприємств громадських організацій інвалідів, і не встановлює для них окремих організаційно-правових форм. Міжнародна ж практика свідчить про необхідність поєднувати у сфері соціального підприємництва різні організаційно-правові форми та створювати для багатьох видів такої діяльності гібридні правові інструменти (наприклад, бізнес-компанії без права розподілу дивідендів чи активів).

Порівняльний аналіз правових умов та ризиків для ІГС як суб'єктів соціального підприємництва в Україні показав, що ІГС України, які включені в Реєстр неприбуткових установ та організацій до 01.01.2015, мають право вести підприємницьку діяльність безпосередньо за умови приведення їх статутів у відповідність з положеннями Податкового кодексу, нового Закону України «Про громадські об'єднання» та Закону «Про зайнятість населення» [274].

ІГС мають право бути засновниками чи учасниками підприємств, установ та організацій різних організаційно-правових форм, які здійснюють діяльність у сфері соціального підприємництва – за умови, що така діяльність і можливість внесків, зокрема в статутний капітал таких підприємств, містяться в статутах громадських організацій-засновників. При цьому громадська організація може бути єдиним учасником лише одного господарського товариства відповідного виду.

Остаточний вибір організаційно-правової форми соціального підприємства залежить від конкретного виду діяльності та його зв'язку із статутними цілями і завданнями ІГС.

ІГС не мають пільг щодо одержання ліцензій, адміністративних послуг і дозволів, а також можуть бути визнані банкрутами у випадку самотійного здійснення підприємницької діяльності. А товариства з обмеженою

відповідальністю мають менше правових обмежень та ризиків щодо контрольованих юридичних осіб, аніж громадські організації.

Господарські товариства та унітарні підприємства ІГС не можуть використовувати волонтерську працю і не мають пільг щодо оплати праці та єдиного соціального внеску порівняно з неприбутковими організаціями.

Отже, розробка змін до Податкового кодексу як частини державної підтримки соціального підприємництва є необхідною незалежно від розробки окремого закону про соціальне підприємництво або внесення відповідних змін до інших законів. Нарешті, дуже важливим є законодавче забезпечення підтримки системи інформаційного обслуговування та правової допомоги новоствореним і діючим соціальним підприємствам [29, 116, с. 86-88].

Нормативно-правовий механізм забезпечує, у тому числі, участь громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення.

Для оцінки динаміки змін механізму нормативно-правового забезпечення процесу реалізації ДП СРГС ми зробили порівняльний аналіз процесу реалізації Нацстратегії-2016 та Нацстратегії-2020, результати якого описані в підрозділі 1.2.

Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (2007) та згадані вище Нацстратегії відіграли свою позитивну роль у становленні державної політики у цій сфері, хоча даний процес водночас не був достатньо якісним та результативним. Але було створено правову платформу, на якій ДП СРГС виділилася в окремий напрям державної політики. Основними недоліками цієї платформи була відсутність механізмів реалізації стратегічних завдань, системи розподілу відповідальності серед органів виконавчої влади, показників моніторингу та оцінювання процесу.

Стратегія-2016 стала спробою удосконалити механізм планування та координації діяльності у відповідній сфері, але неналежне планування заходів та відсутність інструментів контролю за їх виконанням, не дозволили належним чином реалізувати ДП СРГС.

Таку ситуацію слід було очікувати через відсутність центрального органу, який би опікувався цим напрямком політики. В таких умовах основним суб'єктом реалізації ДП СРГС став Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату КМУ, фахівці якого сприяли впровадженню у життя нормативно-правових актів, надавали методичні рекомендації створеним структурним підрозділам органів виконавчої влади щодо реалізації ДП СРГС, організовували навчання фахівців, систематизували і аналізували інформацію з областей.

Влада відносилась до взаємодії з громадськістю, як до сфери зміцнення свого електорального впливу. При цьому важелі впливу на політику були в Адміністрації Президента, а Уряду відводилась роль пасивного виконавця. Про це, зокрема, свідчило створення Координаційної ради саме при Президентіві України. На цю раду покладалися надії щодо налагодження конструктивного діалогу між владою і громадськістю. Але політичні події 2014 року не дали змогу завершити реалізацію Стратегії-2016.

Нацстратегія-2020 [337] стала черговою спробою посилити державну підтримку розвитку громадянського суспільства. В ній вперше був прописаний механізм її реалізації на регіональному рівні. Обласним, Київській міській держадміністрації доручалося розробити та забезпечити виконання регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства, забезпечувати розроблення, громадське обговорення та затвердження щорічних регіональних планів заходів щодо реалізації Стратегії. Вони мали утворити дорадчі органи з питань сприяння розвитку громадянського суспільства. Загалом із точки зору конкретизації стратегічних напрямів і завдань та механізму реалізації Нацстратегія-2020 була якіснішою за усі попередні документи, однак і вона не була позбавлена недоліків, які на практиці ускладнювали реалізацію державної політики у відповідній сфері.

Нацстратегія-2020 теж не була виконана через політичні події. Коли у 2019 році в державі відбулась зміна політичної влади, Координаційна рада, що так і не налагодила системну роботу, була ліквідована. Однією з головних

причин невдач у сфері сприяння розвитку ГС дослідниками було визнано недосконалість механізмів реалізації ДП СРГС та відсутність системи її моніторингу та оцінювання. Ці та інші недоліки були виявлені та достатньо ґрунтовно проаналізовані у спеціальних моніторингових дослідженнях [24, 112, 202, 322, 361].

Спираючись на результати зазначених досліджень, Т. Андрійчук обґрунтовує, що кожен стратегічний документ відіграв певну позитивну роль у становленні ДП СРГС. Водночас жоден із них не був досить якісним із точки зору планування та механізму реалізації. В результаті ця політика досі не набрала усталених форм. До згаданих вище недоліків авторка додає нечіткість формулювання стратегічних завдань та прив'язки до них планів заходів, постійну зміну органів та посадових осіб, уповноважених визначати пріоритети та планувати діяльність у відповідній сфері: КМУ (2007 рік), Президент України (2012 рік), Президент України і КМУ (2016 рік); слабкість механізмів координації; відсутність індикаторів і показників для моніторингу та оцінки результативності та ін. [5, с. 36].

Для удосконалення процесу реалізації ДП СРГС слід використати нові, більш досконалі підходи до визначення механізмів її реалізації. Насамперед, треба максимально чітко сформулювати стратегічні пріоритети, окреслити шляхи їх досягнення та очікувані результати. Треба визначити у системі виконавчої влади органу, відповідального за цілісність та координацію реалізації політики у цій сфері. Треба визначити показники для моніторингу та оцінювання ходу реалізації ДП СРГС. Координаційні ради мають стати дієвими майданчиками для координації державної політики з боку Уряду та ІГС.

Інституційно-організаційний механізм визначає цілі, завдання, функції та методи управління у процесі реалізації ДП СРГС. За допомогою цього механізму здійснюється координація діяльності всіх структур, які відповідають за реалізацію цієї політики.

Механізм забезпечує організаційне супроводження процесу створення та інституціалізації елементів (складових) інфраструктури громадянського

суспільства, елементи якої є також інструментами реалізації даного механізму: структурні підрозділи по комунікаціях з громадськістю та працівники, відповідальні за зв'язки з громадськістю в підрозділах органів влади всіх рівнів публічного управління; урядовий План заходів з реалізації Нацстратегій в Україні та регіональні Плани заходів з реалізації регіональних Програм сприяння розвитку ГС; координаційний орган сприяння розвитку ГС, що діє на національному рівні, та регіональні коордради при органах виконавчої влади; регіональні форуми ГС; діяльність освітніх установ із впровадження громадянської освіти; спільне навчання зі сприяння розвитку ГС представників ГС та представників влади; кадрове, організаційне та методичне забезпечення діяльності структурних підрозділів по взаємодії з громадськістю всіх рівнів, у тому числі щодо володіння інструментами оцінювання та моніторингу процесу реалізації ДП СРГС. Діалоговими майданчиками для обміну інформацією та налагодження співпраці між владою і громадськістю виступають громадські хаби, заклади освіти, навчально-методичні установи, консультаційні та юридичні служби, ресурсні центри місцевої демократії, коаліції ГС.

Одним із інструментів інституційно-організаційного механізму є *координаційні ради* сприяння розвитку громадянського суспільства, які виконують роль платформ для діалогу влади і громадськості, які сприяють вирішенню питань сприяння розвитку ГС, зокрема – супроводження процесу реалізації Нацстратегії на центральному та регіональному рівнях.

На жаль, запроваджені в 2016 році регіональні координаційні ради з питань сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчі органи для ефективної комунікації влади і громадськості з питань реалізації ДП СРГС, належним чином не запрацювали і не виконали свою роль координатора реалізації політики на регіональному рівні, про нами було зроблено відповідні висновки [198].

Вважаємо, що на це негативно вплинула відсутність діяльності Коордради при Президентові України, яка мала бути стимулятором для

діяльності регіональних коордрад. Навіть передбачене указом Президента типове Положення про регіональну Коордраду не було прийняте.

Але ми вважаємо, що регіональні коордрази необхідно реанімувати, аби вони стали дієвим механізмом забезпечення участі громадськості у реалізації ДП СРГС. Зокрема, нами зроблено спробу конкретизувати і уточнити функції регіональних координаційних рад, а також розділити їх функції з громадськими радами. Ця спроба знайшла відображення у вигляді підготовленого нами проєкту Положення про регіональні коордрази (додаток Б).

Проведення форумів сприяння розвитку громадянського суспільства є одним із інструментів інституційно-організаційного механізму, який забезпечує поточний контроль за станом розвитку ГС на рівні країни або окремого регіону, дає можливість оцінити досягнення та недоліки у процесі взаємодії влади і ГС з питань реалізації ДП СРГС, скоординувати та поєднати дії заінтересованих сторін у заданих напрямках. Одночасно ці форуми є інструментом інформаційно-комунікаційного механізму.

Громадянська освіта – це інструмент, який також застосовується принаймні у двох механізмах. Так, в інституційно-організаційному механізмі громадянська освіта є обов'язковим компонентом отримання публічними службовцями необхідних знань, вмінь та навичок для роботи з громадянським суспільством, що здійснюється через спеціалізовані навчальні заклади та установи відповідно до Концепції впровадження громадянської освіти в Україні. В інформаційно-комунікаційному механізмі громадянська освіта є способом підвищення рівня «громадянськості» пересічних мешканців і громадських активістів та налагодження їх комунікацій з представниками влади на основі спільного розуміння мети і кращого знання один одного. Ця комунікація може здійснюватись на таких інформаційних майданчиках, як ХАБи, форуми, ресурсні центри.

Інформаційно-комунікаційний механізм. Запровадження демократичної моделі взаємодії між суспільством і владою в Україні неможливо без інформаційно-комунікаційного супроводження процесу реалізації публічної

політики, у тому числі ДП СРГС. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують усі сфери життя держави та сприяють взаємодії різних суб'єктів управління. Складовою інформаційно-комунікаційної інфраструктури є також законодавчі та нормативно-правові акти: *закони України* [271, 272, 304, 319, 347], *постанови КМУ* [229, 302, 314], *розпорядження КМУ* [289, 332].

Ядром координації процесів комунікації влади і громадянського суспільства є ДП СРГС, яка за допомогою інформаційно-комунікаційного механізму відкрито і прозоро супроводжує процес реалізації політики на всіх етапах на основі конструктивного діалогу влади і громадськості. Результатом цього має бути забезпечено сталий розвиток українського суспільства.

Інформаційно-комунікаційний механізм реалізації ДП СРГС може бути ефективно застосований лише разом із іншими механізмами реалізації зазначеного напрямку політики.

Функцію забезпечення прозорості органів публічної влади виконують відділи комунікацій з громадськістю [319], які забезпечують зв'язок владних структур та ІГС. Але нині нормативно-правова база, яка забезпечує їх діяльність, розроблена з ухилом більше на інформування суспільства, аніж на отримання від нього зворотного зв'язку, що істотно знижує якість комунікаційної складової.

За результатами досліджень, ці відділи виконують в основному функції прес-служб. Останніми роками погіршилося їх кадрове забезпечення, а також в більшості регіонів понижено їх статус: замість відділу став сектор, або залишився працівник у складі апарату органу влади. Якість роботи служб по комунікаціях – це ключове питання для України, яка нині запроваджує демократичну модель взаємодії влади і громадянського суспільства. Органи влади мають забезпечити двосторонню комунікацію з громадськістю.

Якість наповнення офіційних сайтів органів влади характеризує рівень відкритості органів публічної влади. Основною інформаційною платформою для висвітлення ходу реалізації ДП СРГС є офіційний портал КМУ «Влада і громадянське суспільство», де оприлюднені НПА, звіти про діяльність

громадських рад, про консультації з громадськістю, про реалізацію ДП СРГС.

Що стосується офіційних сайтів ОДА, КМДА та обласних рад, то у процесі здійснення громадського супроводу реалізації Нацстратегії-2020 експерти Коаліції громадських організацій провели їх аналіз, оцінивши вказані сайти оцінювались по 25 показниках [24, с. 30-31]. За результатами цього аналізу зроблено висновок, що офіційні сайти більшості ОДА та КМДА як і офіційні сайти більшості обласних рад та Київської міської ради неповною мірою відповідають ДП СРГС стосовно прозорості та відкритості діяльності органів влади і не забезпечують належної можливості для участі громадськості в управлінні місцевими справами.

Дієвим інструментом реалізації інформаційно-комунікаційного механізму ДП СРГС є соціальні мережі. Їх можна назвати "судинами", завдяки яким комунікації пронизують життя суспільства і без яких не можна наразі уявити сучасний світ. Успішно працює в Україні Міністерство цифрової трансформації, яким розроблено прогресивні цифрові ресурси, що дійсно допомагають громадянам. Особливо це важливо під час воєнних дій, коли додаток «ДІЯ» показав свою ефективність в умовах глобального переміщення громадян та полегшення для них вирішення викликів, спровокованих війною. Громадянське суспільство у процесі трансформації активно освоює інформаційні технології для здійснення своєї діяльності.

Серед науковців тема ролі *соціальних мереж* у житті сучасного суспільства доволі повно розкрита. Ми виділяємо недавнє дослідження Т. Краснопольської [150] про значення цифрових технологій на п'яти рівнях взаємодії влади і громадянського суспільства, а саме: на рівні комплексного аналізу проблеми, рівні розробки системи заходів і проектів програм, на рівні прийняття рішень, на рівні реалізації спільно прийнятих рішень та на рівні контролю і перевірки виконання рішень, оцінки ефективності взаємодії сторін.

Наш досвід створення мережевої коаліції громадських організацій під час громадського супроводу процесу реалізації Нацстратегії-2020 став прикладом появи таких нових суб'єктів громадянського суспільства, як

мережеві спільноти, які наразі відіграють ключову роль у процесах реалізації ДП СРГС. І цьому процесу значно сприяють цифрові технології. Завдяки Інтернету процеси політики й управління набувають нового змісту і сприяють формуванню «мережевого громадянського суспільства», метою якого є спілкування в режимі он-лайн для вирішення суспільних проблем.

Одним із потужних інструментів інформаційно-комунікаційного механізму реалізації ДП СРГС є щорічні національні та регіональні Форуми розвитку ГС, які проводяться на виконання Нацстратегії за підтримки зарубіжних партнерів. Так, 30 травня 2023 року відбувся вже XII національний Форум розвитку ГС на тему: «Обриси майбутнього: перемога, відновлення та модернізація України», який зібрав більше 3 тисяч учасників офлайн. Цей Форум продемонстрував високу активність ІГС та їх зацікавленість щодо участі у процесах євроінтеграції, подолання широкомасштабної військової агресії з боку російської федерації та повоєнного відновлення України і став потужним мотиваційним чинником розвитку громадянського суспільства.

Проведення подібних Форумів – це основна знакова подія не лише для громадянського суспільства в Україні, але й для представників публічної влади, які відповідають за реалізацію ДП СРГС. Саме тут представники ГС підбивають підсумки стану реалізації ДП СРГС, обговорюють проблеми і пропонують шляхи їх вирішення.

Відповідно до Нацстратегій, подібні форуми мають проводитися і на регіональному рівні – в межах реалізації регіональних програм сприяння розвитку громадянського суспільства. Але цей досвід поки що не набув широкого застосування.

Складовою інформаційно-комунікаційного механізму є також система громадянської освіти. За результатами дослідження виявлені форми громадянської освіти населення, які використовуються в регіонах для можливості захисту громадянами своїх прав та вираження інтересів через різні форми демократії участі [24, с. 36-37].

Виявлено, що громадянська освіта населення здійснюється, в

основному, через заходи Міністерства освіти і науки та Міністерства юстиції. Міносвіти реалізує Всеукраїнську програму освіти для демократичного громадянства. В областях України громадянською освітою населення опікується на базі комунального закладу вищої освіти «Академія неперервної освіти», де проводяться курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників за темами, які формують громадянські компетентності засобами сучасного змісту суспільствознавчої освіти.

Вважаємо, що до процесу громадянської освіти слід залучити і представників ІГС, а також активних громадян, яким цікава дана тема. Але у процесі дослідження виявлено, що підготовка фахівців з менеджменту неурядових організацій в Україні не проводиться. Спеціальність «Менеджмент неурядових організацій» відсутня у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти відповідно до Постанови КМУ від 29.04.2015 № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (зі змінами)» [24, с. 40-42].

Для організації в регіонах навчання службовців органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні діють обласні центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів публічної влади, державних підприємств, установ та організацій. Це єдині в областях ліцензовані заклади післядипломної освіти, які надають освітні послуги даній категорії працівників за напрямом підготовки 1501 «Державне управління».

На виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію Україна-ЄС [233], розроблені навчальні модулі з питань розвитку громадянського суспільства. Але всі зазначені вище заходи працюють без системної координації в межах реалізації державної політики. Така роз'єданість у застосуванні інструментів реалізації ДП СРГС в рамках інформаційно-комунікаційного механізму може бути подолана у комплексному механізмі процесу реалізації ДП СРГС.

Дія механізму громадської участі у процесі реалізації ДП СРГС поширюється на органи публічної влади на всіх рівнях публічного управління. Відповідно до чинного законодавства та європейських стандартів можна виділити такі інструменти громадської участі у процесах прийняття та виконання управлінських рішень: 1) вибори і референдуми; 2) загальні збори (конференції); 3) громадські слухання; 4) місцеві ініціативи; 5) електронні петиції; 6) звернення громадян; 7) запити на публічну інформацію, 8) публічні консультації; 9) доручення виборців; 10) громадська експертиза; 11) КДО; 12) створення та діяльність органів самоорганізації населення та інших ІГС.

Найбільш поширеними інструментами комунікації між громадянами та органами влади є звернення громадян та запити на публічну інформацію. Охарактеризуємо ці інструменти більш детально.

Питання практичної реалізації громадянами України цього конституційного права на звернення регулює Закон України «Про звернення громадян» [254], надаючи їм право вносити в органи влади та в об'єднання громадян скарги, заяви та пропозиції щодо поліпшення їхньої діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб. Стаття 40 Конституції України визначає, що представники органів влади у встановлений законом строк зобов'язані розглянути звернення й дати обґрунтовану відповідь. Діловодство щодо звернень громадян ведеться в порядку, встановленому КМУ [301].

Електронні петиції є особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, ВРУ, КМУ, органу місцевого самоврядування, яка регулюється статтею 23¹ Закону «Про звернення громадян».

Варто зазначити, що стаття 212-3 «Кодексу України про адміністративні правопорушення» передбачає накладення штрафу на посадових осіб за порушення Закону «Про звернення громадян».

Одним із видів звернення громадян є *звернення про надання безоплатної первинної правової допомоги*, яке регулюється Законом «Про безоплатну правову допомогу» [245].

Доступ до публічної інформації є необхідним інструментом для громадського контролю за органами публічної влади, вироблення політики в тій чи іншій сфері, боротьби з корупцією, проведення журналістських розслідувань, а також стимулювання громадянської активності, що відповідає статті 34 Конституції України про право на інформацію, а Закон «Про доступ до публічної інформації» [271] визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на цей доступу вигляді відповідного запиту.

Відповідно до статті 17 цього Закону, парламентський контроль за дотриманням права людини на доступ до інформації здійснюється Уповноваженим ВРУ з прав людини, тимчасовими слідчими комісіями ВРУ, народними депутатами України. Водночас громадський контроль - здійснюється депутатами місцевих рад, громадськими організаціями, громадськими радами, громадянами особисто шляхом проведення відповідних громадських слухань, громадської експертизи тощо.

Згадані вище інструменти застосовуються активними громадянами та ІГС, у тому числі, для протидії такому ганебному явищу, як корупція. Але за порушення законодавства, що регулює право доступу до інформації, державні службовці можуть бути притягнуті до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Доручення виборців. Відповідно до Закону «Про статус депутатів місцевих рад» [335], виборці можуть давати депутатові місцевої ради доручення на зборах під час його чи її звітів або зустрічей з питань, що впливають із потреб відповідного виборчого округу чи усієї територіальної громади.

Аби дати депутатові доручення, треба ініціювати загальні збори, запросити на них депутата місцевої ради і на них давати доручення, які не повинні суперечити законодавству України, а їхнє виконання має належати до відання місцевих рад та їх органів. Доручення виборців депутатові місцевої ради має бути підтримане більшістю учасників зборів.

Варто зазначити, що Закон не визначає ані процедури ініціювання зборів, ані суб'єктів, які можуть їх ініціювати, ані порядок проходження

доручення виборців у «кабінетах» місцевої ради. Усе це має бути зазначено в Статуті територіальної громади та Регламенті місцевої ради. І наскільки якісніше це все буде прописано, настільки ефективнішим буде цей механізм.

Місцевий референдум – це форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування [323, ст. 1]. Предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією та законами України до відання місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що наразі в Україні неможливо провести місцевий референдум, попри те, що можливість його проведення передбачена як Конституцією, так і Законом «Про місцеве самоврядування в Україні». Оскільки самого закону про місцевий референдум, який має визначати порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також переліку питань, що вирішуються виключно референдумом, в Україні немає.

На думку І. Лопушинського, «... відсутність нині правового регулювання проведення місцевих референдумів породжує правовий нігілізм і спроби провокативного використання цього механізму. Прикладом чого є проведення неконституційного та протиправного так званого «референдуму» у Криму 16 березня 2014 року, який не визнаний міжнародною спільнотою. А також спекуляції сепаратистських провокаторів щодо проведення подібних «референдумів» в окремих областях України, зокрема референдуми на Донеччині та Луганщині 2014 року, проведені 11 травня 2014 року терористичними угрупованнями «ЛНР» та «ДНР»[167, с. 12-13].

Усі ці «референдуми» було проведено всупереч Конституції України, із системними порушеннями міжнародних принципів і процедур проведення референдумів. Вони є нелегітимними, їх результати не було визнано українською владою, а також Європейським Союзом і США.

Загальні збори громадян за місцем проживання (загальні збори) – це зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення [323, ст. 8]. Рішення загальних зборів ураховуються

органами місцевого самоврядування в їх діяльності. Порядок проведення загальних зборів визначається законом та статутом територіальної громади.

На жаль, закону про загальні збори за місцем проживання в Україні до сьогодні немає. Діє Постанова ВРУ від 1993 року, яка морально застаріла [282]. Але органи місцевого самоврядування намагаються врегулювати окремі питання проведення загальних зборів у статутах територіальних громад.

Органи самоорганізації населення (ОСН) – це представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин. Правовий статус, порядок організації та діяльності цих органів визначаються Законом «Про органи самоорганізації населення» [313], яким передбачено досить широкі повноваження ОСНів. Механізм створення цих органів зараз досить громіздкий і передбачає спочатку отримання дозволу на створення від місцевої ради, а потім, власне, вибори персонального складу самого органу.

Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної в місті (у разі її створення) ради має затвердити методичні рекомендації щодо порядку здійснення легалізації органів самоорганізації населення, а також надати потрібну організаційну та правову допомогу органам самоорганізації населення у проведенні їхньої легалізації.

Вважаємо, що внесення змін до Закону «Про органи самоорганізації населення», які передбачені урядовим Планом заходів щодо реалізації Нацстратегії-2026 [232, п. 20], спростить процедуру створення ОСНів, передбачивши проведення лише одних зборів (конференції) жителів за місцем проживання, чітко розмежує процедури дострокового припинення повноважень персонального складу ОСНу та самого ОСНу – без прив'язки до строку повноважень місцевих рад, уточнить порядок розпорядження власним майном ОСНу та закріпить його неприбутковий статус.

Місцеві ініціативи є ще одним механізмом, який дозволяє громадянськості бути почутою місцевою радою. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що члени територіальної громади мають право ініціювати

розгляд у раді у порядку місцевої ініціативи будь-якого питання, що перебуває у віданні місцевого самоврядування [323, ст. 9].

Місцева ініціатива – це можливість подати на розгляд відповідної ради (саме ради!) будь-якого питання, яке ця рада має повноваження вирішити. Зазвичай така ініціатива має бути оформлена як готовий проект рішення, який зі свого боку має бути підтриманий відповідною кількістю підписів членів громади. Але скільки тих підписів має бути, як ті підписи мають збиратися, протягом якого терміну тощо, закон не визначає. Усе це прописано в окремому порядку, який затверджує відповідна рада, або у статуті територіальної громади.

Громадські слухання. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, які належать до відання місцевого самоврядування [323, ст. 13]. Громадські слухання проводяться не рідше як один раз на рік. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування. Як і у випадку місцевих ініціатив, закон визначає, що порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади.

Порядок проведення громадських слухань, відповідно до ч. 4 статті 13, регламентується статутом громади або окремим Положенням. В контексті цієї форми громадської участі особливої уваги заслуговує Постанова КМУ від 25.05.2011 № 555 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні» [296], яка створює умови для врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні.

Громадські обговорення є ще одним інструментом залучення громадян до прийняття рішень. Слід зауважити, що на сьогоднішній день сутність цього

інструменту та порядок його реалізації закріплено лише в постанові КМУ від 29.06.2011 № 771 «Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на довкілля» [293]. Згідно цієї постанови, громадське обговорення – це процедура залучення громадськості, її представників (представника) до обговорення питань щодо прийняття рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Згідно п. 7 Постанови КМУ № 771, основними формами громадського обговорення є: підготовка та подання пропозицій (зауважень) і громадські слухання. Таким чином, можна побачити, що це інструмент галузевого характеру з чітко визначеними умовами застосування, який реалізується через інші інструменти участі, у даному випадку через звернення громадян та громадські слухання.

Публічні консультації. Ефективний діалог між органами влади та громадськістю – це один з невід’ємних елементів демократії.

Консультації з громадськістю (або публічні консультації) – це комунікація, процес обміну інформацією між суб’єктами владних повноважень та громадянами, громадськими об’єднаннями та іншими заінтересованими сторонами. Проведення таких консультацій сприяє вирішенню важливих питань державного чи місцевого значення, у тому числі, – якісній розробці проектів нормативно-правових актів.

Постановою КМУ № 996 [278] затверджено загальний порядок проведення консультацій із громадськістю. Знову ж таки: він є обов’язковим для місцевих органів виконавчої влади і рекомендований – для органів місцевого самоврядування. Цей порядок зобов’язує органи влади готувати річний план проведення консультацій і визначає порядок їхнього проведення у вигляді конференцій, громадських обговорень, круглих столів, передбачає проведення соціологічних досліджень. Тобто, самі консультації проводяться за ініціативою органу влади.

Наразі в Україні відсутній закон, який би чітко регламентував порядок проведення публічних консультацій. Як наслідок – різні органи проводять консультації по-різному, в окремих випадках – формально. Проте є випадки, коли їх проведення є обов’язковим, затверджений єдиний формат підготовки звіту, що дозволяє уникнути багатьох проблем та неузгоджень [393].

Протягом 2015-2016 років було розроблено законопроект «Про публічні консультації», який пройшов широке регіональне та національне обговорення. Також, законопроект пройшов міжнародну правову експертизу відповідно до міжнародних стандартів з прав людини і зобов’язань ОБСЄ. Цей законопроект був прийнятий ВРУ у першому читанні 05.03.2021. У лютому 2023 року Комітет ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, підтримав законопроект № 4254 «Про публічні консультації» [276] на друге читання. Але на жаль, у тексті, який планується рекомендувати до другого читання, втрачена одна з головних норм цього законопроекту: замість обов'язку проводити публічні консультації по усіх законопроектах, такий обов'язок залишили тільки за урядовими проектами. На думку експерта ЦППР В. Тимощука, у законопроекті слід закріпити обов’язок, а не право депутатів здійснювати публічні консультації, та заборонити вносити на розгляд парламенту законопроекти, щодо яких не проводилося публічних консультацій [394].

Громадські експерти, у тому числі А. Крупник, пропонують врахувати деякі важливі принципові положення стосовно даного законопроекту. Стосовно (п. 6 ст. 2) пропонується не виключати індивідуальні та організаційно-розпорядчі акти зі сфери дії цього законопроекту. Принципи проведення публічних консультацій (участі, відкритості, прозорості, доступності, підзвітності, ефективності, пропорційності) доповнити *принципом адресності*, чим буде забезпечено об’єктивність та обґрунтованість участі у консультаціях представників зацікавлених сторін.

Суб’єктом ініціювання проведення публічних консультацій має бути визначено орган влади, оскільки публічні консультації є *інструментом влади*.

За громадськістю та іншими зацікавленими сторонами залишається право ініціювати розробку органом влади проєкту акту, спрямованого на вирішення певної суспільно значущої проблеми. Зробити це можна через місцеві ініціативи, загальні збори, електронні петиції та інші форми демократії участі.

Слід надати можливість проведення публічних консультацій *щодо чинних актів* – в межах оцінювання їхньої ефективності та потреби у коригуванні. *Недоцільно виключати* зі сфери дії законопроєкту питання бюджетного забезпечення в ході бюджетного процесу. Доцільно доповнити Закон вимогою, *щодо закріплення у статуті територіальної громади або окремим рішенням* відповідної ради процедури проведення публічних консультацій, доповнити форми проведення публічних консультацій *вивченням громадської думки* – шляхом проведення опитування чи анкетування.

Громадські експертизи є дієвим інструментом участі громадськості в управлінні державними справами, але поки що цей інструмент не отримав широкого розповсюдження. Під експертизою в цілому розуміється процедура оцінки об'єкта, процесу або явища експертами згідно з обраною методикою.

З ухваленням у 2008 році постанови КМУ № 976 в Україні запроваджено громадську експертизу діяльності органів виконавчої влади [295]. Об'єктом такої експертизи є діяльність певного органу публічної влади.

При проведенні громадської експертизи здійснюється *оцінювання діяльності органів влади*, що передбачає вимірювання результатів порівняно із поставленими завданнями. Іншою складовою громадської експертизи є *оцінювання ефективності прийняття та виконання органом влади рішень*. Під ефективністю розуміється перш за все співвідношення отриманих результатів та здійснених для їх отримання витрат.

Третьою складовою громадської експертизи є *підготовка пропозицій* щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами влади у своїй роботі. Пропозиції мають бути обґрунтованими та співвідноситися з отриманими результатами оцінювання. Такі пропозиції мають враховувати компетенцію того чи іншого органу влади, якому вони адресовані.

Аналізуючи діяльність органів влади, вносячи свої пропозиції, ІГС таким чином сприяють покращенню існуючої суспільної (державної) політики або ініціюють перегляд такої політики. Крім того, громадська експертиза забезпечує зворотній зв'язок у відносинах органів влади та громадськості. Громадська експертиза – це не лише виявлення недоліків, а й встановлення позитивних моментів в діяльності органу влади. Нажаль, цей інструмент поки що не отримав широкого застосування, в основному, через необхідність наявності фахових експертів.

Громадська антикорупційна експертиза нормативно-правових актів стосується лише документів, які органи влади розробляють та затверджують відповідно до Закону «Про запобігання корупції» [275, ст. 55]. Законодавство про засади запобігання та протидію корупції встановлює таке поняття, як *«антикорупційна експертиза проєктів нормативно-правових актів»*. Це перевірка проєктів актів на предмет наявності в них положень, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, з метою запобігання виникненню передумов для вчинення таких правопорушень і розроблення рекомендацій стосовно їх усунення. Одним із різновидів цієї експертизи є громадська експертиза, що може ініціюватися фізичними і юридичними особами, об'єднаннями громадян.

Громадський бюджет (бюджет участі або громадський бюджет) – це засіб залучення громадян до процесу прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів на реалізацію пріоритетних та важливих для населення проєктів і програм. Це частина коштів місцевого бюджету, яка використовується за напрямками, визначеними жителями громади, відповідно до встановлених органами місцевого самоврядування пріоритетів чи критеріїв.

Бюджет участі запроваджений в Україні у 2015 році як один із інструментів залучення громадян до процесу прийняття рішень з розподілу бюджетних коштів.

Нині в Україні бюджет участі поки що законодавчо не врегульований, тому органи місцевого самоврядування реалізують бюджет участі в межах

реалізації своїх бюджетних або цільових програм відповідно до власного Положення, яке затверджують місцеві ради і в якому визначаються основні вимоги щодо реалізації проєктів бюджету участі. Як правило, обсяг бюджету участі встановлюється в розмірі від 0,1 % до 1 % обсягу сукупних видатків відповідного місцевого бюджету.

Важливими інструментами у забезпеченні участі представників громадськості і бізнесу у вирішенні питань місцевого значення є *регуляторні акти* у вигляді відповідних Положень, Порядків тощо. Порядок ініціювання, розроблення та затвердження регуляторних актів визначено в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [280]. Щоб максимально враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, у цьому законі було передбачено обов'язкові процедури, які передують прийняттю регуляторного акту. Закон чітко визначає, що всі зауваження та пропозиції, одержані протягом встановленого строку органом влади, підлягають обов'язковому розгляду, в результаті чого цей орган повністю чи частково їх враховує або мотивовано їх відхиляє.

Одним із ефективних, але ще недостатньо використовуваним інструментом владно-громадської взаємодії ми вважаємо *громадські ради та інші консультативно-дорадчі органи (КДО)*, створювані при органах публічної влади.

Додатковим стимулом для підвищення уваги органів влади до КДО є вимоги, пов'язані з реалізацією Україною курсу на євроінтеграцію. Ефективність взаємодії ІГС з органами влади вимагає неформалізованого ставлення та залучення адміністративних, організаційних, фінансових, кадрових ресурсних можливостей органів влади, їх синхронізованої роботи.

Для посилення інституційної спроможності КДО слід забезпечити системність та результативність їхньої діяльності. З цією метою необхідно доповнити Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» нормами щодо створення громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування, аби розповсюдити цю форму владно-громадської взаємодії на усю систему органів публічної влади.

Необхідно сформувати КДО при усіх центральних та місцевих органах виконавчої влади, при органах місцевого самоврядування, уточнити їхні повноваження та встановити необхідні матеріали, які органи влади мають надавати КДО, запровадити єдину звітність про діяльність дорадчих структур та її результати з обов'язковим оприлюдненням цієї інформації на Інтернет-сайтах відповідних органів влади.

Треба удосконалити правовий статус, порядок утворення, організацію діяльності КДО, розширити їх повноваження щодо участі у вирішенні питань державного та місцевого значення; слід запровадити обов'язкове залучення КДО до оцінки потреб громадян у соціальних та інших суспільно значущих послугах; чітко визначити основні поняття у сфері діяльності КДО, а також методи, засоби, форми і процедури їх діяльності.

Зокрема, потребують чіткого визначення поняття «консультативний», «дорадчий» та «консультативно-дорадчий» орган. Так, в постанові КМУ від 03.11.2010 № 996 при визначенні поняття громадської ради вживається термін «консультативно-дорадчий орган», а у постанові КМУ від 17.06.2009 № 599 – терміни «консультативний» та «дорадчий» вживаються окремо. Крім того, застосовується й інша назва – «допоміжний орган».

Консультативно-дорадчі органи, зокрема, громадські ради – можуть стати досить потужним інструментом впливу на рішення, які ухвалюють органи влади, а також на їхню поточну діяльність.

Постанова КМУ № 996 [278] визначає принципи створення та діяльності громадських рад і є обов'язковою для застосування органами виконавчої влади (зокрема, районними та обласними держадміністраціями), але має рекомендаційний характер для органів місцевого самоврядування. На практиці це реалізується через затвердження органами місцевого самоврядування окремих Положень про громадські ради, що створюються як при радах та виконкомах, так і при головах територіальних громад.

З метою налагодження взаємодії між урядом і громадськими радами, сприяння координації їх діяльності постановою КМУ від 20.06.2012 № 658

[348] утворено Раду голів громадських рад при органах виконавчої влади на чолі із заступником керівника Секретаріату КМУ. На жаль, дотепер інформація про діяльність Ради голів ГР практично відсутня.

Практика свідчить, що ефективність функціонування дорадчих структур залежить в основному від двох факторів: наскільки керівництво органу влади зацікавлене у роботі консультативно-дорадчих органів та врахуванні у своїй роботі його пропозицій і напрацювань, і наскільки зацікавлені у роботі самі члени таких консультативно-дорадчих органів.

У цьому контексті слід зазначити певні складнощі, що виникають при формуванні складу громадських рад: відсутність достатньої кількості фахівців з тематики роботи органу; фокусування діяльності громадської ради саме на роботі органу влади, що звужує сферу громадського впливу; взаємна недовіра між членами громадської ради та органом влади і його представниками тощо.

Однією з проблем у сфері розвитку громадянського суспільства тривалий час залишається недостатньо ефективна робота громадських рад, що створюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування [153, 159], хоча в урядову постанову від 03.11.2010 № 996 [278], яка регулює створення та діяльність ГР, вже декілька разів вносилися зміни [231, 247, 248, 250, 255]. Маємо зазначити, що постанова КМУ від 24.04.2019 № 353 [255], окрім позитивних змін, робить спробу обмежити реальні можливості громадськості брати участь у формуванні та реалізації державної політики через громадські ради. Тому вважаємо за необхідне продовжити удосконалення норм Типового положення з метою розширення можливостей громадськості брати участь у формуванні та реалізації державної політики через ГР [152]. Обмеження діяльності ГР під час воєнного стану, запроваджені Постановою КМУ від 16.08.2022 № 909, вважаємо правомірними та доцільними [249].

Окрім виявлених недоліків у застосуванні механізму громадської участі, одним із дієвих способів використання його можливостей стало активне включення громадської спільноти України у процес розроблення проєкту

Нацстратегії-2026. Участь ІГС стала ядром формування ДП СРГС і була обопільно корисною як для представників органів влади, так і для самих ІГС. Адже саме спільна робота над Нацстратегією згуртувала стейкхолдерів місцевого, регіонального та національного рівня, залучила їх до обговорення Нацстратегії ІГС та визначення пріоритетів ДП СРГС.

Механізм міжсекторального партнерства забезпечує налагодження якісного діалогу між партнерами через комунікацію – обмін інформацією, ключовими меседжами, через уміння слухати і чути. Адже якісній співпраці значною мірою заважають стереотипи, особливо між секторами «громада – влада» і «громада – бізнес». Зокрема, в медіа ставлення до громадських організацій іноді буває упередженим – їх не вважають за професіоналів, а діяльність вважається несерйозною чи нікому не потрібною справою.

Саме тому вже на етапі напрацювання домовленостей ІГС має правильно донести інформацію про себе, свої справи і цілі, а також чітко означити, яку підтримку вони очікують від потенційних партнерів і що самі готові робити у вирішенні певних завдань.

Найважливішими факторами для налагодження громадською організацією партнерських відносин з владою чи бізнесом є її незалежність (політична незаангажованість); відкритість і прозорість діяльності, звітування перед громадськістю, партнерами й донорами про результати діяльності; здатність мислити стратегічно (наявність стратегії розвитку організації); наявність ресурсів (насамперед – людських), готовність здійснювати власний внесок; високий рівень моральності (дотримання етичних норм у діяльності); уміння прислухатися до порад і знаходити спільне рішення тощо.

Якісне, прогресивне партнерство будується на зацікавленні кожної зі сторін у результаті спільної діяльності. Однак чи не найбільшим його досягненням є формування громадянського суспільства, здатного активізовуватися навколо вирішення актуальних проблем [214].

Як зазначено у Нацстратегії-2026, недостатній рівень обізнаності громадян та ІГС про роль та можливості громадянського суспільства у

загальнодержавному розвитку та форми взаємодії його інститутів з державним сектором та бізнесом призводить до низького рівня міжсекторальної співпраці у різних сферах суспільного життя, особливо на регіональному та місцевому рівнях. Зазначене має негативний вплив на можливості професійного зростання ІГС, перешкоджає їх сталому розвитку та виходу на національний і міжнародний рівень. Також обмежується обсяг надання послуг, що завдяки міжсекторальній співпраці могли би більш якісно задовольняти потреби різних суспільних груп [325].

Міжсекторальна співпраця передбачає, що держава, бізнес, суспільні групи та ІГС мають налагоджені комунікації та разом взаємодіють для досягнення позитивних змін у суспільстві. Для цього важливою є рівність участі кожної зі сторін, об'єднання і координація зусиль, ресурсів, а також спільна відповідальність за отримані результати. Цінним також є провадження діяльності сторін на засадах належного врядування, етичності, відкритості, прозорості та публічності, що дає змогу побудувати взаємну довіру, повагу та забезпечити належне врегулювання конфлікту інтересів.

На думку виконавчого директора ІСАР «Єднання» В. Шейгуса, ІГС – це інструмент, який дозволяє досягати цілей, пов'язаних із розвитком країни. І держава поступово йде до того, щоб навчитися довіряти та делегувати частину своїх повноважень ІГС, зокрема, ті соціальні послуги, які державна система з різних причин не може забезпечити. Тобто, механізми міжсекторальної співпраці та участі спроможних організацій у вирішенні різних проблем суспільства стають реальністю [385].

Налагодження міжсекторальної співпраці потребує обізнаності всіх сторін про її механізми, а також формування чіткого розуміння ролі громадянського суспільства у представленні України на міжнародній арені, розбудові демократичної держави та суспільному розвитку, що також актуалізує питання професійного розвитку ІГС [325].

Однією з форм міжсекторальної співпраці між суб'єктами публічної влади (перший сектор), бізнесу (другий сектор) та громадянського суспільства

(третій сектор) є *соціальне партнерство* (англ. *social partnership*), яке спрямоване на узгодження інтересів та вирішення проблем, передусім у соціально-економічній сфері.

Ключові моменти соціального партнерства знайшли відображення у Законі «Про соціальний діалог в Україні» (2011) [334], відповідно до якого, «соціальний діалог – це процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин».

Визначаючи роль соціального партнерства у розвитку громадянського суспільства дослідник Н. Діденко зазначає, що ідеологія соціального партнерства ґрунтується на: визнанні мирного співіснування соціальних груп з різними соціально-економічними інтересами; можливості вирішення конфліктів шляхом взаємоприйнятних компромісів; взаємодії між соціальними партнерами у цивілізованих, конструктивних формах [68, с. 25].

Аналіз наукових праць дозволяє розглядати соціальне партнерство як специфічний тип суспільних відносин, притаманних цивілізованому суспільству з ринковою економікою, як ідеологію такого суспільства і як метод цивілізованого вирішення соціально-виробничих конфліктів, що містить у собі механізм досягнення соціальної стабільності [102, с. 114].

Серед досліджень, присвячених питанням залучення ІГС до соціально-економічної діяльності за допомогою механізмів соціального партнерства органів публічної влади і неурядових некомерційних організацій варто відзначити дослідження Н. Піроженко [220].

Підсумовуючи, можна виділити такий комплекс заходів, що сприятимуть формуванню ефективної системи соціального партнерства в Україні [190]:

- 1) Створення сприятливого економічного клімату, зокрема шляхом послаблення податкового тиску і боротьби з корупцією, що зумовить оздоровлення національної економіки, її детінізацію і поступовий вихід з кризи.

2) Забезпечення сприятливих умов для розвитку середнього класу, а також підвищення трудових доходів населення, подолання бідності.

3) Удосконалення чинної нормативно-правової бази соціального партнерства, зокрема, в Закон «Про профспілки, їх права та гарантії діяльності» [317], Кодекс законів про працю України [315] треба внести норми щодо обов'язкового узгодження із профспілками рішень, які стосуються найважливіших для працівників питань – зміни умов праці, звільнення або скорочення працівників тощо, а також розробити і прийняти Закон «Про соціальну відповідальність бізнесу», заклавши в ньому демократичні механізми залучення бізнесу до розв'язання ключових соціальних питань.

4) Формування ідеології і культури соціального партнерства, що передбачає формування у громадян соціальної компетентності й нормативно-правової підготовленості у питаннях прав людини, взаємодії з роботодавцем, працевлаштування, соціального захисту, трудового права, діяльності профспілок, пенсійних, страхових та інших фондів тощо.

Для успішного застосування кожного з механізмів реалізації ДП СРГС необхідно здійснити цілий комплекс відповідних заходів: збір та підготовка аналітичної інформації; визначення мети, орієнтирів, функцій та принципів; розроблення комплексу заходів по його реалізації; визначенням необхідних ресурсів; розроблення детальних планів та графіків проведення заходів: підготовка й ухвалення планового відповідного кошторису; виявлення недоліків та корегування плану; доведення плану заходів до підрозділів, виконавців, фахівців; моніторинг виконання плану заходів; оцінка ефективності дії кожного механізму у забезпеченні процесу реалізації ДП СРГС. Означені сукупності заходів варто використовувати вибірково, залежно від суспільно-політичної або соціально-економічної ситуації.

В ході дослідження з'ясовано, що механізми реалізації ДП СРГС діють в усіх галузях державної політики і на всіх рівнях державної влади. Виявлено недоліки цих механізмів, усунення яких потребує комплексного підходу.

Механізми державної політики функціонують за допомогою *інструментів*, які приводять в дію ці механізми з метою досягнення цілей політики. У процесі дослідження виявилось, що деякі інструменти, за допомогою яких ці механізми працюють, використовуються не в одному механізмі, а в декількох – залежно від призначення. Наприклад, регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства і плани заходів з їх реалізації є, з одного боку, інструментами фінансово-економічного механізму – у частині фінансового забезпечення програм і планів. Заходи цих програм і планів, які забезпечують інституційну підтримку ІГС, є складовими інституційно-організаційного механізму. А заходи з підвищення кваліфікації посадових осіб органів публічного управління та навчання представників ІГС у сфері комунікацій влади і громадськості, сприяння впровадженню громадянської освіти є складовими інформаційно-комунікаційного механізму та механізму громадської участі. Заходи із стимулювання розвитку партнерства між органами публічної влади, ІГС та бізнесом – це складові механізму міжсекторального партнерства.

Дослідження показало, що науковці по різному трактують форми демократії участі, називаючи їх механізмами або інструментами. Ми вважаємо, що зазначені форми при певних обставинах набувають ознак механізмів або інструментів реалізації політики.

Вважаємо, що удосконалити процес реалізації ДП СРГС необхідно шляхом розроблення комплексного механізму реалізації ДП СРГС, який має бути побудований як відносно самостійна система, що має свої функції, структуру та взаємозв'язки між елементами. Модель та опис такого комплексного механізму наведено у підрозділі 3.3 цього дослідження.

2.2. Проблеми у сфері реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства

Попри певні досягнення, що мали місце особливо останнім часом у сфері розвитку громадянського суспільства, наше дослідження виявило чимало проблем та вузьких місць у цій сфері.

Так, дотепер в Україні відсутній ЦОВВ, відповідальний за формування та реалізацію ДП СРГС. Структурні підрозділи по комунікаціях скорочені та відповідно до своїх положень більше уваги приділяють інформаційній політиці, аніж зворотному зв'язку і сприянню розвитку ГС. На національному рівні не створено координаційний орган із залученням до його складу на паритетних засадах представників органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, наукових установ, експертів [325], що не дає можливості реалізовувати ДП СРГС відповідно не лише до європейських стандартів, а й навіть до чинного законодавства.

Недотримання термінів ухвалення урядових планів заходів з реалізації Нацстратегії негативно впливає на можливість органів виконавчої влади та ІГС якісно виконувати щорічні завдання, а також на громадську оцінку ДП СРГС.

Ефективність державного фінансування ІГС усе ще залишається недостатньою через брак можливостей участі ІГС у процесі планування напрямів та обсягів цього фінансування, зберігаються традиції надання органами виконавчої влади бюджетних коштів ІГС без конкурсу, слабе державне стимулювання розвитку нових механізмів фінансової підтримки ІГС.

Істотною перешкодою розвитку благодійності залишається проблема слабого захисту від шахрайства та інших зловживань у сфері благодійництва та обмежений арсенал податкових інструментів державної підтримки БО.

Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2026 року [283], де одним із суб'єктів формування та реалізації державної регіональної політики визначені неурядові організації, *не передбачено* завдань щодо сприяння розвитку громадянського суспільства. А це зумовило відсутність таких завдань у відповідних стратегіях розвитку регіонів.

Глава 26 Угоди про асоціацію Україна-ЄС, ратифікованої Законом України від 16.09.2014 [399], визначає міжнародні зобов'язання України у сфері співробітництва з питань громадянського суспільства, зокрема, щодо сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації ІГС, забезпечення поінформованості українських представників щодо організації в рамках ЄС

консультацій та діалогу між соціальними і громадськими партнерами з метою залучення громадянського суспільства до політичного процесу в Україні [222]. У зв'язку із Угодою постали нові виклики у відносинах держави та громадськості, зумовлені необхідністю запровадити європейські правила та підходи до таких відносин на основі принципів, закріплених у цій Угоді [339].

Отже, з одного боку Україна має міжнародні зобов'язання у сфері співробітництва з питань громадянського суспільства в рамках Угоди, яка має пріоритетний характер у порівнянні з національним законодавством, а з іншого – недостатню ефективність державного механізму стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні, що було підтверджено у дисертаційному дослідженні С. Сенчі [374].

Масштабність організації процесу публічного моніторингу Нацстратегії силами громадськості, глибокі знання різних аспектів процесу реалізації ДП СРГС та професійний аналіз проблем у цій сфері разом із конкретними пропозиціями на адресу влади щодо їх вирішення, а також високий рівень комунікативних навичок ведення конструктивного діалогу змусило владу звернути більшу увагу на цей напрям державної політики і за підтримки європейських інституцій зробити певні кроки в удосконаленні законодавчого поля щодо сприяння розвитку даного напрямку політики [24].

Коли силами громадськості реалізуються такі масштабні проєкти, представники органів влади розуміють нові реалії у визнанні потужності громадянського суспільства, які спонукають переходити до конструктивного повноцінного діалогу і співпраці. Держава має максимально задіяти потенціал громадянського суспільства для вирішення суспільних проблем, на вирішення яких у держави недостатньо людських та фінансових ресурсів.

Один з провідних фахівців у сфері розвитку громадянського суспільства О. Корнієвський, вважає, що у формуванні порядку денного діалогу влади та громадянського суспільства важливо змістити акценти з формальної комунікації між владою та організованою громадськістю (що переважно практикувалася досі) на їхнє повноцінне партнерство [142, 144].

Ми частково погоджуємося з висновками О. Чемерис, що за роки незалежності в Україні так і не вдалося сформувати демократичну модель публічного управління, яка б спиралась на широке залучення громадськості до управління державою. Дослідниця вважає, що хоча в Україні і створені правові передумови побудови ефективної взаємодії ІГС з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо забезпечення участі громадськості у процесах формування та реалізації державної та регіональної політики, якість та ефективність політичних рішень є низькою, а рівень залучення громадян до розроблення та реалізації політичних рішень та врахування інтересів заінтересованих осіб є неприйнятним [414].

Дійсно, така точка зору авторки, висловлена у 2015 році, була на той момент актуальною. Нині же у розвитку громадянського суспільства спостерігається прогрес, особливо після розробки та затвердження у 2021 році нової Нацстратегії-2026, яка стала спільним здобутком влади і громадянського суспільства. Але не зважаючи на позитивний поступ держави щодо створення сприятливого середовища для діяльності ІГС, залишаються невирішені проблеми, які потребують спільних зусиль держави і громадськості.

Тут можна погодитись із думкою дослідниці Т. Андрійчук (2021), що «відповідна державна політика в Україні не має інституційної сталості та розвивається хаотично і неузгоджено» [5, с. 80].

Головною причиною такого становища ми вважаємо низьку інституційну спроможність центральних і місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування до взаємодії з громадськістю та відсутність персоніфікованої відповідальності за ефективність владно-громадських відносин. При достатньо потужній нормативно-правовій базі для реалізації ДП СРГС, відчувається нестача дієвих механізмів її реалізації.

Так, до липня 2020 року виконавцями ДП СРГС на всіх рівнях управління тогочасного адміністративно-територіального устрою України були ЦОВВ, обласні, Київська міська і 489 районних державних адміністрацій. Але після укрупнення РДА в їх структурі не передбачено структурних підрозділів з комунікацій.

Вище зазначалось, що в Україні зараз відсутній окремий центральний орган, який відповідає за даний напрям політики, що також негативно впливає на процес її реалізації.

Відповідно до Постанови КМУ № 1343 від 02.12.2022 [83], функції та повноваження Міністерства розвитку громад та територій, у складі якого був сектор сприяння розвитку громадянського суспільства, передані Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури, Положенням про яке напрям реалізації ДП СРГС не передбачений.

Наразі за реалізацію окремих напрямків реалізації ДП СРГС відповідають різні міністерства в межах своїх повноважень: Мін'юст – за консультації, громадську експертизу, громадські ради, реєстрацію ІГС та ін.; Мінсоцполітики – за волонтерство, залучення ІГС до соціальних послуг та ін.; МОН – за громадянську освіту; Мінкультури – за Тиждень громадянського суспільства.

Аналіз рекомендованого переліку структурних підрозділів обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій показав, що у складі ОДА, серед інших, є структурний підрозділ інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю [300, дод. 1]. У той же час аналогічним переліком структурних підрозділів РДА подібних підрозділів не передбачено [300, дод. 2].

В Законі «Про Кабінет Міністрів України», у статті 20 «Основні повноваження Кабінету Міністрів України» відсутня інформація про сферу розвитку громадянського суспільства, хоча є ст. 40 «Про відносини Кабінету Міністрів України з громадськими об'єднаннями» [305].

За дорученням КМУ наказом Держкомтелерадіо від 15.10.2013 № 199 були затверджені Методичні рекомендації з розроблення Положення про структурний підрозділ з інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації [284].

Серед основних завдань цього підрозділу – участь у реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах, а також у реалізації державної

політики сприяння розвитку громадянського суспільства. При цьому розвиток громадянського суспільства як окрема сфера діяльності підрозділу не визначено.

Погоджуюся з висновком С. Сенчі, що діяльність у сфері книговидання, створення видавничої продукції, її розповсюдження і використання має лише непряме відношення до політики сприяння розвитку громадянського суспільства [374]. Тобто, склалась ситуація, коли в державній політиці баланс між інформаційною політикою і політикою сприяння розвитку громадянського суспільства суттєво зсунувся убік першої.

У 2021 році ми дослідили рівень готовності підрозділів по комунікаціях ОДА та КМДА до реалізації завдань Нацстратегії-2026. Результати порівнювались із аналогічним дослідженням 2018 року, проведеного в межах згаданого проєкту, коли кількість штатних осіб у відповідних підрозділах була визнана явно недостатньою [192].

У 2021 році загальна штатна чисельність підрозділів по комунікаціях в ОДА та КМДА змінилася мало: з 554 до 551 осіб, а відсоток фахівців, які у цих підрозділах займаються саме комунікаціями з громадськістю – зі 122 (22%) до 130 (24%).

Враховуючи, що завдання Нацстратегії-2026 за змістом є більш складними і їх більше (80 проти 50), ніж у Нацстратегії-2020, маємо констатувати, що наявна кількість фахівців *не може забезпечити* належне виконання цього кола завдань, особливо в умовах реформування адміністративно-територіального устрою і створення нових конфігурацій громад в областях [192].

Результати нашого дослідження 2021 року корелюються з висновками Т.Андрійчук щодо недостатності організаційно-функціонального стану забезпечення ДП СРГС [5, с. 80].

За підсумками громадського моніторингу реалізації Нацстратегії-2020 стан її реалізації на регіональному та національному рівнях у 2018 році було визнано таким, що *неповною мірою* відповідає завданням державної політики у цій сфері [24, с. 5]. Цей висновок корелює із результатами дослідження,

проведеного групою дослідників британського аналітичного центру «Chatham House» на чолі з експертом О. Луцевич в межах Проекту ЄС з розвитку громадянського суспільства в Україні [370].

Крім того, за підсумками дослідження 2018 року було виявлено істотні *регіональні розбіжності* між ОДА, Київською МДА у рівні організації роботи та у ступені відповідальності за виконання повноважень у сфері розвитку громадянського суспільства, що обумовлено, на наше переконання, *слабким контролем* з боку центральних органів влади. А також тим, що залишається майже без можливості зовнішнього впливу діяльність *обласних та Київської міської рад* у сфері розвитку громадянського суспільства, які часто порушують принципи реалізації ДП СРГС та свої передвиборчі зобов'язання у цій сфері.

На основі отриманих результатів було сформовано *комплекс рекомендацій* для органів державної та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, консультативно-дорадчих органів, а також для організацій громадянського суспільства та інших стейкхолдерів, що діють в регіонах, стосовно підвищення ефективності реалізації Нацстратегії. Результати цього дослідження були використані також під час підготовки проєкту Нацстратегії-2026 [24, с. 49-52].

У 2019 році Лабораторією законодавчих ініціатив в результаті моніторингового дослідження реалізації Нацстратегії-2020 та вивчення ролі органів виконавчої влади і координаційних рад в цьому процесі було виявлено проблемні аспекти як у самій Нацстратегії, так і в її імплементації, зокрема [112]: нечітко сформульовані завдання та відсутні критерії їх виконання; виконання частини завдань, що мають процесуальні формулювання, необов'язково приведе до досягнення результату; на регіональному рівні до програм часто включаються непов'язані з громадянським суспільством завдання, більшість з яких мають свої програмні документи (національно-патріотичне виховання, культурно-мистецька сфера, проведення святкових заходів тощо; мають місце значні затримки затвердження національних та регіональних планів заходів; відсутнє часове планування; відсутнє виділене

фінансування – усі завдання та заходи планувалося виконувати в межах наявних кошторисів органів влади; неврегульоване співвідношення між Нацстратегією, регіональними програмами і планами заходів.

Підсумками цих масштабних досліджень недержавних аналітичних центрів свідчать: для того, щоб Нацстратегія запрацювала, потрібна політична воля. Цей висновок співпадає з висновком консультантки проєктів Європейського Союзу в Україні О. Луцевич [170].

Серед основних проблем у сфері реалізації ДП СРГС виявлено такі:

- в Україні відсутній центральний орган виконавчої влади, у сфері відповідальності якого були би питання розвитку громадянського суспільства;
- основні інструменти реалізації Нацстратегії – щорічні урядові Плани заходів – зазвичай охоплюють лише частину завдань Нацстратегії і не містять критеріїв та показників моніторингу й оцінки виконання завдань Нацстратегії;
- регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства ніяк не пов'язані з урядовими Планами заходів і лише частково включають завдання Нацстратегії і лише побіжно стосуються локального рівня – рівня територіальних громад;
- регіональні Плани заходів державних адміністрацій не пов'язані ані зі щорічними урядовими Планами заходів, ані з регіональними програмами;
- регіональні координатори, що були створені при ОДА та при Київській МДА, так і не знайшли себе у супроводі реалізації Нацстратегії в регіонах і певною мірою конкурували із громадськими радами;
- має місце також неналежний інформаційний супровід реалізації Нацстратегії, який здійснювався без системного висвітлення ходу її реалізації по основних напрямках і конкретних завданнях;
- в Україні до сих пір відсутнє стабільне джерело ресурсів для державної підтримки діяльності та розвитку ІГС, а механізм конкурсного визначення проєктів ІГС, що реалізуються за рахунок бюджетних коштів, є недосконалим і не стимулює ІГС до участі у цих конкурсах;

- регіональні форуми ІГС проводяться епізодично і не стали дієвими чинниками реалізації Нацстратегії;
- не налагоджено системної співпраці учасників реалізації Нацстратегії з міжнародними організаціями, зокрема, через Платформу громадянського суспільства;
- не унормована процедура моніторингу виконання завдань Нацстратегії, не визначені критерії та показники виконання урядових та регіональних планів заходів, регіональних програм, при цьому майже не використовуються можливості сучасних інформаційних технологій;
- вертикаль підрозділів органів публічної влади, що мають забезпечувати комунікацію з громадськістю у процесі реалізації Нацстратегії, практично розпалася, а її фахівці фактично «розчинились» в системі PR-забезпечення діяльності органів влади;
- у закладах освіти системно не вивчаються питання владно-громадської взаємодії і заходи сприяння розвитку громадянського суспільства;
- потребує удосконалення практична складова громадянського освіти;
- Верховна Рада України приділяє недостатньо уваги процесам системного розвитку громадянського суспільства в Україні;
- на рівні територіальних громад, зокрема, у сільській місцевості зараз системної роботи з розвитку громадянського суспільства майже не ведеться, а у процесі реформування місцевого самоврядування і створення об'єднаних територіальних громад ці питання взагалі відсунуті на задній план.

Обов'язковою умовою належної імплементації у процесі реалізації Нацстратегії принципів стабільності і дієвості демократичних інституцій, верховенства права, поваги до прав людини і основоположних свобод є активна позиція і дієва участь ІГС на усіх етапах формування та реалізації ДП СРГС на національному, регіональному та локальному рівнях.

Фундаментальною проблемою громадянського суспільства України залишається низька фінансова спроможність ІГС. Структура їх фінансування істотно відрізняється від структури фінансування в країнах ЄС. У більшості

країн ЄС основним джерелом фінансування ІГС є продаж власних послуг та фінансова підтримка від держави (до 85% в цілому), а пожертви становлять не більше 20%. Натомість в Україні дохід від продажу ІГС послуг та фінансова підтримка від держави становить менше 30% загального доходу. Залежність від іноземного донорського фінансування стала навіть ще гострішою через те, що інші джерела в останні роки виснажуються [425, с. 28].

Обов'язковою умовою для надання грантів деякі донорські організації висувають власний внесок від ІГС. У певних випадках його розмір може сягати 50% вартості проекту. Водночас, враховуючи правовий статус більшості ІГС як неприбуткових організацій, в деяких випадках виконання цієї вимоги є проблематичним [425, с. 30].

Таким чином, значна залежність ІГС в Україні від міжнародних донорських організацій може також вважатися фактором ризику.

Подекуди міжнародні донорські організації виявляють нерозуміння загального стану та потреб громадянського суспільства в Україні, що призводить до нерезультативності окремих проектів, марнування зусиль та недостатньої віддачі від вкладених коштів. Така неефективність викликана, передусім, забюрократизованістю деяких міжнародних організацій, відсутністю критеріїв оцінки ефективності соціальних програм, що реалізуються, незастосовністю до місцевих умов в Україні багатьох теоретичних положень, які визначають стратегії міжнародних донорських організацій.

У цілому можна констатувати, що без допомоги міжнародних організацій діяльність ІГС була б суттєво меншою, оскільки їх бюджет більше ніж на 60% формується за рахунок зовнішньої підтримки.

У 2020 році офіційно завершився період реалізації Нацстратегії-2020, хоча фактично це сталося ще у 2019 році у зв'язку зі зміною в державі політичної влади. За роки, що минули після Революції Гідності, величезне піднесення активної частини українського суспільства трансформувалося у двох напрямках: з одного боку – у героїчний опір агресії і кардинальне

оновлення української армії, з іншого – це піднесення змінилося гірким розчаруванням в тих, кому повірили і хто не виправдав сподівань [157].

Зокрема, в 2016-2019 роках дедалі більше поглиблювалась відстань між владою і громадянським суспільством, яке влада спочатку ігнорувала, а потім розпочала з ним боротьбу. З 2017 року розрив між громадянським суспільством та центральною владою особливо посилювався – через введення електронних декларацій для антикорупційних громадських організацій та через відсутність системної співпраці між громадянським суспільством і керівництвом держави.

Після президентських та парламентських виборів 2019 року відбулось повне перезавантаження політичної системи в Україні. На початку президентська адміністрація не поспішала налагоджувати діалог з представниками громадянського суспільства. Але поступово «крига скресла». Під тиском громадськості і міжнародних агентів змін поступово розпочався конструктивний діалог щодо сприяння громадянському суспільству.

Програма діяльності уряду, схвалена Постановою КМУ від 12.06.2020 № 471, не знайшла підтримки у ВРУ і була відправлена на доопрацювання. У жовтні 2021 року Прем'єр-міністр Денис Шмигаль презентував народним депутатам оновлену Програму діяльності Уряду, в яку, за його словами, увійшли спільні напрацювання урядовців та понад 500 залучених експертів. Також глава уряду зауважив, що зміниться підхід до реалізації Програми, який передбачатиме якісне наповнення документу завдяки залученню експертів, аналітиків, бізнесу та громадськості. А також використання ІТ-інструментів, які дозволять Програму ефективно виконувати [419].

Як зазначила аналітик Chatham House О. Луцевич, в умовах, коли нова влада перебрала на себе ініціативу суспільних змін, довіра до ІГС щодо просування реформ знизилася з 24 відсотків у 2018 році до 9 відсотків у 2019 році [170]. Нова влада декларувала наміри забезпечити реалізацію в Україні справжнього народовладдя, обіцяючи, що після затвердження основної частини законодавчої бази у 2019 році з'явиться нове "вікно можливостей" для ІГС брати участь у формуванні державної політики. За цих умов доречно

означити наявні проблеми та висловити пропозиції щодо їхнього розв'язання, аби врахувати і не повторювати помилок.

Для з'ясування думки громадських лідерів і посадових осіб державних органів щодо стану владно-громадських відносин та перспектив належної реалізації ДП СРГС, нами за допомогою інформаційно-технічних ресурсів порталу «Громадський простір» проведене онлайн-опитування [360], в якому користувачі порталу відповіли на такі запитання: 1) Які основні завдання має вирішувати державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства? 2) Що не так зараз у реалізації цієї державної політики? 3) За якими критеріями варто оцінювати ефективність державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства? 4) Якою є роль органів державної влади та органів місцевого самоврядування у подальшому розвитку громадянського суспільства? 5) Якою є роль громадянського суспільства у створенні умов та забезпеченні свого сталого розвитку?

Аналіз відповідей експертів дозволив зробити такі висновки.

Головними проблемами у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства названі:

- *недостатнє розуміння* органами влади *ролі і користі* громадянського суспільства в державотворенні; така позиція пов'язана із тим, що посадові особи та депутати вбачають в ІГС не своїх партнерів, а *конкурентів*, тому часто свідомо обмежують доступ громадськості до участі в управлінні державними та місцевими справами;

- *недостатня комунікація* між владою і громадськістю, яка негативно впливає на рівень довірливих стосунків між ними;

- *нестача знань* та кваліфікації у кожній зі сторін про іншу, що заважає пошуку шляхів налагодження успішної взаємодії;

- *недостатня увага держави* до розвитку ІГС та низька виконавча дисципліна і *відповідальність* посадових осіб за стан справ у цій сфері;

- *недостатня консолідованість* громадянського суспільства, що зменшує його можливості у відстоюванні своїх прав.

Основними завданнями, які має вирішувати ДП СРГС, є такі:

- *законодавчо закріпити* різні форми демократії участі відповідно до європейських стандартів, зокрема, створити умови для здійснення ІГС ефективного громадського контролю за діяльністю органів влади;

- надання ІГС державну фінансову підтримку, зокрема, через впровадження відсоткової філантропії та ендаументу; при цьому чимале значення має громадянська освіта населення і розвиток громадянської культури.

В якості *основних критеріїв оцінювання ефективності* реалізації ДП СРГС пропонуються: відповідність *національного законодавства* щодо діяльності ІГС європейським стандартам; *обсяги бюджетної підтримки* ІГС на конкурсних та безконкурсних засадах; *частка пропозицій ІГС*, врахованих органами публічної влади у своїй діяльності; *розвиненість інфраструктури* громадянського суспільства; ступінь участі ІГС у соціально-економічному розвитку територій та ін.

Для подальшого розвитку громадянського суспільства потрібні:

- *рівноправні партнерські відносини* між органами публічної влади та ІГС на основі реалізації Нацстратегії;

- підвищення ролі органів місцевого самоврядування у впровадженні інструментів демократії участі на місцях;

- забезпечення суб'єктності громадянського суспільства у процесі реалізації ДП СРГС, виконання ролі своєрідного «кардіостимулятора» розвитку суспільства на шляху розбудови в Україні демократичної, соціальної, правової держави, виробника *соціального капіталу*, який об'єднує українське суспільство на основі взаємодовіри та співробітництва.

В умовах трансформації, яку переживає зараз українське суспільство, перебуваючи під впливом потужних зовнішніх та внутрішніх чинників, особливого значення набуває мобілізація людських ресурсів та консолідація усіх державних та недержавних інституцій. За цих умов зростає роль громадянського суспільства, яке Дж. Кін (1998) визначає як суспільство, де

громадяни, керуючись верховенством права, самоорганізуються для спільного вираження своїх інтересів і відстоювання цінностей [442].

Правовий фундамент для формування і розвитку громадянського суспільства в нашій державі в основному закладено [69, 137, 279, 325, 337, 339]. Однак, як свідчать результати моніторингу реалізації вказаних законодавчих актів [24], держава, органи публічної влади усіх рівнів не забезпечують належної реалізації ДП СРГС, що може бути обумовлено як низьким рівнем виконавчої дисципліни у публічному середовищі, так і певною недосконалістю самих актів, які формують цю політику.

За результати загальнонаціонального опитування щодо громадського залучення, проведеного Програмою «Долучайся» взимку 2020 року, кожен третій українець (32,8%) зазначає, що з певною регулярністю бере участь у житті своєї громади, в той час як до діяльності громадських організацій долучається менша частка громадян (16,9%).

Респонденти в основному залучені до роботи громадських комітетів (8,1%), участі у громадських слуханнях (6,4%) та мирних зібраннях (4,4%). Готові подавати скарги стосовно інфраструктурних питань (5,2%) та ініціювати чи підписувати електронні петиції (4,2%).

Стосовно обізнаності щодо громадських активностей, дві третини (67,5%) знають про можливість участі у мирних зібраннях з конкретних питань. Найменш громадяни залучені до активностей з протидії корупції: тільки 1,5% опитаних повідомляли про випадки корупції в прокуратуру чи поліцію, 1,1% респондентів відкрито повідомляли про корупцію у ЗМІ, і тільки 0,6% громадян використовували онлайн засоби для анонімних повідомлень про корупцію чи порушення на виборах. Це дослідження свідчить, що хоча українці і залучені до громадської діяльності, але уникають активної участі в ній [401].

Однією з головних перешкод на шляху розвитку громадянського суспільства в Україні є низький рівень громадської активності громадян, який залишається ситуативним, зорієнтованим на конкретну проблему [36, с. 20].

Про неналежну реалізацію ДП СРГС свідчить і низький рівень правової та громадянської освіченості населення, що було виявлено в межах реалізації програми USAID «Долучайся!», яка регулярно вимірює рівень громадянської обізнаності, проводячи репрезентативне опитування населення України. Тест на визначення громадянської обізнаності містить 13 запитань щодо стану прав і свобод, гарантованих Конституцією України, а також щодо загальних процедур державного управління. Так, у 2020 році частка «громадянсько обізнаних» людей склала лише 15,5%, хоча це вище, аніж було у 2017 році, коли ця частка становила 8,3%. Однак низький рівень громадянської освіченості людей не дозволяє їм ефективно захищати власні права [92].

Конституційні підвалини формування громадянського суспільства в Україні закладені у статтях 1, 3, 5, 7, 8, 11, 15, 124 розділів II, III та XI Основного закону України. Першочергові завдання ДП СРГС передбачають забезпечення сприятливого політико-правового середовища для його інституціонального розвитку, активне залучення громадян та ІГС до процесів вироблення та ухвалення суспільно значущих державно-управлінських рішень, формування та реалізації державної та місцевої політики.

Надзвичайно важливими кроками у цьому напрямку стали затверджені указами Президента України у 2012, 2016 та 2021 роках національні стратегії.

Так, Нацстратегія-2016 заклала фундамент ДП СРГС, але в силу зміни суспільно-політичної ситуації у державі не була виконана. Натомість, Нацстратегія-2020 стала більш досконалим нормативно-правовим актом, в якому були враховані нові історичні реалії курсу України на євроінтеграцію, але через політичну нестабільність та зміну еліт її реалізація на сучасному етапі набула рис формалізму, фрагментарності і потребувала суттєвого вдосконалення. Нацстратегія-2026 є наступним кроком уперед у формуванні, деталізації та закладенні механізмів реалізації ДП СРГС. Важливо, що її формування відбувалось шляхом співпраці державного і громадського секторів, а в її реалізації, крім органів публічної влади, братимуть участь й ІГС.

Незважаючи на об'єктивні та суб'єктивні перешкоди на шляху повноцінної реалізації перших двох Нацстратегій, обидва ці документи внесли суттєвий внесок у розбудову громадянського суспільства в Україні. Зроблений нами їх порівняльний аналіз показав, що хоча документи мають однаковий нормативно-правовий статус, але предмети їхнього регулювання дещо відрізняються [197].

Так, у Нацстратегії-2016, крім завдань, наводяться першочергові заходи щодо її реалізації, а у Нацстратегії-2020 додається певний набір механізмів щодо її реалізації. Якщо у Нацстратегії-2016 немає чітких завдань, то у Нацстратегії-2020 завдання конкретизовані по двох суб'єктах її реалізації: владі та ІГС. Завдання ДП СРГС, що містяться у Нацстратегії-2016, базуються на Загальній декларації прав людини, а завдання Нацстратегії-2020 зумовлені європейськими правилами на основі принципів, закріплених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

У Нацстратегії-2016 існуючі проблеми наведено в розділі «Загальні положення» дещо розпливчато у той час, як у Нацстратегії-2020 проблеми виділені в окремий розділ, який містить конкретні факти незадовільного стану справ у громадянському суспільстві.

Якщо Нацстратегія-2016 розглядає громадянське суспільство певною мірою як статичну субстанцію, то Нацстратегія-2020 – як суб'єкта державної політики, який впроваджує нагальні суспільні зміни і належне врядування.

Причому у Нацстратегії-2020 зроблено наголос на активній участі держави у процесі розвитку громадянського суспільства, завдяки чому синергія владно-громадських відносин має дати потужний поштовх для участі громадськості у вирішенні проблем держави, у тому числі у запобіганні корупції. Нацстратегія-2020, на відміну від попередньої, розглядає залучення до процесів розвитку громадянського суспільства органів місцевого самоврядування.

На думку науковців НІСД, не зважаючи на позитивні тенденції, обсяги та ефективність державного фінансування ІГС все ще залишаються недостатньою [60 с. 68-67]. Серед основних перешкод тут названі такі:

1) брак інструментів співпраці органів виконавчої влади з ІГС у процесі планування напрямів та обсягів державного фінансування. Щороку Закон «Про Державний бюджет України» визначає суму фінансування для співпраці з ІГС та її розподіл без будь-якого узгодження між відповідними установами та без попереднього планування в межах Державного бюджету. Відсутність конкретних процедур участі ІГС у плануванні державного фінансування призводить до спрямування основних бюджетних коштів на вирішення проблем та ситуативних перспектив без врахування потреб ІГС [81];

2) збереження традицій надання органами виконавчої влади бюджетних коштів ІГС без конкурсу. Так, у 2018 р. без конкурсних процедур було надано 336,3 млн грн, серед яких майже 80 млн грн спрямовано на забезпечення статутної діяльності 5 організацій. Згідно з бюджетною програмою 2019 року, на фінансову підтримку «Пласту» Мінмолодьспортом було виділено 7 млн грн, а на весь конкурс у сфері національно-патріотичного виховання, за яким визначено 40 проектів-переможців, – 8 млн грн [411].

Складно просувався і процес імплементації конкурсного відбору проектів і підтримки громадських ініціатив у Мінсоцполітики. Важливим підсумком діалогу між громадськими експертами, представниками Мінсоцполітики та Міноборони у підвищенні ефективності державної фінансової підтримки ветеранських громадських організацій стала зміна порядку використання коштів, передбачених у Держбюджеті на фінансову підтримку громадських об'єднань ветеранів;

3) недостатнє державне стимулювання розвитку нових механізмів фінансової підтримки громадських організацій. Необхідність упровадження альтернативних механізмів отримання ІГС доходів, зокрема відсоткової філантропії, вже багато часу дискутується під час експертних дискусій. Модель «відсоткової філантропії» допомогла би вирішити одразу декілька важливих завдань: надати громадянам право брати участь в адмініструванні частини свого податку, поступово, але впевнено збільшити ресурси

організацій соціально-культурної галузі, розвивати культуру благодійності серед платників податків і рівень фінансової грамотності населення [381].

В умовах сучасних викликів державній безпеці України трансформація ставлення суспільства до благодійності стала важливим чинником національної єдності. Волонтерські та благодійні організації відіграють вагомий роль в акумулюванні фінансових і людських ресурсів, спрямованих на допомогу соціально незахищеним верствам населення, військовослужбовцям ЗСУ, ветеранам АТО/ООС, переселенцям та іншим категоріям громадян, які постраждали внаслідок збройного конфлікту

Разом із тим, у сфері благодійництва найгострішою залишається проблема захисту від шахрайства та інших зловживань. Однією із загроз використання ІГС у злочинних цілях залишається переадресація фінансових коштів, зібраних на благодійні цілі, на користь терористичних організацій. Одержуючи статус благодійних і звільнившись від оподаткування, вони можуть бути використані для матеріально-технічної підтримки терористів та інших ворогів [189].

Чинне законодавство не містить належних норм про відповідальність за порушення законодавства у сфері благодійницької діяльності, які б запобігали зловживанню з боку недобросовісних осіб, а поширення випадків шахрайства під час збирання благодійних пожертв негативно впливає на рівень довіри громадян до БО та створює перепони до мотивації благодійництва.

Арсенал інструментів державного стимулювання благодійництва в Україні також потребує подальшого розвитку, особливо в контексті врахування досвіду країн ЄС. Незважаючи на існування певних податкових пільг для благодійників, їх використання не стало поширеною практикою через складне адміністрування й ризик додаткових податкових перевірок. На підвищення дієвості податкових інструментів державної підтримки БО був спрямований проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку благодійної діяльності» (реєстр. № 8237 від 05.04.2018), розроблений в результаті багаторічної співпраці представників

органів державної влади та БО. Цей документ пропонував розширити коло отримувачів благодійної допомоги та звільнити від оподаткування податком на доходи фізичних осіб і військовим збором осіб з інвалідністю, представників малозабезпечених і незахищених верств населення, а також містив положення щодо залучення фізичних осіб до благодійництва [321]. Але 29.08.2019 цей проект було відкликано.

На жаль, підготовлений спільно з ІГС законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації всеукраїнських громадських об'єднань» [320] у серпні 2019 року також був відкликаний.

12 січня 2023 року ВРУ прийняла за основу законопроект № 8084 про внесення змін до Закону про громадські об'єднання, який передбачає:

- 1) можливість онлайн реєстрації ГО через додаток «Дія»;
- 2) реєстрацію ГО не лише в юстиції, але і в ЦНАП (реєстраторами ОМС);
- 3) можливість фізичним і юридичним особам створити ГО разом;
- 4) скасування обов'язкової реєстрації символіки ГО тощо.

Одним із недоліків процесу реалізації ДП СРГС є відсутність типового Положення про Всеукраїнський громадський бюджет (ВГБ). Через це кожна область розробляє власне Положення і проходить самостійно процедуру його погодження із територіальними відділеннями Мініюсту, що гальмує процес і створює труднощі із цифровізацією та оптимізацією процедури голосування.

При формуванні та реалізації ДП СРГС поки що недостатньо реалізованим лишається потенціал аналітично-експертного середовища ІГС, профспілок, організацій роботодавців. Така співпраця мала би ґрунтуватись на громадській активності, партнерстві, комплексності, відкритості та відповідальності, політичній незалежності, запобіганні корупції.

Соціальне партнерство є необхідною умовою розвитку громадянського суспільства як сукупності незалежних, рівноправних громадян, які взаємодіють, спілкуються, добровільно самоорганізуються на основі спільних

інтересів. Ці об'єднання захищені відповідними законами від прямого втручання і обмежень з боку держави.

На думку дослідників, ключовим аспектом соціального партнерства в широкому сенсі є відносини громадянського суспільства із державою. Модернізація системи соціального партнерства в Україні має включати пошук шляхів переорієнтації взаємовідносин із вузькокорпоративних у відкрите партнерство – гласне, підконтрольне суспільству, зі зворотними зв'язками з громадськістю. Таким чином соціальне партнерство виступає важливим механізмом взаємодії громадянського суспільства і влади [406].

Дорожня карта ЄС для взаємодії з громадянським суспільством в Україні 2018-2020 [94] передбачає необхідність сприяння змістовній та структурованій участі ІГС у формуванні та реалізації внутрішньої політики. Відразу після парламентських виборів 2019 року було ухвалено та підписано Президентом чимало нових законів. Ця законодавча база дала можливість громадянському суспільству використати нові можливості, зокрема, під час розроблення проєкту нової Нацстратегії-2026, коли протягом 2020 року громадськість і влада конструктивно співпрацювали у цьому процесі [170].

Впродовж 2016-2020 рр. характерною тенденцією реформування законодавства щодо створення та функціонування ІГС є те, що деякі рішення у цій сфері суперечили пріоритетам державної політики [125, с. 41-45]. Так, на тлі ухвалення сприятливих для інституційного розвитку громадянського суспільства нормативно-правових актів органи державної влади намагались обмежити певні права ІГС та посилити контроль над їхньою діяльністю. Найбільш резонансним і негативним для громадянського суспільства був процес упровадження електронного декларування для громадських активістів. Ще на етапі проєктних ініціатив спроби влади зобов'язати членів ІГС бути суб'єктами е-декларування, запровадити низку додаткових норм щодо підзвітності громадських об'єднань викликали досить різку реакцію громадськості [366].

Проте лише 6 червня 2019 року КСУ своїм рішенням визнав неконституційними норми про електронне декларування для громадських активістів у Законі «Про запобігання корупції» [366]. Остаточно рішення КСУ було закріплене в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» від 2 жовтня 2019 р., відповідно до якого було виключено обов'язок подання декларацій громадськими активістами, фізичними особами, які займаються антикорупційною діяльністю [253].

Неоднозначними щодо забезпечення сприятливих умов для здійснення адвокації громадськими організаціями були законопроекти з урегулювання лобістської діяльності [259, 307]. Серед цих законотворчих ініціатив найбільш шкідливим для розвитку ІГС вважається проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо прозорості діяльності громадських об'єднань з іноземною підтримкою)» № 3564 від 29.05.2020. Однією із запропонованих змін є заборона для экс-керівників громадських об'єднань з іноземною підтримкою, які протягом будь-якого періоду за попередні п'ять років займали ці посади, очолювати державні та комунальні підприємства або бути членом їхньої наглядової ради.

Також пропонувалося додати до Закону України «Про громадські об'єднання» визначення ГО з іноземною підтримкою, до яких віднести ГО зі статусом юридичної особи, які отримують фінансову підтримку у вигляді грошових коштів та/або іншого майна від іноземних держав, державних органів іноземних держав, іноземних неурядових організацій, іноземних організацій, міжнародних організацій, іноземних громадян та осіб без громадянства або уповноважених ними осіб та/або від юридичних осіб і громадян України, у тому числі в рамках реалізації в Україні проєктів (програм) міжнародної технічної допомоги або іншої допомоги та щодо діяльності яких виконується низка вимог правового характеру [259].

Удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації ДП СРГС гальмується через те, що починаючи з 2016 року спостерігається

тенденція систематичного недовиконання заходів з реалізації Нацстратегії, передбачених урядовими планами. Це обумовлено, у тому числі тим, що уряд із значним запізненням ухвалює щорічні плани заходів всупереч термінів, встановлених Указом Президента України № 68/2016 [337].

Частина заходів дублюється з попередніх планів, частина невиконаних заходів просто не вноситься у новий порядок денний. Разом із тим, прийняття запланованих законопроектів залишається дуже важливим для створення умов участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, вирішенні питань місцевого значення.

Нагальним є також питання довгого розгляду важливих законопроектів, які є основою для забезпечення демократичних норм права та впровадження демократії участі в Україні. Зокрема, це проекти законів України «Про місцевий референдум», «Про гарантії свободи мирних зібрань», «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання», «Про органи самоорганізації населення», які були внесені до порядку денного ВРУ 07.02.2019, але дотепер так і не розглянуті.

Невідповідність системи державного управління умовам подальшого розвитку суспільства позначається на легітимності державної влади [2, с.177]. Сучасна практика запровадження механізмів ефективної комунікації місцевих органів влади з громадськістю переконує в необхідності впровадження обміну досвідом, діалогової взаємодії між ІГС і владними структурами, регулярного діалогу, вдосконалення практики залучення громадськості до управління місцевими справами [185]. Проте в Україні комунікації з громадськістю, зазвичай, зводяться лише до впливу на громадську думку [209, с. 5].

Експерти загальноукраїнської ініціативи ІГС «Карта правових реформ для громадянського суспільства в Україні» [121] виокремили низку проблем, що негативно впливають на розвиток громадської участі в органах місцевого самоврядування. Серед них:

- незначна кількість та низька якість ухвалених статутів територіальних громад, що унеможлиблює громадську участь у розробці та ухваленні рішень органами місцевого самоврядування;
- відсутній або ускладнений порядок проведення загальних зборів громадян через брак чітких норм щодо ініціювання, скликання, проведення та врахування рішень загальних зборів;
- недостатнє використання механізму публічних консультацій у процесі розв'язання питань місцевого значення під час розроблення та ухвалення рішень суб'єктами владних структур;
- відсутній або ускладнений порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради через брак чітких норм щодо ініціювання, внесення та розгляду місцевої ініціативи радою;
- обмеження прав мешканців на участь у місцевому самоврядуванні через неврегульованість правового статусу жителя / члена територіальної громади та вади системи реєстрації місця проживання;
- відсутній або ускладнений порядок проведення громадських слухань через брак чітких норм щодо їх ініціювання, скликання, проведення та врахування їхніх рішень;
- ускладнений механізм розгляду та відсутня процедура виконання електронних петицій органами місцевого самоврядування;
- недостатня дієвість органів самоорганізації населення як представницьких органів та форми участі жителів у розв'язанні окремих питань місцевого значення через численні недоліки і прогалини в регулюванні їх правового статусу;
- недостатнє використання експертного потенціалу громадськості у виробленні муніципальних політик через відсутність фахових / галузевих консультативно-дорадчих органів (молодіжна, екологічна ради, рада розвитку підприємництва, рада з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків) при посадових особах та органах місцевого самоврядування.

2.3. Оцінювання процесу реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства

Дослідження підтверджують, що істотною вадою процесу реалізації ДП СРГС є відсутність повноцінного механізму моніторингу процесу реалізації Нацстратегії, оскільки не були розроблені критерії та індикатори цього процесу. Тому державна політика у цій сфері не мала повного циклу реалізації. Маючи визначені мету, принципи, завдання, виконавці не могли оцінити результати, зробити їх аналіз і системно коригувати даний процес. Така ситуація і обумовила значною мірою зазначені вище проблеми у сфері реалізації ДП СРГС.

Ініціатором заповнення цієї прогалини в системі державного управління виступила у 2017 році ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення», яка на чолі всеукраїнської коаліції громадських організацій у співпраці з Адміністрацією Президента України та Секретаріату Кабінету Міністрів України та за підтримки ПРООН здійснювала громадський супровід реалізації Нацстратегії-2020. Вказаним органам влади щомісячно представлялись звіти про виконання поставлених Нацстратегією завдань, що стимулювало процес її реалізації. Результати даного моніторингу були презентовані на засіданні Координаційної ради при Президентові України у грудні 2018 року, яке виявилось останнім, перед тим, як Коордрада припинила своє існування у зв'язку зі зміною політичної влади в Україні.

Аналіз результатів наукових досліджень та емпіричних матеріалів, присвячених моніторингу та оцінюванню діяльності органів публічної влади в Україні, показав, що ані системний моніторинг, ані оцінювання як мотивуючий фактор для державних інституцій і державних службовців у процесі впровадження політики практично не використовується. Зокрема, така система (саме як система) відсутня й у сфері реалізації ДП СРГС. Хоча слід визнати, що Секретаріат КМУ та НІСД готують періодичні аналізи виконання завдань Нацстратегії і оприлюднюють зведені огляди.

Система оцінювання складається із сукупності суб'єктів та об'єктів оцінки як носіїв специфічних якостей, інтересів, потреб, технологій та методів. Ця система є основним елементом системи публічного управління, оскільки відображає рівень розвитку суспільства, а також рівень ефективності діяльності органів влади безпосередньо на момент проведення оцінювання [140, с. 38].

Процедура оцінювання розпочинається з його підготовки та планування, під час чого визначаються проблеми, формулюються запити, обираються методи, визначаються виміри, збираються попередні дані та визначається стратегія аналізу. На основі плану оцінювання на наступних етапах здійснюється збирання даних, їх попередня обробка, аналіз і тлумачення, а потім – звітування та використання результатів оцінювання.

Крім отримання об'єктивної картини, наслідком запровадження процедур оцінювання в діяльності органів влади є виявлення додаткових можливостей щодо економного використання наявних матеріальних та нематеріальних ресурсів. Отримані результати впливають на мотивацію виконавців, а відтак і сприяють зростанню відповідальності персоналу, підвищенню якості надання послуг, і в цілому – ефективності управління.

Об'єктом оцінювання можуть бути дії або процес реалізації певних рішень, їх результати або їх наслідки. Оцінювання можна здійснювати як до початку реалізації ДП СРГС (на етапі її планування), так і у процесі реалізації та після завершення реалізації певних етапів або Стратегії у цілому.

Базовим компонентом оцінювання є моніторинг, тобто періодичний контроль стану об'єкту моніторингу.

Нацстратегія-2016 передбачала моніторинг процесу її реалізації, але ця ідея не була реалізована через політичні події в Україні 2013-2014 років. Нацстратегія-2020 передбачала розроблення критеріїв та показників моніторингу та оцінювання процесу її реалізації Координаційною радою при Президентові України. Але це завдання не було виконано, оскільки Коордрада по суті не працювала.

Розробники проєкту нової Нацстратегії-2026 з метою виправлення ситуації та налагодження системного процесу її реалізації передбачили в

структурі новий розділ «Моніторинг та оцінювання». Планується, що цей моніторинг мають, з одного боку, здійснювати державні органи, а з іншого – громадськість (в особі громадян та ІГС) у формі *громадського моніторингу*. Вчені НАДУ вважають, що громадський моніторинг діяльності органів державної влади має бути одним із основних інструментів відстеження і коригування ситуації, що посилить увагу управлінців до нього як до ефективної технології, до його структури, типології і ролі в суспільстві [44, с. 357-358].

Такий моніторинг є необхідним не тільки для того, щоб влада знала «вузькі» місця і запобігала соціальним конфліктам, забезпечила прозорість та відкритість своєї політики і прийняття рішень в інтересах суспільства, а й для самих громадян, для підвищення громадянської компетенції населення та культури громадянської участі при вирішенні державних питань.

Основними функціями моніторингу є: діагностична, аналітична, моделююча, перевірна, прогностична і практична. Моніторинг є системним засобом пізнання, отримання інформації, а також засобом контролю та управління [44, с. 361-362].

Предметом моніторингу у сфері реалізації ДП СРГС є діяльність (бездіяльність) та рішення відповідних органів публічної влади, стан виконання цільових програм, планів заходів. У процесі моніторингу використовуються як офіційні статистичні звіти, так і результати незалежних досліджень (аналітиків, соціологів, експертів, ІГС).

Система громадського моніторингу діяльності органів державної влади доволі детально висвітлена науковцями НАДУ у колективних працях «Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства», де даному питанню присвячено окремі розділи [44, с. 357-368, 386].

Однією з форм громадського моніторингу може бути громадська експертиза, яка здійснюється у такому порядку: ІГС ініціює моніторинг, а орган влади забезпечує максимально відкритий доступ до інформації щодо проектів НПА та прийнятих рішень, насамперед через інтегруючий електронний інтернет-ресурс. Моніторингові звіти та їх анотації

оприлюднюються у виданнях та на офіційних сайтах органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, недержавних аналітичних центрів та у ЗМІ.

Проведення постійного моніторингу і проміжного оцінювання процесу реалізації Нацстратегії могло би надати можливість з'ясувати, наскільки здійснювані заходи відповідають задекларованим принципам і завданням Нацстратегії, вчасно виявити проблеми і, за необхідності, внести корективи в управління процесом реалізації Нацстратегії. Таке «формувальне оцінювання» дозволило б удосконалити процес реалізації політики і дало можливість приймати відповідні коригуючі державно-управлінські рішення [205, с. 33].

Прийнятий у 2015 році Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначив поняття «*моніторингу і оцінки*» як періодичне відстеження відповідних індикаторів на основі офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та проведення на підставі даних моніторингу оцінки результативності виконання цих індикаторів шляхом порівняння отриманих результатів з їх цільовими значеннями [281, ст. 1, п. 1, ч. 4].

Однак, на думку експерта з оцінювання М. Савви, таке розуміння МО є завузьким і не відповідає сучасним потребам управління [373].

Контроль, моніторинг та оцінювання здійснюються за допомогою критеріїв та показників (індикаторів).

Поняття «критерій» в науковій літературі пов'язане передовсім з питанням встановлення істинності знання. Під критерієм прийнято розуміти ознаку, мірило оцінки, на основі якої здійснюється оцінювання, визначення та класифікація будь-чого [3, с. 654-655].

Критерій – це ознака чи сукупність ознак, на основі яких оцінюється факт, визначення, класифікація, мірило [239, с. 112] і які дають підставу для здійснення оцінки показників, що характеризують якості, за допомогою яких явища, процеси, дії можна відрізнати чи порівнювати між собою. Під *показниками (індикаторами)* розуміються «ключові аспекти функціонування

управлінських, економічних, соціальних та інших систем, які розкривають міру якостей та їх кількісні параметри» [239, с. 95].

Вибір та обґрунтування *показників* системи моніторингу є одним з найважливіших етапів її створення та пошуку раціональних шляхів побудови системи.

Основа для оцінювання має закладатися під час стратегічного планування [97, с. 153-154]. Стратегічні документи повинні мати показники для оцінювання результатів їх виконання. Зокрема, у затвердженій КМУ у 2015 році Методиці проведення моніторингу та оцінювання результативності і реалізації державної регіональної політики [297] не передбачена участь громадян та громадських об'єднань у *процесі реалізації* цієї політики, а участь громадських об'єднань передбачена лише в оцінці *результатів реалізації* цієї політики.

Крім згаданого вище Закону та постанови КМУ, нами досліджено чинні НПА, які мають забезпечувати правову базу моніторингу та оцінювання реалізації ДП СРГС, на предмет наявності в них відповідних норм. Зокрема, досліджено Регламент КМУ [299], закони «Про державне прогнозування» [270], «Про державні цільові програми» [268], «Про засади державної регуляторної політики» [280], Бюджетний Кодекс України [40], а також постанови КМУ «Про щорічні звіти голів обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій» [352].

Аналіз згаданих НПА підтвердив відсутність критеріїв та показників для МО реалізації державної політики не тільки у сфері СРГС, а й в інших сферах, хоча необхідність цього не раз зазначалася вченими і практиками.

Що стосується МО процесу реалізації Нацстратегії, то відповідні критерії і показники, як було згадано вище, мала розробити Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства, створена при Президентові України указом від 04.11.2016 № 487/2012. Але через певні об'єктивні та суб'єктивні обставини Коордрада так і не запрацювала на повну потужність і це завдання не було виконано.

Разом із тим, певну картину реального стану справ у сфері реалізації ДП СРГС дають результати декількох досліджень, проведених недержавними аналітичними центрами.

Так, базовим і найбільш всеохоплюючим дослідженням можна вважати громадський супровід реалізації Нацстратегії, який було здійснено у 2017-2018 роках ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення разом з ГО «Одеський інститут соціальних технологій» за участі більше 100 громадських організацій в регіонах [24].

Метою цього громадського супроводу, який поєднував моніторинг та інформаційно-методичну підтримку, була допомога створенню сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства на основі підвищення відкритості діяльності органів публічної влади, практичного застосування різних форм демократії участі та налагодження ефективної міжсекторальної взаємодії.

Чергове дослідження, яке безпосередньо стосується реалізації ДП СРГС, було проведено УАО в рамках проекту «Посилення децентралізації в Україні» за фінансової підтримки Національного фонду на підтримку демократії (NED), США [228]. Основні результати цього дослідження можна коротко представити так: система критеріїв та індикаторів для МО реалізації Нацстратегії відсутня; представники громадянського суспільства не брали участі у МО реалізації Нацстратегії, хоча їхня участь і передбачена [373].

Спираючись на результати проведених досліджень, маємо констатувати, що за відсутності належного механізму відстеження процесу реалізації Нацстратегії її успішна реалізація є неможливою. Тому нагальним завданням при формуванні нової Нацстратегії-2026 було закладення в її структуру та у систему її реалізації *моніторингу та оцінювання* процесу реалізації на усіх рівнях – національному, регіональному та місцевому. Результати такого оцінювання мають бути основою для удосконалення процесу реалізації Нацстратегії-2026 та періодичної актуалізації самої Нацстратегії.

Вважаємо також невинуватено забути позитивний досвід урядового моніторингу, що здійснювався під час реалізації першої Стратегії-2012. Порядок такого моніторингу було затверджено у 2013 році постановою КМУ [298] (яка втратила чинність у 2016 році на підставі чергової постанови КМУ від 09.06.2011 № 650 [246] у зв'язку із закінченням терміну дії Стратегії).

Завдяки чітко визначеним датам звітування та відповідальним за нього цей механізм контролю уряду за виконанням Стратегії був доволі дієвим. Вагомості цьому моніторингу додавало й те, що плани реалізації Стратегії щорічно затверджував саме Президент України. Вважаємо, що основні компоненти цього Порядку доцільно використати при розробленні механізму МО реалізації Нацстратегії-2026 на наступний період.

На основі проведеного дослідження нами розроблені пропозиції щодо підходів до організації МО реалізації ДП СРГС та визначено комплекс критеріїв і показників оцінювання. Так, МО процесу реалізації Нацстратегії пропонується здійснювати на основі застосування бенчмаркінгу [215]. Методику багаторівневого бенчмаркінгу [246, с. 64-76; 297], зміст якої та її застосування для пілотного дослідження стану реалізації Нацстратегії на регіональному рівні висвітлено у статті авторки у співавторстві з А. Крупником [156] та у науково-методичній брошурі й науковій статті у співавторстві А. Крупником та Л. Приходченко [208, 462]. Методика багаторівневого бенчмаркінгу базується на таких принципових моментах.

Оскільки такі об'єкти, як кадрова забезпеченість, ефективність роботи регіональних координаційних рад, фінансування регіональних програм, навчання населення громадянським компетентностям тощо, від яких залежить загальний успіх реалізації Нацстратегії, є мало порівнюваними, їх оцінювання пропонується здійснювати експертним шляхом – за кількісними та якісними показниками. Це дозволяє зробити сумірними вказані несумірні явища.

Крім того, оцінювання різних малопорівнюваних характеристик об'єктів здійснюється поетапно – через експертне оцінювання ступеня прояву тієї чи

іншої характеристики кожного об'єкту у відносних значеннях, що дає можливість порівнювати несумірні явища.

Нарешті, Методика забезпечує оцінювання стану справ досліджуваних явищ *на трьох рівнях управління*: національному, регіональному та локальному, кожний з яких має свою специфіку. Наприклад, на національному рівні немає програм сприяння розвитку громадянського суспільства, які приймаються на регіональному і можуть прийматися на місцевому рівні. А на національному та регіональному рівнях не застосовуються такі властиві для місцевого рівня інструменти громадської участі, як громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори (конференції), громадський бюджет. Тому по цих об'єктах оцінювання показники у Методиці відсутні.

Експертне оцінювання процесу реалізації Нацстратегії здійснюється по 40 показниках, які характеризують різні аспекти реалізації Нацстратегії і згруповані у такі 9 комплексних критеріїв:

1) відображення завдань Нацстратегії у планово-програмних та організаційно-розпорядчих документах (*показники*: факт і ступінь відображення завдань Нацстратегії у програмах сприяння розвитку ГС; у планах заходів з реалізації Нацстратегії; у положеннях про орган (підрозділ), відповідальний за реалізацію Нацстратегії);

2) виконання завдань Нацстратегії, відображених у планово-програмних та організаційно-розпорядчих документах (*показники*: ступінь виконання; своєчасність виконання; якість виконання; обсяг витрачених ресурсів у порівнянні із запланованими; організація внутрішнього та зовнішнього контролю за виконанням завдань Нацстратегії);

3) нормативно-правове забезпечення реалізації Нацстратегії (*показники*: відповідність НПА меті та завданням Нацстратегії; відповідність НПА засобам досягнення мети і вирішення завдань Нацстратегії; актуальність, повнота, відповідність вимогам стандартів оформлення);

4) інформаційно-аналітичне забезпечення реалізації Нацстратегії (*показники*: відповідність вимогам чинного законодавства; наявність, повнота,

актуальність, доступність необхідної інформації; наявність двостороннього (прямого та зворотного) зв'язку; прозорість та відкритість діяльності органу влади);

5) кадрове забезпечення реалізації Нацстратегії (*показники*: структурна спроможність підрозділів по комунікаціях; дієвість підрозділів по комунікаціях; рівень організаційно-методичного забезпечення; наявність уповноважених по комунікаціях у профільних підрозділах);

6) використання електронних комунікацій у процесі реалізації Нацстратегії (*показники*: повнота інформації для користувачів; інформаційна відкритість; функціональність структури; зручність користування);

7) використання механізмів громадської участі у процесі реалізації Нацстратегії (*показники*: нормативно-правове забезпечення; інформаційне забезпечення (повнота, зрозумілість, своєчасність); навчально-методичне забезпечення (навчання, рекомендації, обмін досвідом); організаційно-технічне та ресурсне забезпечення; ефективність використання на практиці механізмів громадської участі);

8) робота з населенням у процесі реалізації Нацстратегії (*показники*: просвітництво населення; громадянська освіта лідерів ОГС; громадянська освіта держслужбовців та посадових осіб місцевого самоврядування; сприяння волонтерській діяльності; сприяння самоорганізації населення);

9) міжсекторна взаємодія у процесі реалізації Нацстратегії (*показники*: сприяння благодійництву; впровадження державно-приватного партнерства; впровадження громадського бюджету; впровадження соціального замовлення / конкурсу проектів ОГС; грантова підтримка ОГС; інформаційне забезпечення взаємодії; рівень довіри між сторонами міжсекторної взаємодії).

Експертне оцінювання по запропонованих показниках проводиться за 2-, 3- і 4-бальними шкалами із детальним описом того, за що виставляється відповідна оцінка. Система критеріїв та показників оцінювання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в

Україні (додаток В) наведено у науковій статті автора, написаній у співавторстві з А. Крупником [158].

Інформація для експертного оцінювання отримується з відкритих джерел, а також при регулярному (щомісячному, щоквартальному та щорічному) звітуванні органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до повноважень вказаних органів та встановленого урядом порядку.

Авторкою у співавторстві з науковцями проведено глибоке дослідження стану моніторингу і оцінювання процесу реалізації ДПСРГС Особистий внесок автора – обґрунтування актуальності проблеми, концептуальних аспектів стану оцінювання ДП в Україні, розроблення показників та критеріїв оцінювання ДП СРГС [462].

Вважаємо, що цикл реалізації ДП необхідно доповнити етапами моніторингу, оцінювання та коригування, що дає можливість більш точно підібрати і налаштувати інструменти реалізації цієї політики.

Щодо *організації самого процесу оцінювання*, пропонується дотримуватись таких вимог:

1) МО процесу реалізації ДП СРГС пропонується здійснювати у режимі моніторингу регулярно (щомісячно, щоквартально та щорічно) – згідно із "Порядком моніторингу та оцінювання процесу реалізації Нацстратегії", який має затвердити КМУ для виконання завдань, що містяться у розділі «Моніторинг, оцінка реалізації Стратегії» [325].

2) МО має відбуватися на усіх рівнях управління – національному, регіональному та місцевому – з урахуванням повноважень кожного рівня у цій сфері. Процес оцінювання на усіх рівнях має бути скоординованим та здійснюватися на єдиній організаційно-методичній основі. Сума балів, набрана по усіх критеріях кожним з органів влади, діяльність яких оцінюється, має бути основою для рейтингування органів відповідного рівня (ЦОВВ, ОДА та КМДА, органів управління територіальних громад).

3) Моніторинг та оцінювання мають бути як внутрішніми, так і зовнішніми: внутрішні МО здійснюють самі виконавці (самооцінювання) та

керівники органів, відповідальних за реалізацію завдань Нацстратегії; зовнішнє оцінювання здійснює громадськість та незалежні, у т.ч. міжнародні інстанції.

4) Процес МО на національному рівні має направляти та координувати уповноважений центральний орган виконавчої влади, на регіональному рівні – керівництво ОДА та КМДА, на місцевому рівні – відповідні голови територіальних громад та виконавчі органи місцевих рад. Перекладання цієї важливої функції на окремий підрозділ або працівника виконавчого апарату місцевого органу влади знижуватиме ступінь обов'язковості виконання завдань, а відповідно і ефективність реалізації ДП СРГС на відповідному рівні.

5) Інформаційне забезпечення процесу МО має включати оперативне оприлюднення даних щоквартального моніторингу на сайтах ЦОВВ, ОДА, КМДА, органів місцевого самоврядування і на порталі КМУ «Влада і громадянське суспільство»; підсумкова інформація за рік (або частіше) має розглядатися на рівні національного координаційного органу і також оприлюднюватися на вказаному порталі.

6) Щонайменше раз на рік в Україні має проводитися Форум громадянського суспільства, де розглядатимуться результати МО ходу реалізації Нацстратегії, вироблятимуться чергові завдання з її реалізації та надаватимуться пропозиції щодо внесення змін у саму Нацстратегію.

7) Методика МО Нацстратегії і сам процес організації МО періодично мають розглядатися на рівні уповноваженого ЦОВВ за участі наукових організацій та недержавних аналітичних центрів.

Беручи до уваги недоліки існуючої в Україні системи моніторингу та оцінювання, фахівці у цій сфері пропонують:

- прийняти новий закон про державне прогнозування та стратегічне планування, що має включати тісніший зв'язок бюджетного процесу і процесу планування з механізмом оцінювання всіх документів стратегічного планування;
- сформулювати методичні рекомендації для розроблення показників та оцінювання усіх видів документів стратегічного планування;

- посилити інституційну спроможність з оцінювання на центральному рівні та на рівні ЦОВВ, визначити повноваження відповідних органів;
- реалізувати міжнародні проєкти щодо обміну досвідом та успішною практикою з розвитку правової бази, інституційного механізму оцінювання державної політики та діяльності державних інституцій [91].

Висновки до розділу 2

У процесі реалізації ДП СРГС в Україні органами державної влади поставлені чіткі завдання щодо вдосконалення механізмів та інструментів реалізації цієї політики на принципах доброго демократичного врядування відповідно до європейських стандартів.

Для належного втілення у життя цих принципів і цих стандартів слід удосконалити діючі механізми реалізації ДП СРГС: фінансово-економічний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний, інформаційно-комунікаційний, громадської участі та міжсекторального партнерства – та застосовувати їх відповідно до призначення. Механізми ДП СРГС діють у всіх галузях державної політики та на всіх рівнях публічного управління з урахуванням вертикальних та горизонтальних зв'язків. Усунення недоліків у дії цих механізмів потребує комплексного підходу.

Кожний механізм діє за допомогою інструментів у належний спосіб, що забезпечує досягнення певних цілей і завдань. Деякі інструменти застосовуються одночасно для різних механізмів.

Удосконалення процесу реалізації ДП СРГС потребує об'єднання вказаних механізмів у комплексний механізм реалізації ДП СРГС на основі досягнення єдиної мети. Цей комплексний механізм має бути побудований як система, що має свої функції, структуру та взаємозв'язки між його складовими.

Формування та реалізація ДП СРГС має здійснюватися за принципом «жодних рішень для громадянського суспільства без громадянського суспільства» і передбачати співпрацю органів державної влади та ІГС на всіх етапах – від виявлення проблем, пошуку варіантів їх вирішення, розроблення проєктів рішень, до їх імплементації та моніторингу реалізації.

Процес реалізації ДП СРГС має ряд недоліків через наявність суттєвих проблем у цій сфері, зокрема:

- статус громадянського суспільства не закріплений ані в Конституції, ані в законодавстві, де відсутній базовий закон про громадянське суспільство;
- відсутній ЦОВВ, відповідальний за реалізацію ДП СРГС та координацію цієї діяльності між різними рівнями публічної влади, відсутній і національний консультативно-дорадчий орган (Координаційна рада), який має забезпечувати координацію дій органів публічної влади і громадськості;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації ДП СРГС гальмується з одного боку через систематичне недовиконання заходів з реалізації Нацстратегії, передбачених урядовими планами, а з іншого – через рекомендаційний, а отже необов'язковий характер для органів місцевого самоврядування урядових НПА, що регулюють питання демократії участі;
- залишається незначною кількість та низька якість ухвалених статутів територіальних громад через необов'язковість їхнього прийняття, що унеможливорює належне застосування багатьох інструментів місцевої демократії і блокує громадську участь у формуванні та реалізації на місцях ДП СРГС;
- підрозділи по комунікаціях в більшості областей є слабкими, у багатьох органів публічної влади на субрегіональному та місцевому рівнях відсутні структурні підрозділи з питань комунікацій з громадськістю;
- залишається низьким рівень державної фінансової підтримки розвитку громадянського суспільства;
- інформаційний супровід реалізації Нацстратегії здійснюється без системного висвітлення ходу її реалізації по основних напрямках і конкретних завданнях;
- попри певні зусилля держави та ІГС, механізми реалізації ДП СРГС є недосконалими, у т.ч. залишається неналежною виконавча дисципліна в органах влади, відповідальних за реалізацію цієї політики;
- відсутня система моніторингу та оцінювання процесу реалізації ДП СРГС, зокрема, не розроблені і не закріплені відповідними НПА критерії та

показники моніторингу й оцінювання процесу реалізації ДП СРГС, що не дає можливості відстежувати хід реалізації Нацстратегії та коригувати цей процес або саму стратегію.

МО має відбуватися на усіх рівнях управління – національному, регіональному та місцевому – з урахуванням повноважень кожного рівня. Процес оцінювання на усіх рівнях має бути скоординованим та здійснюватися на єдиній організаційно-методичній основі – як внутрішньо, так і зовнішньо. Внутрішній МО здійснюють самі виконавці (самооцінювання) та керівники органів, відповідальних за реалізацію завдань Нацстратегії; зовнішнє оцінювання здійснює громадськість та незалежні, у т.ч. міжнародні інстанції.

Процес МО на національному рівні має направляти та координувати уповноважений центральний орган виконавчої влади, на регіональному рівні – керівництво ОДА та КМДА, на місцевому рівні – відповідні голови територіальних громад та виконавчі органи місцевих рад.

Інформаційне забезпечення процесу МО має включати оперативне оприлюднення даних щоквартального моніторингу на сайтах органів публічної влади і на порталі КМУ «Влада і громадянське».

В результаті дослідження запропоновано методичний підхід до процесу оцінювання ДП СРГС, заснований на Методиці багаторівневого бенчмаркінгу, розроблені критерії та показники для оцінювання ДП СРГС. Застосування цієї Методики дає можливість зіставляти комплексні досягнення регіонів у сфері реалізації ДП СРГС, виявляти проблеми у цій сфері та вносити необхідні корективи як у процес реалізації державної політики, так і в законодавчі акти, які визначають цю політику.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

3.1. Роль міжнародного та національного законодавства у реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні

Україна, прагнучи бути демократичною державою, має реалізовувати європейську формулу «єдність у багатоманітні», де «розмаїтості» шанують одна одну і вчаться співпрацювати.

Виклики, що постають перед суспільством, про які йшла мова у попередніх розділах, стають дедалі складнішими і потребують комплексних і часто нестандартних рішень. Їх вирішення має забезпечити нормативно-правова база, зокрема, міжнародні нормативні акти і договори у сфері розвитку громадянського суспільства, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Гармонізація законодавства України у сфері підтримки громадянського суспільства з європейськими стандартами має стимулювати громадські ініціативи, які спираються на загальнолюдські цінності і працюють на довгострокові позитивні зміни, генерувати нові ідеї, залучати різні ресурси, комунікувати та будувати мережі і при цьому активно розвиватися.

Міжнародна та європейська нормативно-правова база, якою регулюється участь громадськості у процесах прийняття публічних рішень, продовжує розвиватися у вигляді норм і стандартів, що приймаються на рівні ООН, Ради Європи, ОБСЄ та Європейського Союзу [194]. До речі, акти цього рівня як нормативно-правова база ДП СРГС в Україні вперше зазначені в окремому розділі Нацстратегії-2026 [325].

У країнах Європи, особливо тих, що входять до Європейського Союзу, дедалі більше визнається необхідність створення законодавчих умов для участі громадськості у вирішенні місцевих питань. Про це, зокрема, свідчить

«Огляд стандартів та практик у країнах – членах Ради Європи щодо участі громадськості у процесі прийняття рішень» [405], оприлюднений у 2016 році.

На національному рівні нормативно-правову базу реалізації ДП СРГС забезпечують: Конституція України, закони України загального характеру та закони за окремими сферами управління, укази Президента України, постанови та розпорядження КМУ, НПА центральних органів виконавчої влади; на регіональному та субрегіональному рівні – це рішення ВР АРК, постанови РМ АРК, рішення облрад, розпорядження голів ОДА, КМДА, СМДА, рішення райрад та розпорядження голів РДА; на місцевому рівні – це рішення сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів (рис. 3.1).

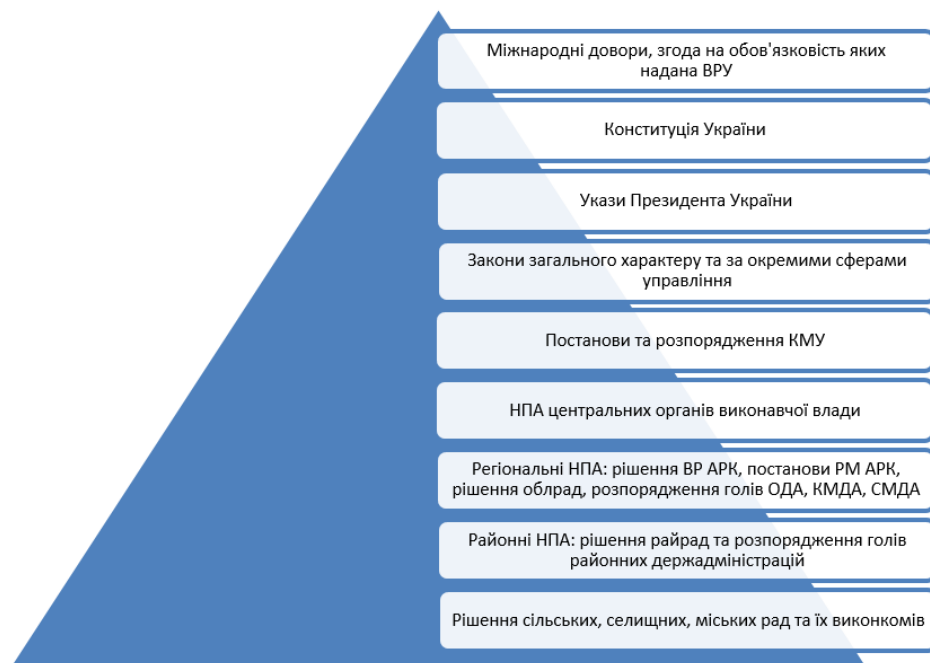

Рис. 3.1. Нормативно-правова база реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства [авторська схема]

Процес інституціалізації ДП СРГС розпочався із затвердження у 2007 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [344]. Історичне значення цього документу полягає у виокремленні окремого напрямку державної політики, який заклав у державі підвалини напрямку сприяння розвитку громадянського суспільства.

Аби долучитися до країн, які визнали цей напрям пріоритетом у своїй діяльності, Україна взяла міжнародні зобов'язання щодо налагодження

взаємодії влади і громадянського суспільства на демократичних засадах, які базуються на принципах демократії участі.

В основу Нацстратегії-26 покладено бачення ролі і значення громадянського суспільства та принципів його взаємодії з державою, що ґрунтується на міжнародних нормах та стандартах, закріплених у відповідних міжнародних документах. Реалізація ДП СРГС передбачає дотримання конвенцій Ради Європи, які стосуються свободи асоціації та захисту права на організацію (1948) [135], захисту прав людини (1956) [132], доступу до офіційних документів (2009) [134]; конвенцій Організації Об'єднаних Націй щодо протидії корупції (2007) [133] та про права осіб з інвалідністю (2007) [53].

Аналіз строків ратифікації зазначених конвенцій виявив, що терміни їх ратифікації знаходяться в діапазоні від 3 до 47 років, а середньому становлять майже 15 років. Така ситуація гальмує їх імплементацію в Україні. Хоча про непростий шлях демократизації українського суспільства свідчить той факт, що для прийняття Європейської конвенції з прав людини у 1997 році знадобилося майже півстоліття, з них 7 років – вже за часів незалежності.

Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи передбачають умови впровадження європейських стандартів у напрямку сприяння розвитку громадянського суспільства [363- 365].

Резолюції Ради Генеральної Асамблеї ООН та рекомендації ОБСЄ з прав людини [221, 379, 356] спонукають уряди держав створювати та підтримувати в законодавстві і на практиці безпечне й сприятливе середовище для розвитку громадянського суспільства. Стимулюють приділяти особливу увагу, з-поміж інших заходів, реальній та ефективній участі громадян у процесах прийняття рішень, визнавати важливу ролі ІГС у дотриманні прав людини, демократичних норм та верховенства права, забезпечувати участь ІГС у публічних обговореннях відповідних питань.

Для налагодження взаємодії між органами влади та ІГС в Україні позитивну роль відіграв Кодекс кращих практик участі громадськості у

процесі прийняття рішень [129], який визначає загальні принципи, рекомендації, інструменти та механізми активної участі ГО у процесі прийняття рішень на основі фактичного досвіду їх діяльності в Європі.

Базовою основою для співпраці влади та ІГС стали Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 2017 року [124]. Європейський Союз реалізує підхід щодо сприяння розвитку громадянського суспільства, заснований на широкій участі громадськості у політичних процесах та розробці законодавства на рівні ЄС. Цей підхід, гарантований Лісабонським договором 2007 року, затверджує основні принципи функціонування Європейського Союзу [473].

Європейська комісія розглядає три рівні участі громадськості в європейських державах: (1) доступ до інформації, (2) консультації, (3) активна участь (партнерство). Окрім того, загальним виміром участі та залучення є участь в діалозі, який є основною формою співпраці [405, с. 22-30].

Саме на цих засадах сформовані в Угоді про Асоціацію між ЄС та Україною питання розбудови громадянського суспільства. У вересні 2014 року ВРУ ухвалила закон про ратифікацію Угоди [399], згідно якої співпраця між Сторонами у цій сфері охоплює такі напрямки:

- розширення контактів та взаємний обмін досвідом між секторами громадянського суспільства в Україні та державах-членах ЄС;
- залучення організацій ІГС до реалізації проектів Угоди про асоціацію, зокрема моніторингу її виконання;
- популяризація України, зокрема її історії та культури серед країн ЄС;
- інформування про діяльність ЄС в українських ЗМІ, зокрема про базові цінності, функціонування інституцій та основні політики Європейського Союзу.
- сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства.

Ефективне виконання Угоди про асоціацію, досягнення цілей Східного партнерства та здійснення реформ, які сприяють європейській інтеграції

України, потребує активного та системного залучення громадянського суспільства. В межах цих міжнародних угод сьогодні в Україні діє два інституційно визначених механізми скоординованої громадської участі. Це утворена у 2011 році Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства (далі – Платформа ФСП) та Українська сторона Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС (далі – ПГС), створена у квітні 2015 року відповідно до ст. 469-470 Угоди про асоціацію. Ці дві Платформи мають як спільні (спрямованість на європейську інтеграцію України), так і відмінні риси, зокрема, змістовні акценти та різних міжнародних інституційних партнерів [91].

Це по суті майданчики, у рамках яких ПГС обох сторін здійснюють моніторинг реалізації Угоди з позиції громадянського суспільства та виробляють рекомендації відповідним органам. Впродовж 2016-2020 років в рамках одного із самих успішних проєктів «Громадська синергія», що реалізовувався за фінансової підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження» ці Платформи допомагали громадянському суспільству активно і системно залучатися до просування євроінтеграційних реформ в Україні.

Експерти Платформ створювали якісну аналітику, проводити дискусії зі стейкхолдерами, пропонували шляхи вирішення проблем державної політики, надавали відгуки та пропозиції до проєктів законів, урядових актів та дорожніх карт. Як наслідок, Платформи почали сприйматися урядовцями і парламентарями як повноцінні актори євроінтеграційного процесу, до думки яких варто дослухатися [109].

27 вересня 2021 року у Брюсселі відбулося X засідання ПГС, на якому було ухвалено Спільну Декларацію [380, п. 26-29]. Члени ПГС обговорили прогрес в імплементації Угоди про асоціацію Україна-ЄС. Зокрема, стосовно необхідності залучення громадянського суспільства до покращення комунікації у процесі імплементації Угоди члени ПГС:

- зазначили недостатньо ефективну комунікацію між різними відомствами, залученими до впровадження Угоди про асоціацію, а також наголосили на необхідності більш інтенсивно залучати громадянське суспільство до комунікації щодо впровадження Угоди;

- звернули увагу на слабкість зворотного зв'язку від громадянського суспільства до уряду України у процесі здійснення публічних консультацій з питань гармонізації законодавства та його застосування на практиці;

- закликали уряд забезпечити паритетне та збалансоване представництво усіх сторін у Дорадчій групі, а також підвищити ефективність та якість висвітлення результатів її діяльності – відповідно до ст. 299 Угоди про асоціацію;

- запропонували впровадити ефективну комунікаційну стратегію, яка буде пояснювати відносини між Україною та ЄС, а також запобігати фейковим новинам та дезінформації з цього приводу.

В рамках адаптації законодавства України до вимог Угоди були ухвалені Нацстратегія-2020, яка спрямовувалась на налагодження діалогу влади з ІГС передусім з питань забезпечення прав і свобод людини, і План заходів з її реалізації [337]. Але ця Нацстратегія не була реалізована повною мірою через зміну політичної влади в Україні.

На жаль, у 2019 році припинила своє існування у зв'язку із зміною політичної влади в Україні і Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Вважаємо цілком виправданим відновлення діяльності такого органу для координації та методичного супроводу процесу подальшої реалізації ДП ЄРГС [198].

Згідно з баченням ЄС, громадянське суспільство – це найважливіший компонент будь-якої демократичної системи, який сам по собі має велику цінність. Воно відображає і сприяє розвитку плюралізму, а також є ключем до забезпечення ефективної політики, справедливого і сталого розвитку та інклюзивного зростання.

Це бачення було покладено в основу послання європейської комісії 2012 року «Коріння демократії та сталий розвиток: залучення Європи до питань громадянського суспільства в зовнішніх відносинах» [435]. В документі пропонується розширений і більш стратегічний підхід до взаємодії ЄС з громадянським суспільством в інших країнах.

Послання передбачає три основні пріоритети: 1) Активізувати зусилля зі створення сприятливих умов для діяльності ІГС. 2) Сприяти змістовній і структурованій участі ОГС у внутрішній політиці, циклах програм ЄС та міжнародних процесах. 3) Підвищити спроможність місцевих ОГС більш ефективно виконувати свої функції як незалежних учасників процесу розвитку.

Щоб втілити ці пріоритети в конкретні стратегії, з 2014 році Європейським Союзом було докладено зусиль для розробки Дорожніх карт для країн ЄС для взаємодії з громадянським суспільством в масштабах країни.

Перша Дорожня карта для України охоплювала період 2014-2017 роки і передбачала 8 довгострокових пріоритетів співробітництва і координації [93]. До числа цих пріоритетів входило створення сприятливих умов для розвитку ІГС, підзвітність органів влади, забезпечення прав людини, економічний розвиток та ін.

Ініціаторами заходів щодо створення оновленої Дорожньої карти для взаємодії з громадянським суспільством, зокрема у правовому середовищі, стали громадські організації в рамках проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України».

У 2020 році була презентована «Концепція створення Дорожньої карти реформ правового середовища громадянського суспільства України», де зазначалося, що громадські організації є рушійною силою реформ в Україні. Учасники розглянули 8 напрямків правових змін, які корелюються із виконанням міжнародних зобов'язань України щодо підтримки громадянського суспільства [95].

З метою зміцнення інституційної спроможності ІГС і для підвищення самозарадності громадянського сектору в Україні, громадські експерти

запропонували у Дорожній карті: спростити процеси реєстрації ІГС (у тому числі запровадити онлайн-реєстрацію); подолати складнощі надмірної банківської звітності ОГС; оновити механізм податкової знижки для користувачів і запровадити механізм відсоткової філантропії на національному рівні; об'єднати наявні інформаційні ресурси для моніторингу нападів на громадських активістів в єдиний державний ресурс систематизації таких нападів; підвищити рівень освіченості та поінформованості громадськості про всі інструменти громадської участі у формуванні та реалізації владних рішень тощо.

Така Дорожня карта має бути спільним документом із конкретними проєктами рішень з подолання правових прогалин, які підтримало більшість ІГС. В результаті було напрацьовано документ, який став спільним планом дій для ІГС на національному та регіональному рівнях. Дорожню карту було узгоджено з основними напрямками Нацстратегії-2026. Нова Дорожня карта передбачатиме чотири пріоритетні напрями: 1) створення сприятливого середовища для ІГС; 2) розвиток діалогу між громадянським суспільством і урядом; 3) підвищення потенціалу громадянського суспільства; 4) безпосередня підтримка ІГС з боку ЄС.

Опрацювання нової Дорожньої карти здійснювалось з урахуванням зробленого А. Крупником порівняльного аналізу того, якою мірою реалізація Нацстратегії-2020 як основного інструменту реалізації ДП СРГС в Україні відповідає закріпленим в Угоді принципам стабільності і дієвості демократичних інституцій, верховенства права, додержання прав людини і основоположних свобод, який виявив чимало відхилень у забезпеченні цих демократичних принципів [45, с. 4-6].

Доведено, що головною причиною цих відхилень є неналежна організація процесу імплементації завдань Нацстратегії у відповідних планових і програмних документах національного, регіонального та локального рівнів, а також неналежна виконавча дисципліна у системі органів публічної влади разом із відсутністю дієвого механізму моніторингу реалізації Нацстратегії.

Запропоновано більше деталізувати завдання Нацстратегії для запобігання можливості їхнього спотворення, запровадити комплекс механізмів її реалізації з розробкою системи критеріїв та індикаторів для регулярного оцінювання цього процесу з рейтингуванням регіонів України за результатами цього оцінювання. Надано конкретні рекомендації щодо імплементації засад Угоди у проєкт нової Нацстратегії-2026, які були презентовані міжнародній та вітчизняній громадській спільноті [451].

Завдяки конструктивній співпраці влади і громадськості у чинній Нацстратегії-2026 узгоджені напрямки співпраці між ІГС України та ГО держав-членів ЄС з питань гармонізації вітчизняного законодавства у сфері розвитку громадянського суспільства з нормами права ЄС.

У процесі дослідження виявлено, що в Україні в основному створено передумови побудови ефективної системи взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства, які відповідають рекомендаціям міжнародних угод і договорів. Одночасно потребує посилення міжсекторальна співпраця між ІГС та МВС у сфері безпеки діяльності громадських активістів, зокрема на територіях України, тимчасово захоплених російськими окупаційними військами через масові переслідування українських громадських активістів на територіях України, тимчасово окупованих російськими військами.

За даними правозахисної ГО «Центр громадянських свобод», станом на серпень 2022 р. в російських спецслужбах наявні багатотисячні списки українських активістів – представників громадянського суспільства з усієї України [342, с. 49]. Координація зусиль МВС з українськими правозахисниками є важливою передумовою належного захисту громадських активістів, їх якомога швидшого звільнення та збирання належних доказів злочинів для притягнення в подальшому до кримінальної відповідальності всіх винних у їх скоєнні.

Реалізація ДП СРГС забезпечується і вітчизняним законодавством.

В Конституції України відображені основні положення про права людини і громадянина, а також норми, які мають безпосередній вплив на

політику держави щодо громадянського суспільства [137, ст. 3,5, 8, 11, 15, 19, 23, 26, 27, 34, 35, 36-40, 50, 55, 68]. Як видно, Конституція України забезпечує широкі права та можливості громадянам брати участь у державному управлінні, у формуванні та реалізації державної політики.

З отриманням незалежності в Україні спостерігається позитивна тенденція у процесі законодавчого забезпечення взаємодії влади та ОГС в Україні, хоча і ця сфера має свої проблеми, недоліки і труднощі. Зокрема, у цій сфері прийнято низку важливих законодавчих актів: «Про місцеві державні адміністрації» [324], «Про інформацію» (1992) [304], «Про об'єднання громадян» (1992) [310], «Про звернення громадян» (1996) [254], «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) [323], «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999) [317], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (1997) [319], «Про політичні партії в Україні» (2001) [319], «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (2003) [280], «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010) [279], «Про соціальний діалог в Україні» (2010) [334], «Про доступ до публічної інформації» (2011) [271], «Про волонтерську діяльність» (2011) [263], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012) [252], «Про громадські об'єднання» (2012) [264], «Про Кабінет Міністрів України» (2014) [305] та інші.

Важливим етапом створення нормативної бази ДП СРГС в Україні став Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [279], яким визначаються, зокрема, засновані на принципах демократії участі засади політики України у таких сферах, як: формування та організації діяльності ІГС; роль громадянина у прийнятті суспільно-важливих рішень; створення громадянського активу суспільства як гарантії демократичного розвитку держави; посилення взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськістю; проведення регулярних публічних консультацій з важливих питань життя суспільства і держави тощо. Вперше у

державотворчому процесі в Україні формування і розвиток ІГС у цьому законі виокремлено в окрему сферу внутрішньої державної політики та визначено серед пріоритетів державної політики (279, ст. 2-5).

Значним проривом у реалізації ДП СРГС відповідно до міжнародних стандартів стало прийняття і введення у дію з січня 2013 року Закону України «Про громадські об'єднання» [264]. Цей закон визначає правові та організаційні засади реалізації гарантованого Конституцією України права на свободу об'єднання, та порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань – громадських організацій та громадських спілок.

Високу оцінку міжнародних інституцій отримав Закон України «Про доступ до публічної інформації» [271], який став правовою основою забезпечення прозорості та відкритості влади.

Можливість співпраці представників політичних партій, інших об'єднань громадян, наукових установ, представників ІГС з органами державної влади та органами місцевого самоврядування передбачена Регламентом ВРУ у формі участі громадськості у парламентських слуханнях (глава 39 Регламенту ВРУ) – за попередньою заявкою, поданою до комітету, що проводить підготовку до слухань, за п'ять днів до дати проведення цих слухань [359].

Керівники об'єднань громадян можуть бути запрошені для участі у засіданнях комітетів ВРУ (ст. 48 Закону «Про комітети Верховної Ради України») [306]. Комітети ВРУ при здійсненні законопроектної функції зобов'язані вивчати громадську думку, розглядати звернення громадян, об'єднань громадян, будь-які пропозиції, що свідчать про потребу в прийнятті нових законодавчих актів або внесення змін до чинних актів, і в разі необхідності, готувати відповідні проекти актів та вносити їх на розгляд ВРУ [306, ст. 16].

Забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і

громадянина передбачено Указом Президента України від 30.09.2019 №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [349] та Указом Президента від 24 березня 2021 року №119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини». Аналіз стану дотримання в Україні прав людини міститься в аналітичному звіті [341].

Обранням нового Президента та нової Верховної Ради народ України своїм волевиявленням виразив надії на кардинальні зміни в державі, які мають відповідати демократичним надбанням Революції Гідності.

Однак аналіз програм політичних партій, які увійшли до ВРУ на дострокових парламентських виборах 2019 року, а також програми КМУ на предмет наявності в них завдань сприяння розвитку громадянського суспільства показав, що ані у програмах політпартій, ані у програмі Уряду «технократів» (серпень 2019-березень 2020 року) не виявлено намірів сприяти розвитку громадянського суспільства в Україні [197, с. 74].

На жаль, у схваленій самим КМУ Програмі Уряду [327] немає згадки про застосування таких інструментів демократії участі, як публічні консультації, громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори, соціальне замовлення, міжсекторальна взаємодія. Також нічого не сказано ані про засади державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, ані про механізми її реалізації.

Вищезазначене свідчить, що держава недооцінює інтелектуальний та організаційний потенціал ІГС, зокрема, недержавних аналітичних центрів, які своєю активною діяльністю змушують владу у співпраці з громадськістю дотримуватись стандартів Ради Європи [467] та узгоджувати із цими стандартами законодавство, правила і практики [468].

В ході дослідження ми проаналізували сучасний стан відображення в законодавстві України рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи щодо впровадження принципів доброго демократичного врядування. Виявлено, якою мірою у ході реалізації Нацстратегії-2020 забезпечується свобода вираження різних думок та участі громадян у суспільному розвитку [461].

Можна констатувати, що сформована в Україні нормативно-правова база для розвитку громадянського суспільства в основному забезпечує регулювання таких форм взаємовідносин між органами публічної влади і громадянським суспільством, як консультації з громадськістю, звернення громадян, запити на публічну інформацію, електронні петиції, громадські слухання, місцеві ініціативи, громадську експертизу, конкурсну підтримку соціальних проектів ІГС та ін. Але є принципові питання, які потребують удосконалення законодавства.

Удосконалено умови реєстрації та ліквідації ІГС. Важливим результатом реалізації державної політики у цьому напрямку стало офіційне запровадження послуги з проведення державної реєстрації громадського об'єднання зі статусом юридичної особи в електронній формі. Впровадження системи онлайн-реєстрації стало можливим завдяки співпраці Мінюсту України з відомими міжнародними благодійними організаціями, авторитетними громадськими організаціями в Україні та підтримки USAID [182].

Сприятливими варто також визнати зміни, внесені до Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій [261], якими скорочено термін розгляду реєстраційної заяви та доданих документів (у т.ч. повторного включення для організацій, які втратили статус неприбуткових) з 14 до 3 робочих днів. Також у 2018 році було узгоджено позиції органів виконавчої влади та громадськості щодо спрощення механізму ліквідації громадської організації із статусом юридичної особи.

Головним елементом побудови демократичного суспільства в Україні є, на нашу думку, активний, освічений громадянин, який чітко розуміє свою відповідальність за стан справ у державі. Саме це положення складає ядро теорії демократії участі. Громадянська освіта має стати одним із напрямів реалізації ДП СРГС. Важливим кроком у цьому напрямі стала ухвалена у 2018 році Концепція розвитку громадянської освіти [346], яка потребує імплементації в суспільстві.

Разом із тим, за результатами соціологічного дослідження, проведеного у 2018 році в межах швейцарсько-українського проєкту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні» (DOCCU), третина вчителів не впроваджує громадянську освіту у своїй професійній діяльності, тому що вважає це справою інших вчителів-предметників. Лише 25% вчителів вважають найширшим поняттям громадянської освіти «громадянськість» як усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави і суспільства [25, с. 13-23].

Для здійснення оцінки рівня громадянських знань Програмою розвитку ООН використано 24 індикатори, які характеризують рівень знань у таких сферах, як бюджет, податки, міжнародні організації і об'єднання, представники у виборних органах влади, державний устрій і порядок проведення мирних зібрань, символіка та адміністративний устрій.

Згідно зі звітом «Громадянськість в Україні, Молдові та Білорусі», підготовленого у 2016 році Київським міжнародним інститутом соціології, лише 2% опитаних змогли отримати більше 18 пунктів, що свідчить про низький рівень громадянської освіти та громадянської культури населення України. У той же час, згідно із цим же звітом, близько половини українців хотіли б отримувати знання з громадянських прав та навичок [63, с. 29-30].

В ході дослідження питання громадянської освіти розглядалося як дієвий чинник реалізації ДП СРГС [196].

У контексті реалізації ДП СРГС можна відзначити як позитивний крок прийняття у 2019 році нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» [336], в якому ІГС отримали статус надавачів соціальних послуг. На місцевому рівні органи місцевого самоврядування мають розробляти власні стратегії та програми покращення надання соціальних послуг.

У деяких містах, наприклад в Одесі, ІГС уже більше двадцяти років беруть участь у конкурсах на отримання контрактів на соціальні послуги. Замовлення соціальних послуг в ІГС також добре розвинене в Києві, Хмельницькому, Сумах, Харкові, Вінниці. Уніфікація стандартів соціальних

послуг, удосконалення методології оцінки потреб одержувачів соціальних послуг та моніторингу їх надання, чітка диференціація правового статусу суб'єктів ринку соціальних послуг сприяє розділенню функцій постачальників послуг, представників та захисників прав одержувачів, а також контролерів якості в особі державних інституцій та ІГС.

В окремих регіонах нормативно-правова база фінансової підтримки проектів ІГС соціального спрямування за рахунок місцевих бюджетів удосконалюється. Наприклад, Харківська ОДА спільно із облрадою ухвалили нові конкурсні процедури – загальні і для проектів соціального спрямування [273].

Одним із завдань Нацстратегії є запровадження єдиного конкурсного порядку відбору органами виконавчої влади програм (проектів, заходів), розроблених ІГС, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка держави. Результатом багаторічної співпраці Мінмолодьспорту з молодіжними громадськими організаціями стала підтримка ними пропозиції Міністерства щодо конкурсного фінансування ІГС 60/20/20, яке передбачає, що молодіжні та дитячі організації матимуть можливість до 20 % коштів проектів витратити на адміністративні видатки та до 20 % – на підвищення своєї організаційної спроможності [422].

Нові можливості для дитячих та молодіжних організацій запроваджено з прийняттям постанови КМУ від 22.02.2012 № 116 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів державної політики з питань молоді та державної підтримки молодіжних та дитячих громадських організацій» [292], а також відповідних змін до наказу Мінмолодьспорту «Про затвердження Порядку реалізації програм, проектів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання» [291].

Позитивним чинником підвищення прозорості бюджетування проектів організацій ветеранів на умовах конкурсу стало створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни та визначення Міністерством у справах

ветеранів перспектив щодо надання ветеранам, які перебуватимуть у державному реєстрі, права голосувати за проекти та обирати пріоритети фінансування. Головним розпорядником коштів щодо програми фінансової підтримки організацій ветеранів залишається Мінсоцполітики і саме воно встановлює порядок використання бюджетних коштів [256].

На місцевому рівні протягом останніх років спостерігається поширення практики використання бюджетів участі (партиципаторних бюджетів). Цей механізм громадської участі впроваджено у Києві, в усіх обласних центрах, а також у більш ніж 150 містах та 50 об'єднаних територіальних громадах (ОТГ). Ефективність цього механізму було визнано урядом, а в Законі України «Про Державний бюджет на 2019 рік» передбачено, що до 10% від загальної суми коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) спрямовуються на фінансове забезпечення реалізації проектів-переможців Всеукраїнського громадського бюджету (ВГБ).

ВГБ – один з механізмів залучення громадян до процесів прийняття рішень шляхом голосування за проекти, що згодом реалізуються у життя за рахунок коштів ДФРР. Цей механізм запроваджено в Україні за ініціативою експертів громадської організації «Форум розвитку громадянського суспільства» за сприяння Секретаріату КМУ. Спільно з Мінрегіоном були напрацьовані модель та проект закону і постанови, що, починаючи з 2019 року впроваджують ВГБ на обласному рівні в рамках ДФРР. Нормативна основа ВГБ – стаття 241 Бюджетного кодексу України «Державний фонд регіонального розвитку» та постанова КМУ від 18.03.2018 № 196 «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» [86].

Для участі у ВГБ проекти мають бути спрямовані на реалізацію Державної стратегії регіонального розвитку та відповідати стратегіям розвитку регіонів [265]. Для забезпечення прозорості процесу створено онлайн-платформу для подання, обробки та голосування проектів. Якісний відбір проектів з належною реалізацією є стимулом для залучення громадян до вирішення місцевих проблем. В 2020 році ВГБ успішно впроваджено в

Полтавській, Чернігівській, Львівській, Рівненській та Херсонській областях. У голосуванні узяли участь близько 50 тисяч громадян, а на реалізацію ВГБ загалом в рамках ДФРР виділено 30 млн гривень [98].

Тут варто назвати і певні позитивні результати реалізації ДП СРГС у сфері благодійництва [60]. Так, у 2020 році удосконалено правове середовище функціонування БО; оновлена редакція Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [252], де розмежовані поняття «благодійний фонд» і «громадська організація»; введено в обіг нові терміни («благодійний грант», «благодійний сервітут», «благодійний ендаумент»); сфера благодійної діяльності поповнена «сприянням обороноздатності та мобілізаційній готовності країни»; закріплено право благодійників здійснювати контроль за цільовим використанням благодійної пожертви.

Почала функціонувати благодійна телекомунікаційна платформа; громадяни отримали можливість відправляти благодійні повідомлення на короткі номери мобільних операторів для підтримки проектів допомоги різним категоріям громадян, які реалізуються низкою благодійних фондів: «Карітас України», «Українська біржа благодійності», «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка України», БФ «Таблеточки» та іншими.

Ухвалено Закони «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних текстових повідомлень» [258] та «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень» [262]. Ці зміни врегулювали переказ коштів з метою благодійних пожертвувань за допомогою SMS-повідомлень, звільнили такий вид пожертв від оподаткування, скасували збір на обов'язкове державне пенсійне страхування для послуг з відправлення благодійних телекомунікаційних повідомлень та ін.

Розширено податкові стимули для надання благодійної допомоги, зокрема, до неоподаткованого доходу додано благодійну допомогу, отриману від благодійників, які внесені до Реєстру волонтерів АТО, на користь

учасників бойових дій – військовослужбовців, постраждалих під час участі у Революції Гідності та 2 травня 2014 р. в м. Одесі, а також громадянам, які вимушено покинули місце проживання у зв'язку із тимчасовою окупацією території України.

Зменшилося і податкове навантаження на вітчизняних донорів, які з 2015 року можуть отримувати податкову знижку до 4 % доходу за попередній рік у разі здійснення пожертвувань ІГС.

Вирішено питання тлумачення територіальними органами ДФС права неприбуткових організацій на здійснення підприємницької діяльності. Завдяки зусиллям експертів Проекту USAID «Громадяни в дії» Мінфіном ліквідовано ці неузгодженості та надано роз'яснення, що громадські організації *можуть мати ознаку неприбутковості та одночасно здійснювати підприємницьку діяльність*. Кошти, отримані від такої діяльності, повинні бути направлені на досягнення статутних цілей і не можуть бути розподілені між членами організації [89].

Усе це забезпечує прозорий моніторинг цільового використання пожертви дає можливість долучитися до благодійності великій кількості людей різного фінансового статусу і віку.

Позитивною новацією у сфері діяльності ІГС можна вважати і запровадження у серпні 2021 року урядом електронних процедур проведення конкурсів проектів ІГС шляхом внесення КМУ відповідних змін [260] у Порядок проведення конкурсів [294]. Крім того, постанова передбачає й інші удосконалення процедур конкурсу. Ці новації здійснюються у межах Плану дій із впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [107].

Серед корисних новацій варто також відмітити створення урядом у 2018 році *нових цільових державних фондів*: для надання грантів на підтримку науково-аналітичних досліджень та розробок (Національний фонд досліджень України) і для фінансової підтримки енергоефективності та екологічних проектів ІГС, закупівлі послуг з енергоаудиту («Фонд енергоефективності»).

Поширення історій успіху в Україні сприяє більш активній реалізації ДП СРГС, тому цим прикладам має бути приділена особлива увага. Адже позитивні приклади мають ставати моделлю поведінки для інших. Тому ІГС спільно з Міністерством культури та інформаційної політики реалізовано проєкт «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», в рамках якого представники органів влади та ІГС поділилися досвідом своєї співпраці [106].

Нами детально досліджено роль Нацстратегій у становленні ДП СРГС та зроблено висновок про неналежний рівень її реалізації державними структурами. При цьому нормативна база лише частково забезпечує необхідні умови для розвитку громадянського суспільства: ІГС розвиваються в Україні скоріше всупереч, аніж завдяки підтримки держави [197, с. 74].

За цих умов *Верховній Раді України* пропонується пришвидшити процеси ухвалення законів України «Про публічні консультації», «Про місцеві референдуми», «Про загальні збори, конференції членів територіальних громад за місцем проживання», «Про органи самоорганізації населення у новій редакції» та інші, які створюють інструменти демократії участі. Передбачити також у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» обов'язковість ухвалення територіальними громадами своїх статутів.

Кабінету Міністрів України пропонується:

- визначити центральний орган виконавчої влади, відповідальний за публічне формування та регулярний моніторинг реалізації Нацстратегії;
- затвердити порядок здійснення моніторингу реалізації ДП СРГС;
- ухвалити Типове Положення про регіональну Координаційну раду;
- доопрацювати Типовий регламент діяльності місцевих органів виконавчої влади у напрямку розширення можливостей для демократії участі;
- у щоквартальній звітності ОДА передбачити інформацію про реалізацію Нацстратегії;
- переглянути типові штатні структури ОДА та КМДА з метою укріплення їх фахівцями, відповідальними за реалізацію Нацстратегії.

Секретаріату КМУ пропонується організувати належний моніторинг процесів створення та діяльності регіональних коордрад, громадських рад та інших консультативно-дорадчих органів, аби ці органи формувались і працювали максимально демократично, прозоро та ефективно; вивчати та розповсюджувати корисний досвід цієї діяльності.

Міністерству освіти і науки України пропонується внести до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, спеціальності «Менеджмент неурядових організацій»; започаткувати систему громадянської освіти для державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та представників ІГС.

Мінсоцполітики, Мінмолодьспорту, Мінюсту, Міністерству культури та інформаційної політики України слід ширше висвітлювати позитивний досвід діяльності ІГС, громадських рад та інших форм громадської участі.

3.2. Шляхи реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства на місцевому рівні

Децентралізація та реформування системи влади в Україні обумовили пріоритетність державної політики щодо розвитку місцевого самоврядування. Переміщення частини повноважень на регіональний і, головне, місцевий рівні створило умови для отримання «нового дихання» територіальними громадами як повноцінними первинними суб'єктами місцевого самоврядування.

Але більші можливості вимагають і кращого забезпечення мешканців громад інструментами партисипаторної демократії, за допомогою яких громадяни матимуть можливість реалізувати свої права на участь у процесах прийняття та виконання політичних рішень. Для цього необхідний розвиток інфраструктури громадянського суспільства, включаючи належну нормативно-правову базу.

Вітчизняне законодавче забезпечення ДП СРГС має відповідати міжнародним стандартам у цій галузі, заснованим на фундаменті теорії демократії участі. Однак, як показав аналіз, сучасний стан законодавчого

забезпечення форм безпосередньої демократії в Україні є недостатнім для його практичного застосування і потребує істотного удосконалення.

Так, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентує такі форми прямої демократії, як: місцевий референдум (ст. 7), загальні збори громадян (ст. 8), місцеві ініціативи (ст. 9), громадські слухання (ст. 13); органи самоорганізації населення (ст. 14), громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, консультації з громадськістю) (ст. 54¹) [323]. Але більшість із цих норм є по суті рамковими і не містять чітких механізмів реалізації, що не дає можливості громадам користуватися ними повною мірою. Частково це може бути компенсовано за допомогою локальних НПА (статутів територіальних громад і положень, затверджених сільською, селищною, міською радою).

Варто зазначити, що форми прямої демократії регламентуються не лише нормами цього Закону. Наприклад, громадські слухання, громадські обговорення, публічні консультації регламентуються також ст. 21 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [330], статтями 6, 9, 20 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» [333], Постановою КМУ від 25.05.2011 № 555 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо проєктів містобудівної документації на місцевому рівні» [296] та іншими. Але ці норми є занадто загальними і не враховують місцевої специфіки.

Ще в 2012 році Координаційна рада підтримала проєкт Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яку спільними зусиллями розробили фахівці Мінрегіону з експертами Офісу Ради Європи в Україні. Саме тоді розпочався процес напрацювання пропозицій щодо реформи місцевого самоврядування, важливим елементом якої мало стати удосконалення правового регулювання інститутів демократії участі на місцях для підвищення їх ефективності, сприяння місцевому розвитку за рахунок створення належних умов для участі членів територіальних громад в управлінні місцевими справами. Нажаль,

через політичні події в Україні цей важливий концептуальний документ не отримав подальшого розвитку.

Попри те, що Координаційна рада схвалила проєкт Закону України «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання» та проєкти типових положень «Про громадські слухання в місті (селі, селищі)», «Про місцеві ініціативи в місті (селі, селищі)», законодавче забезпечення цих форм місцевої демократії так і залишилося каменем спотикання для законодавців і, попри дискусії, питання так і не були вирішені.

У жовтні 2013 року Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України розглянула і схвалила Концепцію модернізації системи нормативно-правового забезпечення місцевої демократії [141], зазначивши, що демократія участі на місцях – це нова філософія реформування системи місцевого самоврядування в Україні. Але маємо констатувати, що за наступні роки було дуже мало зроблено для реалізації цієї Концепції.

Незважаючи на те, що для реалізації самої Концепції конкретних нормативно-правових кроків зроблено не було, процес інституціоналізації ДП СРГС продовжувався і в 2012-2013 роках спостерігався сплеск у взаємодії влади і громадянського суспільства. І хоча тоді влада більше імітувала підтримку демократії, для громадянського суспільства це був період реалізації можливостей, підкріплений завданнями Стратегії-2016.

Тоді конструктивно діяла Координаційна рада при Президентові України, в обласних державних адміністраціях активізувались процеси розроблення та затвердження регіональних Програм сприяння розвитку громадянського суспільства. Виникла навіть конкуренція між областями щодо впровадження нових форм взаємодії влади і громадськості.

Разом із національною Коордрадою мають діяти і утворені регіональні коордради. Але більшість із них не є дієвими через відсутність затвердженого КМУ Типового (модельного) положення, де мали бути деталізовані питання формування регіональних Коордрад, організації їх діяльності та взаємодії з

національною Коордрадою і співпраці з громадськими радами, іншими консультативно-дорадчими органами та ІГС. Зараз, коли в Нацстратегії-2026 можливість створення Національної коордради лише розглядається, постають труднощі з налагодженням роботи і регіональних Коордрад. Звичайно така ситуація негативно впливає на стан реалізації ДП СРГС.

Завдання Нацстратегії-2016 не були виконанні через бурхливі події Революції Гідності, а завдання Нацстратегії-2020 не були реалізовані через зміну влади в країні та недосконалість механізмів реалізації ДП СРГС.

Завдяки реформі місцевого самоврядування та зміні адміністративно-територіального устрою країни громади стали не лише суб'єктами влади на місцевому рівні, але й полем діяльності для утвердження норм демократії, сприяння розвитку громадянського суспільства, створення умов для формування активних громадян через участь у вирішенні місцевих питань. Багато з нових громад стали провайдерами стійкості як основи національної безпеки держави.

У листопаді 2020 року було розпочато інформаційну кампанію «Громадянське суспільство і влада – кращі практики співпраці», яка продемонструвала успіхи великої кількості проєктів ІГС, втілених у життя разом із органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. За результатами конкурсу видано збірник кращих практик [106]. Адже популяризація успішної співпраці – це натхнення до наслідування, внесок у вирішення суспільно-значущих проблем в Україні та у розвиток громадянського суспільства. Тобто, – це ще один крок на шляху до побудови суспільства свідомих і відповідальних громадян.

Під час IX Форуму розвитку громадянського суспільства України «Імунітет до ілюзій» (у грудні 2020 року) відбулася панельна дискусія «Який рецепт ефективної співпраці громадянського суспільства і влади?», де було представлено результати реалізації великої кількості успішних проєктів – від супроводу ЗНО до відновлення культурних закладів у маленьких селах.

Як зазначив Державний секретар КМУ О. Ярема, в Україні з'являється дедалі більше людей, які вірять в майбутнє країни та докладають для цього усіх зусиль. Важливо, щоб зберігався і надалі тренд України як країни волонтерів та активних громадян. Співпраця з громадським сектором важлива для Уряду, який прагне бути максимально відкритим та прозорим для такої співпраці. Але те ж очікується і від ІГС, оскільки партнерство передбачає взаємну відкритість та прозорість. Такій відкритості і прозорості має сприяти інформаційна кампанія, що також реалізується у співпраці між Урядом та громадянським суспільством і робить міжсекторальні проекти більш відомими як для обох секторів, так і для суспільства в цілому, що в свою чергу формує довіру та допомагає розвивати партнерство [427, 428].

Виконавчий директор ICAP Єднання В. Шейгус вважає, що громадський сектор не може і не повинний підміняти державу, адже довготривалі й системні зміни у країні можуть бути реалізовані тільки державними інститутами. З іншого боку, часто тільки громадський сектор володіє необхідними спроможностями, бажанням та експертизою втілювати ці реформи. Тому підтримка партнерських проєктів, проєктів взаємодії та співпраці влади і громадянського суспільства зможе забезпечити той позитивний ефект змін і сталий розвиток країни [106].

Можна навести чимало прикладів кращих практик співпраці ІГС та органів влади у таких сферах, як: цифровізація та електронне врядування, діалогові платформи для взаємодії органів влади та ІГС, шкільні ініціативи та освіта, життя без насилля, взаємодія з правоохоронними органами, охорона здоров'я, туризм, захист дітей, молодь, розвиток спорту, права людини, соціальна політика, творчі ініціативи, збереження історичної пам'яті, підтримка бізнесу, екологічні питання, волонтерство, гендерна рівність, благодійність, соціальні послуги, протидія корупції, наука.

Кращі практики взаємодії влади і громадськості також обговорюються та популяризуються під час Форумів місцевих громадських ініціатив України «Від ідеї до успіху. Місцеві ініціативи змінюють життя українських громад»,

який проводиться протягом семи років Громадською спілкою «Громадські ініціативи України [106]. Захід вже традиційно присвячений розвитку громадських організацій та ініціатив, що працюють на місцевому рівні, в українських містах та територіальних громадах.

Щороку на цих форумах учасники знаходять партнерів, нові ідеї та натхнення для роботи у своїх громадах. Це відбувається під час панельних дискусій, майстер-класів та неформального спілкування. Організатори використовують цікаві формати для обговорення важливих питань, запрошують спікерів, що мають чималий досвід і готові ним поділитись, ретельно відбирають теми для майстерень, створюють простір, щоб кожен і кожна могли висловитись.

У цих форумах беруть участь не тільки представники громадських організацій, а й ініціативних груп з усіх регіонів України, культурні діячі, представники органів місцевого самоврядування, представники бізнесу та донорських організацій, де вони обмінюються думками, обговорюють можливості і перспективи співпраці в умовах, які відкрила реформа децентралізації та інші реформи в Україні. Разом шукають відповіді на загрози, які виникли через війну, пандемію, соціальні та економічні проблеми.

Не лише в органах публічної влади, але і серед громадського сектору відбувається пошук нових та вдосконалення діючих механізмів процесу реалізації ДП СРГС, побудованих на взаємодії влади і громадськості. Так, на базі порталу «Громадський простір» відбувається пошук відповідей на питання, як побудувати ефективну комунікацію в новоутворених або розширених громадах, як громадянське суспільство та органи місцевого самоврядування можуть взаємодіяти для протидії агресії, взаємодопомоги, побудови якісного діалогу та залучення мешканців до взаємодії.

Ще одна можливість для синергії – це міжсекторальна співпраця, коли внесок у спільне благо разом з ІГС робить і бізнес. Наприклад: завдяки «Українському пакту заради молоді – 2020», який підписали 148 компаній, протягом п'яти останніх років вдалося створити 45 тисяч місць для стажування

та отримання молоддю першого місця роботи. Український Пакт заради молоді за п'ять років став найбільшою ініціативою державно-приватного партнерства, об'єднавши понад 140 роботодавців. Ініціатива була визнана CSR Europe однією з кращих практик для молоді у Європі, а глобальна ініціатива ООН Decent Jobs for Youth назвала цей Пакт одним із кращих прикладів реалізації «Цілі сталого розвитку №8» у світі [402].

Підтримка кращих практик співпраці влади і громадянського суспільства має стати пріоритетом ДП СРГС. Популяризація цих практик має реалізовуватися Урядом разом із громадянським суспільством, аби зробити такі міжсекторальні проекти більш відомими як для обох секторів, так і для суспільства в цілому, що у свою чергу формує довіру та допомагає розвивати партнерство.

Численні спроби громадськості ініціювати розроблення окремого закону про народовладдя не знаходили підтримки у влади. Тому пропозиції щодо вдосконалення законодавства відносно форм демократії участі було акумульовано у проєкті закону «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» від 13.04.2022 № 7283 [277]. Цей законопроект 12 січня 2023 року пройшов перше читання на пленарному засіданні ВРУ і зараз готується до другого читання.

Законопроект врегульовує на законодавчому рівні ті інструменти громадської участі у діяльності органів місцевого самоврядування, які зараз врегульовані лише урядовими постановами. До таких інструментів належать публічні консультації, громадська експертиза, консультативно-дорадчі органи. Крім того, законопроект уточнює деякі принципові питання стосовно статусу жителя територіальної громади, загальних зборів (конференцій), місцевих ініціатив, громадських слухань, статутів територіальних громад та ін.

Законопроект закріплює принципові положення кожного інструменту місцевої демократії і передбачає, що детальний порядок ініціювання, застосування та реагування влади на ці інструменти регулюється органами

місцевого самоврядування у статутах територіальних громад або окремими рішеннями місцевих рад [212].

Голова підкомітету з питань виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії профільного Комітету А. Загоруйко зазначила, що в Україні утворився певний дисбаланс у контексті наявності в різних громадах тих чи інших відповідних інструментів демократії участі. Деякі громади активно приймають відповідні положення та впроваджують різноманітні інструменти, розвиваючи локальну демократію. Інші ж обмежуються лише нормами, що містяться у законі про місцеве самоврядування. До того ж у кожній громаді різні підходи до вимог щодо використання відповідних інструментів. Саме це і має вирішити даний законопроект, який можна вважати законом «про майбутнє громад» [212].

Ідея громадської участі базується на переконанні, що участь громадян в управлінні демократичною державою чи громадою не може зводитися виключно до участі у виборах [390]. Ефективність діяльності органів влади публічної влади підвищується тоді, коли ця діяльність підкріплюється активністю самих громадян, їх ініціативою та самостійністю. Ось чому найважливішим завданням влади є підвищення соціальної активності громадян у вирішенні місцевих проблем з прийняття жителями відповідальності за життя у своїй громаді.

У світі та й в Україні існує чимало форм громадської участі, деякі з них регулюються законами, а деякі – традиціями і є звичними у використанні. Однак будь-який процес, щоб він був зрозумілий для всіх та здійснювався за чіткими правилами і процедурами, має бути зафіксований у нормативному акті і визнаний спільнотою. Тобто, йдеться про певний офіційний документ, НПА, який має регулювати застосування того чи іншого інструменту участі.

Для кожної громади ухвалення документів, які встановлюють та закріплюють використання інструментів участі, є першим кроком для запровадження системного залучення громадян до процесу ухвалення рішень на місцевому рівні. Адже ці локальні НПА створюють умови для того, щоб інструменти участі у громаді мали своє підґрунтя для застосування і розвитку.

Загалом можна виділити такі передумови ефективного впровадження інструментів громадської участі:

1) Законодавче поле. Це передовсім закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про звернення громадян», низка постанов КМУ тощо. Водночас важливо пам'ятати, що органи місцевого самоврядування, на відміну від виконавчих органів влади (наприклад, обласних та районних державних адміністрацій), мають набагато ширші можливості для використання різноманітних форм інструментів громадської участі. Тут працює принцип «Дозволено все, що не заборонено» [101].

2) Політична воля влади та бажання громади. За наявності законодавчих можливостей впровадження інструментів громадської участі другою необхідною умовою є розуміння керівництвом громади необхідності залучення громадян до ухвалення рішень. Коли голова громади, депутати та керівники структурних підрозділів розуміють користь від співпраці з активною частиною громади, тоді і народжується синергія спільних змін. З іншого боку, варто, щоб у громаді при її становленні були активісти, які бачать необхідність налагодження системного діалогу з органами місцевого самоврядування.

3) Місцева нормативна правова база (Статут територіальної громади та відповідні положення, які регулюють кожен з інструментів участі). Коли є політична воля влади, бажання громадських активістів та необхідна законодавча база, наступним кроком є регламентація механізмів участі на рівні громади. Мова йде про те, що кожен інструмент залучення громадян має бути деталізований та адаптований до місцевих умов через ухвалення дієвого Статуту територіальної громади та окремих положень, які регулюють кожен з видів залучення громадян і громадської участі. Тобто, йдеться про локальні НПА, які регулюють використання інструментів участі у громаді.

4) Імплементация – через інформування, пояснення, пропагування інструментів участі. Якби хороші і правильно написані не були документи, що регулюють механізми участі у громаді, вони не будуть працювати, якщо

“припадатимуть пилом” в стосі недіючих документів. Необхідне широке інформування мешканців про запроваджені інструменти участі, пояснення, як вони можуть бути використані та застосовані. Слід проводити навчання зацікавлених у використанні певних інструментів, наприклад, коли йдеться про бюджет участі чи електронну петицію.

5) Втілення на практиці. Як кажуть, найкраще навчання і популяризація – це практика. Якщо жителі побачать, що насправді механізми участі працюють, тоді і застосування їх буде поширюватись. Тому як органи влади, так і найбільш активні жителі мають розпочати цей процес – написати першу петицію, оголосити перший конкурс бюджету участі, провести повноцінні громадські слухання на важливу тему і т.д.

6) Аналіз застосування та постійне удосконалення механізмів. Немає ідеальних рішень і практик. Застосування кожного механізму участі за наслідками практичного втілення має аналізуватися, вдосконалюватися, пристосовуватися до нових викликів та умов. Тому варто аналізувати і вносити зміни в документи, які регламентують процедуру застосування цих інструментів. Це – живий постійний процес.

7) Колективна розробка і ухвалення демократичного Статуту територіальної громади – це запорука залучення громадян до вирішення питань місцевого значення. Статут громади називають «малою конституцією» громади. Адже саме у Статуті враховуються історичні, національно-культурні, соціально-економічні та інші властивості громади, її жителів та особливості здійснення у громаді місцевого самоврядування. Цей документ встановлює правила і процедури використання у громаді таких інструментів участі, як: громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори, подання електронних петицій, звітність голови та депутатського корпусу ради. Також у Статуті регулюється створення громадських рад, проведення громадської експертизи, консультацій з місцевими жителями та використання інших механізмів громадської участі.

Однак, практика показує, що одного Статуту для нормального застосування інструментів участі недостатньо, оскільки в одному документі важко виписати всі процедури для використання широкого спектру механізмів залучення громадськості.

Тому і КМУ, і експерти рекомендують у Статуті громади вказувати лише основні, принципові моменти використання того чи іншого інструменту, а детальні процедури виписувати в окремих положеннях та порядках – у вигляді додатків до Статуту або взагалі – окремими документами, розробленими згідно Статуту.

За ініціати́ви Мінрегіону, експерти розробили Методичні рекомендації щодо створення Статуту територіальної громади, а також зразки документів для організації участі жителів громади у вирішенні питань місцевого значення [174]. Фахівці ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення» розробили модельні статuti міської та сільської територіальних громад [177, 178].

При аналізі локальної нормативно-правової бази громади варто звернути увагу як на наявність НПА, затверджених органами місцевого самоврядування, так і на практику використання регламентованих в них інструментів участі.

Політологи та соціологи активно досліджують проблематику перетворення жителів європейських міст на свідомих соціально-активних громадян з певною громадянською позицією і доходять висновку, що підвищення соціальної активності людей істотно впливає на економічний розвиток певної території [175].

У стандартах і документах Ради Європи наголошується на необхідності забезпечити основні принципи та умови, на яких повинна базуватися громадська участь та добре демократичне врядування. Так, органи влади та ІГС мають взаємодіяти на кожному з етапів циклу процесу прийняття політичних рішень: 1) встановлення порядку денного, 2) складання проєкту політики, 3) прийняття рішення, 4) здійснення політики, 5) моніторингу, 6) повторного формулювання [169].

Форми громадської участі розрізняють залежно від рівня впливу та залученості громадськості, проте відкритим лишається питання успішності тієї чи іншої учасницької практики та процесу загалом. В цьому контексті корисним вважаємо публікації української експертки Л. Ковшун, яка зробила огляд існуючих інструментів оцінювання форм громадянської участі та учасницьких процесів, критеріїв та методології дослідження [127, 128].

У процесі дослідження ми проаналізували ці типології різних рівнів участі громадян у процесі прийняття рішень та методичні підходи до вибору інструментів участі, використання яких дає кращий результат на кожному з етапів прийняття політичних рішень: «Драбина громадянської участі» Шеррі Арнштайн [432], «Нова драбина громадської партисипації» Десмонда М. Коннора [434], «Участь дітей: від видимості до громадянства» Р. Харта [447], «Типологія інструментів участі» за Г. Роу та Л. Фрюер [464, 465], «Спектр громадської участі» Міжнародної асоціації громадської участі [469].

За класифікацією Ради Європи, участь громади здійснюється у вигляді інформування, консультування, співпраці і делегування. Для кожної з цих форм існує близько сотні різноманітних інструментів залучення громадян, які можуть бути застосовані на усіх етапах прийняття політичних рішень.

Рада Європи поєднала типологію рівнів участі громади із циклом етапів прийняття політичних рішень і представила матрицю із пропонованими інструментами залучення для кожного з етапів/рівнів участі – від найслабшого до найсильнішого: *інформація, консультація, діалог і партнерство*. Це залучення може здійснюватись на таких 6 етапах прийняття політичних рішень: розробка порядку денного, підготовка документів, прийняття рішення, виконання, моніторинг, перегляд [129, 463].

Основні етапи розвитку міжнародних підходів до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні порядку денного розвитку громад наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1. Міжнародні підходи до типології рівнів громадської участі [136].

Рік публікації	Назва	Автор
1969	Драбина участі громадян	Шеррі Арнстайн (Sherry Arnstein)
1988	Нова драбина участі громадян	М. Коннор (M. Connor)
1992	Сходи участі дітей	Роджер Харт (Roger Hart)
1996	Типологія участі	Сара Уайт (Sarah White)
1997	Ступені участі	Філ Треседер (Phil Treseder)
1998	Колесо участі	Скотт Девідсон (Scott Davidson)
2001	Структура активної участі	ОЕСД (OECD)
2001	Шляхи до участі	Гаррі Шер (Harry Shier)
2001	Стратегічний підхід до участі	ЮНІСЕФ (UNICEF)
2002	Трикутник участі молоді	Янс і де Бакер (Jans & de Backer)
2002	Сім сфер участі	Франсі та Лоренцо (Francis & Lorenzo)
2003	Сходи волонтерської участі	Адам Флетчер (Adam Fletcher)
2005	Типологія механізмів залучення громадськості	Гін Роув, Лінн Дж. Фрюер (Gene Rowe, Lynn J. Frewer)
2005	Різновиди участі в комплексному управлінні	Арчон Фанг (Archon Fung)
2006	Модель заручин із чотирма L	Тоні Каррер (Tony Karrer)
2007	Спектр участі громадськості	Міжнародна асоціація громадської участі (IAP2)
2010	Сходи онлайн участі	Берноф і Лі (Bernof & Li)

Місцеве самоврядування є найбільш наближеним до громадян рівнем здійснення публічної влади. Як система механізмів вирішення проблем локального значення ця сфера передбачає максимально ефективне

використання ресурсів, що перебувають у розпорядженні громад, для потреб певної території та її мешканців. Принцип субсидіарності, який лежить в основі здійснення влади на місцях, є одним із ключових демократичних засад муніципального управління і передбачає максимальне залучення членів територіальних громад безпосередньо у процес управління на певній території.

Місцеве самоврядування постає комплексом механізмів, інституцій і процедур місцевої демократії, що забезпечують максимальний вплив населення на прийняття владних рішень на локальному рівні. При цьому повний потенціал місцевого самоврядування може бути розкритий лише за наявності розвиненої самоорганізації населення [403, 404].

Значні повноваження у сфері взаємодії органів місцевої влади і представників громадянського суспільства в Україні покладені на органи місцевого самоврядування, які наділені повноваженнями регламентувати та можливостями створювати умови для співпраці на локальному рівні. Але різні громади по-різному скористалися цими можливостями.

Так, деякі громади виявили організаційну спроможність швидко пройти всі необхідні для об'єднання етапи, які потребують широкого залучення громадськості, а деякі почали проявляти свою неспроможність, ще на етапі створення. Частина новостворених об'єднаних територіальних громад вже за рік закінчили процес інклюзивного стратегічного планування та мають власні стратегічні плани розвитку, а інші й надалі знаходяться у невизначеному стані. При тому, що всі ці процеси відбуваються в рамках єдиного законодавчого поля України, в єдиних часових рамках, при більш-менш рівній ресурсній базі та однакових наукових досягненнях [136].

Почуття відповідальності за свої рішення, за власне життя, життя близьких та оточуючих напряму пов'язано з отриманням досвіду громадської участі та розвитком громадянських компетентностей. Адже навіть при готовності органів влади впроваджувати інструменти громадської участі громадянське суспільство може не виявити належну зацікавленість, і навпаки, при готовності громадянського суспільства працювати із інструментами

громадської участі органи місцевого самоврядування можуть проявити свою неспроможність їх запровадити та ефективно використовувати.

Найважливішим компонентом успішного розвитку громад є взаємна довіра між населенням і владою, яка може виникнути лише на основі їх тісної співпраці і соціально орієнтованої діяльності влади. Ключовими тут є професіоналізм посадовців та їх відповідальність перед громадою.

В контексті дослідження типології громадської участі наведемо також діаграму впливу громадськості на владу (рис. 3.2), запропоновану А. Крупником [151], який розглянув форми впливу від самої простої – індивідуального звернення до самої сильної – референдуму. До речі, перший в Радянському Союзі місцевий референдум пройшов в Одесі 16 грудня 1990 року, в якому узяло участь 451 тисяча або 60% усіх виборців міста. Вирішувалося два питання: 1) Закриття екологічно небезпечного Припортового заводу і 2) Відродження в Одесі вільної економічної зони. Обидва питання отримали підтримку одеситів – 83,4% та 93,8% відповідно.

Рис. 3.2. Діаграма впливу громадськості на владу [151].

Бар'єрами на шляху запровадження громадської участі з боку суб'єктів – потенційних учасників цього процесу можуть бути: загальна недовіра до

представників влади; побоювання маніпуляцій з боку влади; організаційна та інституційна слабкість представництва окремих середовищ та груп інтересів; відсутність стійких комунікацій та форм співпраці різних суспільних груп; низький рівень консолідації місцевої спільноти; низький рівень самоідентифікації мешканців з громадою, в якій вони мешкають; низька готовність до спільного розв'язування проблем; концентрація на факторах, що роз'єднують, а не поєднують людей.

Основними аргументами, спрямованими на переконання обох сторін у доцільності громадської участі, можуть бути такі:

- результати запланованої діяльності мають слугувати всій місцевій спільноті;
- залучення громадськості дає змогу розробляти плани та стратегію розвитку з урахуванням інтересів всіх груп громади, задовольняючи їх інтереси;
- несприйняття громадськості зменшується одночасно зі зростанням відчуття нею співавторства та співвиконавця рішень;
- місцеві політичні лідери чи зовнішні експерти не можуть змагатися з колективними знаннями і досвідом мешканців громади;
- підготовка й обговорення проектів рішень в робочих групах за участю громадськості – це ефективна попередня апробація та прогнозування можливих результатів і наслідків цих рішень;
- громадська участь дозволяє виявити невдалі пропозиції й ті, що неможливо реалізувати, а також досягти підтримки та сприйняття ухвалених проектів і планів тощо [151].

Реакція Українського суспільства на широкомасштабну агресію росії показала, що участь громадськості у формуванні національної стійкості на основі взаємодії влади і громадськості є наріжним каменем національної безпеки Української держави.

Громадянське суспільство разом із державою грає найважливішу роль у забезпеченні належного рівня готовності держави і суспільства до реагування на будь-які загрози й небезпеки. Це і своєчасне виявлення уразливості, яка

послаблює безпековий потенціал, і ефективний кризовий менеджмент та механізми взаємодії на всіх рівнях. Це створення необхідних резервів, альтернативних стратегій і планів, впровадження механізмів узгодження дій. Усе це становить основу системи забезпечення національної стійкості, яка уявляє собою комплексний механізм взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадянського суспільства. А також цілеспрямованих дій, методів, чинників і механізмів, які гарантують збереження безпеки, безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після кризи [105, 237].

Слід зауважити, що стійкість суспільства потребує передусім його консолідації. В ході дослідження розглядався комплекс питань, пов'язаних із формуванням стійкості в державі на різних рівнях управління: національному, регіональному та локальному з акцентом на стійкості територіальних громад. Актуальним та важливим є доробок дослідниці Н. Колісніченко, яка запропонувала технології вирішення ключових проблем комунікативної діяльності у вітчизняній системі місцевого самоврядування через зв'язки з громадою (community-relations – CR) [130].

Найважливішим компонентом стійкості виявлено здатність спільноти консолідуватися для протидії ворожим та небезпечним зовнішнім та внутрішнім впливам. Обов'язковою умовою цього мають бути відкриті партнерські стосунки органів влади з бізнес-структурами і громадськістю.

В умовах децентралізації, наявності внутрішніх і зовнішніх викликів громадянське суспільство (активні громадяни та ІГС) можуть і мають бути драйвером формування стійкості громад.

Реалізація ДП СРГС має створити в Україні надійний фундамент народовладдя як складову національної стійкості. Системні механізми забезпечення національної стійкості в Українській державі, що склалися як на національному, так і на місцевому рівні, потребує належного наукового обґрунтування, чому, власне, і присвячено внесок авторки в дослідження даної теми [195].

Варто звернутись до недалекої історії. У 2016-2018 роках в Україні було реалізовано Проект Міжнародного центру оборони та безпеки (ICDS) з розвитку співробітництва «Стійка Україна: підтримка громадянським суспільством зміцнення національної стійкості та безпеки в Україні». У межах проєкту зроблено висновки, що між державою та громадянським суспільством існують значні розриви, які перешкоджають ефективній співпраці між ними. Ці розриви (у цінностях, цілях, мотивації, можливостях та комунікаціях) послаблюють загальну стійкість України до викликів внутрішньої та зовнішньої безпеки та унеможливають взаємодію між громадянським суспільством та органами державної влади на новому рівні [471]. Зазначалося, що саме інструменти демократії участі можуть запустити механізми такої взаємодії, організувати процес їх дії та контролювати виконання.

Значним політичним проривом у формуванні системи національної стійкості став Указ Президента України від 27.08.2021 № 479/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» [331].

В Указі серед проблем, що стосуються теми нашого дослідження, називаються такі: низький рівень комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та населенням; недостатній рівень довіри населення до органів влади і як наслідок, недостатній рівень залучення широких верств населення, громадських об'єднань до реалізації заходів у сфері забезпечення національної стійкості; недостатній рівень міжнародного співробітництва у сфері забезпечення національної стійкості.

Важливо зазначити, що життя, зокрема, широкомасштабна війна підтвердила справедливність оцінок та завдань, які були сформульовані у згаданому указі Президента. А упереджуючи дії, що наша держава і громадянське суспільство встигло здійснити напередодні війни, не дозволили застати наше суспільство зненацька.

Однією з важливих умов стійкості будь-якої системи є інституалізація її складових. Таким каркасом є, на нашу думку, інфраструктура публічної влади

та інфраструктура громадянського суспільства, які забезпечують процес реалізації ДП СРГС.

Інфраструктура публічної влади включає такі складові, завдяки яким працюють механізми реалізації ДП СРГС на всіх рівнях публічного управління: Нацстратегії; нормативно-правові акти (законодавчі акти, підзаконні акти, локальні НПА); програми сприяння розвитку громадянського суспільства та плани заходів з їх реалізації (національні, регіональні, місцеві); структурні підрозділи органів публічної влади, які відповідають за реалізацію ДП СРГС; система навчальних закладів з підвищення кваліфікації службовців органів публічної влади з питань взаємодії влади і громадськості. Питання інфраструктури процесу реалізації ДП СРГС на прикладі малих міст України досліджувалося авторкою у процесі виконання відповідної НДР [199].

До складу інфраструктури громадянського суспільства ми відносимо ІГС та їхні коаліції, консультативно-дорадчі органи, ХАБи, соціальні мережі, інформаційні та комунікаційні платформи, форуми ГС, заклади, в яких проводиться громадянська освіта та навчання населення протягом життя.

У складі ІГС ми враховуємо громадські організації, громадські, творчі професійні спілки, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, а також підприємства, установи, заклади та організації громадських та релігійних об'єднань і профспілок.

Аналіз динаміки створення та реєстрації цих ІГС свідчить, що за період з 2013 до 2022 року, за даними державної статистики, їхня загальна кількість, попри часткову втрату у 2014 році даних про ІГС Донбасу і Криму, збільшилась на 19,7 % (зі 152 727 до 182 868).

При цьому особливо активно розвивались благодійні організації: за цей період їхня кількість в Україні зросла з 14 485 до 20 887 або на 44,2 %.

Кількість громадських об'єднань (громадських організацій разом із громадськими спілками) зросло з 75 948 до 99 176 або на 30,6 %.

При цьому кількість релігійних організацій зросла незначно: на 7,3 % (з 25 092 до 26 928), а кількість профспілок навіть зменшилась: на 1,3 % (з 29 356 до 28 965).

Варто зазначити, що за цей самий період кількість ОСББ зросла майже на 140 % (з 15 825 до 37 957), що є прямим наслідком активної державної у сфері ЖКГ.

Прикладом потужної *громадської коаліція* є коаліція «Реанімаційний Пакет Реформ» (РПР), яка була утворена учасниками коаліції громадських організацій і експертів, які після Революції Гідності в березні 2014 року об'єдналися з метою вироблення консолідованої позиції щодо необхідних для країни реформ та належного їх впровадження [358]. Команда РПР розробила і презентувала «Дорожню карту реформ» для парламенту VIII скликання – документ, який містить покрокові плани законодавчого забезпечення у 18 найважливіших галузях, де кожен крок був підкріплений окремим законопроектом.

2-4 липня 2019 року в Торонто, під час Третьої Конференції з питань реформ в Україні, Коаліція РПР представила міжнародним партнерам, Президенту України та Уряду «Принципи Торонто» та галузеві брифи у 12 сферах державної політики [238].

17 листопада 2020 року Коаліція РПР організувала у Києві форум «Діалоги про реформи: на шляху до Вільнюса», Програма якого охопила 23 теми, присвячені реформам у ключових секторах. Серед них – антикорупційна політика, охорона здоров'я, медійна сфера, економіка та енергетика, судова реформа, євроатлантична інтеграція та національна безпека [67].

Ці пропозиції базувалися на аналізі досвіду роботи координаційних рад з питань розвитку громадянського суспільства, створених у 2012 та 2016 роках при Президентів України, та на результатах громадського моніторингу реалізації Нацстратегії, який у 2017-2018 роках здійснила коаліція громадських організацій на чолі з Асоціацією сприяння самоорганізації населення [24].

Пропонувалося, аби у процеси формування та реалізації Нацстратегії були максимально включені регіональний і місцевий рівні.

Обласним державним адміністраціям та Київській МДА пропонується:

- переглянути свої штатні структури і структури РДА, відповідальні за реалізацію Нацстратегії, та укріпити кадрами їхню комунікаційну складову; варто у кожному профільному підрозділі ОДА та КМДА запровадити інститут відповідальних за комунікацію, які би під методичним керівництвом спеціалізованих підрозділів по комунікаціях організовували консультації із зацікавленими сторонами та вибудовували системну співпрацю з ІГС;

- у щоквартальній звітності передбачити дані про реалізацію Нацстратегії на регіональному рівні за формою, встановленою КМУ, забезпечити регулярне публічне інформування громадськості регіону та органів місцевого самоврядування про хід виконання регіональної Програми сприяння розвитку громадянського суспільства та регіонального Плану заходів;

- регіональним коордрадам забезпечити регулярне щоквартальне інформування КМУ про свою діяльність (за затвердженою формою);

- регулярно проводити семінари і тренінги для представників ІГС для підвищення рівня їх обізнаності та стимулювання активності у процесах прийняття рішень з питань місцевого значення.

Закладам вищої освіти та центрам підвищення кваліфікації публічних службовців пропонується сприяти налагодженню системи громадянської освіти для державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та представників ІГС.

ІГС слід активно допомагати органам влади у проведенні комунікаційних та навчальних заходів для членів регіональних коордрад, громадських рад, працівників підрозділів по комунікаціях, акцентуючи увагу на представниках територіальних громад.

3.3. Удосконалення механізмів реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства

У процесі вивчення предмету нашого дослідження були використані рекомендації науково-дослідної роботи Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка» на тему:

«Механізми горизонтальної взаємодії в системі публічного управління в умовах децентралізації влади» [375]. Цілком погоджуємось із авторами цієї праці, що в умовах децентралізації, яка відбувається в нашій країні, побудова дійсно демократичної моделі державного управління можлива виключно в разі вкорінення у громадську свідомість і державний лад нових принципів організації спільних дій, орієнтованих не на підкорення (нехай в ім'я загально значущих цілей), а на діалог, інтеракцію, взаємодію держави і суспільства в розв'язанні питань, що становлять загальний інтерес. При цьому повноцінна діалогічна взаємодія повинна відбуватися саме в системі горизонтальних взаємозв'язків [375, с. 49].

В. Нікітін вважає, що теоретико-методологічною основою «діалогічної» моделі державного управління є теорія комунікативної дії [183, с. 7]. Протягом другої половини ХХ ст. цю теорію послідовно розробляли американський мислитель Дж.Г. Мід та німецькі соціальні філософи К.-О. Апель і Ю. Габермас. Цільовим вектором соціальної філософії Ю. Габермаса є можливість конституювання принципово ненасильницьких (невертикальних) способів соціального буття як універсального примирення».

Ми поділяємо точку зору дослідників щодо зростання ролі горизонтальних зв'язків як засобу реалізації відносин в системі публічної влади і в цілому – суспільно-владних та управлінських відносин в умовах переходу від урядування, заснованого головним чином на вертикальних (зверху донизу) зв'язках і адмініструванні, до демократичного врядування, що ґрунтується на принципах самоорганізації, партнерства та субсидіарності і обмежує повноваження державного апарату сферою загальнонаціональних інтересів.

Автори згаданої монографії розглядають *систему публічного управління* як цілісну, організовану на єдиній правовій основі сукупність інститутів, функцій, відносин, процесів, принципів і методів регулювання суспільного розвитку. До суб'єктів публічного управління вони відносять насамперед органи державної влади і органи місцевого самоврядування [375, с. 19-20]. Ми же доповнюємо склад суб'єктів публічної політики громадянським суспільством,

яке поєднує активних громадян та ІГС як повноважних представників певних цільових груп суспільства.

Сьогодні горизонтальні зв'язки відіграють важливу роль на усіх рівнях публічного управління, причому на кожному з них мають свою структуру і функціональне навантаження, що характеризується певною специфікою. Жоден з вищих органів державної влади і ЦОВВ не може забезпечити досягнення цілей державної політики без конструктивної горизонтальної взаємодії з іншими. Отже, на центральному рівні мають існувати механізми, які забезпечують горизонтальну взаємодію між усіма ланками державного апарату, а також їх взаємодію з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями загальнонаціонального рівня.

На регіональному і місцевому рівнях поле горизонтальних зв'язків значно розширюється, охоплюючи функціонування не тільки органів державної влади, а й органів місцевого самоврядування і весь спектр ІГС, а також певні суспільні сегменти. Причому у процесі децентралізації, запровадження нового адміністративно-територіального устрою і реформування територіальної організації влади на цих рівнях, як вважають дослідники, має відбутися докорінна зміна усієї системи зв'язків і взаємодій [375, с. 22].

Розвиток взаємозв'язків органів публічної влади та ІГС є процесом консолідації суспільства, який динамічно розвивається. Але на шляху до такої взаємодії існує безліч невирішених проблем та бюрократичних бар'єрів. Використання об'єктивних і суб'єктивних факторів взаємодії органів публічної влади і громадськості має сприяти подальшому вдосконаленню партнерських відносин між цими суб'єктами через створення гнучкої системи управління, визначення нових форм взаємодії, створення умов для подальшого розвитку ІГС, зміцнення гарантій реалізації громадянами права на участь в державному управлінні [375, с. 65].

Перед українським суспільством постає дедалі більше викликів, які потребують згуртованості, самоорганізації, комунікацій, що є цементуючими елементами стійкості держави. Аби громадянське суспільство стало

провайдером формування стійкості держави, воно має консолідувати зусилля мешканців на основі оволодіння ними інструментами демократії участі, освоєння механізмів взаємодії влади, громадськості і бізнесу. Таким універсальним засобом координації дій усіх суб'єктів процесу реалізації ДП СРГС може бути *комплексний механізм реалізації ДП СРГС*.

Такий комплексний механізм представлений у вигляді принципової схеми на рис. 3.3 і включає шість механізмів: три основних – державний, громадський та міжсекторний – і три допоміжних: механізми міжрівневої, внутрішньосекторної та міжсекторної координації.

Комплексний механізм базується на теорії демократії участі, яка реалізується через людиноцентристську модель державного управління та мережеву модель багаторівневого публічного управління. У цій моделі зусилля органів публічної влади спрямовуються на координацію дій різних суспільних акторів, між якими постійно відбувається динамічний розподіл обов'язків і справляється взаємний вплив за допомогою створення гібридних і рухомих мереж, що поєднують державні та недержавні, національні та глобальні елементи [114, с. 41].

Мережева модель публічного управління за допомогою численних засобів обміну ресурсами, інформацією, формування громадських цінностей, узгодження політики і рішень забезпечує комунікаційну взаємодію громадян із політичним керівництвом держави і адміністрацією, а отже, нові форми підзвітності та способи узгодження інтересів [114, с. 42]. Мережеве урядування, як стверджують фахівці [26, с. 87-88], являє собою перехід до більш прозорого співробітництва та взаємовигідних відносин між державою, громадянами і бізнесом в результаті інтеграції сучасних інформаційних технологій і засобів комунікації.

Новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та засоби обробки даних дозволяють державі зробити Інтернет основним інструментом поширення (передачі) інформації, комунікації та отримання послуг. Вирішальне значення для ефективності мережевого урядування має спроможність збирати і

оприлюднювати інформацію різними каналами (наприклад, електронною поштою, через веб-сайт чи соціальні медіа, SMS-інформування). ІКТ забезпечують цілодобовий доступ до ресурсів та послуг в режимі реального часу, а також мають низьку, загальнодоступну вартість цього доступу.

Мережеве урядування відрізняється від інших моделей публічного управління тим, що поміщає всіх зацікавлених осіб, які власне і є замовниками публічних послуг, в центрі уваги, визнає принцип пріоритетності інтересу споживача цих послуг над інтересами державної установи та службовця.

Завданням публічного управління, побудованої за мережевим принципом, є забезпечення якісного життя громадян певної адміністративно-територіальної одиниці та держави у цілому, раціональне використання наявних ресурсів (матеріальних, технічних, технологічних, інфраструктурних тощо) для надання публічних послуг та задоволення потреб громади, налагодження ефективної комунікації між громадянами та органам влади. Усе це обумовлює потребу у підготовці публічних управлінців відповідної кваліфікації, які можуть працювати в органах державної влади, місцевого самоврядування, комерційних та некомерційних організаціях [26, с. 87-88].

Передбачено, що комплексний механізм реалізації ДП СРГС діє в умовах реформування виконавчої влади і зміни самого характеру державного управління від «державоцентристської» до «людино центристської» моделі, метою якої є утвердження пріоритету прав і свобод людини в усіх сферах її взаємодії з державою в особі державних органів.

В основу «людино центристської» концепції покладено ідею щодо зміни взаємовідносин держави і громадянина: в їх новій парадигмі державі відведена функція своєрідного «сервісного центру» з обслуговування інтересів особи.

Дія комплексного механізму заснована на концепції *партисипаторного управління*, яка передбачає трансформацію політики і управління від переважно вертикальних (бюрократичних) до горизонтальних взаємозв'язків з особливим значенням і формуванням дієвих інтеракцій рівноправних суб'єктів – держави, громадянського суспільства і бізнесу [114, с. 76].

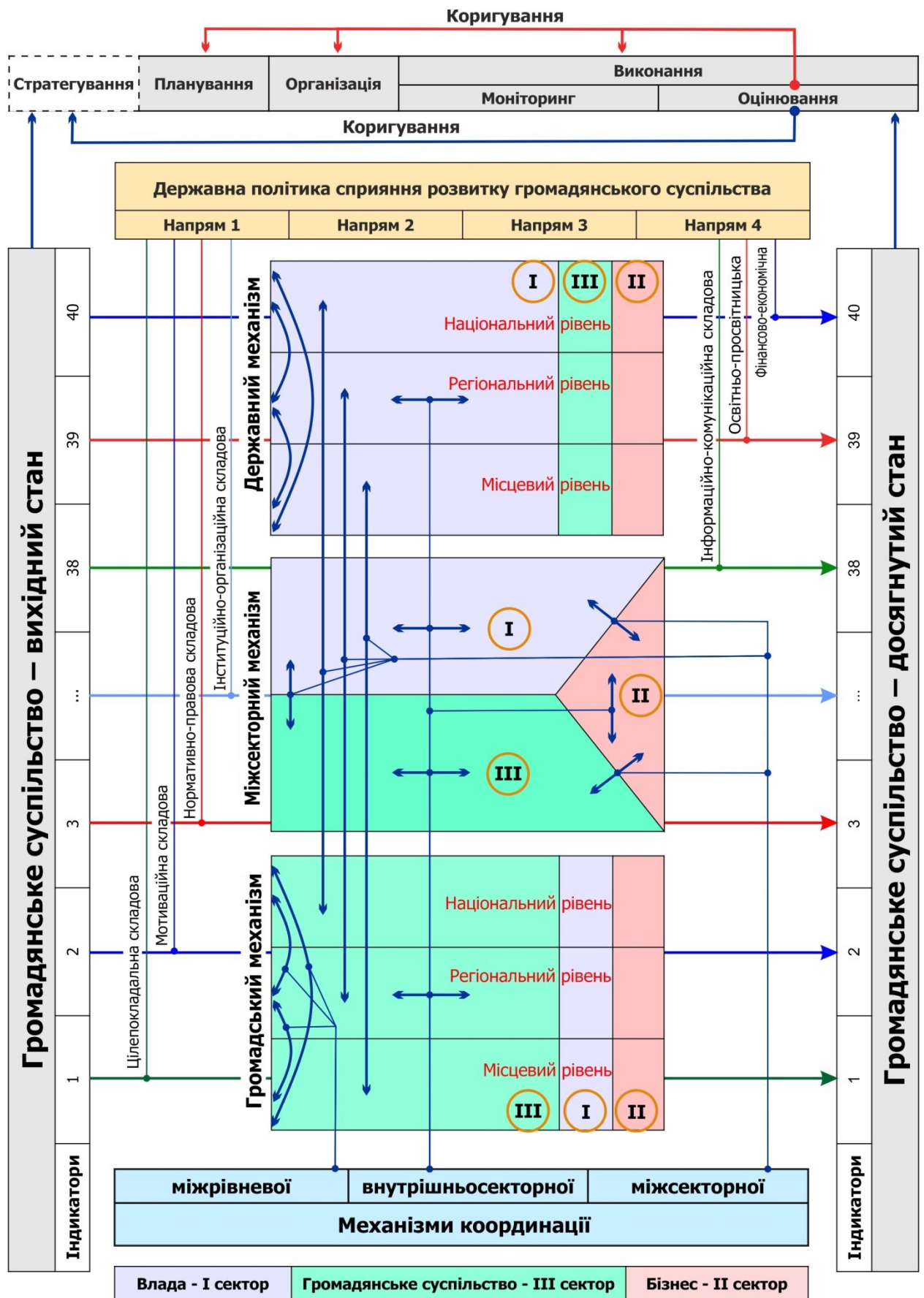

Рис 3.3. Схема комплексного механізму реалізації ДП СРГС [авторський вар.]

Усі шість механізмів у комплексі мають забезпечити належну реалізацію ДП СРГС, яка відповідно до Нацстратегії-2026 [325], здійснюється за чотирма стратегічними напрямками:

- 1) забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення;
- 2) створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку ІГС;
- 3) стимулювання участі ІГС в соціально-економічному розвитку України;
- 4) створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Основними етапами реалізації ДП СРГС є *планування, організація (підготовка), виконання та моніторинг*. Протягом усього процесу виконання державної політики – на завершальній стадії кожного проміжного звітнього періоду та підсумкового звіту – здійснюється моніторинг та оцінювання *результативності* (ступеня досягнення запланованих результатів) й *ефективності* (ступеня вирішення певних суспільних проблем та раціональності витрат ресурсів) реалізації ДП.

«Нульовим» етапом процесу реалізації ДП СРГС можна вважати етап *стратегування*, в ході якого на основі аналізу вихідного стану громадянського суспільства за певним набором індикаторів визначаються стратегічні завдання ДП у цій сфері. Ця робота здійснюється у процесі формування ДП СРГС, але вона дуже тісно пов'язана із усім процесом реалізації ДП СРГС, оскільки на цьому етапі по суті формується *алгоритм реалізації* цієї політики.

За результатами кожного етапу органи публічної влади, які є відповідальними за реалізацію ДП СРГС, враховуючи оцінки, що надійшли від інших органів та ІГС, мають оцінювати хід виконання завдань за допомогою комплексу індикаторів [158]. На національному рівні такими органами зараз є Секретаріат КМУ та відповідні служби ЦОВВ, на регіональному – обласні державні адміністрації та Київська міська державна адміністрація (за участі РДА), на місцевому рівні – виконавчі органи міських, сільських, селищних рад. На основі аналізу отриманих оцінок вказані органи можуть приймати

рішення щодо необхідності коригування *процесу реалізації* ДП СРГС на відповідному рівні (національному, регіональному або місцевому) або щодо коригування *самої державної політики* (через внесення змін до Нацстратегії та інших документів ДП).

Усі три основних механізми – державний, громадський та міжсекторний – мають по сім *базових складових*: цілепокладання, мотиваційну, нормативно-правову, інституційно-організаційну, фінансово-економічну, освітньо-просвітницьку та інформаційно-комунікаційну.

Що стосується допоміжних механізмів координації, то вони виконують важливу роль у функціонуванні комплексного механізму реалізації ДП СРГС, забезпечуючи узгоджені дії суб'єктів в межах усіх складових кожного механізму.

Так, *механізм міжрівневої координації* забезпечує узгоджені дії суб'єктів у державному та громадському механізмах за допомогою координаційних нарад, взаємного інформування, комунікаційних зв'язків, вироблення спільних методичних рекомендацій (на відміну від рішень, розпоряджень та наказів, які базуються на субординаційних зв'язках суб'єктів). Застосування механізмів координації при реалізації Нацстратегії-2026 [325] обумовлено, зокрема, необхідністю спільного виконання значної кількості її завдань (див. табл. 3.1).

Адже наш експертний аналіз показав, що із усіх 80 завдань цієї Нацстратегії суто на національному рівні мають бути реалізовані лише 27, а 31 завдання має виконуватись одночасно на усіх трьох рівнях (табл. 3.1). Тому міжрівнева координація між цими трьома рівнями тут є обов'язковою.

Механізм міжрівневої координації має діяти як між усіма, так і між кожними двома рівнями управління: національним і регіональним, регіональним і місцевим, національним і місцевим. Зокрема, у Нацстратегії-2026 таких завдань, що виконуються одночасно на двох рівнях управління, ми виявили 22. Тож, ці завдання також потребують вжиття координаційних заходів.

Таблиця 3.1. Зведений розподіл завдань Нацстратегії-2026
по рівнях управління [авторський варіант]

Напрямок Нацстратегії	Всього завдань	Національний рівень (Н)					Регіональний рівень (Р)					Місцевий рівень (М)				
		Σ	Н	Н+Р	Н+М	Н+Р+М	Σ	Р	Р+Н	Р+М	Р+Н+М	Σ	М	М+Н	М+Р	М+Н+Р
1. Забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення	30	27	14	0	3	10	12	0	0	2	10	16	1	3	2	10
2. Створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства	18	15	11	1	0	3	7	0	1	3	3	6	0	0	3	3
3. Стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України	12	9	3	0	1	5	8	0	0	3	5	9	0	1	3	5
4. Створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці	20	15	0	2	0	13	19	0	2	4	13	18	1	0	4	13
РАЗОМ:	80	66	27	3	4	31	46	0	3	12	31	49	2	4	12	31

Механізм міжсекторної координації забезпечує узгоджені дії суб'єктів при спільному застосуванні державного, громадського та міжсекторного механізмів і функціонує у вигляді створення тристоронніх комісій, координаційних рад, консультативно-дорадчих органів. Прикладом такого механізму може бути комісія, створена при Одеській обласній тристоронній соціально-економічній раді з представників ОДА, роботодавців та профспілок, яка розглядає питання про присвоєння кращим суб'єктам господарювання знаку «Вироблено на Одещині» [326, п. 12].

Якщо в державно-приватному партнерстві, побудованому на міжсекторному механізмі, інструменти міжсекторної координації закріплюються в договорах про ДПП згідно Закону [269], то в інших випадках, зокрема, в державному та громадському механізмах міжсекторна координація може існувати у вигляді взаємної участі представників інших секторів у діяльності робочих груп, постійних і тимчасових комісій, експертних рад, що створюються в межах державного або громадського механізмів. Процедурні моменти залучення таких представників мають бути прописані у регламентах органів публічної вади, статутних документах ІГС та положення про відповідні консультативно-дорадчі органи.

Механізм внутрішньосекторної координації також є важливим компонентом для ефективної реалізації ДП СРГС. Цей механізм створюється і діє, як правило, в межах одного рівня управління і має на меті координацію

дій в межах відповідного сектору. Так, на регіональному рівні внутрішньосекторна координація суб'єктів державного механізму може охоплювати діяльність підрозділів обласної державної адміністрації, органів обласної ради та територіальних органів ЦОВВ – при необхідності спільного вирішення суспільно значущих проблем, наприклад, пов'язаних з пандемією, допомогою внутрішньо переміщеним особам та ін.

Прикладом внутрішньосекторної координації на одному рівні управління в межах громадського механізму може слугувати діяльність громадської ради, до складу якої в основному входять представники ІГС, які працюють на відповідному рівні (національному, регіональному або місцевому). Крім необхідності скоординувати роботу між собою – в межах усієї громадської ради або її окремих органів (президії, профільних комітетів, робочих груп і комісій), громадська рада має забезпечити координацію своїх дій з ІГС різного профілю, які не увійшли до складу громадської ради, але активно працюють у відповідних сферах. Для цього питання такої координації мають бути чітко прописані у Положенні про громадську раду, у її регламенті та передбачатись у планах діяльності ради та її органів.

Слід зазначити, що перелічені вище механізми частіше застосовуються спільно, у різних комбінаціях. Але необхідною умовою їхньої ефективності є доцільність їх застосування – відповідно до конкретної ситуації, пов'язаної із реалізацією ДП СРГС, згідно із повноваженнями відповідних суб'єктів.

Цілепокладальна складова передбачає постановку головної мети або комплексу цілей, що відповідають призначенню, стратегічним цілям (стратегічній меті) і характеру завдань, які потрібно вирішити. Вибір однієї або декількох цілей здійснюється з визначенням їх параметрів та дозволених відхилень – для контролю за процесом досягнення цих цілей. Ця складова передбачає обрання методів управління, джерел ресурсів і методів планування робочого часу з урахуванням найближчих, середніх та далеких перспектив і пріоритетності поставлених завдань, виявлення оптимальних шляхів вирішення цих завдань.

Інституційно-організаційна складова комплексного механізму реалізації ДП СРГС має забезпечити функціонування інституцій (суб'єктів) цієї державної політики та поєднує сукупність правил і процедур щодо:

- організації виконання органами публічної влади завдань Нацстратегії через ухвалення та виконання урядових планів-заходів, регіональних та місцевих програм;
- організації планування, розподілу та використання фінансових та інших ресурсів, необхідних для забезпечення реалізації ДП СРГС;
- організації моніторингу та оцінювання процесу реалізації ДП СРГС;
- координації дій між органами публічної влади на усіх рівнях, що забезпечують реалізацію ДП СРГС, між ними і громадянами та ІГС – через відкритість і прозорість діяльності усіх учасників, публічні консультації, забезпечення доступу до публічної інформації, консультативно-дорадчі органи;
- організації інформаційного супроводу ДП СРГС;
- внутрішньої та публічної звітності органів влади, відповідальних за реалізацію ДП СРГС, фахового моніторингу та оцінювання, здійснення громадського контролю цього процесу.

Суб'єктами, які використовують вказані механізми, є представники усіх трьох секторів суспільства: органів публічної влади (І сектор), бізнесу (ІІ сектор) і громадянського суспільства (ІІІ сектор).

При цьому рівень участі вказаних секторів у цих механізмах різний: якщо в *міжсекторному механізмі* представники кожного сектору беруть участь у заходах з реалізації ДП СРГС на паритетних, партнерських засадах, то в *державному механізмі* головна роль та ініціатива належить І сектору, а представники ІІ і ІІІ секторів залучаються до спільних заходів І сектором. У *громадському механізмі* – навпаки: ініціатива належить представникам громадянського суспільства (ІІІ сектор), які виконують основний обсяг роботи в межах реалізації ДП СРГС, залучаючи представників І і ІІ секторів.

Державний і громадський механізми діють на трьох рівнях – національному, регіональному та місцевому (рівні територіальних громад). В

міжсекторному механізмі ці рівні також присутні, але тут вони менш виражені, ніж у двох інших основних механізмах.

Щодо застосування громадського механізму на різних рівнях управління теж слід зробити невелике уточнення. Адже відповідно до Закону «Про громадські об'єднання» (2012) [264], територіальність громадських об'єднань скасована. Отже, будь-яке громадське об'єднання може самостійно обирати територію своєї діяльності в межах усієї території України. Але по факту масштаби та сфера діяльності більшості з існуючих ГО обмежуються певним територіальним рівнем – місцевим, регіональним чи національним або міжнародним. Коаліції громадських об'єднань часто включають ГО та інші ІГС (такі, наприклад, як органи самоорганізації населення), що діють на різних управлінських рівнях, – саме для забезпечення багаторівневого представництва III сектору.

Фінансова-економічна складова комплексного механізму реалізації ДП СРГС має на меті створення умов для залучення грошових та інших видів ресурсів для забезпечення підтримки ІГС та розвитку громадянського суспільства, взаємодії влади і громадськості шляхом багаторівневого фінансування. Вона включає сукупність таких заходів:

- класифікація завдань за сферами реалізації ДП СРГС: інституціональна підтримка ІГС, сфера благодійництва і волонтерства, надання соціальних послуг та ін.;

- здійснення фінансування заходів сприяння розвитку громадянського суспільств, зокрема, фінансування програм (проектів, заходів) ГО, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка відповідно до постанови КМУ № 1049 [294];

- безпосередня фінансова підтримка сфери надання соціальних послуг, які можуть надаватися ІГС за різних умов та у багатоманітних формах, підтримка соціального підприємництва, громадянської освіти тощо.

Інформаційно-комунікативна складова комплексного механізму реалізації ДП СРГС має на меті створення умов для соціальної взаємодії влади і

громадськості. Ця складова включає сукупність дій та заходів за такими напрямками:

- налагодження комунікацій всередині системи публічної влади з метою вирішення завдань реалізації ДП СРГС;
- забезпечення відкритості і прозорості діяльності органів публічної влади, ІГС та інших суб'єктів розвитку громадянського суспільства;
- створення умов для взаємодії громадян та ІГС із владою з метою спільної розбудови держави і успішного вирішення місцевих проблем.

Сутність *освітньо-просвітницької складової* полягає у розвитку професійного потенціалу працівників органів публічної влади та рівня освіченості членів громадянського суспільства. Реалізується через систему освіти, професійної підготовки та просвітництва. Ця складова відіграє визначальну роль в активізації та розвитку професійного потенціалу кожної особистості, який потребує постійного розвитку та покращення якісних характеристик. Освітньо-просвітницька складова забезпечує якість всього процесу реалізації ДП СРГС на всіх етапах цього процесу. Ця складова виступає стимулом для набуття нових знань, вмінь і навичок під час виконання публічними службовцями своїх посадових обов'язків і відповідно до чинного законодавства мають підвищувати свою кваліфікацію. Навчання всіх суб'єктів процесу реалізації ДП СРГС передбачене завданнями Концепції громадянської освіти в Україні та Нацстратегії-2026.

Що стосується просвітницької частини даної складової, то вона спрямована на підвищення освіченості членів громадянського суспільства. Ця мета досягається через включення у шкільну програму з раннього віку основ державності і громадянства, організації навчання громадян протягом усього життя, прищеплення у людей потреби до самоосвіти.

Мотиваційна складова передбачає створення системи мотиваційних стимулів, яка спирається на засоби матеріального та нематеріального стимулювання. Ця складова забезпечує приріст трудової та громадської активності та підвищує її продуктивність й ефективність.

Мотиваційна складова пронизує усі зазначені механізми у процесі їх використання на відповідних рівнях державного управління. Змістовне наповнення представленої складової потребує стимулювання таких елементів, як компетентність, самостійність, ініціативність кожного працівника. Дієздатність складової забезпечується завдяки використанню матеріальних та нематеріальних форм стимулювання персоналу та інших залучених до процесу реалізації ДП СРГС суб'єктів.

Так, створення або реорганізація спеціальних структурних підрозділів по комунікаціям з громадськістю має передбачати, що зростання інтелектуального капіталу та професійне зростання має забезпечуватися стимулюванням праці, зокрема: у заробітній платі, повинні враховуватись складність, творчий характер, інтелектуальне та психоемоційне навантаження працівників, їхнє емоційне вигорання, інтенсивність праці, загальний внесок працівника у досягнення кінцевої мети діяльності структурного підрозділу, установи, організації.

Необхідно створювати в колективі атмосферу підтримки нововведень та прагнення персоналу до інновацій через доведення до нього, що без впровадження інновацій ефективність діяльності органу буде знижуватись.

Упровадження в діяльність колективу системи стимулювання та мотивації високопродуктивної творчої праці й професійного саморозвитку має забезпечуватися шляхом розробки положень, додатків до трудового договору або іншої регламентуючої документації, що містить стимули для працівників.

Мотивація сприяє підвищенню рівня освіти та кваліфікації співробітників, їх інноваційної та творчої активності, збільшенню продуктивності праці та якості партнерських відносин і відносин з усіма суб'єктами процесу реалізації ДП СРГС.

Нормативно-правова складова комплексного механізму реалізації ДП СРГС забезпечує систему формування та функціонування законодавчих та інших нормативно-правових актів, на основі яких реалізується весь спектр завдань ДП СРГС: сприяння інституціоналізації громадянського суспільства,

забезпечення конструктивної взаємодії влади і громадськості на основі громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, при вирішенні питань місцевого значення; стимулювання участі ІГС в соціально-економічному розвитку держави; створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці; приведення українського законодавства у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства у відповідність із законодавством ЄС.

Механізм міжсекторального партнерства як складова комплексного механізму застосовується у механізмах координації (міжрівневому, міжсекторному, внутрішньосекторному).

Механізм громадської участі як складова комплексного механізму застосовується в усіх механізмах на всіх рівнях публічного управління.

Саме завдяки зазначеним складовим забезпечується:

- узгодженість дії основних механізмів;
- дія допоміжних механізмів та їх роль у горизонтальних та вертикальних комунікаціях;
- гнучкість взаємодії між основними та допоміжними механізмами;
- успішна реалізація ДП СРГС на основі міжрівневої (вертикальної) взаємодії та гармонізації процесу горизонтальної взаємодії влади і громадськості.

Запропонована структурна схема комплексного механізму реалізації ДП СРГС дозволяє здійснювати змістовне наповнення цього механізму із додержанням системного підходу, визначаючи суб'єкти і об'єкти, функціонально-організаційну структуру, нормативно-правове і ресурсне забезпечення, інструменти реалізації ДП СРГС.

Підтвердженням зроблених нами висновків та наданих пропозицій може слугувати, зокрема, зміст завдань, які містяться в урядовому «Плані заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки», затвердженому розпорядженням КМУ 14 лютого 2023 року [232].

Ці завдання спрямовані на реалізацію стратегічних напрямів Стратегії. В документі визначаються також заходи для виконання завдань плану, індикатори їх досягнення, очікувані результати і партнери від ІГС та міжнародних організацій. Передбачено щоквартальне інформування органами виконавчої влади про реалізацію запланованих заходів.

Серед 43 заходів, передбачених у Плані, підкреслимо важливість таких:

- удосконалення законопроекту про створення і діяльність громадських організацій;
- запровадження законодавчих процедур громадської участі на рівні місцевого самоврядування;
- ухвалення закону про публічні консультації;
- врегулювання на законодавчому рівні правових гарантій для свободи мирних зібрань;
- удосконалення умов для створення, діяльності та припинення органів самоорганізації населення;
- удосконалення державних конкурсів проектів для ІГС;
- запровадження податкових стимулів для підтримки ІГС;
- розробка державної програми з розвитку волонтерської діяльності в Україні;
- спрощення системи реєстрації і надання гуманітарної допомоги;
- залучення ІГС до надання соціальних послуг за бюджетні кошти;
- створення умов для розвитку соціального підприємництва;
- проведення щорічних форумів громадянського суспільства;
- організація комунікаційного майданчика для взаємодії правоохоронних органів з представниками ІГС, правозахисних організацій;
- запровадження освітніх програм з менеджменту в ІГС для здобувачів вищої освіти.

Аналіз ухваленого урядового плану підтверджує актуальність зазначених в ньому питань для успішної реалізації ДП СРГС і те, що центральна влада дослухається до пропозицій громадської експертної спільноти.

Разом із тим у сфері реалізації ДП СРГС залишаються проблеми, які були нами висвітлені у процесі даного дослідження. Зокрема, маємо констатувати розрив між центральним, регіональним та місцевим рівнями при виконанні завдань Нацстратегії-2026, що потребує спеціальних заходів з узгодження та координації дій як по вертикалі – між органами публічної влади, що діють на різних управлінських рівнях, так і по горизонталі – між усіма учасниками процесу реалізації ДП СРГС на кожному рівні.

В урядовому плані простежується певна фрагментарність заходів – йому бракує комплексності в охопленні питань нормативно-правового, фінансового, інформаційного, організаційного і кадрового забезпечення процесів реалізації державної політики.

Поки що не отримали наповнення практичними діями такі надважливі напрямки реалізації ДП СРГС, як моніторинг та оцінювання.

Усе це підтверджує необхідність системного впровадження запропонованого нами комплексного механізму реалізації ДП СРГС, включаючи створення на національному та регіональному рівнях дієвих координаційних органів консультативно-дорадчого характеру.

При розробці комплексного механізму реалізації ДП СРГС ми пропонуємо поєднувати інституційний та функціональний підходи. Адже *інституційний підхід* дає змогу визначити конфігурацію системи державного управління у певній сфері політики, сформувані відповідну архітектуру підпорядкування та функціональні зв'язки між органами влади, визначити характер їхньої взаємодії у сфері реалізації ДП СРГС.

Функціональний же підхід розкриває динамічний аспект механізму державного управління у заданому напрямку і визначає характер дій відповідного органу влади у процесі реалізації ним конкретних функцій.

Зазначимо, що окрім державних механізмів управління, існують ще й *недержавні механізми управління*: громадські, бізнесові, конфесіональні, партійні тощо.

Всі механізми реалізації ДП СРГС можна розділити на два типи:

- *загальні*, які проявляються в особливостях функціонування органів публічної влади при реалізації ними загальних розпорядчих та адміністративних функцій; ці механізми забезпечують процес і умови для всебічного розвитку відповідного сектору;

- *спеціальні*, які мають більш вузьке спрямування і розкриваються через особливості кожного конкретного сегмента ДП СРГС і проявляються у специфіці функцій управління (наприклад, через надання соціальних послуг, громадянську освіту, здійснення благодійної діяльності, волонтерство).

Можна погодитися з думкою експертів, які вважають, що при розробці механізмів реалізації державної політики важливо враховувати також взаємовідносини державного управління та політичного керівництва державою [275, с. 5].

В умовах децентралізації, коли можливість вищих рівнів влади впливати на перебіг суспільно-політичних процесів зменшується, а традиційні форми врядування вже не спрацьовують, зростає потреба у запровадженні різних форм взаємодії органів публічної влади з громадськістю – як по вертикалі, так і по горизонталі.

Особливо актуальним та нагальним це питання постає, коли у державі відбуваються військові дії. Так, на початку широкомасштабної військової агресії російської федерації проти України Президент України своїм указом ввів в Україні воєнний стан, а ВРУ затвердила цей Указ Законом від 24 лютого 2022 р. Відповідно до статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у країні введено часткові тимчасові обмеження діяльності громадських інституцій для посилення національної безпеки та безпеки громадян.

Крім того встановлено, що у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги Закону України «Про доступ до публічної інформації» у частині оприлюднення проектів актів, а також Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

У той же час, враховуючи активізацію долучення міжнародних благодійних інституцій, ІГС, волонтерів до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, 15 серпня 2022 року ВРУ прийняла Закон № 2519-IX «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність», яким до волонтерської діяльності віднесено надання волонтерської допомоги ЗСУ, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії. Також волонтерською діяльністю визнано надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій або тимчасової окупації, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України.

На органи державної влади та органи місцевого самоврядування покладено обов'язок забезпечувати сприятливі умови для здійснення волонтерської діяльності і підвищення суспільного престижу такої діяльності і створити передумови для її розвитку та заохочення діяльності волонтерів.

Вважаємо, що в умовах військової агресії та післявоєнного відновлення країни актуалізується необхідність застосування саме комплексного механізму реалізації державної політики підтримки волонтерської діяльності як складової громадянського суспільства шляхом забезпечення правової, організаційної, методичної, інформаційної допомоги волонтерам, організаціям та установам, що залучають волонтерів до провадження діяльності на території України.

ЦОВВ у партнерстві з ІГС та установами, які залучають до своєї діяльності волонтерів, іншими організаціями, що сприяють розвитку волонтерства, запущено електронну платформу «СпівДія», яка є інформаційним ресурсом для допомоги постраждалому населенню (бізнес-підтримка, працевлаштування ВПО тощо). Також створено електронну платформу «Паляниця.Інфо», яка зосереджена на допомозі вразливим категоріям населення.

Законодавчо було більш чітко визначено поняття «волонтер» та окреслено коло його діяльності. Волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Неповнолітні особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. До досягнення чотирнадцятирічного віку особа може здійснювати волонтерську діяльність виключно спільно з батьками чи піклувальниками з метою формування культури волонтерства та розвитку соціальної активності особистості.

У сфері врегулювання фінансової діяльності ІГС Законом України від 16.11.2022 № 2747-IX внесені позитивні зміни до податкового законодавства щодо звільнення від ПДВ благодійної діяльності та окремих видів нецільової діяльності неприбуткових організацій. Відповідно, з оподатковуваного доходу волонтера виключено доходи у вигляді витрат на проведення медичного огляду та вакцинації волонтера; визначено неоподатковуваними витрати неприбуткової організації на відрядження волонтера (на проїзд, оплату вартості проживання, витрат на харчування оплату телефонних розмов, оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд, обов'язкове страхування, інші документально оформлені витрати); операції з ввезення гуманітарної допомоги визначено такими, що не включаються громадськими та благодійними організаціями до розрахунку суми для реєстрації платником ПДВ.

На період дії воєнного стану законодавцем дозволено передачу майна, надання послуг неприбутковою організацією, використання доходів (прибутків) неприбуткової організації для фінансування видатків, не пов'язаних з реалізацією мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами, за умови, що такі послуги, майно добровільно перераховані (надані, передані) ЗСУ, добровольчим формуванням територіальних громад та на інші оборонні потреби.

Указом Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022 утворено Національну раду з відновлення України від наслідків війни. ІГС беруть активну участь у напрацюванні Плану післявоєнного відновлення України. Але, як зазначається в Аналітичному звіті «Доступ громадськості до прийняття рішень щодо відновлення України в частині збереження довкілля і протидії зміні клімату», залучення ІГС до роботи Національної ради з відновлення України від наслідків війни має певні недоліки [18, с. 11].

Адже попри декларації органів влади про широке залучення представників громадських організацій, наукових кіл та експертного середовища до роботи Національної ради з відновлення України від наслідків війни, на практиці складнощі виникали вже під час включення представників громадськості до складу робочих груп. І знадобилися їх наполегливі та неодноразові звернення, аби долучитися до складу цих груп.

Залученість громадськості до міжнародних процесів також є неоднорідною – від активного залучення представників громадськості до залишення громадськості в ролі стороннього спостерігача. Яскравий приклад – обмеження участі громадськості у міжнародній конференції в Лугано у червні 2022 року. Там громадськість вимушена була провести окрему дискусійну панель перед офіційними панелями і низку заходів – за межами конференції. Зокрема презентовано Маніфест громадянського суспільства 2022 (Луганську декларацію). Проте в інших заходах, зокрема і в Берлінській експертній міжнародній конференції, участь громадськості була обмеженою. Але на конференції з відновлення України у червні 2023 року у Лондоні громадськість була представлена як повноправний учасник цього процесу.

Аналіз залучення громадянського суспільства до процесів відновлення та відбудови України дозволяє виокремити низку бар'єрів у такій участі. Це недостатнє та несвоєчасне надання інформації про процеси відновлення для громадянського суспільства; непрозорість процесу створення та відбору представників громадянського суспільства до інституцій з відновлення та

відбудови, зокрема до їх робочих органів; непрозорість та недостатня комунікація щодо врахування пропозицій громадськості.

Перешкоди у залученні громадянського суспільства до участі у процесах відновлення України та наділення його лише функціями спостерігача реформ обмежує доступ державних органів до аналітичних та експертних ресурсів, якими володіє громадськість, а також до ресурсів технічної допомоги, яку донори надають переважно громадським інституціям.

Сучасна трансформація України відбувається під впливом трьох ключових факторів: подолання агресії, відбудови України від наслідків війни та прагнення до майбутнього членства України в ЄС. Це, у свою чергу, посилює потребу у пошуку та використанні Україною внутрішніх резервів, значна частина яких акумулюються саме у громадянському суспільстві. Адже, як свідчать результати дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни», до участі у післявоєнній відбудові України планують долучитися більше 50% громадських та благодійних організацій [58, с. 25].

Тому розуміння державними органами України настроїв та бажань населення є критично важливим і вимагає створення майданчиків для представництва думок та участі громадськості у відновленні та відбудові України від наслідків війни.

Висновки до розділу 3.

В цьому розділі запропоновано шляхи та конкретні механізми підвищення ефективності реалізації в Україні ДП СРГС в умовах євроінтеграції та реалізації в Україні комплексу реформ у публічній сфері.

Україна, прагнучи бути демократичною державою реалізовує європейську формулу «єдність у багатоманітні», де «розмаїтості» шанують одна одну і вчаться співпрацювати.

Гармонізація законодавства України з європейськими стандартами у сфері підтримки громадянського суспільства стимулює громадські ініціативи, що спираються на загальнолюдські цінності, і сприяє реалізації ДП СРГС в

Україні через генерування нових ідей, залучення додаткових матеріальних та нематеріальних ресурсів, вибудовування міжнародних та національних комунікаційних мереж тощо.

Україна долучилася до країн, які визнали сприяння розвитку громадянського суспільства пріоритетом у своїй діяльності та впроваджує міжнародні зобов'язання щодо налагодження взаємодії влади і громадянського суспільства на демократичних засадах, які базуються на принципах демократії участі.

Україна реалізує визначений ЄС підхід до розвитку громадянського суспільства, заснований на широкій участі громадськості у прийнятті політичних рішень через доступ до публічної інформації, консультації, громадську участь на основі партнерства як основної форми співпраці.

Саме ці засади покладені в основу Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною, закріплені у відповідних міжнародних документах та вітчизняних актах законодавства, зокрема, покладені в основу Нацстратегії-2026.

Національні стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства відіграли свою історичну роль у становленні ДП ЄРГС, але аналіз процесу їх реалізації виявив суттєві недоліки в чинній нормативній базі, яка лише частково забезпечує необхідні умови для розвитку громадянського суспільства.

У цьому зв'язку нами запропоновано шляхи удосконалення механізмів реалізації в Україні ДП ЄРГС в умовах євроінтеграції та реалізації в Україні комплексу реформ у публічній сфері через впровадження належного врядування та демократії участі.

Децентралізація та реформування системи влади в Україні обумовили пріоритетність державної політики щодо розвитку місцевого самоврядування. Переміщення частини повноважень на регіональний і, головне, місцевий рівні створило умови для кращого забезпечення мешканців громад інструментами партисипаторної демократії для участі у процесах прийняття та виконання управлінських рішень.

Законодавче забезпечення ДП СРГС хоча і поволі, але поступово просувається у напрямку відповідності міжнародним стандартами, заснованим на теорії демократії участі. При цьому виявлено, що сучасний стан законодавчого забезпечення форм безпосередньої демократії в Україні є недостатнім для практичного застосування і потребує істотного удосконалення з метою забезпечення стійкості Української держави в умовах глобальних політичних та соціальних викликів.

Ця стійкість підвищується за умови зростання ролі громадянського суспільства на всіх рівнях публічного управління, і в першу чергу – на рівні територіальних громад, посилюючи тим самим національну безпеку держави.

Стійкість формується і завдяки різноманітним міжсекторальним відносинам, побудованим на принципах співпраці та ефективних механізмах взаємодії суспільства, бізнесу і влади, сприяючи об'єднанню їх зусиль для досягнення спільної мети в реалізації ДП СРГС у соціальній, економічній та інших сферах суспільства з урахуванням інтересів кожного з цих учасників.

Для впровадження в Україні ДП СРГС закладено нормативно-правову основу, яка може певною мірою забезпечити дію механізмів реалізації даного напрямку політики щодо виконання поставлених завдань. Але для цього потрібна в першу чергу політична воля, коли завдання політики не лише декларуються, але і реалізуються органами влади.

ДП СРГС має бути інституційно забезпечена, що неможливо без ключового ЦОВВ, який відповідає за її реалізацію, а без діалогового майданчика на національному рівні, яким має стати Координаційна рада, неможлива конструктивна співпраця влади і громадськості як підґрунтя ДП СРГС.

Обґрунтовано застосування інструментів залучення владою громадськості і громадської участі у державному управлінні та вирішенні питань місцевого значення залежно від форми і ступеня впливу цих інструментів на діяльність органів публічної влади і готовності представників громадянського суспільства до їхнього застосування.

Але, на жаль, жодна зі сторін в Україні сьогодні повною мірою не готова до партнерства через низку причин: відхід влади від принципу субсидіарності, недостатньо розвинену соціальну відповідальність бізнесу і недостатньо розвинене, особливо на рівні територіальних громад, неконсолідоване громадянське суспільство, що обумовлене неповною правовою базою, браком ресурсів для розвитку ІГС, нестачею інформації і незнанням сторонами правил побудови механізмів спільної роботи.

Механізми реалізації ДП СРГС ми розглядаємо як систему функцій, методів, інструментів і принципів, спрямованих на консолідацію українського суспільства та забезпечення стійкості і сталості розвитку Української держави на основі демократичної взаємодії влади і громадськості та соціально відповідального бізнесу.

В роботі уточнено роль, функції, повноваження регіональних координаційних рад з питань сприяння розвитку громадянського суспільства та громадських рад при органах влади на усіх рівнях; надано рекомендації щодо використання експертного потенціалу недержавних аналітичних центрів, що діють на базі ІГС; намічено кроки з розбудови у громадах інфраструктури громадянського суспільства для залучення жителів громад до управління місцевими справами за принципами «доброго врядування» з використанням інструментів демократії участі.

Забезпечувати процес реалізації ДП СРГС має комплексний механізм, який включає три основних механізми – державний, громадський та міжсекторний – і три допоміжних: механізми міжрівневої, внутрішньосекторної та міжсекторної координації. Усі основні механізми включають по сім базових складових: цілепокладання, мотиваційну, нормативно-правову, інституційно-організаційну, фінансово-економічну, освітньо-просвітницьку та інформаційно-комунікаційну, які застосовуються відповідно до поставлених завдань державної політики.

Підґрунтям для забезпечення дії зазначеного комплексного механізму є належне врядування та партисипаторна демократія (демократія участі), яка реалізується через людиноцентристську модель державного управління та мережеву модель багаторівневого публічного управління.

Комплексний механізм реалізації ДП СРГС має забезпечити виконання завдань ДП СРГС, спрямованих на забезпечення участі громадян у процесі прийняття та реалізації управлінських рішень на всіх рівнях публічного управління, що є запорукою стійкості держави та основою національної безпеки.

За результатами дослідження зазначимо, що успішну реалізацію ДП СРГС забезпечують такі умови:

- влада має бути максимально відкритою та проактивною до комунікації із громадським сектором;
- кожному учаснику співпраці необхідно бути професіоналом своєї справи та постійно вдосконалюватись;
- має бути визначений орган влади на рівні ЦОВВ, відповідальний за формування та реалізацію ДП СРГС;
- як ІГС, так і органи влади повинні фокусуватися на спільному результаті, який може дати їх співпраця, поважати і чути один одного, довіряти один одному.

Протягом виконання цього дослідження авторка брала безпосередню участь у процесі формування та реалізації ДП СРГС, що дозволило, з одного боку, відстежувати та оперативно узагальнювати актуальні зміни, які відбувались у цій сфері, з іншого – давала можливість впливати на ці зміни через виявлення проблем та підготовку рекомендацій щодо їх вирішення, ґрунтуючись на поєднанні теорії і практики.

Адже місія дослідження полягає у тому, щоб досвід практичної роботи, набутий в органах виконавчої влади, місцевого самоврядування, експертній діяльності у проєктах, які реалізуються громадськими організаціями, отримав наукове обґрунтування, а результати дослідження використовувались у практичній діяльності органів публічної влади і сприяли вирішенню прикладних завдань.

Вважаємо, що реалізація ДП СРГС під час широкомасштабного вторгнення рф в Україну має розглядатися як окремий етап її впровадження в Україні, який потребує окремих наукових розвідок.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні розроблені концептуальні підходи та отримані нові наукові результати, які в сукупності дозволили теоретично обґрунтувати шляхи удосконалення механізмів реалізації в Україні державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та розробити практичні рекомендації із застосування комплексу заходів для підвищення ефективності реалізації в Україні вказаної державної політики в умовах євроінтеграції.

Отримані результати свідчать, що поставлені завдання виконано і мету роботи досягнуто. Це дає змогу сформулювати наступні *висновки і рекомендації*, які мають теоретичне і прикладне значення.

Висновок 1. У процесі дослідження сутності, принципів, теоретичних та методологічних засад, основних понять у сфері ДП СРГС, виокремлення та діагностування механізмів реалізації цієї політики встановлено, що «Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства» – це комплекс стратегічних цілей, завдань і засобів, визначених державними актами і підкріплених матеріальними і нематеріальними ресурсами, спрямованих на вирішення суспільних проблем органами публічної влади разом із громадянським суспільством та соціально відповідальним бізнесом.

Метою ДП СРГС є задоволення та узгодження індивідуальних, групових та загальносуспільних потреб й інтересів громадян; створення умов для самоорганізації населення та забезпечення його впливу на розвиток держави і суспільства через участь у процесах вироблення і прийняття публічних рішень та забезпечення контролю за їх виконанням; консолідації українського суспільства на основі взаємної відповідальності органів публічної влади, громадськості та соціально відповідального бізнесу за стан справ у громаді і в державі, що має забезпечити невідворотність процесів демократизації.

Існуючий цикл реалізації ДП СРГС необхідно доповнити етапами моніторингу, оцінювання та, за необхідності, коригування цього процесу. У поєднанні із стратегуванням, плануванням, організацією та виконанням ці

доповнені етапи утворюють завершений цикл політики і дають можливість не лише оцінювати стан її виконання, але й коригувати з метою вдосконалення.

Висновок 2. Механізми реалізації ДП СРГС розглянуто як органічну складову державного управління, елементами якої є *структурно-організаційні* (органи публічної влади, засоби, методи, важелі, процедури, правові норми, стимули, способи, інструменти, принципи) і *структурно-функціональні* (організація управлінських процесів, функціональна діяльність, послідовна реалізація дій) чинники. Завдяки цим чинникам в результаті послідовної цілепокладальної та виконавчої діяльності відбувається процес вирішення завдань ДП СРГС, спрямованих на забезпечення стійкості і сталості розвитку Української держави на основі демократичної взаємодії влади і громадянськості та соціально відповідального бізнесу.

Серед механізмів реалізації ДП СРГС виокремлено фінансово-економічний, нормативно-правовий, інституційно-організаційний, інформаційно-комунікаційний, а також механізми міжсекторного партнерства і громадської участі.

Висновок 3. Продовжено періодизацію, починаючи з 90-х років, процесу трансформації ДП СРГС за характером владно-громадських відносин в Україні. Запропоновані науковцями три етапи: I етап – 90-ті рр. ХХ ст. – закладення інституціональних основ діяльності громадянського суспільства в Україні, що відбувалось в результаті зростання громадянської активності і виникнення нових її форм. Держава намагалась регулювати цю громадянську активність, але діяла реактивно; II етап – початок 2000-х – 2014 рр. – намагання уряду і президента інституалізувати діалог громадянськості і влади в умовах зростання авторитету ІГС і зниження рівня довіри громадян до влади. Хоча в цей період і були ухвалені деякі необхідні законодавчі акти, але умови для їх ефективної реалізації не були забезпечені; III етап – 2014-2016 рр. – поступовий перехід від декларування діалогу владних інституцій з громадянськістю безпосередньо до цього діалогу під тиском громадянського суспільства доповнені двома новими етапами: IV етап – 2016-2019 рр. –

поступове перетворення органами публічної влади демократичних здобутків Революції Гідності на власний адміністративний ресурс і обмеження ролі громадянського суспільства; V етап – з 2019 року по теперішній час – поступовий перехід до конструктивного діалогу і партнерської співпраці влади із громадянським суспільством за ініціативою ІГС.

Висновок 4. За результатами аналізу сучасного стану нормативно-правового забезпечення реалізації ДП СРГС в Україні виявлено недоліки та запропоновано шляхи удосконалення законодавчої, підзаконної та локальної нормативно-правової бази.

Свою історичну роль у процесі становлення ДП СРГС в Україні відіграли та відіграють такі базові вітчизняні акти, як Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (2007) і національні стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства (2016, 2020, 2026).

Для належної реалізації ДП СРГС необхідно прийняти нові закони «Про загальні збори (конференції) жителів», «Про місцевий референдум», «Про громадський контроль», «Про публічні консультації»; ухвалити в новій редакції закон «Про органи самоорганізації населення».

Але відсутність у структурі ВРУ комітету, який спеціалізується на питаннях сприяння розвитку громадянського суспільства, та відсутність цієї тематики у програмі міжпарламентських зв'язків ВРУ відсуває питання ДП СРГС на задній план порядку денного законотворчого процесу.

Відсутність затвердженого урядовим актом Положення про Національну Координаційну раду гальмує роботу з реалізації ДП СРГС. Прийняття відповідного акту, а також методичного документу – Типового положення про регіональну Коордраду – сприятимуть результативній спільній, взаємоузгодженій діяльності суб'єктів реалізації ДП СРГС на усіх рівнях.

Доцільним є законодавчо зобов'язати сільські, селищні, міські ради ухвалювати статuti територіальних громад і детальні положення про основні інструменти місцевої демократії (громадські слухання, місцеві ініціативи, громадську експертизу тощо).

Висновок 5. Реалізація ДП СРГС в Україні відбувається через трансформацію моделі демократії шляхом доповнення представницької демократії партисипаторною демократією (демократією участі), яка передбачає активну участь громадськості в управлінні державними та місцевими справами. Демократія участі забезпечує формування стійкості громад і створення на цій основі підґрунтя національної безпеки держави. При цьому зазначено, що розвиток демократії участі в сучасній Україні є відродженням її самобутніх демократичних традицій, які існували в нашій державі ще з давніх часів.

Висновок 6. Вивчення сучасних наукових джерел та аналіз результатів власних досліджень дало можливість оцінити сучасний стан реалізації в Україні ДП СРГС на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях та виявити основні проблеми і з'ясувати причини їхнього існування. Серед основних проблем, виявлених у сфері реалізації ДП СРГС, виділено такі:

інституційно-організаційні: відсутність центрального органу виконавчої влади, відповідального за розвиток громадянського суспільства; відсутність національної Коордради як головного координуючого органу процесу реалізації ДП СРГС як по вертикалі (між рівнями управління), так і по горизонталі (між секторами суспільства); у порушення вимог урядового Порядку затверджені на регіональному рівні порядки розроблення та реалізації регіональних програм виключають етап громадського обговорення проекту концепції програми, що ускладнює врахування інтересів громадськості у цих програмах; відсутність дієвої системи моніторингу та оцінювання процесу реалізації ДП СРГС не дає можливості вчасно виявляти недоліки цього процесу, аналізувати їх причини та вносити в нього необхідні корективи;

нормативно-правові: фрагментарність законів, підзаконних актів та локальних НПА, які регулюють питання: залучення ІГС до надання соціальних послуг, державної фінансової підтримки діяльності та розвитку ІГС, механізмів конкурсного визначення їх проєктів, процедури залучення громадян до ухвалення рішень на рівні місцевого самоврядування, створення та діяльності

органів самоорганізації населення, відповідності регламентів діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, положень про постійні комісії принципам прозорості та відкритості;

інформаційно-комунікаційні: неналежний інформаційний супровід реалізації Нацстратегії, відсутність регіональних форумів ІГС, відсутність системної співпраці учасників реалізації Нацстратегії з міжнародними організаціями, неунормованість процедур моніторингу виконання завдань Нацстратегії, недостатня практично-прикладна складова громадянської освіти; служби інформування про діяльність органів влади на регіональному рівні значно потужніші за тих, що здійснюють зворотній зв'язок з громадськістю, а на рівні громад відповідні структурні підрозділи по комунікаціях у більшості рад взагалі відсутні;

політичні: відсутність у програмах парламентських політичних партій завдань сприяти розвитку громадянського суспільства в Україні, а у програмі Уряду – чітких планів щодо сприяння розвитку громадянського суспільства.

Висновок 7. Вивчення кращого зарубіжного досвіду реалізації державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства виявило та визначило доцільність і можливість адаптації цього досвіду в Україні, зокрема, через відповідні механізми та інструменти демократії участі.

За результатами вивчення зарубіжного досвіду рекомендовано запозичити і впровадити в Україні такі новації:

- у Бюджетному кодексі та інших законах України передбачити пріоритетність бюджетного фінансування ІГС на конкурсних засадах та визначити чіткі критерії і порядок часткового фінансування інституційного розвитку ІГС (досвід Великобританії, Німеччини);

- підвищити рівень відкритості органів публічної влади, зокрема на основі використання досвіду електронного врядування Швеції і США;

- скористатися досвідом громадських дорадчих комітетів США при здійсненні оперативного контролю за рішеннями органів влади;

- делегувати частину повноважень органів публічної влади ІГС через загальнодержавні, регіональні та місцеві програми сприяння розвитку громадянського суспільства та механізми владно-громадської взаємодії (соцзамовлення та ін.) (досвід Великобританії, Німеччини, Польщі);

- запозичивши польський досвід створення в Міністерстві культури департаменту меценатства, розвивати традиції доброчинності та милосердя;

- запровадити в Україні Фонд розвитку громадянського суспільства на основі адаптації чеського досвіду використання Інвестиційного фонду громадських організацій і фондаций;

- використати європейський досвід діяльності комітетів громадського контролю шляхом залучення ІГС до моніторингу державної політики та адвокатування імплементації напрацювань незалежних експертів у практику публічного управління.

Висновок 8. Відповідно до зобов'язань Української держави перед Європейським Союзом, необхідно впроваджувати європейські стандарти належного врядування та участі громадян у прийнятті політичних рішень. В ході нашого дослідження підтверджено, що принципи, на яких базується Нацстратегія-2026, виходять саме із згаданих міжнародних зобов'язань і стандартів у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства.

Доведено, що гармонізація законодавства України з європейськими стандартами у сфері СРГС стимулює громадські ініціативи, які спираються на загальнолюдські цінності і працюють на довгострокові позитивні зміни, генерують нові ідеї, залучають різні ресурси, сприяють комунікації, побудові мереж і при цьому активно розвиваються.

За нашої участі вперше в окремому розділі Нацстратегії-2026 наведено міжнародну та європейську нормативно-правову базу, якою регулюється участь громадськості у процесах прийняття публічних рішень, причому ця база зазначена як нормативно-правова база ДП СРГС в Україні.

Висновок 9. На основі розроблених критеріїв та показників реалізації ДП СРГС запропоновано систему моніторингу та оцінювання ходу реалізації цієї

політики. Ця система базується на оригінальній авторській методиці багаторівневого бенчмаркінгу. Основою методики є розроблені критерії, показники та порядок здійснення моніторингу процесу реалізації ДП СРГС на національному, регіональному та місцевому рівнях управління.

Сутність Методики багаторівневого бенчмаркінгу полягає у комплексному оцінюванні та порівнянні як організаційно-правових умов реалізації Нацстратегії, так і практичної діяльності органів публічної влади з її реалізації. За підсумками оцінювання формується загальний рейтинг ефективності діяльності органів влади з реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства.

Багаторівневність запропонованої Методики проявляється у таких аспектах:

по-перше, у комплексному підході до оцінювання процесу реалізації ДП СРГС за допомогою вимірювачів – кількісних показників та якісних індикаторів, які мають всебічно і максимально повно характеризувати об'єкт дослідження;

по-друге, в оцінюванні ступеня вирішення завдань Нацстратегії в основних сферах її реалізації;

по-третє, в оцінюванні експертним шляхом у відносних значеннях характеристик несумірних об'єктів, що дозволяє порівнювати їх як сумірні;

по-четверте, це поетапність в оцінюванні різних та мало порівняних характеристик ДП СРГС, завдяки чому ступінь прояву тієї чи іншої властивості об'єкту, і явища стають порівняними.

по-п'яте, Методика дає можливість оцінити вплив на досліджувані об'єкти органів влади різних рівнів: національного, регіонального та локального, кожний з яких має свою специфіку впливу на ці об'єкти;

по-шосте, рейтингування досягнень здійснюється в межах кожного з рівнів і дає підстави для прийняти рішень щодо вдосконалення діяльності цих органів у сфері реалізації Нацстратегії.

Висновок 10. Запропоновано шляхи та конкретні механізми належної реалізації в Україні ДП СРГС в умовах євроінтеграції, подолання

широкомасштабної військової агресії з боку російської федерації та повоєнного відновлення України.

Шляхи удосконалення механізмів реалізації ДП СРГС акумульовано у моделі *комплексного механізму реалізації ДП СРГС* (додається), який включає три основних механізми – державний, громадський та міжсекторний, а також три координаційних механізми – міжрівневої, міжсекторної та внутрішньосекторної координації на усіх рівнях публічного управління. Цей комплексний механізм має забезпечити належну реалізацію державної політики у досліджуваній сфері та створити необхідне підґрунтя для сталого і стійкого розвитку громадянського суспільства як на рівні територіальних громад, так і в Українській державі у цілому.

Кожен із основних механізмів включає такі *складові*: цілепокладання, мотиваційну, нормативно-правову, інституційно-організаційну, фінансово-економічну, інформаційно-комунікаційну, освітньо-просвітницьку. *Суб'єктами*, що діють в межах організаційної складової кожного із цих механізмів, є представники усіх трьох секторів суспільства: органів публічної влади (I сектор), бізнесу (II сектор) і громадянського суспільства (III сектор).

Рівень участі вказаних секторів у процесі реалізації ДП СРГС в кожному із цих механізмів є різним: в *міжсекторному механізмі* представники секторів беруть участь у заходах на паритетних засадах; в *державному механізмі* головна роль та ініціатива належить I сектору, а представники II і III секторів беруть участь у спільних заходах за його запрошенням; у *громадському механізмі* ініціатива належить представникам громадянського суспільства (III сектор), які залучають представників I і II секторів.

Механізм міжрівневої координації забезпечує узгоджені дії суб'єктів у державному та громадському механізмах за допомогою координаційних нарад, взаємного інформування, комунікаційних зв'язків, вироблення спільних методичних рекомендацій (на відміну від рішень, розпоряджень та наказів, які базуються на субординаційних зв'язках суб'єктів). Цей механізм має діяти як між усіма, так і між кожними двома рівнями управління: національним і

регіональним, регіональним і місцевим, національним і місцевим. Зокрема, у Нацстратегії-2026 із 80 завдань реалізуються: 27 – на національному рівні, 22 – одночасно на двох рівнях управління, 31 – одночасно на усіх трьох рівнях.

Механізм міжсекторної координації забезпечує узгоджені дії суб'єктів при спільному застосуванні державного, громадського та міжсекторного механізмів і функціонує у вигляді створення тристоронніх комісій, координаційних рад, консультативно-дорадчих органів.

Механізм внутрішньосекторної координації також є важливим компонентом для ефективної реалізації ДП СРГС. Цей механізм створюється і діє, як правило, в межах одного рівня управління і має на меті координацію дій в межах відповідного сектору.

Визначено умови дієздатності комплексного механізму реалізації ДП СРГС, якими є: належне законодавче закріплення інструментів демократії участі відповідно до європейських стандартів, посилення виконавчої дисципліни і відповідальності публічних службовців і громадських лідерів за стан справ у вказаній сфері, розширення комунікацій між владою і громадськістю, фінансова підтримка владою розвитку громадянського суспільства.

Висновок 11. З метою удосконалення процесу реалізації ДП СРГС запропоновано низку конкретних заходів, у тому числі:

- запровадити механізм відсоткової філантропії, що дозволить з одного боку забезпечити більш стабільну фінансову основу для діяльності ІГС, а з іншого – стимулюватиме ІГС підвищувати свій професіоналізм та суспільну ефективність діяльності;
- скасувати оподаткування витрат ІГС на діяльність волонтерів, запровадити автоматизовану систему реєстрації гуманітарної допомоги;
- запровадити податкові стимули для бізнесу, який надає благодійну допомогу;
- передбачити законодавчо право ІГС здійснювати адміністративні витрати та витрати на організаційний розвиток у межах державних грантів.

Висновок 12. Застосування комплексного механізму реалізації ДП СРГС через синергію державного, громадського та міжсекторного механізмів у поєднанні з механізмами міжсекторної та внутрішньосекторної координації сприятиме подоланню наслідків широкомасштабної військової агресії росії та повоєнному відновленню України, а також сприятиме вирішенню інших проблем українського суспільства на основі співпраці влади і громадськості. Визначено, що одним із пріоритетних напрямків ДП СРГС під час відновлення України є інституційна підтримка державою громадянського суспільства як важливого чинника стійкості української держави та її сталого розвитку.

Висновок 13. Посилення системи національної стійкості можливе на основі підвищення ролі громадянського суспільства на всіх рівнях публічного управління, і в першу чергу – на рівні громад. Заходи у цій сфері мають бути спрямовані на формування свідомої позиції громадян як головних суб'єктів місцевого розвитку через запровадження громадянської освіти, патріотичного виховання, сприяння громадській активності, налагодження комунікацій та згуртованості.

Запропоновані в ході дослідження *рекомендації* для органів державної та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, консультативно-дорадчих органів та ІГС стосовно підвищення ефективності реалізації ДП СРГС були використані при підготовці проєкту Нацстратегії-2026. Зокрема, в її структуру включено нові розділи: «Механізми реалізації Стратегії» і «Моніторинг та оцінювання реалізації Стратегії», які мають забезпечити належне втілення у життя завдань Нацстратегії та реалізацію повного циклу ДП СРГС.

Вважаємо, що реалізація ДП СРГС під час широкомасштабного вторгнення рф в Україну має розглядатися окремо і потребує спеціальних наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрам'юк І. Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях. Проєкт ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». Київ, 2014. URL: https://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Presentation_v.107.07.14_0.pdf
2. Алексеев В. М. Взаємовідносини держави та суспільства : навч. посіб. В. М. Алексеев, Н. А. Липовська. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 172 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/biblioteka/doc/Vzayemovidnosyny_derzhavy_ta_suspilstva.pdf
3. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах. Том 9. С.601. URL: <http://sum.in.ua/s/spryjaty>
4. Андрійчук Т. Державна підтримка розвитку громадянського суспільства в Україні у 2007–2020 роках: стратегічні завдання та механізми реалізації. *Вісник НТУУ „КПІ”. Політологія. Соціологія. Право.* 2020. № 4 (48). С. 36-42. URL: http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2020/4/4_2020.pdf
5. Андрійчук Т. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: проблеми організаційно-функціонального забезпечення. *Політичні дослідження* №2, 2021 рік. С. 80-96. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Andriichuk.pdf>
6. Андрійчук Т. Партисипаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. *Політичне життя. Політична культура та ідеологія.* 1-2019. с.45-52. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3832-6252>
7. Андріяш В. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* № 9, 2013. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>
8. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: [кол. монографія]. В. О. Антоненко, М. О. Баймуратов, О. В. Батанов [та ін.]; за ред. : В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. – К.: Атіка, 2007. 864 с.

9. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». К.: НІСД, 2017. 928с. 25.02.2017. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Poslanya_druk_fin.pdf

10. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». К. : НІСД, 2018. 688 с. 24.09.2018. Розділ 3.3.5. «Розвиток громадянського суспільства та суспільний діалог». С. 372-374. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-09/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf

11. Аналітична доповідь до Щорічного послання Президента України до Верховної ради України «Про зовнішнє та внутрішнє становище в Україні» 2020 рік. презентація URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezident>

12. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2021 році». – К. : НІСД, 2021. – 143 с. <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya>

13. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». 29.12.2022 сайт НІСД
<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-12/ad-nisd-do-poslannya-prezidenta-ukraini-2022.pdf>

14. Аналітична доповідь. Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів / В. М. Яблонський, О. М. Балакірєва, Т. В. Бельська [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2016. 72 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-08/gromadyanske_suspilstvo-3eeda.pdf

15. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К.: НІСД, 2016. 688 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/poslanya_new-cc2e3.pdf

16. Аналітична записка НІСД. Можливі механізми залучення Верховної ради України до реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Н. І. Пеліванова, головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства центру суспільних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень. URL:<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/gromadyanske-suspilstvo.pdf>

17. Аналітична записка НІСД. Основні тенденції та проблеми реалізації «національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. Відділ розвитку політичної системи (О.А. Корнієвський, А.Ф. Руденко) https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/nac_strateg-36e4c.pdf

18. Аналітичний звіт: «Доступ громадськості до прийняття рішень щодо відновлення України в частині збереження довкілля і протидії зміні клімату». Андрій Андрусевич, Зоряна Козак / Виконано на замовлення Фонду ім. Г. Бьоля, Бюро Київ – Україна, Січень–Лютий 2023. 31 с. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/2023-03/zvit_uchast-gromadskosti-u-procesakh-vidbudovi-2023.pdf

19. Аналітична записка. НІСД. «Основні форми та напрями взаємодії органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в Україні на регіональному рівні». А.Ф. Руденко Відділ розвитку політичної системи Національний інститут стратегічних досліджень, 05.11.2017. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-11/Rudenko_region-0c8fe.pdf

20. Аналітична записка НІСД. Особливості громадської самоорганізації на підконтрольних Україні районах донецької та луганської областей. А.Ф. Руденко Відділ розвитку політичної системи, 12.05.2017. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/Rudenko_zapiska-48292.pdf

21. Аналітична записка НІСД. Соціальні мережі як ефективний засіб громадської самоорганізації в сучасній Україні. А.Ф. Руденко. Відділ розвитку політичної системи Національний інститут стратегічних досліджень квітень 2018 р. URL:<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-05/Rudenko-52ea7.pdf>

22. Аналітична записка НІСД. Постмайданні практики самоорганізації громадян України у вирішенні питань місцевого значення. О.А. Корнієвський, Н. І. Пеліванова Відділ розвитку політичної системи Національний інститут стратегічних досліджень травень 2018 р. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-07/1_Pelivanova-06.2018-ddb84.pdf

23. Аналітична записка НІСД. Розвиток благодійності в Україні. Н.Пеліванова, Відділ етнонаціональних досліджень, реінтеграції та розвитку громадянського суспільства Національний інститут стратегічних досліджень травень 2019 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/rozvitok-blagodiynosti-v-ukraini>

24. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту «Громадський супровід реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні». Крупник А. С. [та ін.]. Одеса, 2018. 133с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1vR5WwBF3CPDs9wHpbCj-4LEvm6sTH1zy/view>

25. Аналітичний звіт за результатами моніторингу впливу швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні—DOCCU». К.: Основа, 2018. 46 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1C1sS8RdJ1qhp-XwSWSF4TqiWMXDDVOzP/view>

26. Архипова Є.О. Мережеве урядування як модель публічного управління. Сучасні проблеми управління: діалектика централізації та децентралізації. *Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 2015. Укладачі: А.А. Мельниченко, І.В. Виселко. К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2015. — С.87-88. URL: http://fsp.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/03/Zbirka_Upravlinnya_2015.pdf

27. Бабич Д.В. Основні напрями протестів молодіжного руху 60-х років ХХ століття в Сполучених Штатах Америки. *Юридичний вісник* 2(59) 2021. С. 32-37.

28. Бакуменко В., П. Надолішній, М. Іжа, Г. Арабалжи. Державне управління: основи теорії, історія і практика : навчальний посібник. За заг. ред. Надолішнього П. І., Бакуменка В. Д. Одеса: ОРІДУ НАДУ. 2009. 394 с.

29. Баранова О. Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби. 21 липня 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vidpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi

30. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. *Демократія: Антологія*. Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. С. 254 - 262.

31. Барило О.Г. Аналіз визначень поняття "механізми Державного управління" та його уточнення для сфери цивільного захисту. *Інвестиції: практика та досвід*. №1, 2018. С. 63-69. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5870&i=11>

32. Белко І. Генезис поняття «розвиток». URL: http://sophus.at.ua/publ/2016_06_1_kampodilsk/sekcija_section_3_2016_06_1/genezis_ponjattja_rozvitok/126-1-0-1916.

33. Бельська Т. В. Вплив на державну політику в умовах глобалізації. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи*. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. С. 7-11.

34. Белявська С. Ю. Організаційно-правові засади впровадження інновацій у судове управління в умовах інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук спец.: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2016. 21 с.

35. Бойко О.П. Перспективи законодавчого забезпечення Розвитку форм безпосередньої демократії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 30 (69), № 5, 2019. С. 23-28. URI: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/5_2019/7.pdf

36. Бондаренко Н. Становлення громадянського суспільства в Україні. *Теорія та історія держави і права. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. №2. С. 16-22. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2018_2_4.

37. Бортников В. Особливості участі громадян в концептуальних моделях демократії. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3. С. 38-50. URI: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bortnykov_osoblyvosti.pdf

38. Браун, М. Пол, Посібник з аналізу державної політики. Пер. з англ. К: Основи, 2000. 243 с.

39. Бурін О. М. Проблеми впровадження концепції локальної демократії в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9, 2014. URI: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=752>

40. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572. Ст. 24. URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

41. Валевський О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: [монографія]. К. : НІСД, 2001. 242 с.

42. Вебер М. Политика как призвание и профессия. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. 808 с.

43. Ведунг Е. Оцінювання державних політики і програм. Пер. В. Шульги. К.: Всеувиито. 2003. 350 с.

44. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства: навч. посіб. за наук. ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна, д-ра іст. наук, проф. А. М. Михненка; авт. кол. : Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т. П. Крушельницька та ін. К.: НАДУ, 2011. 388 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/ee3e477d-f21c-440f-815b-c71ef79627cb.pdf 10

45. Войтков В. «Третий сектор» загнан в пятый угол. *Власть и политика*. 2003.- № 32-33. С. 12-13.

46. Волинець С.С. Національний фонд розвитку громадянського суспільства: впровадження європейського досвіду в Україні. *Правові аспекти публічного управління*. 2017. С. 90-93. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2017_Conference_PEI.pdf

47. Волинець С. С. Програма сприяння розвитку громадянського суспільства як чинник ефективної співпраці влади та громадськості у Дніпропетровській області. *Аспекти публічного управління*. 2016. С.18-21. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2016_12_08_material_pei.pdf

48. Волинець С. С. Реалізація права громадян на участь в управлінні державними справами крізь призму європейського досвіду. *Аспекти публічного управління*. 2018. С. 106-109. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2018_12_13_Conference_pei.pdf

49. Волинець С. С. Розвиток громадянського суспільства як об'єкт наукового дослідження. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5. № 8-9. С. 11-2. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/30>

50. Волинець С. С. Розвиток громадянського суспільства як чинник впровадження принципів "належного врядування" в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 37-38. С. 5-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_37-38_3-2016.

51. Волинець С. С. Щодо визначення поняття "державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства". *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 6-7. С. 54-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_6-7_9

52. Ганяк В. Й. Політичні механізми у процесі вироблення державної політики у сфері свободи совісті й релігії: безпековий вимір. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 110–115. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5464&i=20>

53. Генеральна Асамблея ООН, Конвенція *про права осіб з інвалідністю*: резолюція прийнята Генеральною Асамблеєю 24 січня 2007 р., A/RES/61/106. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

54. Говлет М., Рамеш М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики. Львів: Кальварія. 2004. 264 с.

55. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. А. Олійник. Київ: Основи. 2004. 396 с.

56. Гомоляко О.В. Організаційно-правові механізми впровадження публічної політики в Україні. Електронне видання *«Державне управління та розвиток»*, №12 2020. 24.12.2020. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.12.102

57. Гостєва О. М. Європейський досвід взаємодії органів державної влади та громадських організацій. Державне управління: удосконалення та розвиток. №9, 2017. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=1124>

58. Громадянське суспільство України в умовах війни. Звіт за результатами дослідження, м. Київ, грудень 2022 – січень 2023 64 с. – URL: (стр.11) <https://ednannia.ua/189-doslidzhennia/12456-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya-3>

59. Громадянське суспільство в Україні: погляди громадян. Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 8 по 20 серпня 2019 року. Сайт Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 07.10.2019. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan>

60. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації: аналіт. доп. [Яблонський В. М., Бекешкіна І. Е., Гелетій М. М. та ін.]; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. К.: НІСД, 2019. 112с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/dopov_gromad-suspilstvo_druk_04_12_2019.pdf

61. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андріюченко Т. В., Бекешкіна І. Е. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко , В. М. Яблонського. К.: НІСД, 2018. 128 с.

URL:https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopov_Gromadianske_Suspilstvo_druk_01-9151d.pdf

62. Громадянське суспільство та громадяни: старі проблеми, нові виклики і перспективи. Публічна дискусія за результатами загальнонаціонального опитування населення України, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у 2019 році. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2792368-gromadanske-suspilstvo-ta-gromadani-stari-problemi-novi-vikliki-i-perspektivi-publicna-diskusia.html>

63. Громадянськість в Україні, Молдові та Білорусі. Звіт підготовлено Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) для Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН) за підтримки Міністерства закордонних справ Данії. Він містить результати репрезентативного дослідження громадської думки, проведеного в 2016 році компаніями КМІС в Україні і CBS-AXA у Молдові на замовлення ПРООН та «ЦСБТ САТІО» в Білорусі на замовлення Pact Inc. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Civic-literacy-UKR.pdf>

64. Гураль П.Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. №3, 2013. С.13-17. URL: http://kul.kiev.ua/doc/CHAS13_3.pdf

65. Дай Т. Р. Основи державної політики. Одеса: АО Бахва, 2005. 468 с.

66. Даудова Г. В. Взаємодія держави і громадянського суспільства: європейський досвід. *Державне будівництво*. 2014. № 1. 11с.. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_28.

67. «Діалоги про реформи»: стартує форум коаліції реанімаційний пакет реформ. Сайт Центру демократії та верховенства права. 17.11.2020. URL: <https://cedem.org.ua/news/dialogy-pro-reformy-rpr/>

68. Діденко Н. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : *монографія* Н. Діденко. Донецьк, 2007. 404 с.

69. Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною Радою Української РСР 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

70. Демократія участі: імітація чи реальність. Проект ПРООН «Розвиток громадянського суспільства» провів конференцію «Перспективи демократії участі в Україні». URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/14485/>

71. Дем'яненко О.О. Взаємодія держави і громадянського суспільства в Україні: сучасний стан та перспективи. Всеукраїнська науково-практична конференція «Стратегічні пріоритети публічного управління України в умовах глобалізації». Вип. №4. С.24-25. ORCID 0000-0003-4428-3981

72. Дем'яненко О. О. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Університетські наукові записки. 2019. № 4. С. 27-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2019_4_5.

73. Дем'янчук О. П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки. Том 18. Політичні науки*. 2000. С. 31-36. URL: https://political-science.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Demyanchuk_Derzhavna_polityka.pdf

74. День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни: соц. опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2022. 22 серп. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-iyak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>

75. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні : навч. посіб. Кол. авт.; за заг. ред. В.Ребкала, В.Тертички. К. : Вид-во НАДУ, 2000. 232 с.

76. Державна політика : підручник. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.

77. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації. Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : А. О.

Красносільська, М. В. Лациба, А. В. Волошина, В. О. Купрій, Н. М. Чермошенцева, О. Л. Ващук. К. : Агентство«Україна», 2013. 180 с.

78. Державна політика розвитку громадянського суспільства: моніторинг ефективності. Європейський досвід. К.: ПРООН, 2011. 97 с. URL: https://issuu.com/dhrpraxis/docs/6_

79. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці [Текст] : аналіт. доп. / за ред. О. М. Майбороди. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 376 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=

80. Державне управління: словник-довідник. Уклад.:В.Д. Бакуменко (кер. творч. кол.), Д.О. Безносенко,І.М. Варзар [та ін.]; за заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка.К.: УАДУ, 2002. 228 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bakumenko_Valerii/Derzhavne_upravlinnia_Slovnyk-dovidnyk.pdf

81. Державне фінансування організацій громадянського суспільства : дослідження. TOGETHER. Проєкт ЄС для розвитку громадянського суспільства в Україні. 2018. 28с. URL:<https://lrsm1.s3.amazonaws.com/37b51e7a-f897-11e8-b345-5254a2021b2b.pdf>

82. Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004р. № 1378. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/10241983> (дата звернення 30.08.2023).

83. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2022р. №1343. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-optymizatsii-systemy-tsentralnykh-orh-a1343> (дата звернення 29.08.2023).

84. Деякі питання надання фінансової підтримки громадським об'єднанням ветеранів: Постанова Кабінету Міністрів України від

14.02.2018р. № 156. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-nadannya-finansovoyi-pidtrimki-gromadskim-obyednanniam-veteraniv> (дата звернення 24.07.2023).

85. Деякі питання надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення.: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020р. № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2020-%D0%BF#n146> (дата звернення 23.07.2023).

86. Деякі питання державного фонду регіонального розвитку. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2018 № 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.07.2023).

87. Дьюи, Дж. Общество и его проблемы. Перевод с английского: . И. Мюрберг, А. Б. Толстов, Е. Н. Косилова. М., 2002. Центр гуманитарных технологий. 25.04.2012. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/6268>

88. Дніпров О. Взаємодія органів виконавчої влади та громадських інституцій: адміністративно-правовий аспект. *Адміністративне право і процес*. №4, 2021. С.138-143. URL:<http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/21.pdf>

89. Довідник громадського активіста. Портал: Проєкт USAID «Громадяни в дії». 2019. 28 березня. URL:<http://dovidnyk.org.ua/2-uncategorised/436-bezkoshtovni-konsultatsii>

90. Довідник «Основні засади діяльності прес-служб органів державної влади та місцевого самоврядування: світовий та український досвід». Донецьк: ДонДУУ, 2011. 96 с. Замовник: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу Під науковим керівництвом: Поважний О.С. д.е.н., професор, ректор ДонДУУ. URL: http://www.volyn-cppk.com.ua/files/file/dovydneyk_pres_slugba.pdf

91. Додатковий конкурс «Громадська синергія: посилення участі громадськості в євроінтеграційних реформах».

URL:https://www.irf.ua/contest/dodatkoviy_konkurs_gromadska_sinergiya_posilennya_uchasti_gromadskosti_v_evrointegratsiynikh_reformakh/

92. Допоможи собі сам: українці розчаровані в реформах, але готові підтримувати одне одного та свої громади. Національне опитування щодо громадського залучення 09.10.2020. URL: <https://engage.org.ua/dopomozhy-sobi-sam-ukrainsi-rozcharovani-v-reformakh-ale-hotovi-pidtrymuvaty-odne-odnoho-ta-svoi-hromady/>

93. Дорожня карта ЄС для взаємодії з громадянським суспільством 2014 – 2017 роки. URL:http://cd-platform.org/attachments/article/1636/Ukraine_Civil_Society%20Roadmap_2014_UKR.pdf

94. Дорожня карта ЄС для взаємодії з громадянським суспільством 2018-2020.pdf Портал Європейський простір. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/139553> (дата звернення 09.09.2023).

95. Дорожня карта реформ для огс: які правові зміни необхідні громадському сектору. URL: <https://cedem.org.ua/news/dorozhnya-karta-gromadskyi-sector/> (дата звернення 08.08.2023).

96. Дорох В.В., Черній О.В. Форми участі громадськості в процесах прийняття рішень: Навч.- метод. посіб. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 104 с.

97. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики: монографія. авт. кол. : [Л. В. Гонюкова, В. М. Козаков, В. А. Ребкало та ін.] ; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ : НАДУ. 2018. 400 с.

98. Дослідження результатів впровадження Всеукраїнського громадського бюджету в пілотних областях України в 2020 році. URL: https://drive.google.com/file/d/1zA4JGtY5WdrDjVSTy_utxvbexYZmcMcB/view

99. Енциклопедія державного управління: у 8т. Нац.акад.держ.упр. при Президентові України; наук.ред. кол.: Ю.В.Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т.2: Методологія державного управління/ наук.ред. кол.: Ю.П.Сурмін (спіголова), П.І.Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

100. Європейське врядування. «Біла книга». Комісія європейських співтовариств. Брюссель, 25.7.2001 COM(2001) 428 остаточна редакція. 2001р. URL:<https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-YEvropey-ske-vryaduvannya.pdf> (дата звернення 08.07.2023).

101. Європейська хартія місцевого самоврядування. Ратифікована Законом України від 15.07.1997р. №452/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення 07.08.2023).

102. Жданенко С.Б. Партнерское взаимодействие в процессе становления гражданского общества. Х., 2006. 168 с.

103. Журавель Ярослав, Кравченко Віктор. Розвиток партисипативної демократії – важливий фактор вдосконалення управління в об’єднаних територіальних громадах. *Аспекти публічного управління*, том 7, №3, 2019. С.59-65. URL:<https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/46/apr>

104. Забродська Л. Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії : навч. посібник для студ. екон. спец. Харків: Консул, 2004. 208 с.

105. Задубінний А. Стійкість — трендове слово чи одна з умов існування держави? URL:<https://armyinform.com.ua/2021/03/stijkist-trendove-slovo-chy-odna-z-umov-isnuvannya-derzhavy/>

106. Збірник історій «Громадянське суспільство та влада – кращі практики співпраці». URL: <https://www.prostir.ua/?library=zbirnyk-istorij-hromadyanske-suspilstvo-ta-vlada-kraschi-praktyky-spivpratsi>

107. Звіт про реалізацію плану дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2018-2020 роках. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/partnerstvo/zvit-ogp-2018-2020.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).

108. Звіти про виконання планів заходів з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku->

gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020- roki/zviti-pro-vikonannya-planiv-zahodiv-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitkugromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki (дата звернення: 18.08.2023).

109. Звіт підготовлений проектом «Громадська синергія» за фінансової підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».
URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/news/3964/>

110. Ільїн В. В. Ю. І. Кулагін. Людина і світ. Київ: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 283 с.

111. Імперативи формування громадянського суспільства в умовах модернізації державного управління в Україні: головні виміри та виклики : кол. моногр. Л. В. Гонюкова, Є. І. Таран, О. М. Петроє та ін. Київ : НАДУ 2018. 288 с. URL: <http://academy.gov.ua/social/pages/dop/2/files/7919c754-b2b5-489d-a5e5-306b7376dee2.pdf>

112. Імплементация Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. *Моніторингове дослідження*. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2019. URL: <https://parlament.org.ua/2019/12/09/monitoryngove-doslidzhennya-implementatsiya-natsionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvytku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roky/>

113. Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства у 2017–2019 рр. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proiekty/ndeks-stalost-organ-zac-y-gromadyanskogo-susp-lstva>

114. Інституціоналізація публічного управління в Україні: наук.-аналіт. доп. за заг. ред. М. М. Білінської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ. 2019. 210 с.

115. Ісаков В.В. Становлення громадянського суспільства: історико-правовий аспект. *Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень*. №2, 2014 р. с. 18-11.

116. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної

стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020.
 К.: Ваїте, 2016. 280 с. URL:
<https://www.osce.org/files/f/documents/e/d/303331.pdf>

117. Іщук С. Конституційно-правове забезпечення взаємодії громадянського суспільства та держави в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки* : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 865. С. 531–537. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/43403>

118. Канавець, М. В. (2018). Сучасний стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні та взаємодії органів державної влади з громадськістю. *Ефективність державного управління*, (55). URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/219/216>

119. Кандагура К. Механізм державного управління у сфері взаємовідносин влади з інститутами громадянського суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=808>

120. Капліна А. С. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств готельного господарства: дис ... канд. економ. наук.: 08.00.04. Полтава, 2016. 235 с.

121. Карта правових реформ для громадянського суспільства в Україні / ЦЕДЕМ, УНЦПД, ICAP "Єднання". 2020. 163 с. URL: https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Final_UKR_Karta-pravovyh-reform-dlya-gromadyanskogo-suspilstva-v-Ukrayini-2020.pdf

122. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання. Державна служба статистики України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2021/ks_opfg/ks_opfg_0421_ue.xls (дата звернення: 12.09.2023)

123. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. Переклад з англ. Київ: «К.І.С.». «АНОД», 2000. С.78.

124. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 2017 року. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135>

125. Ключові виклики для розвитку громадянського суспільства, 2020. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2020 році : *матеріали щоріч. доп.* [Корнієвський О., Сидоренко Д., Пеліванова Н. та ін.] ; за заг. ред. Ю. Тищенко, Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2021. 116с. URL:https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/kv_niss.pdf

126. Ковальов А. Партиципаторний напрям демократії як предтеча деліберативного підходу. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 180-186. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2018_17_27

127. Ковшун Л. Рівні співпраці влади і громади: шість типологій громадянської участі. Сайт Містосіті. 17 березня 2016 року. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/r%D1%96vn%D1%96-sp%D1%96vpracz%D1%96-vlady-%D1%96-gromady-sh%D1%96st-typolog%D1%96j-gromadyanskoyi-uchast%D1%96>

128. Ковшун Л. Як оцінювати громадську участь: шість інструментів / Сайт Містосіті. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/yak-otsiniuvaty-hromadiansku-uchast-shist-instrumentiv>

129. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи 01.10. 2009 року (переглянутий 2019 року). URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb>. (дата звернення: 19.08.2023).

130. Колісніченко Н. Зв'язки з громадою (community-relations – CR) як технологія вирішення ключових проблем комунікативної діяльності вітчизняної системи місцевого самоврядування. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса : ОРІДУ НАДУ,

2016. Вип. 18. С. 120-131.

131. Колесніченко Г. Поглиблена модель демократії для України. 2.11.2015 URL: <https://voxukraine.org/a-more-inclusive-democracy-for-ukraine-ua/>

132. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). 1950 рік. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

133. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 49. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом N 251-V (251-16) від 18.10.2006, ВВР, 2006, N 50, ст.496. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

134. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 631-IX від 20.05.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text

135. Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію N 87. 1919-1966 pp., Женева, МБТ, 1983 год. Ратифікація, відбулась 06.07.1956. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125#Text

136. Кондратинський О. С. Наукові підходи до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні місцевих політик. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 135-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2018_1_22

137. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

138. Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / авт.-упоряд. : В. О. Серьогін, Ю. М. Коломоєць, О. В. Марцеляк та ін. ; за заг. ред. В. О. Серьогіна. Харків : ФІНН, 2009. 664 с.

139. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність (до 15-річчя Конституції України). Упоряд. І. О. Кресіна, О. В. Батанов ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. 3-тє вид. Київ : Юрид. думка, 2011. 328 с.

140. Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч. посіб. авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В.А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. К. : НАДУ, 2010. 300 с.

141. Концепція модернізації системи нормативно-правового забезпечення місцевої демократії (проект). URL: <https://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2008/04/Kontseptsiya-modernizatsiyi-mistsevoyi-demokratiyi-08.10.2013.doc>

142. Корнієвський О. До порядку денного розвитку взаємовідносин держави та ГС. *Голос України*. 10.10.2019 URL: <http://www.golos.com.ua/article/322638>

143. Корнієвський О. А. Громадянське суспільство сучасної України: проблемні аспекти розвитку. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 56-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupp_2017_1_8

144. Корнієвський О. А., Нечипоренко В. О.. Сучасні виклики громадянському суспільству України в умовах політичної нестабільності. *Стратегічна панорама*. 2017. № 1. С. 61-66. URL: http://www.niss.gov.ua/public/file/str_panorama/panorama_1_2017-druk.pdf

145. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. *Актуальні проблеми державного управління. ОРІДУ*. Одеса. 2006. Вип. 2 (26). С. 122-128.

146. Косілова О.І, Федірко І.П. Політична участь в умовах партиципаторної та дорадчої демократії:новітні підходи, сучасне трактування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка*, Том 2, № 94 (2021). С. 28-40. URI:<https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/issue/view/61/80>

147. Кравчук І. Оцінювання державної політики в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 4. С. 72-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_4_11.

148. Кравчук І. В. Оцінювання державної політики в Україні : *монографія*. Київ : К.І.С., 2013. С. 272

149. Кравченко О. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізми державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. №3, 2009. URL:<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56>

150. Краснопольська Т. М. Цифрові технології в механізмі взаємодії громадянського суспільства та держави. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.]; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 67. С. 68-74. URL:<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14900/11%97%20%d0%b>

151. Крупник А. Взаємодія влади і громадськості – фундамент державотворення. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди: матеріали Всеукраїнської наук.-практ.конф. за міжнар. участю*. 8 жов. 2021 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2021. 340 с. С. 10.-14. URL: https://drive.google.com/file/d/1fsCSwT_ehcid9Cp2ydsQlBGxwzwmx_gh/view

152. Крупник А. С., Орлова А. І. Громадські ради в Україні: друге дихання. *Perspectives of science and education: Proceedings of the 4th International youth conference*. SLOVO\WORD, New York, USA, 2018. Р. 283-295. URL:http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/16606/1/NEW_YORK_23082018%20%281%29-pages-1-7%2C442-445.pdf

153. Крупник А. Громадські ради в Україні: пошук найкращого формату діяльності: URL <http://samoorg.com.ua/blog/2018/09/03/gromadski-radi-v-ukrayini-poshuk-naykrashhogo-formatu-diyalnosti/>

154. Крупник А. С. Громадянське суспільство як об'єкт і суб'єкт управління суспільним розвитком. *Актуальні проблеми державного управління*. Зб. наук. праць ОРІДУ. Вип. 1 (33). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. С. 153-165. URL: https://oistkp.blogspot.com/2018/10/blog-post_21.html#more

155. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення [Електронне наукове видання]: Збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ*. – Вип. 1, 2007 – URL: https://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf

156. Крупник А. С., Орлова А. І. Застосування методики багаторівневого бенчмаркінгу під час аналізу реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1 (21). Дніпро, ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 1-16. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01\(21\)/17.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01(21)/17.pdf)

157. Крупник А.С. Нова стратегія розвитку громадянського суспільства: як уникнути помилок. *Українська правда*. 20 січня 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/01/20/7237818/>

158. Крупник А.С., Орлова А.І. Система критеріїв та показників оцінювання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: 23.05.2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1lcyJFw1N-bGsP9FQvjzp19TPyT3rgmSP/view>

159. Крупник А. С. Чи вздовж, чи поперек? Як надалі працюватимуть громадські ради в Україні. URL: <http://samoorg.com.ua/blog/2019/05/14/chi-vzdovzh-chi-poperek-yak-nadalipratsyuvatimut-gromadski-radi-v-ukrayini/>

160. Кудряченко А. Засадничі демократичні цінності та їх роль у розвитку громадянського суспільства у країнах Європи. *Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.* (12 грудня 2012 р., м. Київ). Упоряд. В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П. Ф. Вознюк. К. : НІСД, 2013. 504, с.28-39. С.34. URL:http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzh_gromada-289cd.pdf.

161. Купрій В. Участь організацій громадянського суспільства в процесі вироблення державної політики. *Суспільна політика та стратегічний менеджмент*. 2008, №1, с. 45-52. URL:https://ipas.org.ua/old/doc/journal/2008/01/jpspm_2008_01_p045.pdf

162. Купрій В. Процес творення державної політики як об'єкт наукових досліджень. *Політичний менеджмент*. 2007. № 5. С. 15-32.

163. Куракін О. М. Генеза поняття «громадянське суспільство». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 35. Частина I. Том 1. С. 28-32.

164. Ладиченко В. В. Проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 18-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_4_4

165. Латигіна Н.А. Концептуалізація демократії. *Економічний часопис-XXI*. 2011. № 7-8. С. 3-6. URI: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/47825>

166. Литвиненко М. В. Механізми реалізації державної політики реформування охорони здоров'я в Україні: визначення і складники. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип.3(62). URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-3/doc/2/2_3.pdf

167. Лопушинський І.П. Референдум як форма партисипативної демократії. С.11-30. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/series/vipusk16/10.pdf>

168. Лотюк О. Функції громадянського суспільства в умовах євроінтеграції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 5. С. 72-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2014_5_17

169. Лукінюк Максим, Коваленко Ольга. Інструменти громадської участі: Львів. Академія громадської участі. Брошура. Проєкт Ради Європи «Сприяння участі громадян у демократичному процесі прийняття рішень в Україні». 2019. URL: <https://rm.coe.int/handbook-instruments-of-civil-participation-lviv/1680994037>

170. Луцевич О. Держава та громадянське суспільство після виборів 2019 року. URL: <https://lrsm1.s3.amazonaws.com/f45ed730-263d-11ea-9eec-5254a2021b2b.pdf>

171. Майсара Алкум. Міжнародний досвід організації конструктивного діалогу між організаціями громадянського суспільства та державними органами. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. № 11. 2018. с.134-137. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/26.pdf

172. Мамонтова Е. В. Громадські ініціативи щодо рішень органів місцевої влади як форма діалогової взаємодії влади і населення. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 206-209. URI: <https://hdl.handle.net/11300/12851>

173. Мамонтова Е.В. Демократія участі та комунікації в місцевому самоврядуванні. Комунікації в місцевому самоврядуванні: методи, технології, практика : навч. посіб. авт. кол.: М.М. Іжа, Т.І. Пахомова та ін. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2019. С. 63-101.

174. Методичні рекомендації щодо розроблення статуту територіальної громади села, селища, міста підготовлено в рамках робочої групи з питань місцевої демократії ради донорів з питань децентралізації в Україні при Мінрегіоні та є результатом спільної роботи фахівців мінрегіону, центрального офісу реформ при Мінрегіоні, асоціацій органів місцевого самоврядування, фахівців і експертів у сфері місцевої демократії та статутної нормотворчості. 2019р. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Recommend_FINAL_traven-2019.pdf

175. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Карий О.І., Панас Я.В. Асоціація міст України. К., ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с. <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/6misiniweb.pdf>

176. Мирна Н.В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики. URL:<http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/09.pdf>

177. Модельний статут територіальної громади міста. А.С. Крупник, О.Є. Калашнікова, В.В. Кіщенко. Одеса: ПП «Євродрук», 2016. 113 с. URL: <https://samoorg.com.ua/blog/2016/03/31/modelniy-statut-teritorialnoyi-gromadi-mista-vidano/>

178. Модельний статут сільської (селищної) територіальної громади.

А.С. Крупник, О.Є. Калашнікова, В.В. Кіщенко. Одеса: ПП «Євродрук», 2016. 56 с. URL: <http://samoorg.com.ua/blog/2016/07/21/modelniy-statut-teritorialnoyi-gromadi-sela-selishha-vidano-drukomp/>

179. Мойсіяха А.В. Алгоритм формування та застосування механізмів реалізації державної політики в соціогуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 3 (26), 2020. С.43-49. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/v3-26-2020> DOI <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2020-3.8>

180. Мойсіяха А.В. Сутність та зміст механізмів реалізації державної політики в соціогуманітарній сфері. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 3 2020. С.164-169. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/28>

181. Моніторинг і оцінювання. Заради чого? Яким чином? З яким результатом? URL: <http://www.ukreval.org/ua/publikatsiji/inshi-publikatsii/282-posibnik-monitoring-i-otsinyuvannya-zaradi-chogo-yakim-chinom-z-yakim-rezultatomp>

182. На порталі «Он-лайн Будинок юстиції» стала доступною реєстрація громадських організацій зі статусом юридичної особи. 28.05.2019. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/naportali-on-layn-budinok-yustitsii-stala-dostupnoyu-reestratsiya-gromadskih-organizatsiy-zistatusom-yuridichnoi-osobi>

183. Нікітін В. В. Концептуальні засади «діалогічної» моделі державного управління. *Державне будівництво*. 2007. № 1(2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(2)_8).

184. Неділько А. І. Теоретичні підходи до визначення поняття «Механізм публічного управління» / А. І. Неділько. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. - 2018. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_8.

185. Нерсисян Г. А. Медіаграмотність молоді – запорука протидії інформаційній агресії. *Інвестиції: практика та досвід*. № 6, 2018. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2018/14.pdf

186. Нижник Н. Р., С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін.. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 164 с.

187. Ньюнко О.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізми» та «інструменти» в державному управлінні. *Теоретичні та прикладні питання державотворення: електр. наук. фах. вид. Одес. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентові України*. Одеса, 2012. Вип. 11. С. 235–247.

188. Огаренко О., Козаченко Ю. Роль інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2017. №2 (58). С.97-101. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2017/20.pdf

189. Огляд щодо використання неприбуткових організацій в незаконних цілях за 2018 рік. Державна служба фінансового моніторингу України. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2019/20190405/oglad_pro_2018.pdf

190. Олефіров С.Ю. Соціальне партнерство як механізм взаємодії громадянського суспільства та влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9, 2013. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=631>

191. Оновлення Дорожньої карти для взаємодії з громадянським суспільством. Портал Громадський простір. 20.03.2020. URL: <https://www.prostir.ua/event/onlajn-konsultatsiji-es-z-rehionamy-onovlennya-dorozhnoji-karty-vzajemodiji-z-hromadyanskym-suspilstvom/>

192. Орлова А.І. Аналіз готовності підрозділів по комунікаціях обласних державних адміністрацій до впровадження завдань Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки. *Публічне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи.*: матеріали XII наук. Інтернет-конф. за міжнар. участю для аспірантів та докторантів. Одеса. 28 травня 2021 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2021. С. 181-184. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/02072021.pdf>

193. Організація роботи регіональних ресурсних центрів з розвитку місцевої демократії : організ.-метод. реком. А.С. Крупник. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 214 с. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_29_08_17.pdf

194. Орлова А. І. Європейський досвід залучення громадян до участі в правлінні місцевими справами: уроки для України. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи* : матеріали IX Міжнар. наук. Інтернет-конф. аспірантів та докторантів з держ. упр., Одеса, 25 травня 2018 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 93-98. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_14_09_18.pdf

195. Орлова А. І. Громадянське суспільство як головний драйвер стійкості громад в умовах децентралізації. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2021. № 2. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2021-2-7008>

196. Орлова А. І. Громадянська освіта як чинник реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали XIII наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої пам'яті Решетніченка А. В., Дніпро, 29 листопада 2019 р. за заг. ред. О. Б. Кіреєвої. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 90-93. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2019_Material_Social_develop.pdf

197. Орлова А. І. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: динаміка змін. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 4(80). С. 71-75. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/019/Zbirnuk-4-80-2019.pdf

198. Орлова А. І. Коордрада сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентіві України: сподівання та реалії. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс]* : матеріали X Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління, Одеса, 31 травня 2019 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. С.130-132. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/03.07.2019-1.pdf>

199. Орлова А. І. Наявність дієвої інфраструктури громадянського суспільства – запорука сталого розвитку малих міст в Україні. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 11 жовтня 2019 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. С. 35-36. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/10.10.2019.pdf>

200. Орцева О. Механізми державного управління: теоретичні підходи до визначення поняття. VIII Международная научно-практическая Интернет-конференция «Спецпроект: анализ научных исследований» (30–31 мая 2013г.) URL: http://www.confcontact.com/2013-specproekt/gu2_ortseva.htm

201. Орцева О.С. Поняття та основні види механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. 2014. Т. 235, Вип. 223. С. 71-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2014_235_223_15

202. Основні форми та напрями взаємодії органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в Україні на регіональному рівнів. Основні напрями та проблеми реалізації «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки». URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Rudenko_region-0c8fe.pdf

203. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень-жовтень 2022р.).

URL:<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>

204. Оцінювання. Приходченко Л. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П.

Сурміна. К.: НАДУ. 2010. 820 с. URL: http://www.academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/14ff57eb-06bd-4b2b-8bfb-ead7f286d5dd.pdf

205. Оцінювання державних політик та програм: Посібн. для виклад. з осв.-проф. прогр. підгот. магістрів держ. упр. Англерида Т. Андерсен А., Артим І. та інш. К.: Всеуuito. 2003. 151 с.

206. Оцінювання державних політик та програм : конспект лекцій до навч. дисципліни. уклад. : В. А. Ребкало, Ю. Д. Полянський. Київ : Вид-во НАДУ, 2004. 88 с.

207. Оцінювання державної політики і програм : конспект лекцій до навч. дисципліни : уклад. : В. А. Ребкало, Ю. Д. Полянський. К. : Вид-во НАДУ, 2005. 72 с.

208. Оцінювання ефективності державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства за методикою багаторівневого бенчмаркінгу: науково-методична брошура. [Розробники: Л.Л. Приходченко, А.С. Крупник, А.І. Орлова]. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. 75 с. URL: <http://oridu.odessa.ua/?fil=news/2021/08/30/004>

209. Павлюк Н. В. Удосконалення організаційно-правового механізму взаємодії інституцій публічного управління та організацій громадянського суспільства. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1. С. 95-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2017_1_13

210. Пал Л. Аналіз державної політики. пер. з англ. І. Дзюби. Київ: Основи, 1999. 422 с. URL: <http://kyiv-heritage.com/sites/default/f>

211. Палагнюк Ю. В. «Державна політика» та «публічна політика»: теоретичний аспект. *Наукові праці. Державне управління*. Вип.169. Т.181. с. 63-67. URL: https://www.researchgate.net/publication/338951879_DERZAVNA_POLITIKA_TA_PUBLICNA_POLITIKA_TEORETICNIJ_ASPEKT

212. Парламент планує удосконалити правові норми, що регулюють питання місцевої демократії. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14812>

213. Партнерство та співпраця між державними органами влади та організаціями громадянського суспільства в Україні: успіхи та виклики. Сайт Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/event/natsionalna-konferentsiya-partnerstvo-ta-spivpratsya-mizh-derzhavnymy-orhanamy-vlady-ta-orhanizatsiyamy-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrajini-uspihy-ta-vyklyky/>

214. Партнерство та співпраця як невід’ємна складова діяльності ОГС. Сайт marketplace. URL: <http://cd-platform.org/library/statti/1782-partnerstvo-ta-spivpratsia-iak-nevid-iemnaskladova-diialnosti-ohs>

215. Педак І.С. Бенчмаркінг як механізм порівняльного аналізу та запорука майбутнього регіонів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 28 (67) № 1, 2017. С. 52-56. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/1_2017/11.pdf

216. Пеліванова Н. Державне фінансування організацій громадянського суспільства: закордонний досвід та можливості впровадження в Україні : аналіт. зап. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-pelivanova-civil-society-3-2019-.pdf>

217. Пеліванова Н. Розвиток благодійництва в Україні. Аналітична доповідь НІСД. 13.06.2019. — URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/rozvitok-blagodiynosti-v-ukraini>

218. Пеліванова Н. І. Шляхи підвищення ефективності моніторингу та оцінювання виконання документів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. НІСД, 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-06/shlyahy-rozvytku-gromadyanskogo-suspilstva.pdf>

219. Пірен М. І. Публічна політична діяльність : навч. посіб. К.: НАДУ, 2009. 288 с.

220. Піроженко Н. В. Механізми становлення та розвитку соціального партнерства органів публічної влади і неурядових некомерційних організацій [Текст] : дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Одеський регіональний ін-т

держ. управління Національної академії держ. управління при Президентові України. - О., 2007. - 225 арк. - арк. 177-198

221. Простір громадянського суспільства: резолюція прийнята Радою з прав людини А/HRC/RES/27/31. Рада ООН з прав людини. URL:http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/27/31

222. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція Саміту ООН по сталому розвитку. 2015 рік. <https://translate.google.com/website?sl=uk&tl=ru&nui=1&prev=search&u=https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

223. Петренко І.І. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики [Текст]: *монографія*. І.І. Петренко. К.: Видавничо-поліграфічний центр. Київський університет, 2012. 239 с.

224. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*. №10, травень 2011. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2566/>

225. Печенюк Д. О. Поняття політичної участі в контексті теорії сильної демократії Б. Барбера. *Гуманітарні студії*. 2014. Вип. 21. С. 138-146. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gums_2014_21_20

226. Печенюк Д. О. Партисипаторна теорія демократії як напрям сучасної американської політичної науки: історія становлення і концептуальні засади. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2013. Вип. 2. С. 40-44. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2013_2_13

227. Пильгун Л. Експертний висновок про систему моніторингу та оцінки Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. 2017. URL: http://www.ukreval.org/images/news/2018-01-08-eksp-vysnovky/expert-vysnovok_rozvytok_hs.pdf

228. Пильгун Л., Савва М. Експертний висновок щодо проекту Закону України «Про державне стратегічне планування». Підготовлено в рамках

проекту Української асоціації оцінювання «Посилення децентралізації в Україні» за фінансової підтримки Національного фонду на підтримку демократії (NED). США. 2017. URL: http://ukreval.org/images/news/2018-01-08-eksp-vysnovky/expertyza-proekt-ZU_04.12.2017.pdf

229. Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органах виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011р., N 583. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.09.2023).

230. Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства: Указ Президента України від 04.11.2016 № 487/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2016#Text> (дата звернення: 17.08.2023).

231. Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 25.01.2012 р. № 32. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/32/2012> (дата звернення: 17.08.2023).

232. План заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 р. № 160-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-do-2024-roku-shc-a160r?fbclid=IwAR1lYmfEzCWCEqh1HIb8g4aJzqkUQ0usVuKc_UXf3fgTQLRWTbtICSn38qU

233. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>

234. Політологічний енциклопедичний словник. за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. К.: Генеза, 1997. С. 258–259.;

235. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами). URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran3691#n3691> (дата звернення: 28.08.2023).

236. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? М. В. Лациба, А. О. Красносільська [та ін.]; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К.: Агентство «Україна», 2011. 132 с.

237. Пріоритетні напрями підвищення ефективності політики національної безпеки : навч. посіб. / авт. кол. : Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, О. А. Корнієвський. К. : НАДУ, 2013. 60 с.

238. «Принципи Торонто» як дороговказ для українських реформ». Сайт ЦЕДЕМ. <https://cedem.org.ua/news/pryntsypy-toronto-dorogovkaz/>

239. Приходченко Л.Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади. *Монографія*. Одеса: Оптимум, 2009. 300 с.

240. Приходченко Л. Організаційний механізм державного управління: складові забезпечення ефективності. *Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації: матер. міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 31 жовт. 2008 р.). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. С. 129–131.

241. Приходченко Л. Оцінка ефективності в системі державного управління: сутність та складові. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 37-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_4_12

242. Приходченко Л. Л. Політичний та інституційний механізми державного управління: узгодження інтересів. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 9-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2010_4_4.

243. Приходченко Л. Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 105-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_2_14

244. Приходченко Л. Л. Сутність понять механізмів держави, державного управління та державного регулювання. *Актуальні проблеми*

державного управління: зб. наук. пр. Одес. регіон. ін-ту держ. упр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 3 (35). С. 269–274

245. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 02.06. 2011 р. № 3460-VI. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст.577). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 28.08.2023).

246. Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 25.12. 2013 р. № 968: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.07.2023).

247. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996: постанова Кабінету міністрів України від 26.11. 2014 р. № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.08.2023).

248. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 05.11. 2008 р. № 976 і від 03.11. 2010 р. № 996: постанова Кабінету Міністрів Укараїни 08. 04. 2015 р. № 234.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.08.2023).

249. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08. 2022 р. № 909. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.07.2023).

250. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 03.11. 2010 р. № 996: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 р. № 909. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2022-%D0%BF#n10> (дата звернення: 24.07.2023).

251. Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи «Урядовий контактний центр». Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08. 2009 р. № 898. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

252. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 23.08.2023).

253. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 02.10.2019 р. № 140-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-20#n60> (дата звернення: 23.08.2023).

254. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції. Закон України від 02.07.2015 р. №577-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19#Text> (дата звернення: 22.07.2023).

255. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.04.2019 № 353. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 35, ст.341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> (дата звернення: 22.07.2023).

256. Про внесення зміни до статті 3-1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо Єдиного державного реєстру ветеранів війни» : Закон України від 07.02.2019 № 2684-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2684-19> (дата звернення: 15.09.2023).

257. Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб : Закон України від 23.03.2017 № 1975-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-19#n6> (дата звернення: 15.09.2023).

258. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо діяльності Міністерства культури та інформаційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2020 № 231. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.07.2023).

259. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо прозорості діяльності громадських об'єднань з іноземною підтримкою). Проект Закону від 29.05.2020р. № 3564. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68977 (дата звернення: 21.07.2023).

260. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12.10. 2011 р. № 1049: Постанова КМУ від 04.08.2021 № 802. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2021-%D0%BF#n2> (дата звернення: 20.07.2023).

261. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 р. № 440: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2019-%D0%BF#n2> (дата звернення: 20.08.2023).

262. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень: Закон України від 06.10.2016 р. №47. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 47, ст.799. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1665-19#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

263. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 20.07.2023).

264. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 20.07.2023).

265. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018р. № 2629- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>

266. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05. 2003р. № 755-IV. Редакція

від 01.01.2023р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 31-32, ст.263). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 21.07.2023).

267. Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні : Проект Закону України» від 11.02.2020 № 3059. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68128 (дата звернення: 21.07.2023).

268. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03. 2004 р. № 1621-IV. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 25, ст.352). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (дата звернення: 11.09.2023).

269. Про державно-приватне партнерство в Україні: Закон України від 01.07.2010р. № 2404–VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 11.09.2023).

270. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України від 23.03. 2000 р. № 1602-III (Відомості Верховної Ради України), 2000, № 25, ст.195). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (дата звернення: 07.09.2023).

271. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939. URL: www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 02.09.2023).

272. Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні: Закон України від 16.11.1992р. № 2782-XII. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 1, ст. 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (дата звернення: 02.09.2023).

273. Про деякі питання щодо надання фінансової підтримки інститутам громадянського суспільства соціального спрямування та визнання таким, що втратило чинність, рішення обласної ради від 07. 06. 2018 р. № 731-VII : Рішення Харківської обласної ради від 28.02.201р. № 930-VII. URL: <http://ts.lica.com.ua/?type=1&base=77&menu=376794&id=15651enu=3> (дата звернення: 02.09.2023).

274. Про зайнятість населення. Закон України від 05.07.2012 № 5067. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 21.08.2023).

275. Про запобігання корупції. Закон України 14.10 2014 р. № 1700-VII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 11.09.2023).

276. Про публічні консультації. Проект Закону України від 23.10.2020р. № 4254. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70235 (дата звернення: 11.09.2023).

277. Проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» від 13.04.2022 р. № 7283. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07282I?an=1> (дата звернення: 12.09.2023).

278. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Tex> (дата звернення: 11.09.2023).

279. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010р. № 2411-VI. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 40, ст. 527) м. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 21.03.2023).

280. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 9, ст. 79). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 11.09.2023).

281. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 21.04.2023).

282. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні: Постанова Верховної Ради України від 17.12.1993 р.

№ 3748-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3748-12> (дата звернення: 28.04.2023).

283. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

284. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення Положення про структурний підрозділ з інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 15.10.2013 № 199. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/81136__81136. (дата звернення: 21.07.2023).

285. Про затвердження плану заходів на 2016 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016 – 2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.11.2016 р. № 802. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2016-%D1%80#Text> . (дата звернення: 03.09.2023).

286. Про затвердження плану заходів на 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016 – 2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 296. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2017-%D1%80#Text> . (дата звернення: 08.08.2023).

287. Про затвердження плану заходів на 2018 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016 – 2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 р. № 297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2018-%D1%80#Text> . (дата звернення: 02.08.2023).

288. Про затвердження плану заходів на 2019 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016

– 2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 657. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2019-%D1%80#Text> . (дата звернення: 14.08.2023).

289. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення Національного контактного центру: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 р. № 182-рURL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.07.2023).

290. Про затвердження плану заходів на 2020 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016 – 2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 839. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/839-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2023).

291. Про затвердження Порядку реалізації програм, проектів та проведення заходів державної політики у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання: Наказ Мінмолодьспорту від 03.03.2016 р. № 808 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-16#Text> (дата звернення: 18.07.2023).

292. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів державної політики з питань молоді та державної підтримки молодіжних та дитячих громадських організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2012 р. № 116 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.07.2023).

293. Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 29. 06. 2011 р. № 771. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.07. 2023).

294. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 р. № 1049. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2021-%D0%BF#n2> (дата звернення: 02.07.2023).

295. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.07.2023).

296. Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо проектів містобудівної документації на місцевому рівні: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 р. № 555. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

297. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF> (дата звернення: 17.07.2023).

298. Про затвердження Порядку планування та моніторингу реалізації органами виконавчої влади Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 р. № 689. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/968-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.08.2023).

299. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 07.07.2023).

300. Про затвердження рекомендаційних переліків структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної в мм. Києві та Севастополі державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2012 р. № 606. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP120606?an=1&ed=2019_11_03 (дата звернення: 07.08.2023).

301. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 р. N 348. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP970348> (дата звернення: 07.07.2023).

302. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 29. 08. 2002р. N 1302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.07.2023).

303. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги № 6674 від 10.07.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62214 (дата звернення: 02.09.2023).

304. Про інформацію: Закон України від 02.10. 1992р. №2657-XII. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 13.08.2023).

305. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27.02.2014 р. №794-VII. Редакція від 10.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 21.08.2023).

306. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 05.07.2023).

307. Про лобістську діяльність: Проект закону від 03.03.2020 р. № 3059-3. URL: [http:// w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68279](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68279) (дата звернення: 04.07.2023).

308. Про лобізм: Проект закону від 28.02.2020 р. № 3059-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68265 (дата звернення: 07.08.2023).

309. Про молодіжні та дитячі громадські організації. {Закон втратив чинність 22.05.2021 на підставі Закону № 1414-IX від 27.04.2021}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14#Text> (дата звернення: 05.08.2023).

310. Про об'єднання громадян. Закон втратив чинність з січня 2013 року на підставі Закону N 4572-VI (4572-17) від 22.03.2012, ВВР, 2013, N 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2460-12#Text> (дата звернення: 21.08.2023).

311. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11. 2001 р. № 2866-III. Редакція від 03.08.2022. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 10, ст.78). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text> (дата звернення: 12.07.2023).

312. Про організації роботодавців: Закон України від 22.06. 2012 р. № 5026-VI. Редакція від 02.11.2016 (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 22, ст.216). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text> (дата звернення: 07.08.2023).

313. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001р. № 2625-III. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

314. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.07.2023).

315. Про працю в Україні: Кодекс законів. Редакція від 27.01.2023р. {Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.07.2023).

316. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07. 10. 1997 р. № 554/97-ВР. Редакція від 01.01.2023р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 52, ст.312). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.07.2023).

317. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09. 1999 р. № 1045-XIV. Редакція від 19.08.2022. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 45, ст.397). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення: 01.07.2023).

318. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2365-III. Редакція від 12.06.2022. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 23, ст.118). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 01.08.2023).

319. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23.09.1997 р. №539. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 49, ст. 299) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.08.2023).

320. Проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації всеукраїнських громадських об'єднань від 07.12.2017 р. № 7372. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7372&skl=9 (дата звернення: 02.09.2023).

321. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку благодійної діяльності від 05.04.2018 р. № 8237. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63800 (дата звернення: 11.07.2023).

322. Проект ОБСЄ «Вдосконалення Національної стратегії громадянського суспільства в Україні», 06. 11. 2015 р. <https://www.unn.com.ua/uk/news/1517696-v-ukrayini-onovlyat-strategiyu-z-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-na-2016-2020-rr-obsye>

323. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1997р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

324. Про місцеві державні адміністрації. Закон України від 09.04. 1999 р. № 586-XIV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 20-21, ст.190). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 11.07.2023).

325. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 № 487. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193> (дата звернення: 23.07.2023).

326. Про Одеську обласну тристоронню соціально-економічну раду: Розпорядження голови Одеської обласної державної адміністрації від 02.07.2012 № 648/А-2012.

URL: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5b0e4f0f4f3bd.pdf> (дата звернення: 28.07.2023).

327. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4.10.2019 р. № 188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-ix> (дата звернення: 23.07.2023).

328. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12> (дата звернення: 23.07.2023).

329. Про публічні закупівлі: Закон України, від 25.12.2015 р. № 922-VIII. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 9, ст.89). Редакція від 01.01.2023р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19/page> (дата звернення: 30.07.2023).

330. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 34, ст.343). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 30.07.2023).

331. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20.08.2021 р. «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.08.2021 р. № 479/2021. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення: 30.07.2023).

332. Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.10.2004 р. N 759-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.07.2023).

333. Про охорону навколишнього середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 29.07.2023).

334. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. Редакція від 27.05.2022 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 28, ст.255). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (дата звернення: 21.07.2023).

335. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 40, ст.290). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> (дата звернення: 29.07.2023).

336. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2671-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19) (дата звернення: 27.08.2023).

337. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 р.№ 68/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (дата звернення: 29.08.2023).

338. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналіт. доповідь [Яблонський В. М., Балакірева О. М., Бондар Т. В. та ін.] ; за заг. ред. О.А. Корнієвського. К. : НІСД, 2017. 56 с. URL:https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-09/AD_GromSuspilstvo_pp1-56_press-25fe8.pdf

339. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації: Указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2122012-14200> (дата звернення: 21.08.2023).

340. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 78 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-04/grom_susp-bdf01.pdf

341. Про стан виконання Національної стратегії у сфері прав людини у 2022 році: аналіт звіт. URL:<https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/07/20230307203535-51.pdf>

342. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року: матер. щоріч. доп. [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.]; заг. ред. Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2022. 56 с. URL:https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/stan_rozvytku_igs_na_site_22_11_22.pdf

343. Про Стратегію сталого розвитку України «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 21.08.2023).

344. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007р. № 1035-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.07.2023).

345. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. Офіц. сайт Верх. Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 22.07.2023).

346. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 20.07.2023).

347. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21. 12. 1993 р. № 3759-XII. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 10, ст. 43). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

348. Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів від 20.06.2012 р. № 658. Редакція від 17.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.09.2023).

349. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 03.09.2023).

350. Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору. С. Телешун, С. Ситник, І. Рейтерович. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2012. Вип. 4. С. 185-196. URL: http://nbuv.gov.ua/j!pdf/Vnadu_2012_4_25.pdf.

351. Проценко О.В. Демократія в сучасній Україні - партисипаторна чи делегативна, «сильна» чи «крихка»? *. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр.* гол. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. Вип. 44. С. 220-229. URI: <http://hdl.handle.net/11300/1616>

352. Про щорічні звіти голів обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 2.12.2016 р. № 987. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.08.2023).

353. Публічна політика : навч. посіб. авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ : НАДУ, 2016. 340 с.

354. Пухкал О., Гомоляко О. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід* № 24/2017. с. 106-112. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/20.pdf

355. Пухкал О.Г. Інструменти та механізми вироблення й упровадження публічної політики в Україні. О.Г.Пухкал, В.В.Карлова. *Інституціоналізація публічного управління в Україні: наук.-аналіт.доп.* за заг.ред. М.М.Білінської, О.М.Петроє. Київ: НАДУ, 2019. 210 с.

356. Рада ООН з прав людини. Простір громадянського суспільства: створення і підтримання в законодавстві та на практиці безпечного і сприятливого середовища: резолюція / прийнята Радою з прав людини 09. 10. 2013 р., A/HRC/RES/24/21. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/HRC/RES/22/6&Lang=E>

357. Радченко О.В. Родові ознаки категорії "механізм" в соціальних науках. *Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів держ. управління*. Х.: Вид-во АДНДУ, 2013. № 3 (15). С. 19-25.

358. Реанімаційний пакет реформ. Офіційний сайт. URL: <https://rpr.org.ua/about-us/>

359. Регламент діяльності Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: www.zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 21.07.2023).

360. Результати аналізу анкетування експертів, проведене за ініціативою Одеського інституту соціальних технологій через портал «Громадський простір» на тему: «Держава і громадянське суспільство: алгоритм взаємодії». URL: <https://www.prostir.ua/?news=derzhava-i-hromadyanske-suspilstvo-alhorytm-vzajemodiji>

361. Результати моніторингу ефективності реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 років в Україні на регіональному рівні. URL: <https://samoorg.com.ua/blog/2018/07/19/20077/>

362. Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті 2018 року. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39>

363. Рекомендація Ради Європи CM/REC(2007)14 щодо правового статусу неурядових організацій в Європі прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 10 жовтня 2007 року не є міжнародним договором України, її переклад є неофіційним. URL: <https://minjust.gov.ua/dep/ddr/rekomendatsiya-radi-evropi-cmrec200714-schodo-pravovogo-statusu-neuryadovih-organizatsiy-v-evropi>

364. Рекомендація CM/Rec(2018)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо необхідності посилення захисту і сприяння простору для громадянського суспільства в Європі 2018 року. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-11-civic-space-ukr/168097ed38>

365. Рекомендації щодо сприяння більш ефективній участі об'єднань громадян у процесах прийняття державних рішень від учасників Форуму громадянського суспільства для презентації на додатковій нараді ОБСЄ з питань людського виміру 2015 року. URL: [https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:v4rvj2wdXfEJ:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-](https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:v4rvj2wdXfEJ:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_rekomehdation/recomend_OBSE.doc&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua)

2018/rubrik_rekomehdation/recomend_OBSE.doc&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

366. Рішення Конституційного Суду України від 06. 06. 2019 р. № 3-п/2019. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2019.pdf (дата звернення: 21.08.2023).

367. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність. Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. 285 с

368. Розвиток громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горелов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. Київ: НІСД, 2015. 60 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-11/Korniyevskiy_12_11-58701.pdf

369. Розпутенко І.В. Цивілізаційний вибір України в умовах глобалізації. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2017. № 1. С. 112–122.

370. Роль громадянського суспільства України в реформах – звіт Chatham House. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/133507>

371. Романов В. Є. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження. В. Є. Романов, О. М. Рудік, Т. М. Брус. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2003. с.272.

372. Рябічко О. В. Державна політика регулювання підприємницької діяльності: механізми формування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1. С. 218-226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_1_27.

373. Савва М. Моніторинг і оцінювання у діяльності органів влади України. 2018. URL: http://www.ukreval.org/images/news/2018-01-20-dopovid/Dopovit_ukr.pdf

374. Сенча С.А. Державний механізм стимулювання розвитку громадянського суспільства (на прикладі Одеської області). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Одеса. 2020. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/8/4/doc/dis%20Sencha.pdf>

375. Система публічного управління в умовах децентралізації влади: механізми горизонтальної взаємодії: монографія Л. Л. Приходченко, С. Є. Саханенко, П. І. Надолішній та ін.; за заг. ред. Л. Л. Приходченко. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 332 с. http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_13_02_18-2.pdf

376. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с

377. Соціальне замовлення. Енциклопедичний словник з державного управління . уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. С. 660. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/14ff57eb-06bd-4b2b-8bfb-ead7f286d5dd.pdf

378. Соціальне партнерство – механізм реалізації прав людини, розбудови правової держави, громадянського суспільства : міжвідомчий наук. збірник / [наук. – досл. ін-т «Проблем людини»; за ред. А.І. Комарової та ін.]. К., 2001. Т. 24. 778 с.

379. Спільні рекомендації Венеціанської Комісії та Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ з питань свободи об'єднань 2014 року. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/2/233076.pdf>

380. Спільна декларація X засідання Платформи громадянського суспільства. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Z6EaPMKyZO3xvzBcYayP4KSdqhEbVZdZ/view>

381. Сплачую податки і... змінюю країну на краще. Це можливо?. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/splachuyu-podatky-zminyuyu-krayinu/>

382. Ставнійчук М. Демократія участі в Україні: актуальний конституційно-правовий аспект. *Юридичний вісник*, №2, 2016, с. 35-45. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/1878/1933>

383. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2021. 112 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/block_grom_susp.pdf

384. Старикова Ганна. Демократизація публічного управління: регіональний аспект. *Аспекти публічного управління*: Том 9, №5, 2021, с. 47-5 URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/65/81>

385. Стартувала інформаційна кампанія «Громадянське суспільство та влада – кращі практики співпраці». URL: <https://ednannia.ua/en/news/nashi-novini/12159-informatsijna-kampaniya-gromadyanske-suspilstvo-ta-vlada-krashchi-praktiki-spivpratsi>

386. Суспільство та влада: механізми взаємодії : навч.- метод. матеріали для слухачів дисципліни ММеханізми взаємодії суспільства і влади». А. М. Михненко, С. О. Кравченко, І. В. Пантелейчук та ін. К. : НАДУ, 2013. 80 с.

URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/be64c885-a40c-4394-ac11-0d39e0aec3f0.pdf

387. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. Р.М. Рудніцька, О.Г. Сидорчук. *Публічне управління: теорія та практика*, 2014. Вип. 4. С. 50–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_4_10

388. Сухенко В. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства в Польщі: досвід для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 3. С. 82-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_3_11

389. Сучасний стан і основні тенденції суспільно-політичного розвитку України. Дослідження центру О.Разумкова. Грудень 2021 року. Проект

реалізовано за підтримки Представництва Фонду Ганнса Зайделя в Україні.
URL:https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_polit_perspektiv_ua.pdf

390. Сущенко П. Інструменти участі в громаді: закладаємо основу, ухвалюємо документи. Сайт «Громадський простір». 29.09.2020. *Матеріал підготовлений в рамках проєкту «Голос громади в місцевому самоврядуванні», що виконується Спілкою «Громадські ініціативи України» та Агенцією сталого розвитку «Хмарочос» в рамках програми USAID.* – URL: <https://www.prostir.ua/?news=instrumenty-uchasti-v-hromadi-zakladajemo-osnovu-uhvalyujemo-dokumenty>

391. Теорія та історія державного управління : навч. посіб. [Г. С. Одінцова, В. Б. Дзюндзюк, Н. М. Мельтюхова та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. О. Ю. Амосова, к.е.н., доц. Н. М. Мельтюхової. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. 252 с.

392. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.

393. Тибінка Христина. Консультації з громадськістю – інструмент діалогу між владою і громадою. Сайт ЦППР. URL:<https://uplan.org.ua/analytics/konsultatsii-z-hromadskistiu-instrument-dialohu-mizh-vladoiu-ta-hromadoiu/>

394. Тимощук В. Врятувати закон «Про публічні консультації». Сайт «Українська правда». 22.02.2023

URL <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/22/7390495/>

395. Ткачук І. Зміна підходів до державного фінансування громадських організацій в Україні. Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 1. Частина 2. С. 156-165. ULR: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.156>

396. Толкованов В. В. Посібник з питань партисипативної демократії (демократії участі) на місцевому рівні. Толкованов В.В., Гук А.К., Олуйко В.М., Прошко В.Я. Київ: Крамар, 2011. 199 с. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_participaton_Final.pdf

397. Толкованов В. Європейська стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні: основні завдання, історія виникнення та досвід впровадження. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. Вип. 3. С. 212-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2011_3_57

398. Томаш Л. В. Громадянське суспільство в рефлексії європейської та вітчизняної політико-правової свідомості: теоретичний аспект: автореф. дис ... канд. юр. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 19 с.

399. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоду ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Редакція від 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 23.07.2023).

400. Україна посіла 46 місце в індексі сприятливого середовища для громадянського суспільства. ГУРТ. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/19548/>

401. Українці залучені до громадської діяльності, але уникають активної участі. Звіт про загальнонаціональне опитування щодо громадського залучення яке проводилось в рамках програми сприяння громадській активності «Долучайся». Що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Pact в Україні. 19 березня 2020. URL: <https://dif.org.ua/article/ukraintsi-zalucheni-do-gromadskoi-diyalnosti-ale-unikayut-aktivnoi-uchasti>

402. Український пакт заради молоді-2025. URL: <https://careerhub.in.ua/pact-for-youth-2025/>

403. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні [Текст] : посіб. К. : Ленвіт, 2012 . 64 с.

404. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навчально-методичний посібник . ДП «Укртехінформ». Київ, 2013. 250 с. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000047/47349.pdf

405. Участь громадськості в процесі прийняття рішень. Огляд стандартів та практик у країнах – членах Ради Європи. Європейський центр

некомерційного права (Івана Розензвегова (Ivana Rosenzweigova) і Ваня Скоріч (Vanja Skoric)), за підтримки Ганни Асіповіч (Hanna Asipovich) під керівництвом Катеріни Хаджі-Міцевої (Katerina Hadzi-Miceva), Виконавчого Директора. URL: https://ecnl.org/sites/default/files/files/Overview-of-partic406.ipation-standards_Ukr.pdf

406. Філіна А.Ю. Соціальне партнерство як модель відносин держави та громадянського суспільства. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 травня 2021 року*. Том 1. С. 212-214. Національний університет «Одеська юридична академія». м. Одеса. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15664>

407. Федоренко Т. А. Міжнародні стандарти партисипаторної демократії як підґрунтя забезпечення участі громадськості в державному управлінні у сфері охорони здоров'я в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2017. № 3. С. 95-102. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2017_3_16

408. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. *Науковий вісник «Демократичне управління»*. URL: 2008. http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/devr/200801/o_fedorchak.pdf

409. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. Москва: ACADEMIA, 1995. 256 с.

410. Халецький А.В. Зарубіжний досвід сприяння розвитку громадянського суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток № 11, 2012*. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=546>

411. Хіноцька Н. Державне фінансування громадських організацій: головні зміни у першій половині 2019 року. URL: <https://euprostir.org.ua/stories/142754>

412. Цветков В. В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика / В. В. Цветков. Київ: Юрид. думка, 2007. 336 с.

413. Ціммерман Дж. Ф. Учасницька демократія: відродження популізму. *Демократія: Антологія*. Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. С. 263- 303.

414. Чемерис О. М. Теоретико-правові засади взаємодії органів влади і громадськості при формуванні та реалізації державної політики. *Ефективність державного управління*. Вип. 42. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2015. С. 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_42_6.

415. Шаульська Г. М. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні : *монографія* за заг. ред. Т. В. Мотренка. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 200 с.

416. Шаульська Г.М. Концепція громадянського суспільства і публічне управління. *Аспекти державного управління*. Том.6, №1-2, 2018. С.58-63 URL:<https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/383/376>

417. Шаульська Г.М. Моделі громадянського суспільства та особливості сучасного громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018.№1 (61), С.188-191. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2018/34.pdf

418. Шаульська Г.М. Публічне управління та трансформація української моделі громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. Том.9, №1, 2021. С.35-43. URL:<https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/61/%D0%BB%D0%B3%D1%80>

419. Д.Шмигаль презентував народним депутатам програму діяльності Уряду. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/10/2/678362/>

420. Щодо розвитку культури консультацій та діалогу. Загальні принципи та мінімальні стандарти консультацій Комісії із зацікавленими сторонами: Повідомлення Європейської Комісії від 11.12.2002 COM(2002) 704 (остаточна редакція), Брюссель. URL:<https://www.kmu.gov.ua › zagal-prins-konsult>

421. Шумляєва І. Вплив європейських норм партисипативної демократії на підвищення рівня участі громадян України в місцевому самоврядуванні.

Аспекти публічного управління. Том 9, № 1, 2021. С.113-120. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/860/835>

422. Щодо можливості здійснення громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації : Лист Мінфіну України від 06.02.2019 № 11210-09-5/3214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3214201-19>

423. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні. Київ: МАУП, 2005. 336 с.

424. Як в Україні розбудовують соціальне підприємництво: 5 кейсів. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?library=yak-v-ukrajini-rozbudovuyut-sotsialne-pidpryjemnytstvo-5-kejsiv>

425. Як краще залучати та використовувати міжнародну підтримку громадських організацій в Україні? Матеріали прес-конференції та конференції: Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (Київ), Інститут справ публічних (Варшава) за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження, програми «Схід-Схід: партнерство без кордонів» та Фонду відкритого суспільства. URL: <https://dif.org.ua/article/yak-krashche-zaluchati-ta-vikoristovuvati-mizhnarodnu-pidtrimku-gromadskikh-organizatsiy-v-ukraini>

426. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі. Е. Янг, Л. Куїнн. Київ: К.І.С., 2003. 120 с.

427. Ярема О. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: якою вона має бути у найближчі роки? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3173688-derzavna-politika-sprianna-rozvitku-gromadanskogo-suspilstva-akou-vona-mae-buti-u-najblizci-roki.html>

428. Ярема Олександр про Нацстратегію сприяння розвитку громадянського суспільства України. Громадський простір.

<https://www.prostir.ua/2020/08/oleksandr-yarema-pro-natsstrategiyu-spryyannyarozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-ukrajiny>

429. Alber E. Partizipation und partizipative Demokratie im Diskurs. Partizipation und partizipative Demokratie in der Europaregion Tirol-Südtirol-Trentino : Denkanstöße und Beispiele. 239 p.

430. Anderson J. Public Policymaking: An Introduction. Boston – New York, 2003)

431. Carole Pateman. Participation and Democratic Theory. - Cambridge Univ. Press, 1970 – 193 p. URL: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2016/POL401/um/Pateman_Dahl.pdf

432. Arnstein Sherry R. «A Ladder of Citizen Participation» / R. Sherry Arnstein // Journal of the American Institute of Planners. – Vol. 35. – № 4. – July 1969. P. 216-224. Retrieved from: <http://www.participatorymethods.org/sites/participatorymeth.pdf>

433. Anderson, Dzh. (2008), "Public Policy: Introduction", Publychnaia polytyka: ot teoryy k praktyke [Public policy: from theory to practice], Aletejia, St.Petersburg, Russia.

434. Connor D. M. A new ladder of citizen participation. National Civic Review. 1988. Vol. 77. № 3. P. 249-257. Retrieved from : http://geog.sdsu.edu/People/Pages/jankowski/public_html/web780/Connor_1988.pdf

435. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions The roots of democracy and sustainable development: Europe's engagement with Civil Society in external relations. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2012%3A0492%3AFIN%3AEN%3APDF>

436. Citizens and the New Governance. Beyond New Public Management / Edited by Luc Rouban. IOS Press, Ohmsha, 1997. 237 p.

437. Civil society development plan 2011-2014. URL: <https://heakodanik.ee/sites/default/files/files/Civil%20Society%20Development%20Plan%202011-14.pdf>

438. Danish Support to Civil Society: A Monitoring and Evaluation Framework to demonstrate Results. URL: [https://um.dk/en/danidaen/results/eval/Eval_reports/publicationdisplaypage/?publicationID=A3F95711-3878-43E0-B935-](https://um.dk/en/danidaen/results/eval/Eval_reports/publicationdisplaypage/?publicationID=A3F95711-3878-43E0-B935-FD5A23A98B12&sc_mode=normal&sc_debug=0&sc_trace=0&sc_prof=0&sc_ri=0&sc_rb=0)

[FD5A23A98B12&sc_mode=normal&sc_debug=0&sc_trace=0&sc_prof=0&sc_ri=0&sc_rb=0](https://um.dk/en/danidaen/results/eval/Eval_reports/publicationdisplaypage/?publicationID=A3F95711-3878-43E0-B935-FD5A23A98B12&sc_mode=normal&sc_debug=0&sc_trace=0&sc_prof=0&sc_ri=0&sc_rb=0)

439. Diamond L. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation // Journal of Democracy. 1994. № 3. P. 6.

440. Departament Społeczeństwa Obywatelskiego. URL: <https://www.gov.pl/web/premier/departament-spoleczenstwa-obywatelskiego>

441. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation. The Global Resurgence of Democracy. Baltimore: The John Hopkins University Press: 1999. P. 237, 239

442. John Keane. Civil Society, Definitions and Approaches // The University of Westminster, W1T 3UW, 2009, London, UK. URL: http://www.johnkeane.net/wp-content/uploads/2009/01/jk_civil_society_definitions_encyclopedia.pdf

443. Dewey John Democracy and Education / John Dewey.— N.Y., 1916

444. Дьюи Джон: Общество и его проблемы John Dewey. The Public and its Problems. Denver, 1927.

445. Fedorenko, V.L. (2016), Konstytutsijne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Constitutional Law of Ukraine: Textbook], To the 20th anniversary of the Constitution of Ukraine and the 25th anniversary of Ukraine's independence, “Lira” Publisher, Kyiv, Ukraine

446. Felber, Cristian (2015), Change Everithing: creating an economy of common good

447. Hart R. A. Children’s participation from tokenism to citizenship / R. A. Hart // UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 1992. – Retrieved from : https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf.

448. Handbook for Monitors. Results-oriented Monitoring of External Assistance financed by the EC/Contract EVA/101-749.-S.1. : EuropeAid, 2005.- May.

449. Innovation and good governance strategy at the local level recommended for implementation by the 15th Session of the Conference of European Ministers responsible for Local and Regional Government (Valencia, 15-16 October 2007) (see p. 7 and 10 of the Valencia Declaration. URL: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2008\)14&Ver=add&Language=lanEngl ish&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2008)14&Ver=add&Language=lanEngl ish&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383)<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1267731>

450. Komitet Do Spraw Pożytku Publicznego. URL: <https://www.gov.pl/web/pozytek>

451. KRUPNYK Andrii. Developing civil society in Ukraine. What is the role of the mechanisms for implementing the association agreement with the EU? CES Working Papers – Volume XIII, Issue 1. P. 93-109. URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2021_XIII1_KRU.pdf

452. Масуда Й. Комп'ютопія. Перекл. з англ. В. Ляха. Філософська і соціологічна думка. 1993. 2 №6. С. 36 - 50.

Y. Masuda. Computopia // The information technology revolution. Oxford, 1985. P. 629.

453. Masuda Y. The Information Society as Post2Industrial Society. – W., 1983.

454. Ministry of the Interior. Civil Society. URL: <https://www.siseministerium.ee/en/regional-affairs/civil-society>

455. Nevladne organizacije. URL: <https://www.gov.si teme/nevladne-organizacije>

456. Narodowy Instytut Wolności jest Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego. URL: <https://niw.gov.pl>

457. Nicole de Montricher. Citizens and the Quality of Public Action: Seeking a New Form of Management. Public Participation and Contracting Practices in France // Citizens and the new Governance. - Netherlands, 1999. - 239 pp.

458. National strategy for the creation of an enabling environment or civil society development from 2012 to 2016 [Електронний ресурс]. URL: <https://udruga.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/File/National%20Strategy-Civil%20Society-Croatia-2012-2016-eng.pdf>

459. Orlova Alla. International experience in the implementation of the state policy for facilitating civil society development. *Актуальні проблеми державного управління*. Том 1, №77 (2019). С. 11-15. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/issue/view/35%28477%29%2808%29>

460. Office for Civil Society. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/office-for-civil-society>

461. ORLOVA Alla. The role of good governance principles in fostering civil society. The case of Ukraine/ CES Working Papers – Volume XIII, Issue 1. P. 110-123.

URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2021_XIII1_ORL.pdf

462. Prykhodchenko Liudmyla L., Krupnyk Andrii S., Orlova Alla I. and Oksana V. Dulina. Monitoring and Evaluation of the Implementation Process of the State Policy to Promote the Development of Civil Society in Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. Vol. 9. P. 3023-3032. DOI: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.368>

463. Recommendation of the Congress of local and Regional Authorities on the Draft European Charter of Regional Democracy /

464. Rowe G. A typology of public engagement mechanisms / G. Rowe, L. Frewer // Science, Technology & Human Values. 2005; № 30: p. 251-290. Retrieved from :

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.546.7172&rep=rep1&type=pdf>

465. Analysis of a normative framework for evaluating public engagement exercises: reliability, validity and limitations. Gene Rowe, Tom Horlick-Jones, John Walls, Wouter Poortinga, Nick F. Pidgeon. Submitted on 1 Mar 2011. – URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00571120/document>

466. Swedish Agency for Youth and Civil Society. URL: <https://www.government.se/government-agencies/swedish-agency-for-youth-and-civil-society>

467. State of democracy, human rights and the rule of law in Europe (2015) : Report by the Secretary General of the Council of Europe. 87 p. URL : <https://edoc.coe.int/en/an-overview/6455-state-of-democracy-human-rights-and-the-rule-of-law-in-europe.html>.

468. State of democracy, human rights and the rule of law in Europe (2016) : Report by the Secretary General of the Council of Europe. 104 p. URL : <https://edoc.coe.int/en/an-overview/6926-pdf-state-of-democracy-human-rights-and-the-rule-of-law.html>.

469. Susskind L. The IAP2 Spectrum: Larry Susskind, in Conversation with IAP2 Members / L. Susskind, L. Carson // International Journal of Public Participation. 2008. № 2. P. 67-84. Retrieved from: http://www.activedemocracy.net/articles/Journal_08December_Carson.pdf.

470. The World Bank Participation Source Book. Washington, DC, 2003. – 394 p.

471. Teperik D., Jermalavičius T., Senkiv G., Dubov D., Onyshchuk Y., Pokalchuk O., Samus M. (2018). A Route to National Resilience. Building. Whole-of-Society Security in Ukraine. URL: https://uploads.icds.ee/ICDS_Report_A_Route_to_National_ResilienceBuilding-Whole-of-Society_Security_in_Ukraine_April_2018.pdf.

472. Treaty establishing a Constitution for Europe. Official Journal of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_2004.310.01

473. Treaty of Lisbon amending the Treaty of European Union and the Treaty establishing the European Community // Official Journal of the European Union. Series C. – 2007. – Vol. 50. – № 306. – 271 p.

474. UADU (2000), Uriad dlia hromadian. Initsiatyvy schodo polipshennia iakosti posluh [Government for citizens. Initiatives to improve service quality], L'vivsk. filial UADU, L'viv, Ukraine.

475. William I. Jenkins. *Policy Analysis: A political and Organizational Perspective* London : Martin Robertson, 1978.

Наступність принципів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні

Європейська хартія місцевого самоврядування (15.10.1985) ратифікована в Україні (15.07.1997) Додатковий протокол до Хартії (20.10.2011). Принципи здійснення самоврядування на місцевому і регіональному рівні визначають: • роль місцевого самоврядування у забезпеченні демократії, ефективного управління та децентралізації влади; • роль муніципальних утворень в розвитку Європи; • необхідність для муніципалітетів мати широку автономію.	Договір про Європейський Союз (1992 р. м. Маастрихт) «Біла книга» державного управління в Європі (2001 р.). Лісабонський договір (13.12.2007), набрав чинності 01.12.2009. П'ять принципів «належного управління»: • відкритість; • участь; • підзвітність; • ефективність • злагожденість Ці принципи забезпечують демократію і верховенство права у державах-членах ЄС і можуть бути застосовані на усіх рівнях влади. 6 базових цінностей Європейського Союзу – це світоглядні принципи: • повага до людської гідності; • свобода; • демократія; • рівність; • верховенство права та повага до прав людини, включно з правами меншин.	Європейська стратегія щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні (2008) Затвердила 12 принципів доброго врядування на місцевому рівні: 1) чесне проведення виборів, представництво та участь; 2) зворотний зв'язок, чутливість; 3) ефективність та результативність; 4) відкритість і прозорість 5) верховенство права 6) етична поведінка 7) компетентність і спроможність 8) інноваційність та відкритість до змін; 9) сталий розвиток та стратегічна орієнтація; 10) раціональне управління фінансами; 11) права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість; 12) підзвітність.	Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи 01.10.2009, переглянутий у 2019 р. встановлює конструктивні відносини між неурядовими організаціями та органами державної влади різних рівнів, які повинні діяти за наступними загальними принципами: • участь • довіра • підзвітність і прозорість • незалежність	Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, Комітет Міністрів Ради Європи (27.09.2017) Громадська участь має пропагуватися та заохочуватися принципами, наведеними нижче, які застосовуються до всіх суб'єктів, які беруть громадську участь у прийнятті політичних рішень: • взаємоповага між усіма суб'єктами; • повага до незалежності НУО; • повага до позиції органів публічної влади; • відкритість, прозорість • підзвітність; • оперативність; • недискримінація та інклюзивність; • гендерна рівність і рівноправна участь усіх груп; • доступність.	Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки (Указ Президента України від 27.09.2021 № 487) Нацстратегія базується на принципах: • самоврядності громадянського суспільства; • рівності можливостей; • участі та інклюзивності; • партнерства; • прозорості та підзвітності; • взаємної відповідальності усіх суб'єктів реалізації Стратегії.

Додаток Б
Проект

ЗАТВЕРДЖЕНЕ
постановою Кабінету
Міністрів України
від «___» _____ 20___ р.

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про регіональну Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства

1. Загальні положення

1.1. Обласна (Київська міська) Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства (далі – регіональна Коордрада) є дорадчим органом при обласній (Київській міській) державній адміністрації.

1.2. Регіональна Коордрада у своїй роботі керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства, актами обласної (Київської міської) державної адміністрації, обласної (Київської міської) ради та цим Положенням.

1.3. **Метою** створення і діяльності регіональної Коордради є забезпечення реалізації на регіональному рівні Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні (далі – Національної стратегії).

1.4. Основними **завданнями** регіональної Коордради є:

- створення організаційно-правових умов для ефективної реалізації в регіоні Національної стратегії;
- організація розробки та моніторингу виконання регіональної Програми сприяння розвитку громадянського суспільства (далі – регіональної Програми) і регіонального Плану заходів з реалізації Національної стратегії (далі – регіонального Плану);
- налагодження конструктивної взаємодії між місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, організаціями громадянського суспільства (ОГС) та іншими зацікавленими суб'єктами у процесі реалізації Національної стратегії.

1.5. Відповідно до мети і завдань своєї діяльності регіональна Коордрада виконує такі **функції**:

- 1) організовує підготовку, громадське обговорення та передачу на розгляд обласної (Київської міської) ради проекту регіональної Програми;

2) щорічно організовує підготовку, громадське обговорення та передачу на розгляд голові обласної (Київської міської) державної адміністрації проекту регіонального Плану;

3) надає методичну допомогу у виконанні регіональної Програми та регіонального Плану, заходів з реалізації Національної стратегії в районах та у громадах регіону;

4) аналізує виконання регіонального Плану та регіональної Програми, ініціює зміни та доповнення до них;

5) проводить моніторинг стану виконання структурними підрозділами обласної державної адміністрації (Київської міської державної адміністрації; ОДА, КМДА), районними (районними в місті Києві) державними адміністраціями, підприємствами, установами та організаціями покладених на них завдань щодо реалізації Національної стратегії;

6) розглядає проекти актів законодавства з питань розвитку громадянського суспільства та готує зауваження і пропозиції щодо таких проектів;

7) проводить освітні заходи з представниками органів публічної влади, ОГС, членами регіональної Коордради, Громадської ради та інших консультативно-дорадчих органів з метою залучення їх до співпраці і розвитку міжсекторальної взаємодії;

8) вивчає та імплементує в регіоні корисний вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку громадянського суспільства, організує обмін досвідом у цій сфері з іншими регіонами України та закордоном;

9) забезпечує відкритість і прозорість своєї діяльності, висвітлює свою діяльність на сайті та у ЗМІ;

10) взаємодіє з Коордрадою при Президентові України, зокрема, регулярно надає їй інформацію про хід реалізації Національної стратегії в регіоні.

1.6. Регіональна Коордрада для виконання покладених на неї завдань **має право** в установленому порядку:

1) запитувати та одержувати від державних органів, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, ОГС інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на неї завдань;

2) запрошувати на свої засідання та залучати до обговорення питань керівників і представників органів виконавчої влади, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань та окремих експертів;

3) заслуховувати інформацію представників структурних підрозділів ОДА (КМДА), райдержадміністрацій, органів місцевого самоврядування про стан виконання регіональної Програми та регіонального Плану щодо реалізації Стратегії;

4) утворювати експертні та робочі групи, у тому числі із залученням сторонніх експертів, для опрацювання питань, що належать до компетенції регіональної Коордради, делегувати своїх представників до складу інших експертних і робочих груп;

5) ініціювати проведення громадських обговорень, конференцій, круглих столів, дискусій, нарад та інших комунікаційних заходів з питань, віднесених до відання регіональної Коордради.

1.7. Члени регіональної Коордради **зобов'язані:**

- дотримуватись вимог чинного законодавства, місцевих нормативно-правових актів та цього Положення;
- брати участь у всіх засіданнях Коордради;
- своєчасно розглядати надані на їх розгляд проекти документів, оперативно надавати свої зауваження та пропозиції;
- поводитись коректно на засіданнях Коордради, зокрема по відношенню до інших членів Коордради та запрошених на її засідання;
- працювати творчо та проявляти ініціативу щодо розвитку громадянського суспільства в регіоні.

1.8. Якщо член регіональної Коордради через об'єктивні обставини не може виконувати функції у її складі або у разі невиконання ним без поважних причин своїх обов'язків Коордрада може ухвалити рішення щодо виведення такого члена з її складу із заміною на іншого в установленому порядку (або без заміни).

2. Порядок формування регіональної Коордради

2.1. Регіональна Коордрада утворюється у складі голови Коордради, заступника голови, секретаря та інших членів, які беруть участь в її роботі на громадських засадах.

2.2. Чисельний склад регіональної Коордради визначає голова ОДА (КМДА) з урахуванням пропозицій Громадської ради, створеної при ОДА (КМДА), та інших консультативно-дорадчих органів, що діють на регіональному рівні.

2.3. До складу регіональної Коордради входять представники структурних підрозділів ОДА (КМДА), депутати обласної ради, представники територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, райдержадміністрацій, органів місцевого самоврядування, наукових установ та ОГС. Персональний склад Коордради затверджується розпорядженням голови ОДА (КМДА).

2.4. Головою регіональної Коордради є голова ОДА (КМДА), заступником голови Коордради – представник ОГС, секретарем – представник підрозділу з комунікацій ОДА (КМДА).

2.5. Персональний склад представників депутатського корпусу облради, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у складі регіональної Коордради визначає голова ОДА (КМДА) з урахуванням завдань, які має вирішувати регіональна Коордрада щодо розвитку громадянського суспільства в регіоні.

2.6. Персональний склад представників ОГС, у тому числі ЗМІ, наукових установ у складі регіональної Коордради визначається підрозділом з комунікацій ОДА (КМДА) на основі публічних консультацій (у тому числі електронних з використанням рейтингового голосування). Чисельність представників ОГС у регіональній Коордраді має становити не менше половини її складу.

2.7. До складу регіональної Коордради в обов'язковому порядку включаються представники Громадської ради, що діє при ОДА (КМДА), об'єднання профспілок та організації роботодавців.

3. Організація роботи регіональної Коордради

3.1. Основною організаційною формою роботи регіональної Коордради є засідання, які проводяться за потреби, але не рідше одного разу на квартал. Ініціювати чергове або позачергове засідання регіональної Коордради може голова або третина членів Коордради.

3.2. Рішення регіональної Коордради мають рекомендаційний характер. При необхідності рішення Коордради реалізуються шляхом видання розпоряджень чи доручень голови ОДА (КМДА).

3.3. Рішення Коордради можуть надсилатися для врахування у роботі підрозділам ОДА (КМДА), райдержадміністраціям, органам місцевого самоврядування.

3.4. Голова регіональної Коордради:

1) здійснює загальне керівництво діяльністю Коордради, визначає порядок її роботи, скликає і головує на її засіданнях;

2) організовує підготовку та виконання планів роботи Коордради;

3) формує порядок денний її засідань з урахуванням пропозицій її членів, органів державної та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, ОГС;

4) здійснює моніторинг реалізації рішень Коордради та регулярно (не рідше одного разу на квартал) інформує Коордраду про хід їх реалізації і щорічно публічно звітує про роботу Коордради;

5) представляє Коордраду у взаємовідносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, ОГС, підприємствами, науковими та іншими установами, а також із урядовими та неурядовими організаціями інших держав і міжнародними організаціями.

3.5. Заступник голови регіональної Коордради виконує функції відповідно до розподілу обов'язків у складі Коордради. У разі відсутності голови Коордради або неможливості виконувати ним свої функції заступник виконує функції голови Коордради.

3.6. Секретар регіональної Коордради забезпечує технічну підготовку до проведення засідань регіональної Коордради, веде і оформлює протокол, організовує діловодство у регіональній Коордраді.

3.7. Організаційно-технічне забезпечення роботи регіональної Коордради здійснює підрозділ з питань комунікацій ОДА (КМДА) у межах його компетенції.

3.8. Регіональна Коордрада може використовувати у роботі бланки зі своїм найменуванням.

3.9. Члени регіональної Коордради та запрошені на її засідання сповіщаються секретарем Коордради про дату, час і місце проведення засідання не пізніше ніж за три дні до цього засідання. При цьому членам Коордради та запрошеним надаються (надсилаються) проект порядку денного та матеріали, які виносяться на розгляд.

3.10. Засідання регіональної Коордради вважається легітимним за умови участі в ньому більше половини персонального складу Коордради.

3.11. Засідання регіональної Коордради, як правило, веде її голова. У разі його неможливості вести засідання, головує на засіданні є заступник голови або (у разі його неможливості) головує, який обирається присутніми членами Коордради.

3.12. Рішення регіональної Коордради приймається більшістю голосів від числа присутніх членів Коордради. Рішення, яке набрало половину голосів від числа присутніх членів Коордради також вважається прийнятим, якщо за нього проголосував головуючий на її засіданні.

3.13. У засіданнях регіональної Коордради можуть брати участь запрошені керівники місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, представники ОГС, наукових установ, зарубіжних та міжнародних організацій.

3.14. Запрошені на засідання регіональної Коордради особи, які не є її членами, користуються правом дорадчого голосу.

3.15. Хід засідання регіональної Коордради та ухвалені рішення фіксуються у протоколі, який оформлюється протягом трьох календарних днів після засідання, підписується головуючим та секретарем засідання і протягом двох днів після цього розміщується на офіційному сайті ОДА (КМДА).

3.16. У складі регіональної Коордради можуть утворюватися постійно діючі або тимчасові робочі групи за участі залучених осіб.

4. Взаємодія регіональної Коордради з Коордрадою при Кабінеті Міністрів України та іншими інстанціями

4.1. Регіональна Коордрада у процесі виконання покладених на неї завдань взаємодіє із Коордрадою при Кабінеті Міністрів України, зокрема:

- інформує її раз у квартал про свою діяльність за встановленою формою;
- звертається за консультаціями при необхідності отримати роз'яснення;
- надає пропозиції щодо питань для розгляду на засіданні Коордради при Президентові України з метою удосконалення процесу реалізації Національної стратегії;
- отримує роз'яснення з питань, що належать до компетенції Коордради при Президентові України;
- голова (представник) регіональної Коордради на запрошення бере участь у засіданні Коордради при Президентові України.

4.2. Регіональна Коордрада у процесі виконання покладених на неї завдань взаємодіє із Громадською радою та іншими консультативно-дорадчими органами, що діють при ОДА (КМДА), облраді та райдержадміністраціях, з ОГС, підприємствами, навчальними закладами та установами, а також із зарубіжними та міжнародними організаціями. Порядок цієї взаємодії визначає Коордрада за погодженням із відповідними інстанціями.

5. Інформаційне забезпечення роботи регіональної Коордради

5.1. Засідання регіональної Коордради є відкритими і гласними. Відкритість засідань забезпечується створенням умов для присутності на них представників ЗМІ та зацікавлених осіб, гласність – шляхом розміщення інформації про діяльність Коордради та підготовлених нею матеріалів на веб-сайті ОДА (КМДА) в рубриці «Влада і громадянське суспільство» та в ЗМІ.

5.2. Регіональна Коордрада періодично проводить свої відкриті засідання за участі представників консультативно-дорадчих органів, ОГС та органів місцевого самоврядування для обговорення стратегічних цілей та поточних завдань щодо розвитку громадянського суспільства в регіоні.

5.3. Регіональна Коордрада щоквартально публічно інформує громадськість про хід виконання регіональної Програми та регіонального Плану.

5.4. Голова регіональної Коордради щорічно, у січні поточного року публічно звітує про результати діяльності Коордради у минулому році на розширеному засіданні регіональної Коордради за участі представників райдержадміністрацій, територіальних громад, ОГС, наукових установ та інших запрошених осіб.

5.5. Керівництво ОДА (КМДА) та облради всіляко сприяє висвітленню діяльності регіональної Коордради, популяризує результати її діяльності.

СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ ТА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Рекомендації щодо використання системи оцінювання

Оцінювання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства (далі – Нацстратегії) здійснюють з метою забезпечення усіх зацікавлених сторін даними, які характеризують ступінь виконання завдань та досягнення цілей Нацстратегії. Отримані оцінки використовуються для аналізу причин можливих відхилень та визначення шляхів необхідного коригування процесу реалізації Нацстратегії або самої Нацстратегії.

Оцінювання здійснюється експертним шляхом на основі застосування Методики багаторівневого бенчмаркінгу (с. 64-76). Інформація для експертного оцінювання отримується з відкритих джерел: офіційних сайтів та даних звітування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування й аналізується по таких 9 критеріях:

- 1) Відображення завдань Національної стратегії у планово-програмних та організаційно-розпорядчих документах.
- 2) Виконання завдань Національної стратегії, відображених у планово-програмних та організаційно-розпорядчих документах.
- 3) Нормативно-правове забезпечення реалізації Нацстратегії.
- 4) Інформаційно-аналітичне забезпечення реалізації Нацстратегії.
- 5) Кадрове забезпечення реалізації Нацстратегії.
- 6) Використання електронних засобів комунікації у процесі реалізації Національної стратегії.
- 7) Використання механізмів громадської участі у процесі реалізації Нацстратегії.
- 8) Робота з населенням у процесі реалізації Нацстратегії.
- 9) Міжсекторна взаємодія у процесі реалізації Нацстратегії.

Кожен критерій відображає певну складову реалізації Нацстратегії і містить від 3 до 7 показників, які характеризують різні аспекти реалізації Нацстратегії в межах даного критерію. Кожен показник оцінюється за 2-, 3- або 4-бальною шкалою. У таблиці наведено детальний опис того, за що виставляється та чи інша оцінка.

Загалом по усіх критеріях розроблено 40 показників реалізації Нацстратегії та наведені відповідні варіанти їх оцінок.

Оцінювання діяльності органів публічної влади, які забезпечують реалізацію Нацстратегії, здійснюється на трьох рівнях управління – національному, регіональному та локальному (рівні територіальних громад). Для органів влади кожного рівня по усіх критеріях розраховується сума балів, яка є основою для рейтингування оцінюваних органів влади в межах кожного рівня.

Нижче міститься зведена таблиця критеріїв, показників та варіантів їх оцінювання для кожного з указаних трьох рівнів.

**КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА ВАРІАНТИ ОЦІНЮВАННЯ
РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СПРІЯННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Показник	Варіанти оцінювання на різних рівнях управління		
	національний	регіональний	локальний
1. Відображення завдань Національної стратегії у планово-програмних та організаційно-розпорядчих документах			
1.1. Відображення завдань Нацстратегії у програмах сприяння розвитку ГС	–	Регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства	Місцеві (район, громада) програми сприяння розвитку громадянського суспільства
	–	1) відображено повністю – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0	1) відображено повністю – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0
1.2. Відображення завдань Нацстратегії у планах заходів з її реалізації	Урядові щорічні плани заходів з реалізації Національної стратегії	Регіональні плани заходів з виконання регіональних програм сприяння розвитку ГС	Місцеві плани заходів (міськради, виконкому) з реалізації Національної стратегії у громаді
	1) відображено повністю – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0	1) відображено повністю – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0	1) відображено повністю – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0
1.3. Відображення завдань Нацстратегії у положеннях про орган (підрозділ)	Положення про міністерства та інші ЦОВВ	Положення про підрозділи, ОДА, КМДА, облрад, Київської міськради, відповідальні за реалізацію Нацстратегії	Положення про підрозділи РДА, райрад, міських, сільських, селищних рад, відповідальні за реалізацію Нацстратегії
	1) відображено повністю – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0	1) відображено повністю – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0	1) відображено повною мірою – 2 2) відображено частково – 1 3) зовсім не відображено – 0
2. Виконання завдань Національної стратегії, відображених у планово-програмних та організаційно-розпорядчих документах			
2.1. Ступінь виконання	–	Регіональна програма сприяння розвитку громадянського суспільства	Місцева (район, громада) програма сприяння розвитку громадянського суспільства
	–	1) виконано повністю – 2 2) виконано частково – 1 3) зовсім не виконано – 0	1) виконано повністю – 2 2) виконано частково – 1 3) зовсім не виконано – 0

	Урядові щорічні плани заходів з реалізації Національної стратегії	Регіональний план заходів з виконання регіональної програми сприяння розвитку ГС	План заходів (міськради, виконкому) з реалізації Національної стратегії у громаді
	1) виконано повністю – 2 2) виконано частково – 1 3) зовсім не виконано – 0	1) виконано повністю – 2 2) виконано частково – 1 3) зовсім не виконано – 0	1) виконано повністю – 2 2) виконано частково – 1 3) зовсім не виконано – 0
2.2. Своєчасність виконання	–	Регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства	Місцеві (район, громада) програми сприяння розвитку громадянського суспільства
	–	1) виконано своєчасно – 2 2) виконано невчасно – 1 3) відтерміновано – 0	1) виконано своєчасно – 2 2) виконано невчасно – 1 3) відтерміновано – 0
	Урядові щорічні плани заходів з реалізації Національної стратегії	Регіональні плани заходів з виконання регіональних програм сприяння розвитку ГС	Плани заходів (міськради, виконкому) з реалізації Національної стратегії у громадах
	1) виконано своєчасно – 2 2) виконано невчасно – 1 3) відтерміновано – 0	1) виконано своєчасно – 2 2) виконано невчасно – 1 3) відтерміновано – 0	1) виконано своєчасно – 2 2) виконано невчасно – 1 3) відтерміновано – 0
2.3. Якість виконання	–	Регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства	Місцеві (район, громада) програми сприяння розвитку громадянського суспільства
	–	1) висока якість виконання – 2 2) середня якість виконання – 1 3) низька якість виконання – 0	1) висока якість виконання – 2 2) середня якість виконання – 1 3) низька якість виконання – 0
	Урядові щорічні плани заходів з реалізації Національної стратегії	Регіональні плани заходів з виконання регіональних програм сприяння розвитку ГС	Плани заходів (міськради, виконкому) з реалізації Національної стратегії у громадах
	1) висока якість виконання – 2 2) середня якість виконання – 1 3) низька якість виконання – 0	1) висока якість виконання – 2 2) середня якість виконання – 1 3) низька якість виконання – 0	1) висока якість виконання – 2 2) середня якість виконання – 1 3) низька якість виконання – 0
2.4. Обсяг витрачених ресурсів у порівнянні із запланованими	–	Регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства	Місцеві (район, громада) програми сприяння розвитку громадянського суспільства
	–	1) обсяг ресурсів збільшено за рахунок залучених коштів – 4 2) обсяг ресурсів збільшено за рахунок місцевого бюджету – 3 3) обсяг ресурсів відповідає запланованому – 2 4) обсяг ресурсів нижче запланованого – 1	1) обсяг ресурсів збільшено за рахунок залучених коштів – 4 2) обсяг ресурсів збільшено за рахунок місцевого бюджету – 3 3) обсяг ресурсів відповідає запланованому – 2 4) обсяг ресурсів нижче запланованого – 1

		5) ресурси взагалі не виділено – 0	5) ресурси взагалі не виділено – 0
	Урядові щорічні плани заходів з реалізації Національної стратегії	Регіональні плани заходів з виконання регіональних програм сприяння розвитку ГС	Плани заходів (міськради, виконкому) з реалізації Національної стратегії у громадах
	1) обсяг ресурсів збільшено за рахунок залучених коштів – 4 2) обсяг ресурсів збільшено за рахунок місцевого бюджету – 3 3) обсяг ресурсів відповідає запланованому – 2 4) обсяг ресурсів нижче запланованого – 1 5) ресурси взагалі не виділено – 0	1) обсяг ресурсів збільшено за рахунок залучених коштів – 4 2) обсяг ресурсів збільшено за рахунок місцевого бюджету – 3 3) обсяг ресурсів відповідає запланованому – 2 4) обсяг ресурсів нижче запланованого – 1 5) ресурси взагалі не виділено – 0	1) обсяг ресурсів збільшено за рахунок залучених коштів – 4 2) обсяг ресурсів збільшено за рахунок місцевого бюджету – 3 3) обсяг ресурсів відповідає запланованому – 2 4) обсяг ресурсів нижче запланованого – 1 5) ресурси взагалі не виділено – 0
2.5. Організація внутрішнього та зовнішнього контролю за виконанням завдань Нацстратегії	–	Регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства	Місцеві (район, громада) програми сприяння розвитку громадянського суспільства
	–	1) внутрішній та зовнішній контроль організовано належним чином – 3 2) внутрішній контроль організовано належним чином за майже відсутності зовнішнього – 2 3) зовнішній контроль організовано належним чином за майже відсутності внутрішнього – 1 4) будь-який контроль за виконанням завдань Нацстратегії практично відсутній – 0	1) внутрішній та зовнішній контроль організовано належним чином – 3 2) внутрішній контроль організовано належним чином за майже відсутності зовнішнього – 2 3) зовнішній контроль організовано належним чином за майже відсутності внутрішнього – 1 4) будь-який контроль за виконанням завдань Нацстратегії практично відсутній – 0
	Урядові щорічні плани заходів з реалізації Національної стратегії	Регіональні плани заходів з виконання регіональних програм сприяння розвитку ГС	Плани заходів (міськради, виконкому) з реалізації Національної стратегії у громадах
	1) внутрішній та зовнішній контроль організовано належним чином – 3 2) внутрішній контроль організовано належним чином за майже відсутності зовнішнього – 2 3) зовнішній контроль організовано належним чином за майже відсутності внутрішнього – 1 4) будь-який контроль за виконанням завдань Нацстратегії практично відсутній – 0	1) внутрішній та зовнішній контроль організовано належним чином – 3 2) внутрішній контроль організовано належним чином за майже відсутності зовнішнього – 2 3) зовнішній контроль організовано належним чином за майже відсутності внутрішнього – 1 4) будь-який контроль за виконанням завдань Нацстратегії практично відсутній – 0	1) внутрішній та зовнішній контроль організовано належним чином – 3 2) внутрішній контроль організовано належним чином за майже відсутності зовнішнього – 2 3) зовнішній контроль організовано належним чином за майже відсутності внутрішнього – 1 4) будь-який контроль за виконанням завдань Нацстратегії практично відсутній – 0

3. Нормативно-правове забезпечення реалізації Нацстратегії			
3.1. Відповідність НПА меті та завданням Нацстратегії	Закони та підзаконні акти (постанови, розпорядження КМУ, накази ЦОВВ)	Нормативні акти регіонального рівня (затверджені розпорядженнями голів ОДА, КМДА, рішеннями обласних рад та Київради)	Нормативні акти локального рівня (затверджені рішеннями районних, міських, сільських, селищних рад, виконкомів місцевих рад, розпорядженнями РДА)
	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0
3.2. Відповідність НПА засобам досягнення мети і вирішення завдань Нацстратегії	Закони та підзаконні акти (постанови, розпорядження КМУ, накази ЦОВВ)	Нормативні акти регіонального рівня (затверджені розпорядженнями голів ОДА, КМДА, рішеннями обласних рад та Київради)	Нормативні акти локального рівня (затверджені рішеннями районних, міських, сільських, селищних рад, виконкомів місцевих рад, розпорядженнями РДА)
	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0
3.3. Актуальність, повнота, відповідність вимогам стандартів оформлення	Закони та підзаконні акти (постанови, розпорядження КМУ, накази ЦОВВ)	НПА регіонального рівня (затверджені розпорядженнями голів ОДА, КМДА, рішеннями обласних рад, Київради)	НПА локального рівня (затверджені рішеннями районних, міських, сільських, селищних рад, виконкомів місцевих рад, розпорядженнями РДА)
	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0
4. Інформаційно-аналітичне забезпечення реалізації Нацстратегії			
4.1. Відповідність вимогам чинного законодавства	Сайти органів публічної влади	Сайти органів публічної влади	Сайти органів публічної влади
	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0	1) відповідають повною мірою – 3 2) більше відповідають, аніж не відповідають – 2 3) більше не відповідають, аніж відповідають – 1 4) не відповідають – 0
	Система публічних консультацій	Система публічних консультацій	Система публічних консультацій
	1) відповідає повною мірою – 3	1) відповідає повною мірою – 3	1) відповідає повною мірою – 3

	5) необхідна інформація відсутня – 0	5) необхідна інформація відсутня – 0	5) необхідна інформація відсутня – 0
4.4. Прозорість та відкритість діяльності органу влади	Сайти органів публічної влади	Сайти органів публічної влади	Сайти органів публічної влади
	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0
	Система публічних консультацій	Система публічних консультацій	Система публічних консультацій
	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0
	Система роботи із запитам на публічну інформацію	Система роботи із запитам на публічну інформацію	Система роботи із запитам на публічну інформацію
	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0	1) високий рівень прозорості та відкритості – 2 2) середній рівень прозорості та відкритості – 1 3) низький рівень прозорості та відкритості – 0
5. Кадрове забезпечення реалізації Нацстратегії			
5.1. Структурна спроможність підрозділів по комунікаціях	Секретаріат КМУ, відповідні підрозділи Міністерств та ЦОВВ	Департаменти, управління, відділи, сектори	Управління, відділи, сектори, спеціалісти у складі апарату
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
5.2. Дієвість підрозділів по комунікаціях	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
5.3. Рівень організаційно-методичного забезпечення	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
5.4. Уповноважені по комунікаціях у профільних підрозділах	1) призначені і дієві – 2 2) призначені, але не дієві – 1 3) не призначені – 0	1) призначені і дієві – 2 2) призначені, але не дієві – 1 3) не призначені – 0	1) призначені і дієві – 2 2) призначені, але не дієві – 1 3) не призначені – 0

6. Використання електронних засобів комунікацій у процесі реалізації Національної стратегії			
6.1. Повнота інформації для користувачів	Електронні звернення	Електронні звернення	Електронні звернення
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні петиції	–	Електронні петиції
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
6.2. Інформаційна відкритість	Електронні звернення	Електронні звернення	Електронні звернення
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні петиції	–	Електронні петиції
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (Кабінет електронних сервісів, Контакт центр)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1

6.3. Функціональність структури	Електронні звернення	Електронні звернення	Електронні звернення
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні петиції	–	Електронні петиції
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (Кабінет електронних сервісів, Контакт центр)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні звернення	Електронні звернення	Електронні звернення
6.4. Зручність користування	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні петиції	–	Електронні петиції
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (Кабінет електронних сервісів, Контакт центр)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)	Електронні сервіси владно-громадських комунікацій (кабінет електронних сервісів, контакт-центр та ін.)
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Громадські слухання
	–	–	Громадські слухання
7. Використання механізмів громадської участі у процесі реалізації Нацстратегії			
	–	–	Громадські слухання

7.1. Нормативно-правове забезпечення	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Місцеві ініціативи
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Загальні збори (конференції)
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Громадська експертиза	Громадська експертиза	Громадська експертиза
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Громадські слухання
7.2. Інформаційне забезпечення (повнота, зрозумілість, своєчасність)	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Місцеві ініціативи
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Загальні збори (конференції)
	–	–	–

	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Громадська експертиза	Громадська експертиза	Громадська експертиза
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
7.3. Навчально-методичне забезпечення (навчання, рекомендації, обмін досвідом)	–	–	Громадські слухання
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Місцеві ініціативи
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Загальні збори (конференції)
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Громадська експертиза	Громадська експертиза	Громадська експертиза
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи

	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
7.4. Організаційно-технічне та ресурсне забезпечення	–	–	Громадські слухання
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Місцеві ініціативи
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	–	–	Загальні збори (конференції)
	–	–	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Громадська експертиза	Громадська експертиза	Громадська експертиза
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
7.5. Ефективність використання на практиці механізмів громадської участі	–	–	Громадські слухання
	–	–	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються
	–	–	Місцеві ініціативи

	–	–	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються
	–	–	Загальні збори (конференції)
	–	–	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються
	Громадська експертиза	Громадська експертиза	Громадська експертиза
	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються
	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи	Консультативно-дорадчі органи
	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються	1) висока – 3 2) середня – 2 3) низька – 1 4) взагалі не використовуються
8. Робота з населенням у процесі реалізації Нацстратегії			
8.1. Просвітництво населення	Секретаріат КМУ, відповідні підрозділи Міністерств та ЦОВВ	Обласні ради, Київська міська рада, ОДА, КМДА	Районні ради, РДА, міські, сільські, селищні ради, їх виконкоми
	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1
8.2. Громадянська освіта лідерів ОГС	Секретаріат КМУ, відповідні підрозділи Міністерств та ЦОВВ	Обласні ради, Київська міська рада, ОДА, КМДА	Районні ради, РДА, міські, сільські, селищні ради, їх виконкоми
	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1

8.3. Громадянська освіта держслужбовців та посадових осіб місцевого самоврядування	Секретаріат КМУ, відповідні підрозділи Міністерств та ЦОВВ	Обласні ради, Київська міська рада, ОДА, КМДА	Районні ради, РДА, міські, сільські, селищні ради, їх виконкоми
	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1	1) високий рівень роботи – 3 2) середній рівень роботи – 2 3) низький рівень роботи – 1
8.4. Сприяння волонтерській діяльності	Секретаріат КМУ, відповідні підрозділи Міністерств та ЦОВВ	Обласні ради, Київська міська рада, ОДА, КМДА	Районні ради, РДА, міські, сільські, селищні ради, їх виконкоми
	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
8.5. Сприяння самоорганізації населення	ВРУ, КМУ, Міністерства та інші ЦОВВ	Обласні ради, Київська міська рада, ОДА, КМДА	Районні ради, РДА, міські, сільські, селищні ради та їх виконавчі органи
	1) активне сприяння – 2 2) часткове сприяння – 1 3) немає сприяння – 0	1) активне сприяння – 2 2) часткове сприяння – 1 3) немає сприяння – 0	1) активне сприяння – 2 2) часткове сприяння – 1 3) немає сприяння – 0
9. Міжсекторна взаємодія у процесі реалізації Нацстратегії			
9.1. Сприяння благодійництву	ВРУ, КМУ, Міністерства та інші ЦОВВ	Обласні ради, Київська міська рада, ОДА, КМДА	Районні ради, РДА, міські, сільські, селищні ради, їх виконкоми
	1) активне сприяння – 2 2) часткове сприяння – 1 3) немає сприяння – 0	1) активне сприяння – 2 2) часткове сприяння – 1 3) немає сприяння – 0	1) активне сприяння – 2 2) часткове сприяння – 1 3) немає сприяння – 0
9.2. Впровадження державно-приватного партнерства	1) результативне впровадження – 2 2) спроби впровадження – 1 3) ДПП не впроваджується – 0	1) результативне впровадження – 2 2) спроби впровадження – 1 3) ДПП не впроваджується – 0	1) результативне впровадження – 2 2) спроби впровадження – 1 3) ДПП не впроваджується – 0
9.3. Впровадження громадського бюджету	–	–	Міські, сільські, селищні ради
	–	–	1) результативне впровадження – 2 2) спроби впровадження – 1 3) громадський бюджет не впроваджується – 0

9.4. Впровадження соціального замовлення або конкурсу проектів ОГС	ВРУ, КМУ, Міністерства та інші ЦОВВ	Обласні ради, Київська міська рада, ОДА, КМДА	Районні ради, РДА, міські, сільські, селищні ради та їх виконавчі органи
	1) результативне впровадження – 2 2) спроби впровадження – 1 3) СЗ, конкурс проектів не впроваджується – 0	1) результативне впровадження – 2 2) спроби впровадження – 1 3) СЗ, конкурс проектів не впроваджується – 0	1) результативне впровадження – 2 2) спроби впровадження – 1 3) СЗ, конкурс проектів не впроваджується – 0
9.5. Грантова підтримка ОГС	1) активна грантова підтримка – 2 2) вибіркова грантова підтримка – 1 3) немає грантової підтримки – 0	1) активна грантова підтримка – 2 2) вибіркова грантова підтримка – 1 3) немає грантової підтримки – 0	1) активна грантова підтримка – 2 2) вибіркова грантова підтримка – 1 3) немає грантової підтримки – 0
9.6. Інформаційне забезпечення взаємодії	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1
9.7. Рівень довіри між сторонами міжсекторної взаємодії	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1	1) високий рівень – 3 2) середній рівень – 2 3) низький рівень – 1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Orlova Alla. International experience in the implementation of the state policy for facilitating civil society development. *Актуальні проблеми державного управління*. Том 1, №77 (2019). С. 11-15. – URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/issue/view/35%28477%29%2808%29>
2. Крупник А. С., Орлова А. І. Застосування методики багаторівневого бенчмаркінгу під час аналізу реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1 (21). Дніпро, ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 1-16. – URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01\(21\)/17.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01(21)/17.pdf)
3. Орлова А. І. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: динаміка змін. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 4(80). С. 71-75. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/019/Zbirnuk-4-80-2019.pdf
4. Liudmyla L. Prykhodchenko, Andrii S. Krupnyk, Alla I. Orlova and Oksana V. Dulina. Monitoring and Evaluation of the Implementation Process of the State Policy to Promote the Development of Civil Society in Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. Vol. 9. P. 3023-3032. – URL: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.368>
5. Орлова А. І. Громадянське суспільство як головний драйвер стійкості громад в умовах децентралізації. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2021. № 2. – URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2021-2-7008>
6. ALLA ORLOVA. The role of good governance principles in fostering civil society. The case of Ukraine/ CES Working Papers – Volume XIII, Issue 1. P. 110-123. – URL: https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2021_XIII1_ORL.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Орлова А. І. «Підводні камені» децентралізації – загрози народовладдю. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 27 жовтня 2017 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. С. 61-62. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_24_10_17.pdf

8. Орлова А. І. Європейський досвід залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами: уроки для України. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи* : матеріали IX Міжнар. наук. Інтернет-конф. аспірантів та докторантів з держ. упр., Одеса, 25 травня 2018 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 93-98. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_14_09_18.pdf

9. Крупник А. С., Орлова А. І. Громадські ради в Україні: друге дихання. *Perspectives of science and education* : Proceedings of the 4th International youth conference. SLOVO\WORD, New York, USA, 2018. P. 283-295. – URL: http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/16606/1/NEW_YORK_23082018%20%281%29-pages-1-7%2C442-445.pdf

10. Орлова А. І. Сайти органів публічної влади як інструмент владно-громадських комунікацій в умовах децентралізації. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 26 жовтня 2018 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 236. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_24_10_18.pdf

11. Orlova Alla. Mechanisms for implementation of the state policy of promoting the development of civil society in Ukraine. *New Insights in Public Administration [Electronic source]* : Materials of Scientific Seminar of Master and PhD Students, Odessa, November 8, 2018. Odessa : ORIPA NAPA, 2018. P. 42-45. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/7/3/journal/elek-journal-4.pdf>

12. Крупник А. С., Орлова А. И. Реализация Национальной стратегии содействия развитию гражданского общества через региональные программы. *Teoria și practica administrării publice* : Materiale ale Conferinței științifico-practice cu participare internațională, Chișinău, 17 mai 2019. Chișinău : Academia de Administrare Publică Guvernul Republicii Moldova, 2019. С. 375-378. – URL: <http://aap.gov.md/sites/default/files/17.5.19.pdf>

13. Орлова А. І. Як підрозділи по комунікаціях з громадськістю реалізують державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів* : матеріали щорічної Всеукр. наук-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 24 травня 2019 р. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2019. Том 1. С. 91-93. – URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/2e67d7ff-9338-42dd-80c1-bb20eeda330e.pdf>

14. Орлова А. І. Коордрада сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентіві України: сподівання та реалії. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс]* : матеріали Х Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління, Одеса, 31 травня 2019 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. С.130-132. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/03.07.2019-1.pdf>

15. Орлова А. І. Наявність дієвої інфраструктури громадянського суспільства – запорука сталого розвитку малих міст в Україні. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 11 жовтня 2019 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2019. С. 35-36. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/10.10.2019.pdf>

16. Орлова А. І. Громадянська освіта як чинник реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали XIII наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої пам'яті Решетніченка А. В., Дніпро, 29 листопада

2019 р. / за заг. ред. О. Б. Кіреєвої. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 90-93. – URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2019_Material_Social_develop.pdf

17. Орлова А. І., Сприяння активному довголіттю людей похилого віку як складова державної соціальної політики. *Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Одеса, 31 жовтня 2014 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. С. 202-204. – URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/kon1in.pdf>

18. Орлова А. І. Проблемні питання у сфері реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства: реінжиніринг на часі. *Публічне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс]* : матеріали XI наук. Інтернет-конф. за міжнар. участю для аспірантів та докторантів, Одеса, 29 травня 2020 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. С. 48-51. – URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/Internet_konf_DU-2020.pdf

19. Орлова А. І. Суб'єкти, об'єкти, механізми формування та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends* : collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Oxford, United Kingdom, July 24, 2020. Oxford : Oxford Sciences Ltd. & European Scientific Platform, 2020. Vol. 1. P. 128-130. – URL: <https://doi.org/10.36074/24.07.2020.v1.47>

20. Орлова А. І. Оцінювання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2025 роки. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (до 25-річчя заснування інституту), Одеса, 9 жовтня 2020 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. С. 46-47. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/pua_25.pdf

21. Orlova A. Implementation of European principles of good governance in the state policy for promoting the civil society development in Ukraine. *EU And Its Neighbourhood: Enhancing EU Actorness In The Eastern Borderlands* : International

conference EURINT, Iasi, Romania, October 15-17, 2020. Iasi : Centre For European Studies, Faculty Of Law, Alexandru Ioan Cuza University Of Iasi, 2020.

22. Орлова А. І. Аналіз готовності підрозділів по комунікаціях обласних державних адміністрацій до впровадження завдань Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки. *Публічне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс]* : матеріали XII наук. Інтернет-конф. за міжнар. участю для аспірантів та докторантів, Одеса, 28 травня 2021 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2021. С. 181-184. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/02072021.pdf>

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

23. Аналітичний звіт за підсумками міжрегіонального дослідження участі громадськості у процесах / Крупник А.С., Калашнікова О.Є., Дзюпин М.О., Орлова А.І. та ін. – Одеса, 2016. – 104 с. – URL: <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/Analitichniy-zvit-povniy.pdf> / <http://www.irf.ua/content/files/analitichniy-zvit-povniy.pdf>

24. Соціальна ефективність діяльності органів місцевого самоврядування: оцінювання та забезпечення. Аналітичний звіт за підсумками дослідження. Крупник А.С., Голинська О.В., Саханенко С.Є. та ін. ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». 2017. – URL: https://drive.google.com/file/d/0B9Z_D4vHVHefS2ozRjJEWTRDUTg/view

25. Аналітичний звіт за підсумками дослідження стану соціального капіталу у громадах України та умов для його формування і розвитку. Крупник А.С. та ін. Одеса, 2017. 182 с. – URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/soc_cap_gromady

26. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту «Громадський супровід реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні». Крупник А.С. та ін. Одеса, 2018. 113 с. – URL: <https://drive.google.com/file/d/1vR5WwBF3CPDs9wHpbCj-4LEvm6sTH1zy/view>

27. Стан та шляхи належної реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на регіональному рівні : аналітичний звіт. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. 132 с. – URL: <https://drive.google.com/file/d/17xnSkvB51xpa8CsZ-Wm0Hi8yk4yXU2ev/view>

28. Орлова А. І. Формуємо дороговказ для розвитку громадянського суспільства: разом ми сильніші! *Одеський інститут соціальних технологій* : веб-сайт. 2020. – URL: <https://oistkp.blogspot.com/2020/05/blog-post.html>

29. Крупник А. С., Орлова А. І. Держава і громадянське суспільство: алгоритм взаємодії. Думки експертів. *Веб-портал «Громадський простір»*. 2020. – URL: <https://www.prostir.ua/?news=derzhava-i-hromadyanske-suspilstvo-alhorytm-vzajemodiji>

30. Крупник А. С., Орлова А. І. Принципи доброго врядування: європейський досвід та українські реалії. *Веб-портал Громадської мережі публічного права та адміністрації UPLAN*. 2020. – URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pryntsypy-dobroho-vriyaduvannia-ievropeiskyi-dosvid-ta-ukrainski-realii/>

31. Крупник А.С., Орлова А.І. Система критеріїв та показників оцінювання реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. – 23.05.2020: – URL: https://oistkp.blogspot.com/2020/09/blog-post_22.html

32. Оцінювання ефективності державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства за методикою багаторівневого бенчмаркінгу: науково-методична брошура / [Розробники: Л.Л. Приходченко, А.С. Крупник, А.І. Орлова]. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. – 75 с. – URL: <http://oridu.odessa.ua/?fil=news/2021/08/30/004>

33. Піроженко Н.В., Дуліна О.В., Попов М.П., Приходченко Л.Л., Саханенко С.Є., Панченко Г.О., Давтян С.Г., Голинська О.В. Тодорова О.Л. Крупник А.С., Орлова А.І., Омельченко В.С., Єльчієва О.Р., Ющенко М.В., Бабіч О.В., Голинський В.В. Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 98376 : Літературно-письмовий твір наукового характеру «Звіт «Науково-

дослідна робота з теми «Особливості реалізації політики децентралізації на рівні малих міст (на прикладі м. Гола Пристань)». – дата реєстрації – 06.07.2020. (Бюлетень № 60, с. 10). URL:

http://kntu.net.ua/ukr/content/download/80835/468677/file/BULETEN___Avt_Pravo___%E2%84%96_60-2020.pdf

34. Крупник А.С., Голинська О.В., Саханенко С.Є., Орлова А.І., Попов М.П., Приходченко Л.Л., Попов С.А., Осадчук С.В., Піроженко Н.В. Аналітичний звіт "Соціальна ефективність діяльності органів місцевого самоврядування: оцінювання та забезпечення" // Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 82000 / Авторське право і суміжні права. Офіційний бюлетень № 51, 2018. – С. 58

URL:https://ukrpatent.org/atachs/BULETEN___Avtor_Pravo___%E2%84%96_51-2019.pdf

35. Крупник А.С., Орлова А.І. Методика багаторівневого бенчмаркінгу на основі комплексної оцінки діяльності регіональних органів публічної влади щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки // Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 85277 / Авторське право і суміжні права. Офіційний бюлетень № 52, 2019. – С. 486

URL:https://ukrpatent.org/atachs/BULETEN___Avtor_Pravo___%E2%84%96%2052-2019.pdf

Відомості про впровадження результатів дисертаційної роботи в науково дослідній діяльності

65014, м. Одеса, вул. Маразлівська, 38
e-mail: samoorg@ukr.net;
www.samoorg.com.ua
тел/факс: +38 (048) 738-68-30

05.08.2019

Довідка про використання результатів науково-дослідної роботи: "Багаторівневе управління (multilevel governance) регіональним розвитком в контексті модернізації публічної влади в Україні"

Цим підтверджуємо, що окремі елементи методики проведення дослідження та рекомендації щодо шляхів впровадження багаторівневого управління регіональним розвитком в умовах проведення системних реформ в Україні, розроблені науковцями кафедри публічного управління та регіоналістики Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України у межах виконання науково-дослідної роботи «Багаторівневе управління (multilevel governance) регіональним розвитком в контексті модернізації публічної влади в Україні», були використані в аналітичній діяльності Всеукраїнської громадської організації "Асоціація сприяння самоорганізації населення", зокрема:

- у процесі дослідження та вироблення рекомендацій щодо покращення стану соціального капіталу у громадах України та умов для його формування і розвитку (https://issuu.com/irf_ua/docs/soc_cap_gromady);
- при здійсненні експертного громадського супроводу реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки на регіональному рівні (<https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1ETfSj9LKKUN8uM-tcCIIulYWakH6I2F0>).

Використання результатів НДР здійснювалось Асоціацією в межах Угоди про співпрацю між ОРІДУ НАДУ при Президентові України та ВГО "Асоціація сприяння самоорганізації населення" від 06.03.2017.

Голова Всеукраїнської громадської організації "Асоціація сприяння самоорганізації населення",
канд. політ. наук

О.В. Колесников

ДОВІДКА

про участь у науково-дослідних роботах

Видана Орловій Аллі Іванівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

з підтвердженням про те, що вона дійсно брала участь у виконанні науково-дослідної роботи за комплексним науковим проектом

“Державне управління та місцеве самоврядування”
(назва проекту)

ОРИДУ Національної академії державного управління при Президентові України, а саме: згідно наказу №1-н від 12 березня 2019 року “Про бюджетні

НДР 2019 року” у виконанні науково-дослідної роботи “Багаторівневе

Вказується рівень участі здобувача (виконавець, відповідальний виконавець,

управління (multilevel governance) регіональним розвитком в контексті

керівник, співвиконавець тощо, номер наказу про затвердження виконавців) у виконанні науково-дослідної роботи

модернізації публічної влади в Україні”, як виконавець підрозділе 3.2,

(назва науково-дослідної роботи, номер державної реєстрації)

додатку Д, номер державної реєстрації 0117U004394.

Перший заступник директора

(підпис)

М.П. Попов

(ініціали, прізвище)

Керівник науково-дослідної роботи

(підпис)

Л.Л. Приходченко

(ініціали, прізвище)

Начальник відділу з координації
наукової роботи та докторантури

(підпис)

І.В. Матвеєнко

(ініціали, прізвище)

ДОВІДКА

про участь у науково-дослідних роботах

Видана _____ Орловій Аллі Іванівні
 (прізвище, ім'я, по батькові)

з підтвердженням про те, що вона дійсно брала участь у виконанні госпдоговірної науково-дослідної роботи між ОРІДУ НАДУ при Президентіві України та благодійної організації Фонд громади міста Гола Пристань «Свята Ольга» за темою “Особливості реалізації політики децентралізації на рівні малих міст
Вказується назва науково-дослідної роботи, номер державної реєстрації та рівень участі (виконавець, (на прикладі м. Гола Пристань)”, номер державної реєстрації
відповідальний виконавець, керівник, співвиконавець тощо), номер договору
0119U102434, а саме як виконавець підрозділів 3.6, 3.7, згідно договору про
виконання науково-дослідних робіт № 9 від 26 квітня 2019 року.

Перший заступник директора

(підпис)

М.П. Попов

(ініціали, прізвище)

Науковий керівник НДР

(підпис)

Н.В. Піроженко

(ініціали, прізвище)

Начальник відділу з координації
 наукової роботи та докторантури

(підпис)

І.В. Матвеєнко

(ініціали, прізвище)

ДОВІДКА

про участь у науково-дослідних роботах

Видана Орловій Аллі Іванівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

з підтвердженням про те, що вона дійсно брала участь у виконанні науково-дослідної роботи за комплексним науковим проектом

“Державне управління та місцеве самоврядування”

(назва проекту)

ОРИДУ Національної академії державного управління при Президентові України, а саме: згідно наказу №2-н від 14 лютого 2020 року

Вказується рівень участі здобувача (виконавець, відповідальний виконавець,

“Про бюджетні НДР 2020 року” у виконанні науково-дослідної роботи

керівник, співвиконавець тощо, номер наказу про затвердження виконавців) у виконанні науково-

“Реінжиніринг управлінських процесів та управлінські інновації в дослідній роботі (назва науково-дослідної роботи, номер державної реєстрації)

органах публічної влади на регіональному рівні в умовах децентралізації”,

як виконавець підрозділу 4.4, номер державної реєстрації 0120U101245.

Перший заступник директора

(підпис)

Попов М.П.

(ініціали, прізвище)

Керівник науково-дослідної роботи

(підпис)

Приходченко Л.Л.

(ініціали, прізвище)

Начальник відділу з координації
наукової роботи та докторантури

(підпис)

Матвєєнко І.В.

(ініціали, прізвище)

УКРАЇНА

СВІДОЦТВО
про реєстрацію авторського права на твір

№ 82000

Літературний письмовий твір наукового характеру "Аналітичний звіт
"Соціальна ефективність діяльності органів місцевого самоврядування:
оцінювання та забезпечення"

(вид, назва твору)

Автор(и) **Крупник Андрій Семенович, Голинська Олеся Володимирівна,
Саханенко Сергій Єгорович, Орлова Алла Іванівна, Попов Микола Петрович,
Приходченко Людмила Леонідівна, Попов Сергій Афанасійович, Осадчук
Світлана Вікторівна, Піроженко Наталія Вікторівна**

(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

Дата реєстрації **05.10.2018**

**Державний секретар Міністерства
економічного розвитку і торгівлі
України О. Ю. Перевезенцев**

УКРАЇНА

СВІДОЦТВО
про реєстрацію авторського права на твір

№ 98376

Літературний письмовий твір наукового характеру "Звіт "Науково-дослідна робота з теми: "Особливості реалізації політики децентралізації на рівні малих міст (на прикладі м. Гола Пристань)"

(вид, назва твору)

Автор(и) Піроженко Наталія Вікторівна, Дуліна Оксана Василівна, Попов Микола Петрович, Приходченко Людмила Леонідівна, Саханенко Сергій Єгоровіч, Панченко Ганна Олександрівна, Давтян Степан Гургенович, Голинська Олеся Володимирівна, Тодорова Ольга Леонтіївна, Крупник Андрій Семенович, Орлова Алла Іванівна, Омельченко Владислав Станіславович, Єльчєва Оксана Русланівна, Ющенко Маргарита Вікторівна, Бабіч Олександр Володимирович, Голинський Владислав Вячеславович

(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

Дата реєстрації 06.07.2020

Заступник Міністра розвитку економіки,
торгівлі та сільського господарства
України Д. О. Романович

СВІДОЦТВО

про реєстрацію авторського права на твір

Науковий твір "Методика багаторівневого бенчмаркінгу на основі комплексної оцінки діяльності регіональних органів публічної влади щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки"

(вид, назва твору)

(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

Дата реєстрації

01.02.2019

Державний секретар Міністерства економічного розвитку і торгівлі України О. Ю. Перевезенцев

Відомості про впровадження результатів дисертаційної роботи

СЕКРЕТАРІАТ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Департамент інформації та взаємодії з громадськістю

вул. Грушевського, 12/2, Київ, 01008, тел. (044) 256 6268, телефакс (044) 256 6070, www.kmu.gov.ua

N 17 - 20/4005
в.г 19.11.2020

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Орлової Алли Іванівни, аспірантки Одеського регіонального інституту
державного управління Національної академії державного управління при
Президентіві України на тему «Механізми реалізації державної політики
сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»

Цим підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Орлової Алли Іванівни на тему «Механізми реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» були використані під час роботи робочої групи з питань підготовки проекту Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 - 2026 роки, діяльність якої забезпечував Департамент інформації та взаємодії з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Напрацювання А. Орлової використані під час розроблення розділів «Механізми реалізації Національної стратегії» та «Моніторинг і оцінювання реалізації Національної стратегії» проекту Національної стратегії. Зокрема були враховані результати аналізу проблемних питань організації реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки, пропозиції щодо механізмів реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 - 2026 роки (затвердження регіональних програм сприяння розвитку громадянського суспільства) та інституціонального забезпечення її реалізації.

В. о. директора Департаменту інформації
та взаємодії з громадськістю, к.ю.н.

Роксолана СТАДНИК

10 грудня 2020 року

Аспірантці Одеського регіонального
інституту державного управління
Національної академії державного
управління при Президентові
України
Орловій Аллі Іванівні

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Механізми реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»

Цією довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Орлової Алли Іванівни на тему: «Механізми реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» були використані при розробці Карти правових реформ для громадянського суспільства України, яка проводилась в межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України».

Зокрема, в напрацюваннях робочих груп: «Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства» та «Участь громадськості у формуванні та реалізації владних рішень» враховані пропозиції А. Орлової щодо:

1. Визначення існуючих проблем у сфері реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки та механізмів їх вирішення;
2. Удосконалення роботи координаційних і громадських рад та підрозділів по комунікаціях органів публічної влади;
3. Правового регулювання механізмів:
 - участі жителів у розробленні та ухваленні рішень органами місцевого самоврядування;
 - прозорості, відкритості та підзвітності у діяльності органів публічної влади та громадського контролю за їх діяльністю;
 - залучення громадян до вироблення публічної політики.

Директорка

Олеся Холопик

